MUNDƏRIJƏ

	biyit	bət
A. nəsri mukəddimə	(1 — 38)	2
B. Nəzmi mukəddimə	(1 — 77)	8
C. fihristü 'l-əbwab	(1 — 82)	22
D. kutadoqu bilig		
1. tənri 'əzzə wə jəllə əgdisin ayur	(1 — 33)	36
2. yalavaq 'ələyhi's-səlam əgdisin ayur	(34 — 48)	44
3. tərt şəhabənin əgdisin ayur	(49 — 62)	48
4. yaruk yaz fişlin uluoq buoqra han əgdisin ayur	(63 — 123)	52
5. yəti yulduz on iki əkəkni ayur	(124 — 147)	64
6. yalnuk ooqlanï aqïrlïkï bilik ukux birlə ərdükin ayur	(148 — 161)	70
7. til ərdəmin münin asïoqïn yasïn ayur	(162 — 191)	74
8. kitab iqisi əz 'uzrin ayur	(192 —229)	80
9. əqgülük kïlmak əgdisin asïoqlarïn ayur	(230 — 286)	88
10. bilik ukux ərdəmin asïoqïn ayur	(287 — 349)	100

مۇندەرىجە

A. نەسرى مۇقەددىمە.....3

B. نەزمى مۇقەددىمە.....9

C. باپلار مۇندەرىجىسى.....23

D. ئەسلى مەتىن (تېكىست).....37

بىرىنچى باپ ھەممىدىن ئەزىز ۋە مۇلۇغ بولغان تەڭرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا.....37

ئىككىنچى باپ پەيغەمبەر ئەلەيھىسالامنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا.....45

ئۈچىنچى باپ توت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا.....49

تۆتىنچى باپ پارلاق باھار پەسلى ۋە ئۇلۇغ بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا.....53

بەشىنچى باپ يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا.....65

ئالتىنچى باپ ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتى بىلىم ۋە ئەقىلدىن ئىكەنلىگى بايانىدا.....71

يەتتىنچى باپ تىلنىڭ پەزىلىتى بىلەن قۇسۇرى ۋە پايدىسى بىلەن زىيىنى بايانىدا...75

سەككىزىنچى باپ مۇئەللىپنىڭ ئۆز ئۇزرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....81

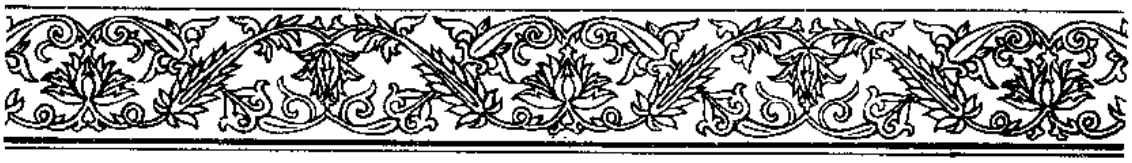
توققۇزىنچى باپ ياخشىلىق قىلماقنىڭ مەدھىيىسى ۋە پايدىسى بايانىدا.....89

ئونىنچى باپ بىلىم بىلەن ئەقىلنىڭ پەزىلەت ۋە پايدىلىرى بايانىدا.....101

11. kitab atï yərügin yəmə avuqoqalïqïn ayur (350 — 397) ····· 112
12. səz baxï kün tooqdï əlig əzə (398 — 461) ····· 122
13. ay toldï kün tooqdï əlig tapuoqïna kəlmixin ayur (462 — 580) ····· 134
14. ay toldï kün tooqdï əlig tapuoqïna kərünmixin ayur (581 — 619) ····· 160
15. ay toldï əligkə əzi dəwlət ərdükin ayur (620 — 656) ····· 170
16. ay toldï əligkə dəwlət şifətin ayur (657 — 764) ····· 178
17. kün tooqdï əlig ay toldïqa 'ədil şifətin ayur (765 — 791) ····· 200
18. kün tooqdï əlig ay toldïqa 'ədil şifəti nətəg ərdükin ayur (792 — 954) ····· 206
19. ay toldï əligkə til ərdəmin səz asïoqlarïn ayur (955 —1044) ····· 238
20. kut kïvlïkïn dəwlət ərsəllikin ayur (1045—1157) ····· 258
21. ay toldï ooqlï əgdülmixkə pənd bərmixin ayur (1158—1277) ····· 280
22. ay toldï ooqlï əgdülmixkə ətləmixin ayur (1278—1341) ····· 304
23. ay toldï kün tooqdï əligkə kumaru bitik bitimixin ayur (1342—1547) ····· 316
24. kün tooqdï əlig əgdülmixni okïmïxïn ayur (1548—1580) ····· 352

ئون بىرىنچى باپ كىتاپنىڭ نامى، مەنىسى ۋە مۇئەللىپنىڭ ئوز قەبرىلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....113

ئون ئىككىنچى باپ سوز بېشى كۇنتۇغدى ئېلىگ ھەققىدە.....123

ئون ئۇچىنچى باپ ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىگى بايانىدا...135

ئون توتىنچى باپ ئايتولدىنىڭ كۇنتۇغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىگى بايانىدا....161

ئون بەشىنچى باپ ئايتولدى ئوزىنىڭ بەخت-سائادەت ئىگەنلىگىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....171

ئون ئالتىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىككە بەخت-دەۋلەتنىڭ سۇيىمتى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى 179

ئون يەتتىنچى باپ كۇنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۇيەتلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى 201

ئون سەككىزىنچى باپ كۇنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا ئادالەت سۇيىتىنىڭ قانداقلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....207

ئون توققۇزىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىككە تىلىنىڭ پەزىلىتى ۋە سوزىنىڭ پايدىلىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....239

يىگىرمىنچى باپ بەختنىڭ داۋامسىزلىغى ۋە دەۋلەتنىڭ تۇراقسىزلىغى بايانىدا.....259

يىگىرمە بىرىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئوگدۇلمىشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا...281

يىگىرمە ئىككىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئوگدۇلمىشكە نەسىھىتى.....305

يىگىرمە ئۇچىنچى باپ ئايتولدىنىڭ ئېلىككە ۋەسىيەتنامە يازغانلىغى بايانىدا.....317

يىگىرمە توتىنچى باپ كۇنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشنى قىچقىرتقانلىغى بايانىدا...353

25. əgdülmix kün tooqdī əlig tapuoqīŋa kərünmixin ayur (1581—1590) ····· 360

26. əgdülmix kün tooqdī əlig tapuoqīŋa kirmixin ayur (1591—1849) ····· 364

27. əgdülmix əligkə ukux şurətin ayur (1850—1920) ····· 414

28. bəglikkə səza boloqu təg bəg nəgü təg kərəkiŋ ayur (1921—2180) ····· 430

29. əgdülmix bəglərkə wəzir boloqu nəgü təg ər kərəkin ayur (2181—2268) ····· 476

30. əgdülmix əligkə sü baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur (2269—2434) ····· 492

31. əgdülmix əligkə uluoq ḥajiblīkka nəgü təg ər kərəkin ayur (2435—2527) ····· 522

32. əgdülmix əligkə kapuoq baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur (2528—2595) ····· 540

33. əgdülmix əligkə yalavaq īḍoquka nəgü təg ər kərəkin ayur (2596—2671) ····· 554

34. əgdülmix əligkə bitikqi īlīmoqa nəgü təg kərəkin ayur (2672—2742) ····· 568

35. əgdülmix əligkə aoqïqï nəgü təg ər kərəkin ayur (2743—2827) ····· 582

يىگىرمە بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ كۆنتۈغدى ئېلىگ ھوزۇرىغا كىرگەنلىگى بايانىدا...361
يىگىرمە ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ كۆنتۈغدى ئېلىگ خىزمىتىگە كىرگەنلىگى بايانىدا.....365
يىگىرمە يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ئېلىككە ئەقىلنى سۈرەتلەپ بەرگەنلىگى بايانىدا.....415
يىگىرمە سەككىزىنچى باپ بەگلىككە لايىق بەگنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا.....431
يىگىرمە توققۇزىنچى باپ بەگلەرگە ۋەزىر بولىدىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشىنىڭ ئېيتقانلىرى.....477
ئوتتۇزىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ئېلىككە ئەسكەر باشلىغۇچى كىشىنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....493
ئوتتۇز بىرىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ئۇلۇغ ھاجىپلىققا قانداق كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....523
ئوتتۇز ئىككىنچى باپ ئىشىك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى ھەققىدە ئوگدۇلمىشىنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....541
ئوتتۇز ئۈچىنچى باپ ئەلچىلىككە ئەۋەتىشكە قانداق كىشى يارايدىغانلىغى توغرىسىدا ئوگدۇلمىشىنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....555
ئوتتۇز تۆتىنچى باپ پۇتۇكچى قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئۇگدۇلمىشىنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....569
ئوتتۇز بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ غەزىنىدارلىققا قانداق كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....583

36. əgdülmix əligkə ax baxqï han salar nəgü təg kərəkin ayur (2828—2882) ····· 598

37. əgdülmix əligkə ïdïxqï baxï nəgü təg kərəkin ayur (2883—2956) ····· 610

38. əgdülmix əligkə tapuoqqïlar ḫəkï bəglər əzə nəgü təg ərdükin ayur (2957—3186) ····· 626

39. kün tooqdï əlig oḍoqurmïxka bitik bitip ïḍmïxïn ayur (3187—3288) ····· 670

40. əgdülmix oḍoqurmïx tapa barmïxïn ayur (3289—3317) ····· 690

41. oḍoqurmïx əgdülmix birlə munaẑərə kïlmïxïn ayur (3318—3511) ····· 696

42. oḍoqurmïx əgdülmixkə dunyanïn əyïblarïn ayur (3512—3645) ····· 732

43. əgdülmix oḍoqurmïxka dunya birlə 'ukbï kazoqanoqusïn ayur (3646—3712) ····· 756

44. oḍoqurmïx əligkə bitik bitip ïḍmïxïn ayur (3713—3895) ····· 770

45. kün tooqdï əlig oḍoqurmïxka ikinq bitik ïḍmïxïn ayur (3896—3970) ····· 806

46. əgdülmix oḍoqurmïx birlə ikinq kata munaẑərə kïlmïxïn ayur (3971—3030) 822

47. əgdülmix oḍoqurmïxka bəglərkə tapïnmak tərüsin tokusïn ayur (4031—4664) ····· 834

ئوتتۇز ئالتىنچى باپ باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۇلـ
مىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....599
ئوتتۇز يەتتىنچى باپ ئىچىملىك بېشىنىڭ قانـداق بولۇشى لازىملـىغى توغرىسىدا
ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....611
ئوتتۇز سەككىزىنچى باپ خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۇستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىغى
ھەققىدە ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە ئېيتقانلىرى.....627
ئوتتۇز توققۇزىنچى باپ كۇنتوغدى ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىگى
بايانىدا.....671
قىرىغىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىغى بايانىدا.....691
قىرىق بىرىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىش بىلەن مۇنازىرە قىلغانلىغى بايانىدا...697
قىرىق ئىككىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە دۇنيانىڭ ئەيىپلىرىنى ئېيتقانلىغى
بايانىدا.....733
قىرىق ئۈچىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا دۇنيا ۋاستىسى بىلەن ئاخىرەتنى
تېپىش مۇمكىنلىگىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....757
قىرىق تۆتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە خەت يېزىپ ئەۋەتكەنلىگى بايانىدا.....771
قىرىق بەشىنچى باپ كۇنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت يازغانـ
لىغى بايانىدا.....807
قىرىق ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرە
قىلغانلىغى بايانىدا.....823
قىرىق يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا بەگلەرگە خىزمەت قىلىشنىڭ
قائىدە ـ يوسۇنلىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....835

48. əgdülmix qapuoqdakï ər at birlə nəgü təg tirilgüsin ayur (4165—4319) ····· 858

49. əgdülmix oḍoqurmïxḳa ḳara 'am boḍun birlə nətəg ḳatïloqu kərəkin ayur (4320—4335) ····· 886

50. 'ələwïlər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4336—4340) ····· 890

51. bilgə 'alimlər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4341—4354) ····· 892

52. otaqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4355—4360) ····· 896

53. mu'əzzimlər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4361—4365) ····· 898

54. tüx yoroquqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4366—4375) ····· 900

55. yulduzqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4376—4391) ····· 904

56. xa'irlər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4392—4399) ····· 908

57. tarïoqqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4400—4418) ····· 910

58. satïoqqïlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4419—4438) ····· 914

59. igdixqïlər birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4439—4455) ····· 918

60. uzlar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4456—4468) ····· 922

61. qïoqaylar birlə ḳatïlmaḳnï ayur (4469—4474) ····· 926

62. əvlik nəgü təg almaḳnï ayur (4475—4503) ····· 928

63. oqul ḳïz tooqsa nətəg igiḍgüsin ayur (4504—4526) ····· 934

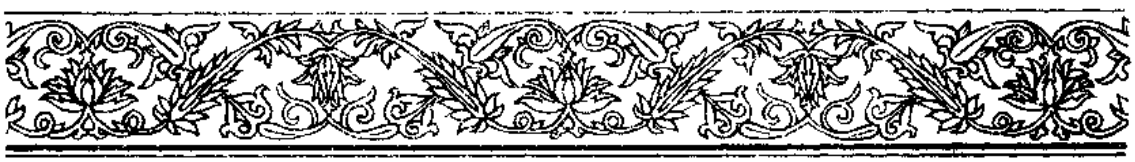
64. əlig asraḳïlarïoq nəgü təg tutoqusïn ayur (4527—4572) ····· 940

65. əgdülmix oḍoqurmïxḳa axḳa barmaḳ tərüsin ayur (4573—4643) ····· 950

قىرىق سەككىزىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ساراي ئەھلى بىلەن قانداق مۇئامىلىدە بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....859
قىرىق توققۇزىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ مۇدغۇرمىشقا ئاۋام بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....887
ئەللىگىنچى باپ پەيغەمبەر ئەۋلاتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....891
ئەللىك بىرىنچى باپ ئالىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....893
ئەللىك ئىككىنچى باپ تىۋىپلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....897
ئەللىك ئۈچىنچى باپ ئەپسۇنچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....899
ئەللىك تۆتىنچى باپ چۇش ئورۇگۇچىلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....901
ئەللىك بەشىنچى باپ مۇنەججىملار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....905
ئەللىك ئالتىنچى باپ شائىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....909
ئەللىك يەتتىنچى باپ دىخانلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....911
ئەللىك سەككىزىنچى باپ سودىگەرلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....915
ئەللىك توققۇزىنچى باپ چارۋىچىلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....919
ئالتمىشىنچى باپ قول ھۈنەرۋەنلەر بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....923
ئالتمىش بىرىنچى باپ پېقىرلار بىلەن مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا.....927
ئالتمىش ئىككىنچى باپ ئويلىنىشنىڭ قانداق بولۇشى بايانىدا.....929
ئالتمىش ئۈچىنچى باپ پەرزەنتلەرنى قانداق تەربىيىلەش بايانىدا.....935
ئالتمىش تۆتىنچى باپ خىزمەتچىلەر بىلەن قانداق مۇئامىلە قىلىش بايانىدا.....941
ئالتمىش بەشىنچى باپ ئوگدۇلمىشىنىڭ ئودغۇرمىشقا زىيادە تەكىد بېرىش قائىدە-يوسۇنلىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....951

66. өgdülmix oḍoɣurmïxḳa axḳa oḳïmaḳ tө-
rüsin ayur (4644—4679) ····· 964
67. oḍoɣurmïx өgdülmixkө dunyadïn yüz
өvrüp barïŋa tapï bolmaḳïn ayur (4680—4933) ····· 972
68. kün tooɣdï ǝlig oḍoɣurmïxnï üqünq yolï
ündǝyü ïḍmïxïn ayur (4934—5030) ····· 1018
69. oḍoɣurmïx өgdülmix tapa kǝlmixin ayur (5031—5034) ····· 1038
70. kün tooɣdï ǝlig oḍoɣurmïx birlө kөrüx-
mixin ayur (5035—5131) ····· 1040
71. oḍoɣurmïx ǝligkө pөnd bǝrmixin ayur (5132—5466) ····· 1060
72. өgdülmix ǝligkө ǝl ǝtgü tөrüsin ayur (5467—5631) ····· 1120
73. өgdülmix kǝqmix tiriglikkө aqïp tөwbө-
ḳa ooɣramïxïn ayur (5632—5720) ····· 1150
74. oḍoɣurmïx өgdülmixkө kǝŋǝx bǝrmixin
ayur (5721—5761) ····· 1168
75. kөnilikkө kөnilik kixilikkө kixilik kïl-
maḳïn ayur (5762—5952) ····· 1176
76. oḍoɣurmïx iglig bolup өgdülmixni ündө-
mïxin ayur (5953—5992) ····· 1212
77. өgdülmix oḍoɣurmïxḳa tüx yөrügin ayur (5993—6031) ····· 1224

ئاتمش ئالتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا زىياپەتكە چاقىرىش قائىدىلىرى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....965

ئاتمش يەتتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە دۇنيادىن يۈز ئوروپ، بارغا قانائەت قىلىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى.....973

ئاتمش سەككىزىنچى باپ كۈنتۇغدى ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشنى ئۇچىنچى قېتىم دەۋەت قىلغانلىغى بايانىدا.....1019

ئاتمش توققۇزىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىش يېنىغا كەلگەنلىگى بايانىدا....1039

يەتمىشنچى باپ كۈنتۇغدى ئېلىكنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن كورۇشكەنلىگى بايانىدا....1041

يەتمىش بىرىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا.....1061

يەتمىش ئىككىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە مەملىكەتنى ئىداره قىلىش ئۇسۇللىرى توغرىسىدا ئېيتقانلىرى.....1121

يەتمىش ئۇچىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئوتكەن ھايانغا ئېچىنىپ تەۋبە قىلغانلىغى بايانىدا.....1151

يەتمىش توتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە كېڭەش بەرگەنلىگى بايانىدا....1169

يەتمىش بەشىنچى باپ توغرىلىقتا توغرىلىق، ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش بايانىدا.....1177

يەتمىش ئالتىنچى باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئوگدۇلمىشنى چاقىرغانلىغى بايانىدا.....1213

يەتمىش يەتتىنچى باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا چۈش تەبىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....1225

78. oḍoqurmïx əgdülmixkə tüx kərmixin ayur (6032—6036) ····· 1232
79. əgdülmix oḍoqurmïx tüxinə tə'bir ḳïlmïxïn ayur (6037—6046) ····· 1234
80. oḍoqurmïx bu tüxkə aḍïn yərüg ayur (6047—6086) ····· 1238
81. oḍoqurmïx əgdülmixkə pənd bərmixin ayur (6087—6285) ····· 1246
82. ḳumaru əgdülmixkə oḍoqurmïxnïn əlmixin ayur (6286—6292) ····· 1284
83. ḳumaru əgdülmixkə tə'ziyət ḳïlmïxïn ayur (6293—6298) ····· 1288
84. əgdülmix oḍoqurmïxḳa yas tutmïxïn ayur (6299—6303) ····· 1290
85. ə̱lig əgdülmixkə tə'ziyət ḳïlmïxïn ayur (6304—6520) ····· 1292

E (ilawilər)

1. yïgitlikkə aqïp avuqoqalïḳïn ayur (6521—6564) ····· 1334
2. əḍlək artaḳïn dostlar jəfasïn ayur (6565—6604) ····· 1342
3. kitab iḍisi yusuf uluoq ḥajib əzinə pənd bə̱rür (6605—6645) ····· 1350

يەتمش سەككزىنچى باپ ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە چۈش كورگەنلىگنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....1233

يەتمش توققۇزىنچى باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمش چۈشىگە تەبىر بەرگەنلىگى بايانىدا.....1235

سەكسىنچى باپ ئودغۇرمشنىڭ بۇ چۈشكە باشقا تەبىر بەرگەنلىگى بايانىدا.....1239

سەكسەن بىرىنچى باپ ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا...1247

سەكسەن ئىككىنچى باپ قۇمارۇنىڭ ئوگدۇلمشكە ئودغۇرمشنىڭ ئولگەنلىگنى ئېيتقانلىغى بايانىدا.....1285

سەكسەن ئۈچىنچى باپ قۇمارۇنىڭ ئوگدۇلمشكە تەزىيە بىلدۇرگەنلىگى بايانىدا....1289

سەكسەن توتىنچى باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا ماتەم تۇتقانلىغى بايانىدا.....1291

سەكسەن بەشىنچى باپ ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە تەزىيە بىلدۇرگەنلىگى بايانىدا.....1293

E. ئىلاۋىلەر

I يىگىتلىككە ئېچىنىپ، قېرىلىق ھەققىدە ئېيتقانلىرى.....1335

II زامانىنىڭ بۇزۇقلۇغى ۋە دوستلارنىڭ جاپاسى توغرىسىدا.....1343

III كىتاپ ئىگىسى يۈسۈپ ئۇلۇغ خاس ھاجىپنىڭ ئوزىگە نەسىھىتى.....1351

قوتادغوبلك

A

B1 C2

BISMI'LLAḤI'R-RƏḤMANI'R-RƏḤIM

A2

1. ḥəmd-u sipas-u minnət wə əküx əgdi tənri
2. 'əzzə wə jəlləḳa kim uluoɣluḳ iḍisi tükəl

3. kudrətlïoɣ padixah turur yərli kəkli yarat-

4. oɣan ḳamuoɣ tïnlïoɣlarḳa ruzi bərgən nəni
5. kim tilədi ərsə ḳïldï yəmə nəni tiləsə ḳïlur

6. yəf'əlu'llaḥu ma yəxa' wə yəḥkumu ma

7. yurid taḳï sansïz səlam-u durud həlḳlarda
8. yəgi yalavaqlarda əḍrüntüsi uluoɣ savqïsï

9. muḥəmməd-i muṣṭəfa əzə bolsun taḳï
10. ma anïŋ əxləri 'əziz aoɣïrlïoɣ ṣəḥabələr əzə

11. riẓwanu' llahi 'ələyḥim əjmə'in bu kitab
12. yavlaḳ 'əziz turur qin ḥukəmalarïnïŋ əm-

A

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

**(ئايىغۇچى ۋە كويۇنگۇچى تەڭرىنىڭ
ئۆتتى بىلەن باشلايمەن)**

1. ھەمدۇ-سانا، مىننەت ۋە سانسىز مەدھىيىلەر
2. ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەڭرىگەكىم، (ئۇ) ئۇلۇغلۇق ئىگىسى ۋە كامال
3. قۇدرەتلىك پادىشادۇر. (ئۇ) يەرنى، كوكنى ياراتقان،
4. بارلىق جانلىقلارغا رىزىق بەرگەن. ئۇ، نىمىنىكى
5. خالىدى، شۇنى قىلىدى؛ ھەمدە نىمىنىكى خالىسا، شۇنى قىلۇر.
6. يەغنە‌لۇللاھۇ مايەشا ۋە يەھكۇمۇ مايۇرىد (خۇدا خالىغىنىنى قىلىدۇ ۋە ئىرادىسى بويىچە ھوكۇم قىلىدۇ).
7. يەنە سانسىز سالام ۋە دۇرۇتلار ئىنسانلارنىڭ
8. ياخشىسى، پەيغەمبەرلەرنىڭ سەردىخىلى (ۋە تەڭرىنىڭ) ئۇلۇغ ئەلچىسى
9. مۇھەممەت مۇستاپاغا بولسۇن، يەنە
10. ئۇنىڭ يارەنلىرى بولغان ئەزىز ۋە مۇھتەرەم ساھابىلاردىن
11. ئالىلا رازى ئولغاي.
12. بۇ بەك ئەزىز بىر كىتاپتۇر، (ئۇ) چىن ھېكمىلىرىنىڭ

34. kitabnï kaxoɣər ǝlində tükəl kïlïp məxrik
35. məliki tavoɣaq buoɣra han üskinə kigürmïx
36. turur məlik buoɣra han ma anï aoɣïrlap
37. uluoɣlap ǝz haş ḥajiblïkïnï ana bǝrü yarlï-
38. kamïx turur anïŋ üqün yusuf uluoɣ haş

C3

39. ḥajib tǝp atï qavï azunda yayïlmïx turur
40. bu ‘əziz kitab tərt uluoɣ aoɣïr ul ǝzə bina

A4

41. kïlïnmïx turur bir ‘ədil ikinqi dəwlət
42. üqünqi ‘əkil tərtünqi kəna‘ət yana təgmə
43. birinə türkqə bir at bərmix turur ‘ədilka
44. kün tooɣdï ǝlig at bǝrip padixaḥ ornïŋa

B3

45. tutmïx turur dəwlətka ay toldï at bǝrip
46. wəzir ornïŋa koḍmïx turur ‘əkilka əgdül-
47. mix at bǝrip wəzirniŋ ooɣlï yǝrində tutmïx
48. turur kəna‘ətka oḍoɣurmïx at bǝrip wəzir-
49. niŋ karïndaxï tǝp aymïx turur takï anlar
50. ara munaẑərə suali jəwabï kəqər təg sözlər
51. sözləmïx turur okïoɣlïnïŋ kənlï aqïlïp
52. muşannifni ǝḍgü du’a birlə yad kïlsun tǝp

34. بۇ كىتاپنى قەشقەر ئېلىسىدە تاماملاپ، مەشرىق
35. شاھى تاۋغاچ بۇغراخان ھوزۇرىغا سۇنغاندۇر.
36. شاھ بۇغراخانمۇ ئۇنى قەدىرلەپ
37. (ۋە) ئۇلۇغلاپ، ئۇنىڭغا خاس ھاجىپلىقنى
38. ئىلتىپات قىلغان (ۋە) شۇنىڭ بىلەن يۇسۇپ ئۇلۇغ خاس
39. ھاجىپ دەپ نام-شوھرىتى دۇنياغا يېيىلغاندۇر.
40. بۇ ئەزىز كىتاپ توت ئۇلۇغ (ۋە) مۇھىم ئۇل ئۇستىگە بىنا
41. قىلىنغان: بىرى، ئەدىل (ئادالەت)؛ ئىككىنچىسى، دەۋلەت (بەخت)؛
42. ئۈچىنچىسى، ئەقىل؛ تۆتىنچىسى، قانائەت بولۇپ، يەنە (ئۇلارنىڭ)
43. ھەر بىرىگە تۈركچە بىر ئات قويۇلغان. ئەدىلگە
44. "كۈنتۇغدى ئېلىگ"[1] ئېتى بېرىلىپ، پادىشا ئورنىغا
45. قويۇلغان: دەۋلەتكە "ئايتولدى" دەپ ئات قويۇلۇپ،
46. ۋەزىر ئورنىغا قويۇلغان؛ ئەقىلغە
47. "ئوگدۇلمىش" دەپ ئات قويۇلۇپ، ۋەزىرنىڭ ئوغلى ئورنىغا قويۇلغان؛
48. قانائەتكە "ئودغۇرمىش"ئېتى بېرىلىپ، ۋەزىرنىڭ
49. قېرىندىشى دەپ ئېيتىلغان. شۇنىڭدەك، (مۇئەللىپ ئوز پىكرىلىرىنى)
50. ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى مۇناسىرە ۋە سوئال-جاۋاپلىق سوزلەر ئارقىلىق
51. ئىپادىلىگەن، تاكى (بۇنى) ئوقۇغانلارنىڭ كوڭلى ئېچىلىپ،
52. مۇئەللىپنى ياخشى دۇئا بىلەن ياد قىلسۇن دەپ.

B

1 uoqan bir bayat ol qamuoqda oza
əküx ḫəmd-u əgdi anar ok səza

2 uluoqluk iḑisi uoqan žü'l-jəlal
yaratoqan tərütgən mə qadir kəmal

3 ay yər kək iḑisi hələyik bilə
ruzinï anutmïx yəgil sən külə

4 saḳïxsïz bərigli qamuoqqa ruzi
yətürür qamuoqnï ma yəməz əzi

5 aqïn qoḑmaz ḫərgiz qamuoq tïnlïoqïoq
yətürür iqürür təzü sanlïoqïoq

6 nətəg kim tilədi mə boldï qamuoq
kimi kim tiləsə qïlur ol uluoq

7 durud ol ədürmix rəsulqa sələm
yənə əxlərinə sələm ḫəm ulam

8 muḫəmməd yalavaq hələyik baxï
qamuoq barqalarqa ol ol kəz qaxï

A5

9 yəmə bu kitab ol əḑi ək 'əziz
bilikligkə boloqay bilikdin təniz

B

1 قادىر بىر خۇدا ئۇ، جىمىدىن ئۇزا،
تولا كوپ شۇكۇر، مەدھ ئاڭالا سازا[2] .

2 ئۇلۇغلۇق ئىگەسى، قادىر زۇلجەلال[3] ،
ياراتقان، تورەتكەن ۋە قادىر كامال.

3 يەر، ئاسمان ۋە مەخلۇق ئىگەسى يەنە،
تەييار قىلدى رىزقىڭ، يىگىن سەن كۆلە.

4 بېرۇر ئۇ جىمىگە ساناقسىز روزى[4] ،
جىمىگە يىگۈزۈر، يىمەس ئۇ ئۇزى.

5 ئۇ قويماس ئاچ ھەرگىز جىمى تىنغۇچىن،
يىمدۇرۇر، ئىچۈرۈر ئۇ زات ھەممىسىن.

6 نىچۈك خالىدى، بولدى شۇنداق قامۇغ[5]
قىلەسە ئۇ كىمنى قىلۇر ئۇ ئۇلۇغ.

7 تاللانغان رەسۇلغا دۇرۇت ھەم سالام،
يەنە يارلىرىغا سالام-ئېھتىرام.

8 مۇھەممەت رەسۇلدۇر خالايىق بېشى،
ئېرۇر ھەممىنىڭ ئۇ كوزى ۋە قېشى.

9 يەنە بۇ كىتاپتۇر ناھايەت ئەزىز،
ئالىملارغا بولغاي بىلىمدىن دېگىز.

10 بىزەنگەن ئۇ قىممەت بىلىملەر بىلە،
ئەي كىمسە، شۇكرى قىل، قانائەت تىلە.

11 ھېكىملەر سوزىنى جىمگە يېزىپ،
گوھەر ـ ئۇنچىلەردەك قويۇپتۇ تىزىپ.

12 ماچىنلار بېگى[6] ، شەرق سۇلتانلىرى،
بىلىملىك، ئاقىل، دۇنيا ياخشىلىرى،

13 جىمىسى كىتاپنى ئوزىنىڭ قىلىپ،
يوشۇرغان غەزىنە ئىچىگە قويۇپ.

14 بىرىدىن ـ بىرىگە مىراس قالدۇرۇپ،
بولەكلەرگە بەرمەس ئوزىگە قويۇپ.

15 ئېرۇر پايدىلىق، ھىچ زىيان ئۇندا يوق،
تولا تۇركلەر ئۇقماس مەنىسىن تولۇق.

16 كىتاپنى چۈشەنگەن بىلۇرلەر ئۇنى،
ئوقۇپ، يازسىلا ئۇ بىلەلمەس ئۇنى.

17 بېرۇر يولىورۇق بۇ كىتاپ سوزلىرى،
ھەر ئىككى جاھاندا تۇزەر ئىشلىرى.

18 ماچىن، چىن ھېكىمى ئۇلار بارچىسى،
گۇزەل دەپ ماختىدى ئۇنى ھەممىسى.

19 پۇتۇن تۇرك، چىن، شەرق ئېلىدە دىمەك،
مۇنىڭدەك كىتاپ يوق جاھاندا بولەك.

20 كىتاپ قەدرىنى ھەم بىلىملىك بىلۇر،
ئەقىلسىز كىشىدىن بولەك نە كېلۇر؟

21 كىتاپنى ھەر ئادەمگە بەرمەس كېرەك،
ئەگەر بولسىمۇ دوست، ئىشەنمەس كېرەك.

22 nətəg kim biliksiz bilüməz munï
ukuxluoɣ ukupan küzətür anï

23 bu buoɣra han wəkitï iqrə anï
yəmə han tilinqə bu aymïx munï

24 munï təg kitabnï kim aymïx oza
kəḍin mə kim ayoɣay munï təg uza

25 kim ərsə munï təg ətərmu kanï
ətigli bar ərsə əgər mən anï

26 kayu kənd ulux ordu karxï yərə
kitabka ənin at atamïxlara

C5

27 ol əlniŋ bəgüsi ḥəkimi turup
at urmïx ol əlniŋ tərüqə kərüp

28 qinilər ədəbü' l-müluk təp ayar
maqinlar ənisü'l-məmalik atar

29 bu məxrik əlində uluoɣlar munï
zinətü' l-üməra təyürlər kəni

A6

30 iranlïoɣlar xaḥnamə tərlər munar
turanlïoɣ kutaḍoɣu bilik təp ukar

31 nə türlüg bu sözlər ənin tildəki
kigürmix munar kər kamuoɣ əldək

32 yəmə bu kitabka at urmïx uluoɣ
bayat yarlïkasu ol əḍgü kuluoɣ

33 ay ol bu kitabka kəbul boldukï
bu türklər tilində 'əjəb kərdüki

22 نەچۈككىم، بىلىمسىز بىلمەس قەدرىنى،
ئەقىللىق ئوقۇبان كۆزەتۈر ئۇنى.

23 بۇ بۇغراخان ۋاقتى مۇئەللىپ ئۇنى،
يەنە خان تىلى بىرلە ئېيتمىش بۇنى.

24 مۇنىڭدەك كىتابنى كىم ئېيتقان ئەۋەل،
كېيىن كىممۇ ئېيتار بۇنىڭدەكنى دەل؟

25 كىم ئولسا مۇنىڭدەك يازارمۇ، قېنى؟
يازۇچى بار ئولسا، مەن ماختاي ئۇنى.

26 كى ھەر بىر ساراي-ئوردا، كەنت ھەم شەھەر
كىتابقا ئالاھىدە نام بەردىلەر.

27 ھەر ئەلنىڭ بىلىملىك ھېكمى تۇرۇپ،
ئوتۇپتۇ شۇ ئەل رەسمىچە ئات قويۇپ.

28 بۇ چىنلىق «ئادابۇلمۇلۇك» ئاتىدى،
ماچىنلىق «ئەنسۇل مەمالىك»[7] دىدى.

29 بۇ شەرق ئەللىرىدە ئۇلۇغلاپ ئۇنى،
«زىننەتۇلئوبۇرا» دىدىلەر كۇنى[8].

30 ئىرانلىقلار «شاھنامە» دەپ ئاتىشار،
تۇرانلىق «قۇتادغۇ بىلىك» دەپ ئاتار.

31 نە تۇرلۇك ئەللەردە، تۇرلۇك تىل ئارا،
ئاڭا تۇرلۇك ئاتلار قويۇلمىش، قارا.

32 يەنە بۇ كىتابقا قويۇچى بۇ ئات
ئۇلۇغ قوللىرىنى كەچۈرسۇن بايات[9].

33 ئايا، بۇ كىتابنى قوبۇل قىلغۇچى،
بۇ تۇركچە ئەسەرگە ئەجەپلەنگۈچى،

34 قارا، بۇ كىتاپكى جەمگە يارار،
بولۇپمۇ شاھلارغا، كى ئەل-يۇرت تۇتار.

35 ئەل-يۇرتنى ئىداره قىلۇچىلار كەم،
ئۇڭا نە كېرەكنى دەسلىتۇر ھېكەم.

36 نەمكى ئۇ قوغدار ھوكۇمدارنى،
كېرەكلىك نىزام ۋە شەرتلەر بارنى؛

37 بۇ شاھلىق خارابى، باقاسى نەدىن،
ئۇنىڭ تۇرۇشى، كېتىشى نەمەدىن؛

38 يەنە چېرىك-لەشكەر، خادىملەر بارى،
نەچۈك توپلىنۇر، قونۇر، سەپەر يوللىرى؛

39 بۇلارنىڭ تەرتىۋىن كىتاپتا ئېچىپ،
سەرەلەپ ئايرىغان بارچىسىن يېشىپ.

40 يەنە ئەلنى مەھكەم تۇتۇچى كىشى،
ياراملىق كىشىگە بۇيۇرسۇن ئىشى.

41 ئەقىللىق ۋە لايىق كىشىلەر كېرەك،
گويا ئاي چىراقتەك ئېھسان ئولغاندەك.

42 خان ئۇستىده باردۇر خەلقلەر ھەققى،
خەلق ئۇزره خانىنىڭمۇ ھەققى بار تېخى.

43 يەنە پۇقرالار ھەم كۇزەتسۇن ئۇنى،
شاھلارمۇ كۇزەتسۇن ئۇنىڭ جانىن-تېنى.

44 بۇ شاھلار نەچۈك ئەيلەسۇنلەر ئۇرۇش،
ئۇرۇشقاندا لەشكەرنى قانداق قۇرۇش.

45 يەنە ئېيتۇر نەچۈك قىلماقنى ھىله،
يېڭەي دىسە ياۋنى بىر ھىله بىله.

46 məlikkə nəgü təg ətingü kərək
əzi təg boḍunlar kənülgü kərək

47 bu yanlïoq məlikni boḍunlar səvər
yüzini kərəy təp aḍïnlar ɵvər

48 kutï bar yakïn təp tapuoq kïloquka
kimini yaoqutup yïrak qoyoquka

49 bir anqa bəkitip yakïn tutoqunï
bu kutsuz yavuz təp yïrak saloqunï

50 yana bir siyasət baxïn kəsgükə
ikinqi fərasət kənül bərgükə

A7

51 ukuxluoq biliklig tona alp yürək
həzinə tolulap akïtoqu kərək

52 rə'iyyətka bolsa əküx takəti
kamuoq ix iqində bulur raḥəti

53 bu kaq ḥərfkïna mən kumaru sana
koḍundum unïtma du'a kïl mana

54 baka kər kitabnï bu tərgən kixi
ḥünərlïoq ər ərmix kixilər baxï

55 bu türlüg fəzayil ukuxlar bilə
arastə ol ərmix yorïmïx külə

56 pütünlük mə ḥurmət bu zuḥdlïoq əzə
sakïnuk biliklig arïoqlïoq oza

57 bu təni turuoqlaoq kuz ordu əli
tüp əslï nəsəbdin yorïmïx tili

46 بۇ شاھ ھەركتىدە نە ئەتمەك كېرەك،
كى خەلق قىلسا ھەركەت ئۇنىڭ كۆڭلىدەك.

47 شۇ ياڭلىغ بولسا شاھ، ئۇنى خەلق سويەر،
يۈزىنى كورەي دەپ كىشى تەلمۈرەر.

48 دىبان كىمنى قۇتلۇق ئاڭا بەرسۇن ئىش،
ئوزىدىن يەنە كىمنى نېرى قىلىش؛

49 ئۇ كىمنى ئوزىگە يېقىن تۇتقۇلۇق،
ئۇ كىمنى ياماڭ دەپ يىراق قىلغۇلۇق؛

50 سىياسەتلە كىمنىڭ بېشىن چاپقۇلۇق،
پاراسەتلە قانداق كوكۈل ئالغۇلۇق.

51 ئەقىللىق، بىلىملىك، باتۇر شىر يۈرەك،
نېچۈك غەزىنە توپلاپ، تاراتماق كېرەك.

52 خەلق ئۈزرە كوپ بولسا بەگ قۇۋۇەتى،
پۈتۈن ئىش ئىچىدە بولۇر راھەتى.

53 بۇ بىرنەچچە سوزنى ۋەسىيەت ساڭا ــ
قىلىپ قويدۇم، ئۇنۇتما، دۇنيا قىل ماڭا.

54 كورەرسەن كىتابنى بۇ يازغان كىشى،
ھۈنەرلىك ئەرەنكەن، كىشىلەر بېشى.

55 بۇ تۇرلۇك پەزىلەت، ئەقىل ــ ئاقىل بىلە
ئۇ ئەرمىش بىزەنگەن، يۈرەرمىش كۆلە.

56 ئۇ توغرا، باھورمەت بىر زاھىت ئىرۇر،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئىرىنج ــ پاك يۈرۈر.

57 تۇرۇغلۇق ماكانى "قۇز ئوردۇ"[10] ئىلى،
تۇپ ئەسلى نەسەپتىن خەۋەرچى تىلى.

58 bu toqmïx ǝlindin qïkïp baroqanï
kitabnï qoxupan tükǝl qïloqanï

59 barusïn bitimix yǝtürmix niẓam
bu kaxoqǝr ǝlindǝ qoxulmïx tǝmam

60 mǝliknin ǝninda oqïmïx munï
bu tavoqaq qara buoqra hanlar hanï

C7

61 aqïrlamïx artuq oküx hil'ǝti
qǝlǝmnin ḫǝqï tǝp ukux ḫurmǝti

62 bu has ḫajib atïn tǝgürmix muna
munï bu ǝzinǝ yaoqutmïx yana

63 bu mǝ'ni üqün kǝr aqïrlar anï
yusuf haş ḫajib tǝp ayurlar kǝni

64 yana bu qitabnin bǝyanïn ayur
bu tǝrt nik xǝriflǝr ǝzǝlǝ qïlur

65 birisi mǝ 'ǝdl ol kǝnilik ǝzǝ
ikinqi bu dǝwlǝt qut iqbal tüzǝ

66 üqünqi hirǝd ol uluoqluq bilǝ
tǝrtünqi qǝna'ǝt wǝ 'afyǝt bilǝ

67 bu tǝgmǝ birinǝ at urmïx ǝnin
bu yanlïoq atïnï atamïx qǝḍin

68 'ǝdilqa kün tooqdï ǝlig tǝp atar
anï kǝr mǝliklik qurïna tutar

69 bu ay toldï dǝwlǝt atanur kǝni
wǝzirlïk yǝrinǝ tutar kǝr munï

58 ئۇ تۇققان ئېلىدىن كېتىپتۇ چىقىپ،
كىتاپنى نەزىمگە قوشۇپ تۈگىتىپ.

59 پۈتۈن ھەممىسگە بېكىتكەچ نىزام،
ئۇنى قەشقەر ئىچىندە قىلغان تامام.

60 ھوزۇرىدا خانىلىق ئوقۇغان بۇنى،
ئۇ تاۋغاچ قارا بۇغراخانلار خېنى—

61 قەدىرلەپ ئۇنى كوپ بېرىپ خىلىتى[11]،
قەلەم ھەققى دەپ كوپ قىلىپ ھورمىتى،

62 ئۇنىڭغا بېرىپ خاس ھاجىپلىق ئېتىبن،
ئۇنى ئەيلەمىشتۇر ئۇزىگە يېقىن.

63 بۇ مەنە ئۇچۇن، كور، قەدىرلەر ئۇنى،
يۇسۇپ خاس ھاجىپ دەپ ئاتارلەر كونى.

64 يەنە بۇ كىتاپنىڭ بايانىنى دەر،
بۇنى توت ئۇلۇغ ئۇل ئۇزرە ئۇ تۇزەر:

65 بىرى، توغرۇلۇق ئۇزرە ئادالەت ئىزۇر،
ئىككىنچىسى، دەۋلەت ۋە ئىقبال تۇرۇر.

66 ئۇچىنچى، ئەقىلدۇر ئۇلۇغلۇق بىلە،
توتىنچى، قانائەت، ئاپىيەت ئىلە.

67 بۇنىڭ ھەر بىرىگە بېرىپ باشقا نام،
ئاتاپ باشقا ئات بىرلە قىلمىش تامام.

68 ئادالەتنى كۆرسۈتۈدى ئېلىگ ئاتار،
ئۇنى كور، بۇ شاھلىق ئورۇندا قويار.

69 بۇ ئايتولدى دەۋلەت ئاتالدى كونى،
ۋەزىرلىك ئورۇندا تۇتار ئۇ مۇنى.

70 hirədkа atadī bu ol əgdülmix
munī ma wizirniŋ ooqlī tap təmix

71 kəna'ətkа oqoqurmix atī bərür
munar ma wəzirniŋ yaoqukī təyür

72 munīŋ ḫikməti kər bu tərt nən əzə
kitabnī tükətmix bularnī tüzə

A8

73 'ərəbqa təzikqə kitablar əküx
bizin tilimizqə bu yumoqī ukux

74 biliklig bilür ol munīŋ ḫurməti
ukuxluoq ukar ol bilik kiyməti

75 bu türkqə koxuoqlar tüzəttim sana
okirda unītma du'a kil mana

76 barur mən azundīn əxit sən əzüŋ
əküx 'ibrət aloqil ma aqoqil kəzüŋ

77 ilahi sən ək sən təzü yarlika
ruzi kil kamuoq mü'minlarka lika

70 ئەقىلنى ئاتاپ ئۇ دىدى ئوگدۈلمىش،
بۇنى ئۇ ۋەزىرىنىڭكى ئوغلى دىمىش.

71 قانائەتكە ئودغۇرمىش ئاتىن بېرىپ،
بۇنى ھەم ۋەزىرىنىڭ يېقىنى قىلىپ،

72 بۇنىڭ ھېكمەتىن، كور، مۇشۇ توت ئۆزە،
كىتاپنى ئۆگەتكەن بۇلارنى ئۆزە.

73 ئەرەپچە، تاجىكچە كىتاپلار تولا،
بىزنىڭ تىلىمىزدا بۇ يالغۇز، شۇلا.

74 ئىلىملىك بىلۈرلەر بۇنىڭ ھورمىتىن،
ئەقىللىق ئۇقارلەر بىلىم قىممىتىن.

75 بۇ ئۆركچە قوشاقلارنى ئۆزدۈم ساڭا،
ئوقۇردا ئۇنۇتما، دۇئا قىل ماڭا.

76 كېتۈرمەن جاھاندىن، ئىشىت سەن ئوزۇڭ،
تولا ئىبرەت ئالغىن ۋە ئاچقىن كوزۇڭ.

77 ئىلاھىم سەنلا سەن، بىزنى يارلىقا[12]،
نەسىپ قىلغىن پۈتۈن مومىنگە لىقا[13].

C

FIḤRISTÜ'I-ƏBWAB

C8

1. bab tənṛi 'əzzə wə jəllənin əgdisin ayur
2. bab yalavaqïmïz uluoɣ muḥəmməd-i muṣṭəfa əgdisin ayur
3. bab yalavaqïmïznïn tərt əxlərinin əgdisin ayur
4. bab yaz ſəşlïn buoɣra han əgdisin ayur
5. bab yəti yulduz on iki ükəkni ayur
6. bab yalnuk ooɣlï aoɣïrlïkï ukux bilik birlə ərdükin ayur
7. bab til ərdəmin münin asïoɣïn yasïn ayur
8. bab kitab iḍisi əz 'uźrin ayur
9. bab əḍgülük ḳïlmïxḳa ət sav ərig tutuzur

C

باپلار مؤنده‌ربجسی*

1. باپ ئەزىز ۋە ئۇلۇغ تەكرىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا
2. باپ پەيغەمبىرىمىز ئۇلۇغ مۇھەممەت مۇستاپانىڭ مەدھىيىسى بايانىدا
3. باپ پەيغەمبىرىمىزنىڭ توت يارى مەدھىيىسى بايانىدا
4. باپ ياز پەسلى ۋە بۇغراخان مەدھىيىسى بايانىدا
5. باپ يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا
6. باپ ئىنسان ئوغلى هورمىتىنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم بىرلە ئىكەنلىگى بايانىدا
7. باپ تىلنىڭ پەزىلىتى، مۇسۇرى، پايدىسى، زىينى بايانىدا
8. باپ كىتاپ ئىگىسىنىڭ ئوز ئوزرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا
9. باپ ياخشىلىق قىلماق خۇسۇسىدا ئوگۇت ۋە نەسىھەت

---

* بەزى ئالىملارنىڭ تەتقىق قىلىشچە، بۇ ئۇنده‌رىسچە مۇئەللىپنىڭ ئوزى تەرىپىدىن ئەمەس، كىتاپنى كوچۇرگۇچىلەر تەرىپىدىن قوشۇپ قويۇلغان، شۇڭا، بەزى ماددىلىرى تېكست مەزمۇنىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

B4

10. bab bilik ukux ərdəmin asïoqïn ayur
11. bab kitab atï yərügin yəmə avuqoqalïkïn ayur
12. bab kïlïk kïlïnq artakï yasïn ayur
13. bab səz baxï kün tooqdï əlig 'ədil şifətin ayur
14. bab ay toldï kün tooqdï əligkə kəlmixin ayur
15. bab ay toldï kün tooqdï əligkə kərünmixin ayur
16. bab ay toldï əligkə özi dəwlət ərdükin ayur

B5

17. bab dəwlət şifəti kïlkï ərsəllikin ayur

C9

18. bab kün tooqdï əlig ay toldïka özin bəlgürtmixin ayur
19. bab kün tooqdï 'ədil şifəti nətəg ərdükin ayur
20. bab ay toldï əligkə sual kïlmïxïn ayur
21. bab əlig jəwabï ay toldïka
22. bab til ərdəmlərin səz asïoqlarïn ayur
23. bab ay toldï wəzir suali əlig jəwabï

B6

24. bab sözləməkmü ədgürək azu xük turmaqmu

A9

25. bab qut kĭvlĭkĭn dəwlət ərsəllikin ayur

26. bab ay toldï oqlï əgdülmixni ətləmixin ayur

27. bab ay toldï əligkə qumaru bitik bitmixin ayur

28. bab əlig əgdülmixni okĭp tapuoqka kərünmixin ayur

29. bab əlig suali əgdülmixkə

30. bab əgdülmix jəwabï əligkə

31. bab əgdülmix əligkə uqux şifətin ayur

B7

32. bab bəglər nəgü təg kərəkin ayur

33. bab wəzirlər nəgü təg kərəkin ayur

34. bab sü baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur

35. bab uluoq ğajïp nəgü təg kərəkin ayur

36. bab qapuoq baxlar ər nəgü təg kərəkin ayur

C10

37. bab yalavaq nəgü təg kərəkin ayur

38. bab bitikqi ïlïmoqa nəgü təg kərəkin ayur

B8

39. bab aoqïqï nəgü təg kərəkin ayur

40. bab ax baxqïsï han-salar nəgü təg kərəkin ayur
41. bab ïdïxqïlar baxï xərabdar nəgü təg kərəkin ayur
42. bab tapuoqqïlar ḫəkkï bəglər əzə nəgü ərdükin ayur
43. bab əlig sualïərinə əgdülmix jəwablarïn ayur
44. bab kün tooqdï əlig oḍoqurmïxka bitik ïḍmïxïn ayur
45. bab əgdülmix oḍoqurmïx tapa barmïxïn ayur

B9

46. bab əgdülmix oḍoqurmïx birlə munaẑərə kïlmïxïn ayur
47. bab əgdülmix oḍoqurmïxnï okïmïxïn ayur
48. bab dunya ərdəmin asïoqïn yasïn həbər bərür
49. bab oḍoqurmïx əgdülmixkə dunyanïn münin ‘əyïblarïn ayur
50. bab əgdülmix oḍoqurmïxka fani dunya birlə baki ‘ukbi kazoqanoqusïn ayur
51. bab oḍoqurmïx əligkə pənd bitip ïḍmïxïn ayur
52. bab əlig oḍoqurmïxka ikinq yolï bitik ïḍmïxïn ayur

40. باپ باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا

41. باپ باش ساقىينىڭ قانداق بولۇشى كېرەكلىگى بايانىدا

42. باپ خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەر ئۈستىدە قانداق ھەقلىرى بارلىغى بايانىدا

43. باپ ئېلىنگىنىڭ سوئاللىرىغا ئوگدۇلمىشنىڭ جاۋاپلىرى بايانىدا

44. باپ كۇنتۇغدى ئېلىنگىنىڭ ئودغۇرمىشقا خەت ئەۋەتكەنلىگى بايانىدا

45. باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش قېشىغا بارغانلىغى بايانىدا

46. باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن مۇنازىرە لەشكەنلىگى بايانىدا

47. باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشنى دەۋەت قىلغانلىغى بايانىدا

48. باپ دۇنيانىڭ پەزىلىتى، پايدىسى ۋە زىيىنى بايانىدا

49. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە دۇنيانىڭ قۇسۇر ۋە ئەيىپلىرى ھەققىدە ئېيتقانلىرى

50. باپ ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا بۇ پانى دۇنيا بىلەن باقى ئاخىرەتكە ئېرىشىش ھەققىدە ئېيتقانلىرى

51. باپ ئودغۇرمىشنىڭ ئېلىككە نەسىھەتلىرىنى يېزىپ ئەۋەتكەنلىگى بايانىدا

52. باپ ئېلىنگىنىڭ ئودغۇرمىشقا ئىككىنچى قېتىم خەت ئەۋەتكەنلىگى بايانىدا

53. باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمىش بىلەن ئىككىنچى قېتىم مۇنازىرىلەشكەنلىگى بايانىدا

54. باپ بەگلەرگە خىزمەت قىلماقنىڭ ئەدەپ ۋە ئۇسۇللىرى بايانىدا

55. باپ ئوردا خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

56. باپ ئاۋام خەلق بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

57. باپ پەيغەمبەر ئەۋلادى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

58. باپ ئالىملار، تىۋىپلار، ئەپسۇنچىلار، چۇش ئورنىگۇچىلەر، مۇنەججىملەر، شائىرلار، دىخانلار، چارۋىچىلار، ھۇنەرۋەنلەر ۋە پەقىرلەر بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

59. باپ ئويلىنىش ۋە ئوغۇل-قىز پەرزەنتلەر تەربىيىسى بايانىدا

60. باپ ئىلىگ خادىملىرى بىلەن قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇش بايانىدا

61. باپ زىياپەتكە چاقىرىلىش ۋە بېرىش-بارماسلىق بايانىدا

62. باپ زىياپەتكە بارغاندا، غىزانى قانداق يېيىش-يىمەسلىك بايانىدا

63. باپ چايغا چاقىرىش قائىدىلىرى بايانىدا

64. باپ ئودغۇرمىشنىڭ دۇنيادىن بېزىپ، ئۇنىڭ ئەيىپلىرىنى ئېيتىپ، بارغا قانائەت قىلىشنى ماختىغانلىغى بايانىدا

65. باپ غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغانماقلىق بايانىدا

66. bab əgdülmix oḍoqurmïxnï ziyarət üqün okïoqali barmïxïn ayur

67. bab oḍoqurmïx əlig tapa kəlmixin ayur

68. bab oḍoqurmïx əligkə pənd bərmixin ayur

69. bab əgdülmix əligkə əl ətgü tərüsin ayur

70. bab əgdülmix əkünüp təwbəka ooqramïxïn ayur

B12

71. bab kixilikkə kixilik yanut kïlmakïn ayur

72. bab oḍoqurmïx iglig bolup əgdülmixin okïmïxïn ayur

73. bab oḍoqurmïx tüx kərmixin ayur

74. bab oḍoqurmïx tüxinə tə'bir kïlmïxïn ayur

75. bab oḍoqurmïx əgdülmixkə pənd bərmixin ayur

76. bab əgdülmix əligkə oḍoqurmïx igləmixin ayur

77. bab əgdülmix kadaxï tapa barmïxïn ayur

C12

78. bab əgdülmix oḍoqurmïxka yas tutmïxïn ayur

79. bab tiriglik yava kïlmïxka əkünməkin ayur

66. باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشنى زىيارەت ئۇچۇن چاقىرىشقا بارغانلىغى بايانىدا

67. باپ ئودغۇرمشنىڭ ئېلىسىگ قېشىغا كەلگەنلىگى بايانىدا

68. باپ ئودغۇرمشنىڭ ئېلىككە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا

69. باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە مەملىكەتنى ئىدارە قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

70. باپ ئوگدۇلمشنىڭ پۇشايمان چېكىپ، تەۋبە قىلماقچى بولغانلىغى بايانىدا

71. باپ ئادەمگەرچىلىككە ئادەمگەرچىلىك قىلىش بايانىدا

72. باپ ئودغۇرمشنىڭ ئاغرىپ قېلىپ، ئوگدۇلمشنى چاقىرتقانلىغى بايانىدا

73. باپ ئودغۇرمشنىڭ چۇش كورگەنلىگى بايانىدا

74. باپ ئودغۇرمشنىڭ چۇشگە تەبىر بەرگەنلىگى بايانىدا

75. باپ ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكە نەسىھەت قىلغانلىغى بايانىدا

76. باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە ئودغۇرمشنىڭ ئاغرىپ قالغانلىغىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

77. باپ ئوگدۇلمشنىڭ قېرىندىشى قېشىغا بارغانلىغى بايانىدا

78. باپ ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا ماتەم تۇتقانلىغى بايانىدا

79. باپ ئومۇرنىڭ بىھۇدە ئوتكەنلىگىگە ئېچىنغانلىغى بايانىدا

80. bab yusuf qalbaxï yigitlikkə əkünüp avuqoqalïkïn ayur
81. bab əqlək artakïn dostlar jəfasïn ayur
82. bab kitab iqïsi əzinə pənd bərip 'uzrin kolur

D

B13

BISMI'LLAḤI'R-RƏḤMANI'R-RƏḤIM

1
TƏNRI 'ƏZZƏ WƏ JƏLLƏ ӨGDISIN AYUR

1 bayat atï birlə sözüg baxladïm
tərütgən igiḍgən kəqürgən iḍim

2 əküx əgdi birlə tümən miŋ ŝəna
uoɣan bir bayatḳa aŋar yoḳ fəna

3 yaoɣïz yər yaxïl kək kün ay birlə tün
tərütti hələyiḳ əḍ əḍlək bu kün

4 tilədi tərütti bu bolmïx ḳamuoɣ
bir ək bol tḍdi boldï ḳolmïx ḳamuoɣ

D

بِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

(ئايغۇچى ۋە كويۈنگۈچى تەڭرىنىڭ
ئېتى بىلەن باشلايمەن)

بىرىنچى باب

مەسىھنىڭ تۇغۇلۇشى بىلەن ئۇنىڭ مۇقەددەس ياللىنىدا

1 خۇدا ئاتى بىرلە سۆزۈم باشلىدىم،
تورەلتكەن، ئۇستۇرگەن، كەچۈرگەن ئىزىم[14].

2 تولا مەدھى بىرلە تۆمەن مىڭ سەنا
قادىر بىر خۇداغا، ئاڭسا يوق پەنا[15].

3 قوڭۇر يەر، يېشىل كوك، كۈن، ئاي بىرلە تۈن—
ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۈن.

4 ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۈتۈن،
ئۇ بىرلا دىدى "بول"، بار ئولدى پۈتۈن.

5 kamuoɣ barqa munluoɣ tərütülmixi
muni yok idi bir anar yok əxi

6 ay ərklig uoɣan mənü munsuz bayat
yaramaz səninditn adïnka bu at

7 uluoɣluk sana ol bədüklük sana
səninditn adïn yok sana tux tənə

8 aya bir birikməz sana bir adïn
kamuoɣ axnuda sən sən əndün kədin

9 sakïxka katïlmaz sənin birlikin
təzü nənkə yətti bu ərkliglikin

10 səziksiz bir ək sən ay mənü aqu
katïlmaz karïlmaz sakïxka saqu

A11 C13

11 ay iq tax biligli ay həkku'-lyakïn
kəzümdə yïrak sən kənülkə yakïn

12 barïn bəlgülüg sən kün ay təg yaruk
nətəglikkə yətgü kənül əgdə yok

13 nə ərsədin ərməz sənin birlikin
nə ərsələrig sən tərüttün sənin

14 kamuoɣ sən tərüttün nə ərsələrig
yokadur nə ərsə sən ək sən tirig

B14

15 tərütgən barïna tərütmix tanuk
tərimix iki bir tanukï anuk

16 anïn okxaoɣï yok azu mənzəgi
nətəglikkə yətməz hələyik əgi

5 بۇ بارچه يارالغان مۇهتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بىهاجەت، يوق هەمرا ساڭا.

6 ئەي قادىر ۋە مەڭگۇ بىهاجەت بايات،
سېنىڭدىن بولەككە ياراشماس بۇ ئات.

7 ئۇلۇغلۇق ساڭا هەم بۇيۇكلۇك ساڭا،
سېنىڭدىن بولەك يوق ساڭا تۇش-تەڭا.

8 ئەي بىر سەن، بىرىكمەس ساڭا باشقا بىر،
بۇرۇن سەن جەمىدىن، جەمىدىن ئاخىر.

9 ساناققا قېتىلماس سېنىڭ بىرلىگىڭ،
پۈتۈن نەرسىگە يەتتى قۇدرەتلىگىڭ.

10 گۇمان يوقكى، بىر سەن، ئەي مەڭگۇ خۇدا،
ئۇزۇڭ هەر نەچۇك سان-ساناق سىرتىدا.

11 ئىچۇ-تاش بىلۇچى ئەي هەققۇلىيەقىن[16]،
كوزۇمدىن يىراقسەن، كوڭۇلگە يېقىن.

12 ئىرۇر بارلىغىڭ كۇن ۋە ئايدەك يورۇق،
تېگىڭگە يېتۇچى كوڭۇل-ئەقىل يوق.

13 نىمەلىكتىن ئەرمەس سېنىڭ بىرلىگىڭ،
ياراتتىڭ جىمىنى، جىمىسى سېنىڭ.

14 پۈتۈن بار نىمەنى ياراتتىڭ ئۇزۇڭ،
يوقلۇر جىمىسى، تىرىك سەن ئۇزۇڭ.

15 ياراتقان بارلىغىغا يارالغان تانۇق[17]،
يارالغان ئىككى بىر تانۇقى ئېنىق.

16 ئۇنىڭ ئوخشىشى يوق ۋە ياكى تېڭى،
نەچۇكلۇكىگە يەتمەس خالايىق ئېڭى.

17 yorïmaz nə yatmaz uḍïmaz oḍuoɣ
nə mənɣzəg nə yanɣzaoɣ kətürməz boḍuoɣ

18 kəḍin əndün ərməz nə soldïn onun
nə astïn nə üstün nə otru orun

19 orun ol tərütti orun yoḳ anar
anïnsïz orun yoḳ pütün bol munar

20 ay sïrḳa yaḳïn ay kənülkə əḍiz
tanuḳ ol sana barqa şurət bəḍiz

21 tərüttün tümən min bu sansïz tirig
yazï taoɣ təniz kətki oprï yərig

22 yaxïl kək bəzədin tümən yulduzun
ḳara tün yaruttun yaruḳ kündüzün

23 uquoɣlï yorïoɣlï tïnïoɣlï nəqə
tirilgü sənindin bulup yər iqə

24 əḍiz 'ərxtə altïn šəraḳa təgi
təzü barqa munluoɣ sana ay iḍi

25 aya birkə pütmix tilin birlə əg
kənül pütti xəksiz amul tutoɣïl əg

26 nətəglikkə kirmə küḍəzgil kənül
barïna pütün boloɣïl amrul amul

27 ḳalï ḳanqaḳa kirmə tutoɣïl əzün
ḳalï ḳanqasïz bil uzatma səzün

C14
28 ay munsuz iḍim sən bu munluoɣ ḳuluoɣ
suyurḳap kəqürgil yazuḳïn ḳamuoɣ

17 ئۇ يۇرمەس، ئۇ ياتماس، ئويغاق، ئۇخلىماس،
ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر-قىياس.

18 نە ئالدا، نە كېيىن، نە ئوڭ-سولدا ئۇ،
نە پەستە، ئىگىزدە، نە ئۇدۇلدا ئۇ.

19 ئورۇن ئول ياراتتى، ئورۇن يوق ئاڭا،[18]
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، ئىشەنگىن بۇڭا.

20 ئەي سىرغا يېقىن، ئەي كۆڭۈلگە ئەزىز،
گۇۋادۇر ساڭا بارچە سۇرەت ۋە ئىز.

21 ياراتتىڭ تۇمەن مىڭ تىرىك، ساناقسىز،
قۇرۇقلۇق، چۆقۇر، تاغ، دالا، دوڭ، دېڭىز.

22 بىزەتتىڭ يېشىل كوكنى يۇلتۇز بىلە،
يورۇتتۇڭ قارا تۇننى كۈندۈز بىلە.

23 ئۇچارلىق، ماڭارلىق، تىنارلىقكى بار،
سېنىڭدىن ئىچىپ، يەپ تىرىكلىك قىلار.

24 ئىگىز ئەرش ئۇستىدىن يەر ئاستىغا تا،
پۈتۈن بارچە مۇھتاج ئەي ئىگەم ساڭا.

25 ئايا ھەققە پۈتكەن، ئاچ ھەمدىگە تىل،
دىلىڭ پۈتسە شەكسىز، يۇرۇتمە ئەقىل.[19]

26 ئۇ قانداق دىمەكتىن كۆڭۈلنى كۆزەت،
پۈتۈپ بارلىغىغا ئاسايىشقا يەت.

27 ئىچۈڭ، قانچە دەپ يۇرمە، تۇتقىن ئۇزۇڭ،
ئىچۈڭ، قانچىسىز بىل، ئۇزارتما سوزۇڭ.

28 بۇ مۇڭلۇق قۇلۇڭنى، ئەي مۇڭسىز ئىگەم،
كەچۈرگىن كۇنايىنى ئەيلەپ كەرەم.

29 ساڭالا سغىندىم، ئۇمىدىم ساڭا،
قىينىلىق يېرىمىدە مەدەت قىل ماڭا.

30 سويۇملۇك رەسۇل بىرلە تۇرغۇز مېنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

31 ئۇنىڭ توت يارىغا تۇمەن سالام،
يېتىشتۇر مېنىڭدىن داۋام ۋە داۋام.

32 ئۇلۇغ كۈندە كورسەت ئۇلارنىڭ يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى ئەيلە ياخشى سوزىن.

33 سېنى ماختىيالمايمەن لايىق ئوزۇم،
سېنى سەنلا ماختا، كېسىلدى سوزۇم.

2

YALAVAQ 'ƏLƏYḤI'S-SƏLAM ӨGDISIN AYUR

34 səvüg savqī iḍtī baoqīrsaḳ iḍi
boḍunda talusī kixidə kəḍi

35 yula ərdi həlḳḳa ḳaranḳu tüni
yaruḳlukī yaḍtī yaruttī səni

36 okḳiqī ol ərdi bayattīn saṇa
sən ətrü kəni yolḳa kirdiṇ toṇa

37 atasīn anasīn yuluoɣ kḳildī ol
tilək ümmət ərdi ayu bərdi yol

38 künün yəmədi kər tunün yatmadī
səni ḳoldī rəbda aḍīn ḳolmadī

39 səni ḳoldī tün kün bu əmgək bilə
anī өg sən əmdi səvinqin tilə

40 ḳamuoɣ ḳaḍoɣusī ərdi ümmət üqün
ḳutulmaḳ tilər ərdi raḥət üqün

41 atada anada baoqïrsaḳ bolup
tilər ərdi tutqï bayattïn ḳolup

42 bayat rəḥməti ərdi həlḳï əzə
ḳïlïnqï silig ərdi ḳïlḳï tüzə

B16 C15

43 tüzün ərdi alqaḳ ḳïlïnqï silig
uvutluoq baoqïrsaḳ aḳï ḳən əlig

44 yaoqïz yər yaxïl kəktə ərdi kəsüx
anar bərdi tənri aoqïrlïḳ əküx

45 baxï ərdi əndün ḳamuoq baxqïḳa
kəḍin boldï tamoqa ḳamuoq savqïḳa

46 kənül badïm əmdi anïn yolïna
səvip səzi tuttum pütüp ḳavlïna

47 ilaḥi küḍəzgil mənin kənlümi
səvüg savqï birlə ḳopur ḳopoqumï

48 ḳiyaməttə kərkit tolun təg yüzin
əlig tuttaqï ḳïl ilaḥi əzin

41 ئاتادىن، ئانادىن بولۇپ مېھرىۋان،
تىلەيتىتى خۇدادىن شۇنى ھەر زامان.

42 خەلققە ئىدى ئۇ خۇدا رەھمىتى،
قىلغى سىلىقتۇر، تۈزلوك خىسلىتى.

43 ئىدى ئۇ مۇلايىم، قىلغى سىلىق،
ھايالىق، قولى كەڭ، سېخى رەھىمدىلىك.

44 قوڭۇر يەر، يېشىل كوكتە ئەردى ئەزىز،
ئاڭا بەردى تەڭرى قىممەت ئېيتقۇسىز.

45 بۇرۇندىن ئىدى باش پۈتۈن باشچىغا،
كېيىن بولدى تامغا پۈتۈن ساۋچىغا[20].

46 ئۇنىڭ مەن يولىغا كۆڭۈل باغلىدىم،
ئىشەندىم، سويۇپ ھەم سوزىن ئاڭلىدىم.

47 ئىلاھا، كۆزەتكىن بۇ كوڭلۈمنى سەن،
قوپاردا رەسۇلله قوپار مېنى تەڭ.

48 قىيامەتتە كورسەت تولۇندەك يۈزىن،
قولۇم تۇتقۇچى قىل ئىلاھا ئوزىن.

3

TƟRT SƏḤABƏNIŊ ƟGDISIN AYUR

A13

49 anïŋ tərt ǝxi ol avïnoqu kərüp
kǝŋǝxqi bular ərdi birlə turup

50 iki kaḑïn ərdi küḑəgü iki
bular ərdi eḑrüm boḑunda iki

51 'ətiḳ ərdi axnu ḳamuoqda oza
bayatḳa pütügli kənül til tüzə

52 yuluoq ḳïldï malï təni janïnï
yalavaq səvinqi tilədi kəni

53 basa faruḳ ərdi kixi eḑrümi
tili kənli bir təg boḑun keḑrümi

54 bu ərdi basutqï kəni dinḳa kək
xəri'ət yüzindin kətərdi əxük

55 basa 'usman ərdi uvutluoq silig
kixidə eḑürmix aḳï kǝŋ əlig

توققىنچى باب
توت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا

49 ئۇنىڭ توت ھەمرىيى سويۇنچى ئىدى،
ھەر ئىشتا بىللە ھەم كېڭەشچى ئىدى.

50 قەيناتا ئىككىسى، كىياۋ ئىككىسى،
تاللانغان كىشىلەر ئىدى توتىسى.

51 جەمىدىن ئاتابەكر ئىدى ئەۋۋىلى،
خۇداغا ئىشەنگەن تىلى ۋە دىلى.

52 پىدا قىلدى مالى، تېنى-جانىنى،
رەسۇلنىڭ رىزاسى ئىدى كۆڭكىنى.

53 كېيىن پاروق[21] ئەردى كىشىلەر خىلى،
تىلى ۋە دىلى بىر، خەلق ئىسلى.

54 ئىدى ئۇ ياردەمچى ۋە ھەق دىنغا ئۇل،
كوتەردى توساقنى شەرىەتنىڭ ئول.[22]

55 ئوسماندۇر مۇلايىم، ئۇياتچان تېخى،
كىشىلەر خىلى ھەم قولى كەڭ سېخى.

56 پىدا قىلدى بارچە مال ھەم ئوزىنى،
رەسۇل بەردى ئاڭا ئىككى قىزىنى.

57 سوڭ ئاندىن، سەرە-خىل مەردان ئېلىدۇر،
ئەقىللىق يىگىت ئەر، يۇرەكلىك جەسۇر.

58 ئوچۇق قول ئىدى ئۇ، يۇرەگى سۇزۇك،
بىلىملىك ۋە تەقۋا، ئېتىدۇر بۇيۇك.

59 ئۇلار ئىدى دىن ھەم شەرىەت كوكى[23]،
كوتەردى مۇناپىق ۋە دىنسىز يۈكى.

60 بۇ توت يار ماڭا توت . تادۇدەك [24] ئېرۇر،
تۇزۇلسە تادۇ چىن ھاياتلىق بولۇر.

61 مېنىڭدىن ئۇلارغا تۇمەن مىڭ سالام،
يەتكۈزگىن ئىگەم سەن ئۇزۇكسىز داۋام.

62 سويۇندۇر مېنىڭدىن ھامان كوڭلىنى،
قولۇم تۇتقۇچى قىل قىيامەت كۈنى.

4

YARUQ YAZ FƏŞLIN ULUƟI BUƟIRA HAN ΘGDISIN AYUR

63 tooqardïn əsə kəldï əndün yəli
azun ətgükə aqtï uxtmah yolï

64 yaoqïz yər yïpar toldï kafur kətip
bəzənmək tilər dunya kərkin ətip

65 ərinqig kïxïoq sürdi yazkï əsin
yaruk yaz yana kurdï dəwlət yasïn

66 yaxïk yandï boloqay yana ornïna
balïk kuḍrukïndïn kozï burnïna

A14 B18
67 kurïmïx yïoqaqlar tonandï yaxïl
bəzəndi yipün al sarïoq kək kïzïl

B18
68 yaoqïz yər yaxïl torku yüzkə badï
hïtay arkïxï yaḍtï tavoqaq ədi

69 yazï taoq kïr oprï texəndi yaḍïp
ətindi koli kaxï kək al kədip

توتىنچى باب

پارلاق باھار بىلەن ۋەتۋلوغ بوغراخان ھەققىدە بايانلار

53 ئېسىپ كەلدى شەرقتىن باھارنىڭ يېلى،
بىزەشكە جاھان ئاچتى جەننەت يولى.

64 قوڭۇر يەر ئىپار تولدى، كافۇر[25] كېتىپ،
بىزەنمەك تىلەر دۇنيا كوركەم ئېتىپ.

65 جاپا قىشنى قوغلاپ يازغى ئېسىن،[26]
پارلاق ياز يەنە قۇردى دەۋلەت ياسىن.

66 قۇياش ياندى بولغاي يەنە ئورنىغا،
بېلىق قۇيرۇغىدىن قوزى بۇرنىغا.[27]

67 قۇرۇغان ياغاچلار كىيىندى يېشىل،
بىزەندى يىپۈن[28]، ھال، سەرىق، كوك، قىزىل.

68 قوڭۇر يەر يېپىندى يېشىل تورقىنى،
تاۋغاچ رەختى يايدى قىتان كارۋىنى.

69 دالا، تاغ، قىر، ئويمان توشەندى يېپىپ،
بىزەندى ۋادىلار يېشىل، ھال كىيىپ.

70 tümən tü qəqəklər yazïldï külə
yïpar toldï kafur azun yïḍ bilə

71 şəba yəli koptï karanfil yïḍïn
azun barqa pütrü yïpar burdï kin

72 kaz ərdək kuoqu kïl kalïkïoq tudï
kakïlayu kaynar yokaru koḍï

73 kayusï kopar kər kayusï konar
kayusï qapar kər kayu suv iqər

74 kəkix turna kəktə ünün yankular
tizilmix titir təg uqar yəlkürər

75 ular kux ünin tüzdi ündər əxin
silig kïz okïr təg kənül bərmixin

76 ünin ətti kəklik külər katoqura
kïzïl aoqzï kan təg kaxï kap kara

77 kara qumoquk ətti sïta tumxukïn
üni ooqlaoqu kïz üni təg yakïn

78 qəqəkliktə sandvaq ətər min ünün
okïr şurï 'ibri tünün həm künün

79 əlik külmiz oynar qəqəklər əzə
sïoqun muyoqak aoqnar yorïr təp kəzə

80 kalïk kaxï tügdi kəzi yax saqar
qəqək yazdï yüz kər külər katoqurar

81 bu ədtə azun əz əzinə bakïp
küvənip sevinip ədinə bakïp

70 تۇمەن رەڭ چىچەكلەر ئېچىلدى كۈلۈپ،
ئىپار، كافۇر ھىدىغا دۇنيا تولۇپ.

71 ئېسىپ تاڭ شامالى قەلەمپۇر پۇراق،
ئىپار بۇيىغا تولدى دۇنيا بىراق.

72 غاز، ئۇدەك، قىل[29]، ئاققۇ خوشاللىق بىلەن،
قاقىلداپ ئۇچۇشۇر يۇقۇرى-تۆۋەن.

73 ئەنە كور، بىرى قونسا، ئۇچار ئۇ بىرى،
بىرى ئۇزسە ئۇينىاپ، ئىچەر سۇ بىرى.

74 تىزىلغان توگىدەك كوكىش[30] تۇرنىلار،
ئۇچار، يەلپۇنەر ھەم ئۇنىن ياڭرىتار.

75 ئۇلاي قۇش سايرىدى ئۇندەپ يولدىشىن،
گۈزەل قىز قىچىرغان كەبى سويمىشىن.

76 قاقىلدادى كەكلىك، كۈلۈپ قاتقار[31]
قىزىل ئاغزىڭ قاندەك، قېشى قاپقارا.

77 قارا قۇچقاچ ئوتتى ستا تۇمشۇغىن،[32]
ئۇنى نازىنىن قىزنىڭ ئۇنىگە يېقىن.

78 چىچەكلىكتە مىڭ خىلدا بۇلبۇل ئۇنى،
ئوقۇر سورى ئەبرىشى[33] كۇن ھەم تۇنى.

79 ئىلىك ۋە جەرەن گۈل ئارا ئويىنىشۇر،
ئارقار، تاغ ئوچكىسى جۇپ-جۇپ سەكرىشۇر.

80 قاشىن تۇردى ئاسمان، كوزى ياش چاچار،
چىچەكلەر يۇز ئاچتى، كۈلۈپ قاتقارار.

81 بۇ ۋاقتا جاھان ئوز-ئوزىگە قاراپ،
سويۇنۇپ، قۇۋانىپ مىلىغا قاراپ،

82 ilətü maṇa aqtï ḍunya sözin
ayur kərmədiṇmü bu hakan yüzin

83 uḍïr ərdiṇ ərsə tur aq əmdi kəz
əxitmədiṇ ərsə əxit məndə söz

B19

84 tümən yïlda bərü tul ərdim tulas
bu tul tonï suqlup ərüṇ kəḍtim as

85 bəzəndim bəgim boldï hakan uluoɣ
ətündüm munu ḳolsa janïm yuluoɣ

86 bulït kəkrədi urdï nəwbət tuoɣï
yaxïn yaxnadï tarttï hakan tuoɣï

87 biri ḳïnda qïḳtï sunup ąl tutar
biri küsi qavï azunḳa yətər

88 azun tuttï tavoɣaq uluoɣ buoɣra han
ḳutaḍsu atï bərsü iki jəhan

89 ay din 'izzi dəwlətḳa naşir mu'in
millətḳa taj ay xəri'ətḳa din

90 bayat bərdi barqa tiləmix tilək
bayat oḳ bolu bərsü arḳa yələk

91 ay dunya jəmali uluoɣlukḳa kərk
ay mülkətḳa nur ay yayïoɣ ḳutḳa ərk

92 bolu bərdi əvrən ąlig bərdi təht
tuta bərsü tənri təht birlə bəht

93 azun tïndï ornap bu hakan özə
anïn ïḍtï dunya tanuḳlar tüzə

82 ماڭا كوز يۇگۈرتكەچ تۇ ئاچتى سوزىن،
دىدى: كورمىدىڭمۇ، بۇ خاقان يۈزىن؟

83 ئەگەر ئۇيقۇلۇقسەن، تۇر، ئاچ ئەمدى كوز،
ئىشتىمگەن ئولساڭ، ئىشت مەندىن سوز:

84 تۇمەن يىل تۇل ئەردىم، سۇلغۇن يۇز ئىدىم،
سىلىپ تۇل كىيىم، كىيدىم ئاق ئاس[34] كىيىم.

85 ئۇلۇغ خان بېگىمدۇر، ياساندىم شۇڭا،
قوبۇل قىلسا، جانىم پىدادۇر ئاڭا.

86 بۇلۇت كۆكرەپ چالدى خان دۇمبىغىن،
چېقىن چاقىندى، تارتتى خاقان تۇغىن.

87 بىرى چىقسا قىنىدىن، ئەل بوي سۇنار،
بىرى شان-شوھرىتىن جاھانغا يايار.

88 جاھان تۇتتى تاۋغاچ ئۇلۇغ بۇغراخان،
قۇتاتسۇن ئېتى، تاپسۇن ئىككى جاھان.

89 ئەي دىن ئىززىتى، دەۋلەتكە يار-مۇئىن[35]،
ئەي مىللەتكە تاج، ئەي شەرىئەتكە دىن،

90 خۇدا بەردى بارچە تىلىگەن تىلەك،
ساڭا بولسۇن ھەق مەڭگۇ يارۇ-يولەك.

91 ئەي دۇنيا جامالى، ئۇلۇغلۇققا كورك،
ئەي مۇلك نۇرى، ئەي بىۋاپا بەختكە ئورك[36]،

92 زامان بەردى ساڭا دەۋلەت ۋە تەخت،
بېرىۋەرسۇن تەڭرى بۇ تەخت بىرلە بەخت.

93 جاھان تىندى چىققاچ خاقان تەختىگە،
جاھان سۇندى سوغات خاقان بەختىگە.

94 əsirdin kəligli ḳalïḳ ḳuxlarï
ḳayu ray-i hindi ḳayu ḳəyṣəri

95 əgər atïn ündəp ünin türtüxüp
küvənq birlə avnur səvinqkə tuxup

96 bu türlüg qəqək yərdə munqa bəḍiz
yazï taoɣ ḳïr oprï yaxïl kək mənïz

97 ḳayusï yïḍï birlə tapnur tapuoɣ
ḳayu kərk mənïz birlə aqtï ḳapuoɣ

98 ḳayusï əlig sundï tütsük tutar
ḳayu büvkirər kin azun yïḍ ḳopar

B20
99 ḳayusï tooɣardïn tutar miɳ taɳuḳ
ḳayusï batardïn tapuoɣqï anuḳ

A15
100 tapuoɣḳa kəlip ḳut ḳapuoɣda turur
ḳapuoɣda turuoɣlï tapuoɣda turur

101 bu yanlïoɣ tapuoɣḳa ətindi azun
yaoɣï boynï əgdi kətürdi əzün

102 azunda qavï bardï haḳan küsi
kərüməgli kəzlərdə kətti usï

103 azun inqkə təgdi tüzüldï tərü
tərü birlə atïn ḳopurdï ərü

104 aḳï şurətin kim kərəyin təsə
kəlip kərsü haḳan yüzini usa

105 jəfasïz wəfalïoɣ tiləsə ḳutun
yüzi ḳər ḳilïnqï wəfa ol pütün

106 asïoq qolsa barqa ezün yassïzïn
bərü kəl tapuoq qïl kənül bər isin

107 tüzün qïlqï alqaq baoqïrsaq kənülï
kərəyin təsə kəl munï kər amul

108 ay əqgü qïlïnq əslï əqgü uruoq
azun qalmasunï sizinsiz quruoq

109 bayat bərdi dəwlət ay tərkən qutï
anïn xükri qïloqu okïp min atï

110 iqi kəqki səz ol məsəldə kəlir
ata ornï atï ooqulqa qalïr

111 ata orni qaldï atï ma bilə
aqïn ma taqï bolsu min min ula

112 talu nən tanuq tuttï min min əlig
munu qïl tanuqï qutaqoqu bilik

113 olarnïn tanuqï kəlir həm barïr
mənin bu tanúq boldï mənü qalïr

114 nəqə tərsə dunya tükər alqïnur
bitisə qalïr səz azun təzginür

B21

115 kitabqa bitindi bu haqan atï
bu at mənü qaldï ay tərkən qutï

116 ya rəb üstə dəwlət tükəl qïl tilək
qamuoq ixtə boloqïl sən arqa yələk

117 səvərin əsən tut yaoqïsïn kətür
səvinqin tolu tut saqïnqïn qotur

106 زەرەرسىز مەنپەئەت كورەي دىسەڭ كەر،
يېقىن كەل، ئىشىن قىل، ئىسىن، كوڭۈل بەر.

107 ئىسىل، خۇلقى كەمتەر، دىلى مېھرىۋان—
كىشى كىم؟ دىسەڭ، كەل، ئۇنى كور بۇئان.

108 ئەي خۇبىي گۈزەل، پاك نەسەپ، پاك ئۇرۇق،
جاھان قالمىسۇن سەندىن ھەرگىز قۇرۇق.

109 ساڭا ھەق بەردى بەخت، ئەي ساھىپقىران،
ئوقۇپ مىڭ ئېتىنى ئاڭا قىل شۈكران.

110 تولا كۆنا بىر سوز مەسەلدە كېلۈر،
ئاتا ئوغلىنى، ئاتى ئوغۇلغا قالۇر.

111 ئاتانىڭ ئېتى، ئوغلى قالدى ساڭا،
قوشۇلسۇن يەنە باشقا مىڭ-مىڭ ئاڭا.

112 قىممەتلىك سوغات تۇتتى مىڭ-مىڭچە قول،
قۇتادغۇ بىلىكتۇر مېنىڭ سوغام ئول.

113 ئۇلارنىڭ سوغاتى كېلەر ھەم كېتۈر،
مېنىڭ بۇ سوغاتىم تا مەڭگۇ قالۇر.

114 نەچە يىغسا دۇنيا تۇگەيدۇ يوقاپ،
قالۇر سوز پۈتۈلسە، جاھانغا تاراپ.

115 كىتاپقا يېزىلدى بۇ خاقان ئېتى،
بۇ ئات، ئەي ھوكۈمدار، قالار شۇ پېتى.

116 خۇدايا، ئاشۇر دەۋلەتىن، بەر تىلەك،
پۈتۈنَ ئىشتا بولغىن سەن ئارقا يولەك.

117 ئېسەن ئەيلە دوستىن، يېغسىن يوقات،
خوشال قىل دائىما، قايغۇدىن ئازات.

118 yaoqa tursu yaoqmur yazïlsu qəqək
kurïmux yïoqaqtïn salïnsu küzək

119 bolu bərsü əvrən tuqï əvrilü
koḍï bolsu duxman baxï kavrïlu

120 yaoqïz yər bakïr bolmaoqïnqa kïzïl
ya otta qəqək ənməginqə yaxïl

121 tirilsüni tərkən kutï min kutun
yalïnsunï kərməz karakï otun

122 takï ma nəgü ərsə arzu tilək
bayat ok bolu bərsü arka yələk

123 səvinqin avïnqïn küvənqin əli
axasu yaxasunï lukman yïlï

5
YƐTI YULDUZ ON IKI ӨKƏKNI AYUR

124 bayat atī birlə sözüg baxladīm
tərütgən igiḍgən kəqürgən iḍim

125 tərütti tilək təg təzü ʻaləmīoq
yaruttī azunḳa künüg ḥəm ayīoq

126 yarattī kər əvrən tuqī əvrilür
anīn birlə təzginq yəmə təzginür

127 yaxīl kək yarattī əzə yulduzī
ḳara tün tərütti yaruḳ kündüzī

B22

128 bu kəktəki yulduz bir anqa bəzək
bir anqa ḳulavuz bir anqa yəzək

129 bir anqa yarutmīx hələyiḳḳa ol
bir anqa ḳulavuz bulur yitsə yol

130 ḳayusī ərürək ḳayusī ḳoḍī
ḳayusī yaruḳraḳ ḳayu əksüdi

A16

131 bularda ən üstün səkəntir yorïr
iki yïl səkiz ay bir əvdə kalïr

132 anïnda basa boldï ikinq onay
bir əvdə kalïr on aḍïn iki ay

133 üqünqi kürüd kəldi kəksün yorïr
kayuka bu baksa yaxarmïx kurïr

134 yaxïk boldï tərtinq yaruttï azun
yakïxsa yarutur bakïxsa özün

135 səvüg yüz urundï bəxinqi səvit
səvə baktï ərsə sən əzni avït

136 basa kəldi arzu tilək arzular
kayuka yaoquxsa anar əz ular

137 bularda ən altïn bu yalqïk yorïr
yaxïk birlə utru bakïxsa tolïr

138 on ikï ükək ol bularda aḍïn
kayu ikï əvlig kayu birkə in

139 kozï yazkï yulduz basa uḍ kəlir
ərəntir kuqïk birlə sanqu yorïr

140 kər arslan bilə koxnï buoqday baxï
basa ülgü boldï qaḍan ya əxi

141 basa kəldi ooqlak kənək həm balïk
bular tooqdï ərsə yarudï kalïk

142 üqi yazkï yulduz üqi yaykï bil
üqi küzkï yulduz üqi kïxkï bil

131 بۇلاردىن ئەڭ ئۇستۇن سەكەنتىر[43] تۇرۇر،
ئىككى يىل سەككىز ئاي بىر بۇرجدا قالۇر.

132 ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ ئوڭاي[44]،
قالۇر بىر بۇرجدا ئۇ دەل ئون ئىككى ئاي.

133 ئۈچىنچى كۆرۈددۇر[45] غەزەپتە يۈرۈر،
قايان بارسا بارلىق ياشارغان قۇرۇر.

134 توتىنچى قۇياشتۇر، يورۇتار جاھان،
پەقەت ھەم ئۇدۇل كەلگەننى ھامان.

135 بەشىنچى سەۋىنتۇر[46]، سويۇملۇك ئوزى،
ئۇ باقسا كورەرسەن خوشاللىق يۈزى.

136 ئۈنىڭدىن كېيىن بۇ ئارزۇ[47] كېلەر،
ئۇ كىمگە يۇقۇشسا، تىلەككە يېتەر.

137 بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىق[48] تۇرار،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا تولۇن بولار.

138 ئون ئىككى بۇرج باردۇر بۇلاردىن بولەك،
جۈپ ئويلۇك بەزىسى ۋە بەزىسى يەك:

139 قوزى يازغى يۇلتۇز، كېيىن ئۇي كېلۇر،
جەۋزا بىلەن سەرتان تۇرتۇشۇپ يۈرۈر.

140 ئېرۇر خوشنا بۇغداي بېشى. ئارسلان،
كېلەر ئارقىدىن قەۋس، ئەقرەپ، مىزان.

141 كېلەر ئاندىن ئوغلاق، سوغا ھەم بېلىق،
تۇغۇلسا بۇلار كوك بولغۇسى يورۇق.

142 ئۈچ يۇلتۇز باھارنىڭ، ئۈچى يازغىدۇر،
قىشنىڭدۇر ئۈچىسى، ئۈچى كۆزگىدۇر[49].

B23

143 üqi ot üqi suv üqi boldī yəl
üqi boldī tuprak azun boldī əl

144 bularda birisi birinə yaoqī
yaoqīka yaoqī īdtī kəsti qooqī

145 karïxmaz yaoqïlar yaraxtï iqin
kərüxməz yaoqïlar kətürdi əqin

146 ətikli bayatïm ətə bərdi əz
ətə bərdi tüzdi yaraxturdï tüz

147 basa aydïm əmdi munu yalnukuoq
aoqïrlïkï boldï bilik əg ukuoq

143 ئۇچى سۇ، ئۇچى يەل، ئۇچى بولدى ئوت،
ئۇچى تۇپراق، بۇلاردىن دۇنيا ۋۇجۇت.

144 يېغىدۇر بۇلارنىڭ بىرىگە-بىرى،
قويۇپ ياۋغا ياۋ، قىلدى جەڭنى نېرى.

145 ئۇرۇشماس بۇ ياۋلار، ياراشقان ئۇچۇن،
كۇرەشمەس بۇ ياۋلار كوتەرگەچ ئوچۇن.

146 يېتىشلىك ئىلاھىم سېلىپ ئىزغا ئوز،
ياراتتى ئۇلارنى، ياراشتۇردى تۇز.

147 بۇ ئىنسان بايانىن قىلاي ئەمدى مەن،
قەدىر تاپتى ئەقلى، بىلىم-ئاڭ بىلەن.

ئالتىنچى باب

ئادەم بالىسىنىڭ قىممىتى بىلىم ۋە ئەقىلدىن كەلگەنلىكى ھەققىدە

148 ياراتتى ۋە يۈكسەلتتى تاللاپ ئادەمنى،
بېرىپ ھۇش-ئەقىل، پەزىل، ئىلىمنى ھەم.

149 ئىلىمنى چىقارىپ، ئاڭا بەردى دىل،
ئۇيات بەردى يەنە گۈزەل، خۇش پېئىل.

150 بىلىم بەردى، ئىنسان زورايدى بۇ كۈن،
ئەقىل بەردى، شۇڭا يېشىلدى تۈگۈن.

151 خۇدا بەرسە كىمگە ئەقىل-ھۇش، بىلىك،
تولا ياخشىلىققا ئۈزاتۇر ئىلىگ[50].

152 بىلىمنى بۇيۇك بىل، ئۇنۇتۇشنى ئۇلۇق،
بۇ ئىككى يۈكسەلتۇر قۇلنىمۇ تولۇق.

153 بۇ سۆزگە گۇۋادۇر تۇۋەندىكى سۆز،
بۇ سۆزنى ئىشتىكىن، سۆزۈڭ بۇندا ئۈز:

154 ئەقىل قايدا بولسا، ئۇلۇغلۇق بولۇر،
بىلىم كىمدە بولسا، بۇيۇكلۇك تاپۇر.

155 ئەقىللىق ئۇقار ئول، بىلىملىك بىلۇر،
بىلىملىك، ئەقىللىق تىلەككە يېتۇر.

156 بىلىم مەنىسىن بىل، بىلىم نىمە دەر،
بىلىم ئۇ ساقايتۇر كېسەل بولسا ئەر.

157 بىلىمسىز كىشى بارچە ئاغرىق بولۇر،
داۋالانمىسا ئۇ تىرىكلا ئولۇر.

158 كېسەلنى داۋالات، بار، ئەي بىلىمگەن،
ئەي ئالىم نادانغا داۋا ئەيلە سەن.

159 ئەقىلدۇر بۇرۇندۇق، ئاڭا يەتسە ئەر،
تۇمەن مىلك تىلەگى ھەم بولسا يېتەر.

160 كىشىگە ئېرۇر كوپ ئەتىل پايدىسى،
بىلىم بىلسە ئىنسان ئەزىز بولغۇسى.

161 جىمكى ئىشىڭنى ئەقىل بىرلە قىل،
بىلىم بىرلە ۋاقتىڭنى ساقلاشنى بىل.

7

TIL ƏRDƏMIN MŪNIN ASĬOŒĬN YASĬN AYUR

162 ukuxka bilikkə bu tīlmaqī til
yaruttaqī ərni yorīk tilni bil

163 kixig til aoqīrlar bulur kut kixi
kixig til uquzlar barīr ər baxī

164 til arslan turur kər ixiktə yatur
aya əvlig ər sak baxīŋnī yəyür

165 tilin əmgəmix ər nəgü tər əxit
bu səz ixkə tutoqīl əzünə əx ət

166 məni əmgətür til əḍi ək təlim
baxīm kəsməsüni kəsəyin tilim

167 səzünni küḍəzgil baxīŋ barmasun
tilinni küḍəzgil tixiŋ sinmasun

B25
168 biliklig bilik bərdi tilkə pīxīoq
aya til iḍisi küḍəzgil baxīoq

يەتتىنچى باپ

تىلنىڭ پەرقلىنىش سەۋەبى ھەققىدىكى ئوخشاشسىز پەرەزلەرنى يالماۋلاش

162 ئەقىل ھەم بىلىم تەرجىمانى بۇ تىل،
روشەن تىل كىشىنى يورۇتقۇچى، بىل!

163 قەدىرلىك قىلار قىل، تاپار بەخت كىشى،
قىلار ئەرنى تىل خار، كېتەر ھەم بېشى.

164 ئىشكىتە تۇرار ئارسىلاندۇر بۇ تىل،
ئەي ئويلۇق ھەزەر قىل، بېشىڭ يەيدۇ، بىل.

165 نىمە دەيدۇ تىلدىن جاپا كورگەن ئەر،
قۇلاق سال، ئەمەل قىل، دىققىتىڭنى بەر:

166 جاپا سالدى تىلىم ماڭا كوپ قېتىم،
كېسىلمەستە باشىم، كېسەي مەن تىلىم.

167 سوزۇڭنى كۆزەتكىن، بېشىڭ كەتمىسۇن،
تىلىڭنى كۆزەتكىن، چىشىڭ سۇنمىسۇن.

168 بىر ئالىم دىدى تىل ئۇچۇن پۇختا سوز،
ئايا تىل ئىگەسى كۆزەت باشنى ئوز.

169 əsənlik tiləsə sənin bu əzün
tilində qïkarma yaraoqsïz sözün

170 bilip sözləsə söz bilikkə sanur
biliksiz sözi öz baxïnï yəyür

171 öküx sözdə artuk asïoq körmədim
yana sözləmixtə asïoq tulmadïm

172 öküx sözləmə söz birər sözlə az
tümən söz tügünin bu bir sözdə yaz

173 kixi söz bilə koptï boldï məlik
öküx söz baxïoq yərkə kïldï kölik

174 öküx sözləsə yanxadï tər bilik
yana sözləməsə aoqïn tər tilig

175 kalï mundaoq ərsə yorïk utru ur
yorïk utru ursa kixig yoklatur

176 tilig kəd küdəzgil küdəzildi bax
sözünni kïsuroqïl uzatïldï yax

177 til asoqï təlim bar yasï ma öküx
ara ögdilür til ara min söküx

178 kalï mundaoq ərsə bilip sözlə söz
sözün bolsu közsüz karaoquka köz

179 biliksiz karaoqu turur bəlgülüg
yorï ay biliksiz bilik al ülüg

180 toquoqlï ölür kör kalïr bəlgü söz
sözün ədgü sözlə özün ölgüsüz

169 ئسەنلىك تىلەسەڭ ئەگەر سەن ئوزۇڭ،
تىلىڭدىن چىقارما ياراقسىز سوزۇڭ.

170 بىلىپ سوزلىسە سوز، بىلىم سانىلۇر،
بىلىمسىز سوزى ئوز بېشىنى يېيۇر.

171 تولا سوزدە ئارتۇق پايدا كورمىدىم،
يەنە سوزلىمەيمۇ پايدا تاپمىدىم.

172 تولا سوزلىمە سوز، بىرەر سوزلە ئاز،
تۇمەن سوز تۇگۇنمەن بۇ بىر سوزدە ياز[51].

173 كىشى بولغۇسى شاھ ئوسۇپ سوز بىلەن،
تولا سوز بېشىڭنى قىلار يەر توڭمەن.

174 بىلىم دەر "مەمەدانە"، كوپ سوزلىسەڭ،
گاچا دەيدۇ سوزنى ئەگەر دىمىسەڭ.

175 پاساھەت[52] بىلە قىل شۇڭا سەن سوزۇڭ،
پەسمە بولسا تىلىڭ، ئوسەرسەن ئوزۇڭ.

176 تىلىڭنى كۇزەت بەك، كۇزىتىلەر باش،
سوزۇڭنى قىسقا قىل، ئۇزارتىلار ياش.

177 بۇ تىل پايدىسى كوپ، زىيانمۇ تولا،
ئارا ماختىلۇر، مىڭ سوكىلۇر ئارا.

178 ئەگەر مۇنداغ ئولسا، بىلىپ سوزلە سوز،
سوزۇڭ بولسۇن كوزسىز قارغۇ ئۇچۇن كوز.

179 ئېنىقكى، بىلىمسىز بىر قارغۇ ئېرۇر،
بىلىمدىن ئەسىپ ئال، بىلىمسىز، يۇگۇر.

180 تۇغۇلغان ئولەر، كور، قالۇر بەلگۇسىز،
سوزۇڭ ياخشى بولسا، ئوزۇڭ ئولگۇسىز.

181 iki nəŋ bilə ər ḳarïmaz özi
bir əḍgü ḳïlïnqï bir əḍgü sözi

182 kixi toоqdï eldi sözi ḳaldï kər
özi bardï yalŋuḳ atï ḳaldï kər

B26
183 tiriglik tiləsə özüŋ elməgü
ḳïlïnqïŋ sözüŋ əḍgü tut ay bəgü

184 tilig əgdüm anqa ara səktüküm
tiləkim söz ərdi saŋa yərdüküm

185 ḳamuoq sözni yïoqsa uḳux taplamaz
kərək sözni sözlər kixi kizləməz

186 sözüm ooqluma sözlədim mən toŋa
ooqul məndə altïn maŋa nə tənə

187 saŋa sözlədim mən sözüm ay ooqul
saŋa bərdi bu pənd özüm ay ooqul

188 kümüx ḳalsa altun mənindin saŋa
anï tutmaoqïl sən bu sözkə tənə

A18
189 kümüx ixkə tutsa tükər alḳïnur
sözüm ixkə tutsa kümüx ḳazoqanur

190 kixidin kixikə ḳumaru söz ol
ḳumaru sözüg tutsa asoqï yüz ol

* * *

191 bu kün tügmə ḳaxïŋ ay bilgə bəgü
özüm 'uźrin aysa yəmə əymənü

181 ئەر ئىككى نىمەدىن قېرىماس ئوزى،
بىرى ياخشى ئىش، بىرى ياخشى سوزى.

182 كىشى تۇغدى، ئولدى، سوزى قالدى، كور،
ئوزى كەتتى ئىنسان، ئېتى قالدى، كور.

183 ئولۇمسز هاياتنى تىلەسەڭ ئوزۇڭ،
قىل ياخشى، ئەي هېكىم، خۇلقۇڭ هەم سوزۇڭ.

184 قىلىپ مەدهى تىلنى، ئارا سوكمىگىم،
ساڭا سوز ئۇقتۇرۇش ئىدى تىلىگىم.

185 پەقەت سوزلىمەسلىكنى ئەقىل خالىماس،
كېرەك سوزنى سوزلەر كىشى، يوشۇرماس.

186 سوزۇمنى دىدىم مەن بالامغا، باتۇر،
مېنىڭدىن توۋەن ئۇ، نېچۇك تەڭ بولۇر؟

187 ئەي، ئوغلۇم دىدىم مەن ساڭا بۇ سوزۇم،
ساڭا بۇ ناساتمنى بەردىم ئوزۇم:

188 كۆمۈش قالسا ئالتۇن مېنىڭدىن ساڭا،
ئۇنى تۇتمىغىن سەن بۇ سوزگە تەڭا.

189 كۆنۈشنى ئىشلەتسە، تۇگەر، يوقىلۇر،
سوزۇمنى ئىشلەتسە، كۆمۈش قازىنۇر.

190 كىشىدىن ـ كىشىگە مىراس سوز قالۇر،
مىراس سوزنى تۇتساڭ يۇز پايدا بولۇر.

191 قاۋاق تۇرمە بۇگۈن، ئەي دانا ماڭا،
يەنە ئوزۇر ئېيتسام ئەيمىنىپ ساڭا.

8

KITAB IḌISI ӨZ ʻUZRIN AYUR

192 tiləkim səz ərdi ay bilgə bəgü
kəḍin kəldəqikə əzüm səzləgü

193 uḳux kəldi utru ayur pütrü kər
səzüṇ bolsa yaṇluḳ saṇa boloṛa ḳor

194 boḍun tili yavlaḳ sẹni səzləgəy
kixi ḳilḳī kirtüq ətiṇni yẹgəy

195 baḳa kərdüm ərsə yẹnik boldï yük
əzüm aydī səzlə səzüṇ barī tək

B27
196 nəgülük tẹsə sən ayayïn saṇa
əxitgil səzümni ay ərsig toṇa

A.
197 bu yalṇuḳ atī boldï yaṇluk üqün
bu yaṇluḳ uruldï bu yalṇaḳ üqün

198 yaṇïlmaz kixi kim ayu bẹr maṇa
yaṇïlmïx tümən miṇ ayayïn saṇa

سەكسەنچى باب

مۇئەللىپنىڭ ئوزئوزىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

192 تىلەگىم ئىدى، ئەي ھېكىم، سوزلىمەك،
كېيىنكىلەرگە بىر يادىگار قالدۇرماق.

193 ئەقىل كەلدى قارشى، دىدى دىققەت ئەت،
سوزۇڭ بولسا يېڭىلىش، بولۇر ساڭا سەت.

194 ياماندۇر خەلق تىلى سېنىڭ سوزلىگەي،
كىشى خۇلقى قىزغانچ، ئېتىگىنى يىگەي.

195 قاراپ كورگىنىمچە يېنىكلەندى يۈك،
ئوزۇمگە دىدىم سوزلە، بار سوزنى توك.

196 نىمىشقا دىسەڭ مەن ساڭا ئېيتايىن،
سوزۇمنى ئەي ھوشيار يىگىت ئاڭلىغىن:

197 كىشى ئاتى يالغۇق[53]، يېڭىلغاق ئۇچۇن،
دىيىلدى ئۇ يالغۇق، يېڭىلغان ئۇچۇن.

198 يېڭىلمەس كىشى گىم، دىگىن سەن ماڭا،
تۇمەن مىلك يېڭىلغاننى دەيمەن ساڭا.

199 biliklig ǝḍi az biliksiz ǝküx
ukuxsuz ǝküx bil ukuxluoɣ kǝsüx

200 biliksiz bilikligkǝ boldï yaoɣï
biliksiz bilikligkǝ ḳïldï qooɣï

201 kixidǝ kixi aḍruḳï bar tǝlim
bu aḍruḳ bilikdin ayur bu tilim

202 bilikligkǝ sǝzlǝdim ux bu sǝzüm
biliksiz tilini bilümǝz ǝzüm

203 biliksiz bilǝ ḫiq sǝzüm yoḳ mǝniŋ
ay bilgǝ ǝzüm ux tapuoɣqï sǝniŋ

204 sǝzüm sǝzlǝmixkǝ saŋa ǝymǝnü
ǝzüm 'użri ḳoldï saŋa ux munu

205 sǝzüg sǝzlǝdǝqi azar ḫǝm yazar
uḳuxluoɣ ǝxitsǝ oŋarur tüzǝr

206 burunduḳluoɣ ol sǝz tǝvǝ burnï tǝg
barur ḳanqa yǝtsǝ titir boynï tǝg

207 bilip sǝzlǝdǝqï kixi bar ǝküx
anï bildǝqi ǝr maŋa kǝḍ kǝsüx

208 ḳamuoɣ ǝḍgülüklǝr bilik asoɣï ol
bilik birlǝ buldï mǝŝǝl kǝkkǝ yol

209 bilik birlǝ sǝzlǝ ḳamuoɣ sǝzni sǝn
bilikin bǝḍük bil ḳamuoɣ ǝzni sǝn

210 yaxïl kǝktin indi yaoɣïz yǝrkǝ sǝz
sǝzi birlǝ yalŋuḳ aoɣïr ḳildï ǝz

199 بەك ئازدۇر بىلىملىك، تولا بىلىمسىز،
ئەقىلسىز تولادۇر، ئەقىللىق ئەزىز[54].

200 بىلىمسىز بىلىملىككە بولدى يېغى،
نادانلار ئالىمغا قارشى ھەر چېغى.

201 كىشىدىن ـ كىشىنىڭ تولا پەرقى بار،
بىلىمدۇر بۇ پەرق، سوز شۇ ئۇزرە بارار.

202 بىلىملىككە سوزلىدىم مەن بۇ سوزۇم،
بىلىمسىز تىلىنى بىلمەيمەن ئوزۇم.

203 بىلىمسىز بىلەن ھېچ سوزۇم يوق مېنىڭ،
ئەي ئالىم، ئوزۇم بىر قۇلۇڭمەن سېنىڭ.

204 سوزۇمنى دىققەتلى سەنسىن ئەيمىنىپ،
قويارمەن بۇ ئوزرۇمنى ئۇمىت قىلىپ.

205 سوز ئېيتقان كىشىلەر ئازار، ئالدىرار،
ئەقىللىق ئىشتىسە، ئوزەتىپ بارار.

206 بۇرۇندۇقلۇق ئول سوز توگە بۇرنىدەك،
ماڭار نەگە تارتسا ھېگگان توگىدەك.

207 بىلىپ سوزلىگوچى كىشى كوپ ئېرۇر،
ئوڭى بىلگوچى ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

208 پۇتۇن ياخشىلىقلار ئىلىم نەپتى ئول،
بىلىم بىرلە تاپتى مىسال كوككە يول.

209 بىلىم بىرلە سوزلە پۇتۇن سوزنى سەن،
بۇيۇك بىل بىلىمى بىلەن ئەرنى سەن.

210 يېشىل كوكتىن ئىندى[55] قوڭۇر يەرگە سوز،
كىشى تاپتى قىممەت سوزى بىرلە ئوز.

B28

211 kixi kənli tüpsüz tənïz təg turur
bilik yinqü sanï tüpində yatur

212 tənizdin qïkarmasa yinqü kixi
kərək yinqü bolsun kərək say taxï

213 yaoqïz yər katïndakï altun tax ol
kalï qïksa bəglər baxïnda tux ol

214 biliklig qïkarmasa bilkin tilin
yarutmaz anïn bilki yatsa yïlïn

215 ukuxlï bilikli əḍi əḍgü nən
kalï bulsa ixlət uqup kəkkə tən

216 nəgü tər əxitgil bu əl kənd bəgi
ukuxka bilikkə yətürmix əgi

217 azun tutoquka ər ukuxluoq kərək
boḍun basoquka əg kərək həm yürək

218 ukux birlə tuttï azun tutoquqï
bilik birlə bastï boḍun basoquqï

219 azunka apa inmixində bərü
ukuxluoq uru kəldi əḍgü tərü

220 kayu əḍtə ərsə bu kündə burun
bilikligkə təgdi bədükrək orun

221 ukux birlə aslur kixi artakï
bilik birlə süzlür boḍun buloqakï

222 bu ikin ətüməsə koḍoqïl bilik
kïlïqka təgürgil sən ətrü əlig

223 begü bilgə beglər boḍunḳa baxï
kïliḳ birlə ętmix biliksiz ixi

224 azun tutoḳuḳa ər uḳux bilsə kəḍ
boḍun basoḳuḳa ər bilik bilsə kəḍ

225 bu iki biriksə bolur ər tükəl
tükəl ər azunuoḳ təmam yər tükəl

B29
226 apaṇ iki azun ḳolur ərsə sən
otï əḍgülük ol ḳïlur ərsə sən

227 ḳalï əḍgü bolmaḳ tiləsə əzüṇ
yorï əḍgülük ḳïl kəsildi səzüṇ

228 kixi mənü bolmaz bu mənü atï
anïṇ mənü ḳaldï bu oḍgü atï

A18
229 əzüṇ mənü ərməz atïṇ mənü ol
atïṇ mənü bolsa əzüṇ mənü ol

223 بىلىملىك، ئاقىل بەگ بولسا ئەل بېشى،
قىلىچ بىرلە تۆگەر بىلىمسىز ئىشى.

224 جاھان تۆتماق ئۈچۈن ئەركە ئاڭ كېرەك،
ئەل-يۇرتنى سوراشقا بىلىم ئەڭ كېرەك.

225 بۇ ئىككى بىرىكسە بولۇر ئەر تولۇق،
تولۇق ئەر جاھان نېمەتىن يەر تولۇق.

226 ساڭا ئىككى دۇنيا گەر ئولسا تىلەك،
ئامالى ياخشىلىق ئېرۇر ئەيلىمەك.

227 ئەگەر ياخشى بولماق تىلەسەڭ ئوزۇڭ،
يۇرى، ياخشىلىق قىل، قوي ئوزگە سوزۇڭ.

228 كىشى مەڭگۇ بولماس، كى مەڭگۇ ئېتى،
شۇڭا مەڭگۇ قالدى بۇ ياخشى ئېتى.

229 ئوزۇڭ مەڭگۇ ئەرمەس، ئېتىڭ مەڭگۇ ئول،
ئېتىڭ مەڭگۇ ئولسا، ئوزۇڭ مەڭگۇ ئول.

9

ƏḌGÜLÜK ḲÏLMAḲ ӨGDISIN ASÏOILARÏN AYUR

230 ḳalï bolsa əlgiṇ boḍunḳa uzun
ḳamuoḳ əḍgülük ḳïl ḳïlïnqïn sözün

231 yigitlik ḳaqar ol tiriglik uqar
bu tüx təg azundïn özüṇ tərk kəqər

232 tiriglikni mün ḳïl asïoḳ əḍgülük
yarïn boloḳa əḍgü yəgü kəḍgülük

233 nəgü tər əxitgil kixi əḍgüsi
yorïp tïn tokïoḳlï ahir əlgüsi

234 azunda nə yaṇlïoḳ ərən tooḳdï kər
bir anqa yorïdï yana əldi kər

235 kərək bəg kərək ḳul nə əḍgü əsiz
özi əldi ərsə atï ḳaldï iz

236 saṇa təgdi əmdi kəzikqə orun
ḳamuoḳ əḍgülük ḳïl sən əḍgü burun

توققوزنجی باب
یاخشلیق قیلماقنك زیانلی نتیجه‌لری حقیده

230 ئەگەر بولسا، خەلق ئۇزره قولۇقۇ ئۇزۇن،
ئەمەل سوزده قىل ياخشىلىقنى پۇتۇن.

231 يىگىتلىك قاچار ئۇ، تىرىكلىك ئۇچار،
بۇ چۇشتەك جاهاندىن كىشى تېز كېچەر.

232 هايات ــ دەسمىيە، پايدا ــ ئەزگۈلۈك[56]،
بولۇر ساڭا تاڭنا يىمەك ــ كەيگۈلۈك.

233 نېمە دەيدۇ ئاڭلا كىشى ياخشىسى:
تىنارلىق، ماڭارلىق ئاخىر ئولگۈسى.

234 جاهانغا نە ياڭلىغ ئەر تۇغۇلدى، كور،
بىر ئازلا يۇردى ــ دە، يەنە ئولدى، كور!

235 بەگ ئولسۇن ۋە يا قۇل يا ياخشى ــ يامان،
ئوزى ئولدى، قالدى ئېتىدىن نىشان.

236 ساڭا تەگدى ئەمدى بۇ نوۋەت ئورۇن،
قىلىپ سەن ياخشىلىق، ياخشى بول بۇرۇن.

237 تەرىك ئولۇر ئاخىر، توشەك بولۇر يەر،
تەرىكتۇر ئېتى، ياخشى بولسا ئەگەر.

238 كىشىدە ئىككى ئات، بۇ تىلدا يۇرۇر،
بىر ياخشى، بىر ئەسكى جاھاندا قالۇر.

239 يامانى سوكۇلۇر، ياخشى ماختىلۇر،
قاراپ كور ئوزۇڭگە قايۇسى ياقۇر!

240 ئوزەڭ ياخشى بولساڭ، ئېتىڭ ماختىلۇر،
ئەي ھۇشيار، يامان ئات بولسا سوكىلۇر.

241 يامان خۇيلۇق زاھاك[57] سوكۇلدى نېچۇن؟
نېچۇن ماختىلدى قۇتلۇق پەرىدۇن[58]؟

242 بىرى ياخشى ئەردى، ئۇنى ماختىدى،
يامان ئەردى بىرسى، ئۇنى قاغىدى.

243 يامانلىق كېرەكمۇ، ياخشىلىق ساڭا؟
قاغىشلىق كېرەكمۇ، ماختاشلىق ساڭا؟

244 قايۇسىن تىلەسەڭ، بىرىن تاللىغىن،
يامان ـ ياخشىلىققا ئوكۇنمە كېيىن.

245 بۇ ياڭلىغ سوز ئېيتتى سىناغان كىشى،
سىناغان كىشى ئۇ بىلەر ئەل ئىشى:

246 كىشى ياخشى ئات بىرلە ئالقىش ئالۇر،
يامان ئاتلىق ئولسا، ئۇ قارغىش ئالۇر.

247 نېچە مەن سىنادىم يامان قىلغۇچى
ئوتۇپ كۇنمۇ ـ كۇنلەر ئازايدى كۇچى.

248 كورۇپ قانچە ئوتتۇم، يامانلار ئىشى ـــ
راۋاج تاپمىدى، ئەي بىلىملىك كىشى.

249 əsizlik ot ol ot kəyürgən bolur
yolïnda kəqik yoḳ ətülgən bolur

250 kərü tursa bizdə oza baroḳuqï
ḳara tut ya bəglər azun tutoḳuqï

251 bularda ḳayu buldï ərsə bilik
olar urmïx əḍ kün azunḳa əlig

A19

252 bilik kimdə ərsə azun bəgləri
tərü əḍgü urmïx kixi yəgləri

253 bu kün mə kim əḍgü atansa kixi
olar boldï axnu ol əḍgü baxï

B31

254 bəgü bəg kim ərsə bilikkə yaḳïn
biliklig kixig ḳïlmïx əzkə yaḳïn

255 əlig urmïx ixkə baḳïp ixləmix
bilik ixkə tutmïx boḍun baxlamïx

256 əlin ətmix ətrü bayumïx ḳara
ḳara baylïḳïn ḳïlmïx əzkə tura

257 atï əḍgü bolmïx atanmïx aḳï
aḳï əlsə atï tirig təp uḳï

258 əlürin bilip ḳïlmïx əzkə ətik
bitip ḳoḍmïx atïn tirigkə bitik

259 bu kün kim oḳïsa olarïoḳ bilir
anar ətgünür andïn əḍgü kəlir

260 nəgü bar azunda bilikdə kəsüx
biliksiz təsə ərkə kərksüz səküx

249 يامانلىق ئېرۇر ئوت، بۇ ئوت كويدۇرۇر،
ئوتۇشكه يولىدا كېچىك يوق ئېرۇر.

250 كورەرسەنكى، بىزدىن بۇرۇن ئوتكۇچى،
ئاۋام خەلق ۋە يا بەگ جاهان تۇتقۇچى،

251 ئۇلاردىن بىلىملىك بولۇر قايسىسى،
بولۇپ ئوتتى دۇنيا-زامان ئىگسى.

252 جاهان بەگلىرىدىن كىم ئالىم ئىكەن،
ئۇلار ياخشى قانۇن تۇزەپ، ئورلىگەن.

253 بۇ كۇندىمۇ ياخشى ئاتالغان كىشى،
ئەڭ ئاۋال ئېرۇر ئۇ ياخشىلار بېشى.

254 كىم ئاقىل خان ئولسا، بىلىمگه يېقىن،
قىلىپتۇر بىلىملىكنى ئوزگه يېقىن.

255 تۇتۇنغان ئىشنى بىلىپ ئىشلەر ئۇ،
بىلىمنى ئىشلىتىپ ئەلنى باشلار ئۇ.

256 تۇزەدى ئەلنى ئۇ، بېيىدى قارا،
خەلق بايلىغىن قىلدى ئوزىگه تۇر[59].

257 چىقاردى ياخشى ئات، ئاتالدى سېخى،
سېخى ئولسه، ئېتىن تىرىك بىل تېخى.

258 ئولۇشنى بىلگەچ تەييارلىق قىلىپ،
قويۇپتۇر تىرىككه پۇتۇك، ئات يېزىپ.

259 بۇ كۇن، كىم ئوقاركەن ئۇلارنى بىلەر،
ئالۇر ئۇلگه ئۇندىن ياخشىلىق كېلەر.

260 جاهاندا نىمه بار بىلىمدىن قىممەت،
بىلىمسز دىسه ئەر ئۇچۇن بەكمۇ سەت.

261 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىملىك كىشى،
جاھاندا سىنالغان، يېتىلگەن يېشى:

262 بىلىمسىزگە تورده ئورۇن بولسا، كور،
بۇ تور بولدى پەگا، پەگا بولدى تور.

263 بولۇپ قالسا پەگا ئالىمغا ئورۇن،
بۇ پەگا بولۇر تور تېخى ئەڭ بۇرۇن.

264 بۇ ھورمەت پۇتۇنلەي بىلىمگە ئېرۇر،
ئۇ مەيلى ئىشكىتە يا تورده تۇرۇر.

265 ئىككى خىل ئېرۇر، كور، بۇ ئىسىل كىشى،
بىرى بەگ، بىرى ئالىم—ئىنسان بېشى.

266 بۇلاردىن بولەكنى سەن يىلقى سانا،
تىلەسەڭ بۇنى تۇت، ئۇنى سەن ۋە يا.

267 ئوزۇڭ قايسىسى سەن ماڭا تىلىك ئاچ،
ئىككىدىن بىرى بول، ئۇچىنچىدىن قاچ!

268 ئېلىپ قولغا قىلىچ، بىرى ئەل تۇزەر،
قەلەم بىرلە بىرسى، ھەق يول كورسىتەر.

269 ئۇلاردىن قېلىپ كەلدى ياخشى نىزام،
مىراس بۇ، كىم ئالسا، ئۇ ئورلەر تامام.

270 ئولۇكتىن تىرىككە مىراستۇر بۇ سوز،
مىراس سوزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۇز.

271 بىلىمسىز ئېرۇر ئۇ قارغۇ بەلگۈلۈك،
ئەي كوزسىز، بىلىمدىن سەن ئالغىن ئۇلۇگ[60]

272 كىشى كوركى سوزدۇر، كوپتۇر سوز تۇرى،
تىلىم، ماختا خۇش سوز كىشىنى، يۇرى!

273 məŝəl kəldi türkqə muŋar mənzətür
anï səzlədim mən munu yaŋzatur

274 uḳux kərki til ol bu til kərki səz
kixi kərki yüz ol bu yüz kərki kəz

275 tili birlə yalŋuḳ səzi səzlənür
səzi yaḳxï bolsa yüzi suvlanur

276 kərü barsa əmdi bu türk bəgləri
aẓun bəglərində bular yəgləri

277 bu türk bəglərində atï bəlgülüg
toŋa alp ər ərdi ḳutï bəlgülüg

278 bəḍük bilki birlə əküx ərdəmi
biliklig uḳuxluoɣ boḍun kəḍrümi

279 nə əḍrüm nə kəḍrüm nə ərsig ərən
aẓunda tətik ər yəḍi bu jəḥan

280 təziklər ayur anï əfrasiyab
bu əfrasiyab tuttï əllər talap

281 əḍi artuḳ ərdəm kərək əg bilik
aẓun tutoɣuḳa ətrü sunsa əlig

282 təziklər bitikdə bitimïx munï
bitikdə yoḳ ərsə kim uḳoɣay anï

A20
283 əḍi yaḳxï aymïx aẓïoɣlïoɣ kür ər
aẓïoɣlïoɣ ərən bərk tügünlər yazar

284 miŋ ərdəm kərək bu jəḥan tutoɣuḳa
kər arslan kərak bu ḳulan basoɣuḳa

273 كېلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۇركچه مەسەل،
بۇنى ئېيتايمن مەن مۇشۇ يەرده دەل:

274 ئەتىل كوركى تىلدۇر، بۇ تىل كوركى سوز،
كىشى كوركى يۈزدۇر، بۇ يۈز كوركى كوز.

275 كىشى تىل بىلەن دەر سوزىسنى ئوزى،
سوزى ياخشى بولسا، يورۇيدۇ يۈزى.

276 بۇ تۇرك بەگلىرىگه سىلىنسا نەزەر،
جاهان بەگلىرىنىڭ ياخشىسى شۇلەر.

277 بۇ تۇرك بەگلىرىدىن ئېتى بەلگۈلۈك،
توڭا ئالپ ئەر[61] ئىدى بەختى بەلگۈلۈك.

278 ئىلىمده بۇيۇك، كوپ پەزىللىك دىلى،
بىلىملىك، ئەقىللىق، خەلقنىڭ خىلى.

279 ئىدى ئۇ سەرەخىل، زىرەك ئەر ئوغلان،
دۇنياغا زىرەكلەر بولۇر هوكۇمران.

280 تاجىكلار ئۇنى دەيدۇ ئەفراسياپ،
بۇ ئەفراسياپ تۇتتى ئەلىلەر تالاپ.

281 جاهاننى تۇتاي دەپ سۇنۇشقا ئىلىگ،
كېرەك كوپ پەزىلەت بىلەن كوپ بىلىك.

282 تاجىكلار كىتاپتا پۇتۇپتۇ بۇنى،
كىتاپقا پۇتمىسه، كىم ئۇققاي ئۇنى.

283 ئەجەپ ياخشى ئېيتقان جەسۇر باتۇر ئەر،
جاسارەتلىك ئەر چىڭ تۇكۇننى يېشەر.

284 پەزىلەت كېرەك مىڭ تۇتۇشقا جاهان،
قۇلان تۇتقىلى، كور، كېرەك ئارسلان.

B33

285 azunqīḳa ərdəm kərək miṇ tümən
anïn tutsa ə̧l kün kə̧tərsə tuman

286 kïlïq ursa pïqsa yaoqï boynïnï
tərü birlə tüzsə ə̧li boḍnïnï

285 هوكۇمدارغا خسلەت كېرەك مىلك تۇمەن،
ئۇنۇڭلە تۇتسا ئەل، يوقالۇر تۇمان.

286 قىلىچ بىرلە كەسسۇن يېغى بويىنىنى،
قانۇن بىرلە تۇزسۇن ئېلى ــ خەلقىنى.

10

BILIK UḴUX ƏRDƏMIN ASÏ0ÏÏN AYUR

287 tiləkim səz ərdi ay bilgə bəgü
ukuxuoɣ bilikig əzüm səzləgü

288 uḳux ol yula təg ḳaranḳu tüni
bilik ol yarukluḳ yaruttï-sənі

289 ukuxun aoɣar ol bilikin bəḍür
bu iki bilə ər aoɣïrlïḳ kərür

290 munar pütməsə kər bu nuxin rəwan
ukux kəzi birlə yaruttï jəhan

291 tərü tüz yoritti bayudï boḍun
atïn əḍgü kïldï ol əḍgü əḍün

292 munar təgdi mundaoɣ biliklig səzi
tamudïn yïrar təp tamuluḳ əzi

293 kiqig ooɣlanïoɣ kər ukuxḳa ulam
yaxï yətməginqə yorïmaz kïlam

توققىز ىنچى باب

بىلىملەرنى قانداق پەزىلەت دەپ بايقاش

287 تىلەگىم ئىدى سوز، ئەي ئالىم ھېكىم،
ئەقىل ۋە بىلىمدىن سوزلەش مەقسىدىم.

288 ئەقىلدۇر چىراقتەك قاراڭغۇ تۇنى،
بىلىم — ئۇ يورۇغلۇق، يورۇتقاي سېنى.

289 ئوسەر ئەر ئەقىلدىن، بىلىمدىن بۇيۇر،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر قەدىرلىك بولۇر.

290 بۇڭا پۇتمىسەك كوركى، نوشىن راۋان[62]،
ئەقىل كوزى بىرلە يورۇتتى جاھان.

291 بېيىدى ئېلى، تۇز يۇرۇتكەچ نىزام،
ئەجىپ ياخشى ۋاقتا قويۇپ ياخشى نام.

292 دېمىش بىر ھېكىم سوز ئۇنىڭغا ئاتاپ،
دەۋزىخى بولسىمۇ ئاڭا يوق ئازاپ.

293 گودەككە قارا، ئۇ تاپۇر ئەقىل ھەم،
يېشى تولسىمۇ‌ئىچە يۇرۇتمەس قەلەم.[63]

294 ukuxluoɣ kixi kər karīsa munar
ukux kətti təp həm kələm mə tïnar

295 kalï təlvə ursa kər əlsə kixi
əlüm yok anar həm bərilməz xixi

296 nəgülük təsə sən ukuxsuz turur
ukuxsuz kixilər ülügsüz turur

297 ukuxka tarur bu aoɣïrlïk ətik
ukuxsuz kixi bir avuqqa tətik

298 kərü barsa yakxï ayur bu səzüg
ukuxsuz biliksiz bəḍütməz əzüg

B34
299 kərü barsa barqa urur bu kəḍük
ukuxluoɣ biliklig kər əşlï kəḍ ək

300 ukux bolsa əşlï bolur bolsa ər
bilik bolsa bəglik kïlur kïlsa ər

301 kimində ukux bolsa əşlï bolur
kayuda bilik bolsa bəglik bulur

302 yaoɣïz yər əzə yalnuk ooɣlï əlig
kətürdi kamuoɣka yətürdi bilik

303 ukux birlə əşlï atanur kixi
bilik birlə bəglər ətər əl ixi

304 tümən min tü ərdəm əküx əgdilər
ukux birlə kïlmïx üqün əgdilər

305 ukux azïn azlanma asoɣï əküx
bilik azïn azlanma ərkə kəsüx

294 ئەقىللىق كىشى ھەم قېرىسا ئازار،
ئەقىل كەتتى دەپ ھەم قەلەمۇ تىنار.

295 ئەگەر تەلۈە بىر ئەرنى ئولتۇرسە راس،
ئۇنىڭغا ئولۇم يوق، ئېلىنماس قىساس.

296 نىمىشقا دىسەڭ، ئۇ ئەقىلسىز ئېرۇر،
ئەقىلسىز مۇكاپات، جازاسىز ئېرۇر.

297 ئەقىلدىن بولەككە ھورمەت بولمىغاي،
ئەقىلسىز ئادەم ئۇ بىر ئۇچۇملا لاي.

298 قاراپ كور، مۇنۇ سوز ياخشى ئېيتىلغان:
ئوزىنى بۇيۇتمەس ئەقىلسىز نادان.

299 ھەر كىمنىڭ كىيىمى بولۇر ئۇستىدە،
ئەقىللىق، بىلىملىك ئەزىز ئەسلىدە.

300 ئەقىل بولسا، ئىسىل بولۇر بولسا ئەر،
بىلىم بولسا، بەگلىك قىلۇر قىلسا ئەر.

301 ئەقىل كىمدە بولسا، بولۇر ئۇ ئىسىل،
بىلىم كىمدە بولسا، بولۇر خان ئۇ، بىل.

302 كىشى ئوغلى سۇندى قوڭۇر يەرگە قول،
بىلىم بىرلە تاپتى ھەر نەرسىگە يول.

303 ئەقىل بىرلە ئىسىل ئاتىلۇر كىشى،
بىلىم بىرلە بەگلەر قىلۇر ئەل ئىشى.

304 تولا ئالقىش ئالغان تۇمەن پەزلىلەر،
قىلىنغاچ ئەقىل بىرلە ماختالدىلەر.

305 ئەقىل ئازىنى ئاز دىمە، نەپئى كوپ،
بىلىم ئازىنى ئاز دىمە، قەدرى خوپ.

306 bu tərt nən azïn azka tutma nəgü
bəgü səzləmix səz əxitgü əgü

307 bu tərttə biri ot birisi yaoqï
üqünqi ig ol kər tiriglik aoqï

308 basasï bilik ol bularda biri
bu tərt nən uquz tutma yüksək təri

309 bu təgmə biri asoqï yasï təlim
kayusï bərim təg kayusï alïm

310 bilik kimya təg ol nən irklü turur
ukux ordusï ol nən üglü turur

311 yïparlï bilikli tənï bir yanï
tütup kizləsə bolmaz əzdə ənï

312 yïpar kizləsə sən yïdï bəlgürər
bilik kizləsə sən tilig ülgülər

A21
313 bilik baylïk ol bir qïoqay boloqusuz
təgip ooqrï təvlig anï aloqusuz

314 kixən ol kixikə bilik həm ukux
kixənlig yaraoqsïzka barmaz əküx

B35
315 səvügrək atïn ər kixənlig tutar
kərəklig atïn kər küdəzlig tutar

316 kixənlig kürəməz kərəkqə yorïr
tuxaoqlïoq yïramaz tiləkqə barïr

317 ukux ol sana ədgü andlïoq adax
bilik ol sanar kəd baoqïrsak kadax

318 biliksizkə bilki ḳilïnqï yaoqï
aḍïn bolmasa tap bu iki qooqï

319 muṇar mənẓətü kəldi türkqə məŝəl
okïoqïl munï sən kənül əgkə al

320 uḳuxluoq kixikə əxi tap uḳux
biliksiz kixikə atï tap səküx

321 bilikligkə bilki tükəl ton ax ol
biliksiz ḳïlïnqï yavuz ḳoldax ol

322 uḳuxluoq kəḍ ər əvkə əzdin yïrat
biliklig bəg ər puxma əḍgü ḳïl at

323 bu iki bilə ixkə yaḳma əvə
kalï yaḳsa ḳïldïṇ tiriglik yava

324 əkünqlüg bolur tutxï əvkə ixi
yazuḳluoq bolur ixtə puxsa kixi

325 amulluḳ kərək ərkə ḳïlḳï onay
ərüglük kərək bəgkə tooqsa kün ay

326 tüzünlük kərək ḥəm biliklig kərək
uḳuxluoq kərək ḥəm biliklig kərək

327 uḳuxluoq kərək kəḍ əḍürsə kixig
biliklig kərək kəḍ pütürsə ixig

328 yaraoqlïoq yaraoqsïznï tətrü kərüp
kərəklig kərəksizni kərtü sorup

329 aḍïrsa əḍürsə səqə bilsə əz
ḳamuoq ix iqində yitig tutsa kəz

318 نادانغا يېغدۇر بىلگەن ـ ئەتكىنى،
يېتەر شۇ ئىككىنىڭ جىدەل ـ غەلىيىنى.

319 بۇڭا ئوخشاپ كېلەر تۇركچە مەسەل،
ئوقى ھەم كوڭۇلدە بۇڭا قىل ئەمەل:

320 ئاقىلغا ئوز ئەقلى ئەشلىككە[65] يارار،
نادانغا ئېتى بەس، قاغىش ياغدۇرار.

321 بىلەبلىككە ئىلمى تولۇق تون ۋە ئاش،
بىلىمسىزگە قىلقى ياماق بىر ئاداش.

322 ئەي ئاقىل، غەزەپنى قىل ئوزدىن يىراق،
ئاچچىقتىن يىراق بول، ئال ياخشى ئاتاق.

323 بۇ ئاچچىق، غەزەپتىن سەن ئەيلە ھەزەر،
يېقىن كەلسەڭ ئولغاي ھاياتىڭ خەتەر.

324 غەزەپلىك ئىشىڭ ئۇ پۇشايمان بېرۇر،
قىزىققانلىق ئولساڭ ئىشىڭ بۇزۇلۇر.

325 كىشىگە چىداملىق، ئېغىرلىق كېرەك،
كۇن ـ ئاي تۇغسا بەككە تەمكىنلىك كېرەك.

326 يۇمشاقلىق كېرەك ھەم سىلىغلىق كېرەك،
ئاقىل ھەم بىلىملىك بولماغلىق كېرەك.

327 ئەقىل كوپ كېرەكتۇر، تاللاشقا كىشى،
بىلىم بەك كېرەكتۇر، قىلىشقا ئىشى.

328 ياراملىق، يارامسىزنى ئايرىپ كورۇپ،
كېرەكلىك، كېرەكسىزنى ئوبدان تونۇپ،

329 راسا تاسقىسا چىڭ، ئېنىق تاللىسا،
پۇتۇن ئىشقا ئوتكۇر نەزەر تاشلىسا؛

B36

330 bolur ətrü ixlər pütün ḫəm pïxïoq
biliklig kixilər pïxïoq yər axïoq

331 tiləkkə təgir ol bu.yanlïoq kixi
ikigü azunda ətiklig ixi

332 puxaqlïq bilə ərkə övkə yavuz
bu iki bilə tutqï əmgər ət öz

333 əxitgil nəgü tər bəgü bilgə tən
bu söz ixkə tutoqïl aya kïzoqu ən

334 puxï bolsa yalnuq biliksiz bolur
qalï övkə kəlsə uquxsuz kïlur

335 puxïlïq yavuz ərkə əltür bilik
otunluq kïlur puxsa kïlkï silig

336 əxitgil nəgü tər biliklig kixi
biliklig sözi qïn səvüg jan tuxï

337 bu bir qaq nən ol kər kixikə yavuz
munï bilsə yalnuq ïlïqar ət öz

338 bularda birisi bu til yaloqanï
munïnda basasï sözüg kïyoqanï

339 üqünqi takï bir bor iqsə səvə
səziksiz bu ər boldï birtəm yava

340 takï biri ərkə bu arquq kïlïnq
bu arquq kïlïnqlïoqqa bolmaz sövinq

341 yana bir arïoqsïz bu kïlkï otun
kixilər övində bu koprur tütün

342 بىكارغا چېچىلىپ، ئاچچىغلاش بىرى،
تىلىن ئاچسا يارا بولۇر ئەل دىلى.

343 كىشىدە يىغلىسا بۇ نەرسىلەر گەر،
مۇبارەك سائادەت ئۇنىڭدىن تېزەر.

344 پەلەكمۇ يار ئولماس، بېشى ئايلىنار،
بۇنىڭلە خۇلقىمۇ ئىزىدىن چىقار.

345 يۇرى، ياخشىلىق قىل ئەي ياخشى كىشى،
ئوكۇشلۇق ھامانە ياخشىنىڭ ئىشى.

346 نىمە دەر ئىشتىكىن بۇلايىم كىشى،
سىناپ ئالغۇچى قولىغا دولەت ئىشى:

347 قېرىماس ياخشىلار يىل ئوتكەن بىلەن،
تۇزەلمەس يامان، مىڭ تۇزەتكەن بىلەن.

348 يامان—ئومرى قىسقا، ئوكۇنچىتە قېرۇر،
ئۇزۇن ياشلىق، ياخشى ئوكۇنچسىز يۇرۇر.

349 تىلەككە يېتەر ياخشى كۇندە يېڭى،
كۇنگە مىڭ ئارتار يامانىنىڭ ئۆڭى.

11

KITAB ATÏ YƟRÜGIN YƏMƏ AVUQƆIALÏĶÏN AYUR

350 kitab atï urdum kutaḍoɣu bilik
kutaḍsu okïoɣlïka tutsu əlig

351 sƟzüm sƟzlədim mən bitidim bitik
sunup iki azunnï tutoɣu əlig

352 kixi iki azunnï tutsa kutun
kutaḍmïx bolur bu sƟzüm qïn pütün

353 bu kün tooɣdï əlig tədim sƟz baxï
yƟrügin ayayïn ay ədgü kixi

354 basa aydïm əmdi bu ay toldïnï
aninḍin yaruyur ïḍuk kut küni

355 bu kün tooɣdï təgli tƟrü ol kƟni
bu ay toldï təgli kut ol kƟr anï

ئون بىرىنچى باب

كىتاپنىڭ نامى، مەسىلىۋە مۇئەللىپنىڭ ئۇنىڭغا بىلغىنى بېيتقانلىغى بايانى

350 كىتاپ نامى قويدۇم قۇتادغۇ بىلىك،
قۇتاتسۇن ئۇقۇچىغا تۇتسۇن ئىلىگ.

351 سوزۇم سوزلىدىم مەن، پۇتىدىم بىتىك،
سۇنۇپ ئىككى دۇنيانى تۇتسۇن ئىلىگ.

352 كىشى تۇتسا بەخت بىرلە ئىككى جاھان،
بەختلىك بولۇر، بۇ سوزۇم چىن ھامان.

353 بۇ كونتۇغدى ئېلىگنى قىلدىم سوز بېشى،
ئىزاھلاي بۇنى ھەم، ئەي ياخشى كىشى.

354 ئۇنىڭ كەينىدىن ئېيتتىم ئايتولدىنى،
يورۇيدۇ ئۇنىڭدىن سائادەت كۇنى.

355 بۇ كۇنتۇغدى توپ-توغرا قانۇن ئوزى،
بۇ ئايتولدى—بەخت ھەم سائادەت سوزى.

356 basa aydïm əmdi kər əgdülmixig
ukux atï ol bu bəḍütür kixig

357 anïnda basasï bu oḍoqurmïx ol
munï 'aḳibət tạp əzüm yormïx ol

B38
358 bu tərt nəṇ əzə səzlədim mən səzüg
oḳisa aqïloqay yitig ḳïl kəzüg

359 səvinqin yorïoqlï ay əḍgü yigit
səzümni yava ḳïlma kəṇlün əxit

360 katïoqlan yaṇïlma kənilik yolïn
yigitlik yava ḳïlma asoqïn alïn

361 kəsüx tut yigitlik kəqər sṇdə tərk
ḳaqar bu tiriglik nəqə tutsa bərk

362 səniṇdə bar ərkən yigitlik küqi
yava ḳïlma ta'ət tapuoq ḳïl tuqï

363 küsərmən yigitlikkə əknür əzüm
əkünqüm asïoq yoḳ kəsər mən səzüm

364 kimiṇ kïrḳta kəqsə tiriglik yïlï
əsənləxti ərkə yigitlik tili

365 təgürdi maṇa əlgin əlig yaxïm
ḳuoqu ḳïldï ḳuzoqun tüsi təg baxïm

366 oḳïr əmdi altmïx maṇar kəl tạyü
pusuoq bolmasa bardïm əmdi naru

367 kimiṇ yaxï altmïx tükətsə saḳïx
tatïoq bardï andïn yayï boldï ḳïx

356 كېيىن ئېيتتىم ئەمدى ئوگدۇلمىشىن،
ئەقىلىڭ ئېتى ئۆ، زورايتۇر كىشىن.

357 كېيىن ئېيتتىم ئودغۇرمىش ئۇزرە سوزۇم،
ئۇنى ئاتمدىم "ئاقىۋەت" دەپ ئوزۇم.

358 سوزۇم ئۇشبۇ توت نەرسە ئۇستىدەدۇر،
ئوقۇساڭ دىققەتلە، مەنا ئاچىلۇر.

359 خوشاللىقتا يۇرگەن ئەي ياخشى يىگىت،
سوزۇمنى زايا قىلما، ئوبدان ئىشت.

360 تىرىش، توغرا يولدىن ئاداشما هامان،
يىگىتلىك كەتمىسۇن بىكار، پايدىلان!

361 ئەزىز ئوت يىگىتلىكنى، تېز كەتكۇسى،
ئوتساڭمۇ قانچە چىڭ، ئاخىر قاچىقۇسى.

362 سېنىڭدە بار ئىكەن يىگىتلىك كۆچى،
زايە قىلما، بول تائەت، خىزمەت قىلغۇچى.

363 بۇ ياشلىققا هەسرەتتە پۇشايمان ئوزۇم،
پۇشايماندا يوق پايدا، كەستىم سوزۇم.

364 قىرىقتىن ئوتسە كىمنىڭ تىرىكلىك يىلى،
ۋىدالاشتى ئۇندىن يىگىتلىك تىلى.

365 تەككۇزدى ماڭا قولىن ئەللىك يېشىم،
قوغۇ[67] قىلدى قۇزغۇن تۇسىدەك بېشىم.

366 مېنى قىچقىرىپ ئاتىمش، دەيدۇ ئۇ كەل!
بارارمەن ئەگەرچە يەتمىسە ئەجەل.

367 ئەگەر تولسا ئاتمىشقا ئادەم يېشى،
كېتىپ زەۋق، ئۇنىڭ يازى بولۇر قىشى.

368 otuz yïoqmïxïn yandru aldï əlig
nəgü kïloqay altmïx təgürsə əlig

A23

369 nəgü kïldïm ərki əlig mən saŋa
nəlük türdün əmdi bu əqkə maŋa

370 tatïoq ərdi barqa yigitlik ixim
aoqu kïldï əmdi maŋa yər axïm

371 boḍum ərdi oḳ təg kəŋül ərdi ya
kəŋül kïloqu oḳ təg boḍum boldï ya

372 yigitlik nəgü yïoqdï ərsə maŋa
ḳarïlïḳ kəlip aldï kəlgəy saŋa

B39

373 aya qərgüqi kəl məni qərgülə
yïl ay tutoqunï boldum əmgək bilə

374 kixənsiz külündi maŋumaz aḍaḳ
tünərdi yarumaz kərügli ḳaraḳ

375 tatïoq bardï əqti kuruoqsaḳ otï
yïradï mənindin yigitlik atï

376 oḍunoqïl ay kəkqin ölümkə anun
bu kəqmix kününkə sïoqït kïl ünün

377 kəqip bardï əḍ kün yavalïḳ bilə
bu ḳalmïx künün birlə ʿuźrün tilə

378 ay munsuz iḍim məŋü tutqï tirig
ölümkə tərüttün bu sansïz tirig

379 tilər mən sənindin duʿam bu sözün
tirig tutoqïl anqa yaxïm kïl uzun

368 ئوتتۇز يەققاننى ئالدى ئەللىك مانا،
قولىن ئۇرسا ئاتمىش نەقىلغاي تاڭا.

369 نىمە قىلغان ئەردىم ئەي ئەلىلىك ساڭا،
نىمە شۇنچە سەن ئوچ ساقىلدىلىك ماڭا.

370 يىگىتلىكتە تاتلىق ئىدى ھەر ئىشىم،
ئوغا قىلدى ئەمدى مېنىك يەر ئېشىم.

371 بويۇم ئىدى ئوقتەك، كوكۇل ئىدى يا،
كوكۇلنى قىلغۇچە ئوق، بويۇم بولدى يا.

372 يىگىتلىك نىمە يەققان بولسا ماڭا،
قەرىلىق كېلىپ ئالدى، كەلگەي ساڭا.

373 ئايا، كەل نىجانىچىم، قۇتۇلدۇر مېنى،
بولۇپمەن جاپادا يىل، ئاي تۇتقۇنى.

374 كىشەنسىز پۇكۇلدى، ماڭا لىماس پۇتۇم،
قارايدى — يورىماس بولۇپ نۇر كوزۇم.

375 كېتىپ زەۋق، ئوچتى ھەم كوكۇلنىڭ ئوتى،
ئۇزاقلاشتى مەندىن يىگىتلىك ئېتى.

376 ئويغان ئەي بوز چاچلىق، ئولۇمگە ئىشەن،
بۇ كەچمىش كۇنىڭگە يىغلا ھەم ئوكەن.

377 ئوتۇپ كۇن بىكارغا، تۇگىدى ھايات،
بۇ قالمىش كۇنىڭنى تەۋبىلە ئۇزات.

378 ئەي ئىگەم سەنلا مەڭگۇ مۇڭسىز تىرىك،
ياراتتىڭ ئولۇمگە بۇ سانسىز تىرىك.

379 دۇنيا بىرلە سەندىن تىلەيمەن شۇنى،
ئۇزارتىپ يېشىمنى، تىرىك قىل مېنى.

380 sənindin kolup küq bu səz baxladïm
tekəl kïləɣuka küq sən ək bir idim

381 tilim tïnma əggil yaratïɣlïnï
yaraɣsïznï məndin yïratïɣlïnï

382 əɖürdi tərütti yarutti kəŋül
kəni yol əzə tutti kəŋlüm amul

383 karaŋkuda ərdim yarutti tünüm
tünəriktə ərdim tooqurdï künüm

384 azïp yügrür ərdim ayu bərdi yol
kəyər ərdim otka küɖəzməsə ol

385 əɖürdi aɖïrdï kətürdi məni
azuklar yolïndïn kətərdi məni

386 kəŋülüg bəzədi yaruklug bilə
tilimni bəzədi tanuklug bilə

B40
387 kəŋül bərdi kəz həm ukux əg bilik
aqa bərdi səzüm yorïttï tilig

388 ɦəbib savqï yolï məni yəttəqi
ol ol savqï bolsu əlig tuttaqï

389 bu barqa idim fəzlï ərdi kamuoɣ
aoɣïrladï məntəg tapuoɣsuz kuluoɣ

390 munïŋ xükri əmdi nətəg ətəyin
tirig bolsa əzüm yïlïn həm ayïn

391 ilahi bilür sən bu 'ajizlïkïm
sanar ok aqar mən muŋum həm takïm

392 kīlumaz ma xükrün sanа mən birə
mənindin xükür kīl sanа sən sira

393 kəni yol əzə tüz tuta bər məni
suqulma mənindin bu iman tonī

394 tənimdin qīkarda mənin bu janīm
xəhadət bilə kəsgil ahir tīnīm

395 əzüm kalsa yalnuz kara yər katīn
manar īdoqīl anda əküx rəhmətin

396 tapuoqsuz kulun mən yazukum əküx
əzun fəzlī birlə kəqür ay kəsüx

397 kamuoq mü'miniоq sən təzü yarlika
yarinkī bəkadīn bu kün kīl lika

392 قىلالمايمەن ساڭا مەن لايىق شۇكۇر،
مېنىڭچۇن ئۇزۇڭ قىل مۇۋاپىق شۇكۇر.

393 مۇشۇ توغرا يول ئۇزرە تۇتقىن مېنى،
مېنىڭدىن چۇچۇلما[69] بۇ ئىمان تونى.

394 تېنىمدىن چىقاردا مېنىڭ بۇ جېنىم،
شاھادەت بىلە كەس ئاخىرقى تىنىم.

395 ئۇزۇم يەر ئاستىدا قالغاندا تەنھا،
تولا رەھمىتىڭنى ساڭا توك خۇدا.

396 تائەتسىز قۇلۇڭمەن گۇناھىم تولا،
ئۇزۇڭ پەزلى بىرلە كەچۇر ئەي خۇدا!

397 مومىنلەر بارىنى ئۇزۇڭ ئەپۇ ئەت،
ئۇ باقى جاھانىڭ دىدارىن كورسەت.

12

SӨZ BAXÏ KÜN TOƆIDÏ ǪLIG ӨZӨ

398 ukux ətgünür kər bilik·bildürür
yayïoq dunya kïlkïn sana ukturur

399 bu ərsəl yayïoq kïlkï kurtoqa azun
kïlïnqï kïz ol kərsə yaxï uzun

400 ara kïlkï kïz təg kïlïnqï silig
səvitür sunup tutsa bərməz əlig

B41
401 səviglini səvməz kəyik təg kaqar
kaqïoqlïka yapqur aḍakïn kuqar

402 ara kərsə yügrür bəzənip uḍu
ara kərmədük təg kïlur yər koḍu

403 ara kərsə əvrər yana tərk yüzin
avaoqlar nəqə tutsa bərməz əzin

404 əküx bəg karïttï karïmaz əzi
təlim bəg kəqürdi kəsilməz səzi

ئون تۆتىنچى باب

سۆزلەشنى كۆنتروللىغۇدەك بىلىك ھەققىدە

398 ئەقىل ئەرز ئېتەر، كور، بىلىك بىلدۈرۈر،
قارارسىز جاھاننى ساقلا ئۇقتۇرۇر.

399 قېرى بۇ قارارسىز، ۋاپاسىز جاھان،
قىلىغى قىز كەبى، ئوزى قېرىغان.

400 ئېرۈر بەزى خۇلقى قىز خۇلقىدەك خوپ،
ئوزىنى سويدۇرەر، قولنى بەرمەس تۇتۇپ.

401 ئۇ، سويگەننى سويمەس، كىيىكتەك قاچار،
قاچقانغا يېپىشىپ، پۇتنى قۇچار.

402 ياسانسا ئۇ بەزى ئارقاڭدىن چاپار،
سىلىپ بەزى كورمەسكە تەتۇر قارار.

403 قاراساڭ ئۇ بەزەن تېز ئورەر يۇزىنى،
قىلىپ نازنى نەچچە تۇتقۇزماس ئوزىنى.

404 تالاي بەگنى قېرىتتى، قېرىماس ئوزى،
كەچۈردى تالاي بەگنى، تۇگىمەس سوزى.

* * *

405 bəg ərdi azunda bəgü bilgə bax
bu bəglik əzələ uzun boldī yax

406 bu kün tooqdī ərdi atī bəlgülüg
azunda qavīkmīx kutī bəlgülüg

407 kīlīnqī kəni ərdi kīlkī onay
tili qīn pütün həm kəzi kənli bay

408 biliklig bəg ərdi ukuxluoq oduoq
əsizkə ot ərdi yaoqīka yoduoq

409 yana kür küvəz ərdi kīlkī kəni
künīnə kətürdi bu kīlkī anī

410 bu yanlīoq bəg ərdi bu bilki əzə
tirildi yorīdī kīlīnqīn tüzə

411 siyasət kīlur ərdi himmət bilə
bu hīmmət yaraxur mürüwwət bilə

412 munar mənzətü kəldi xa'ir səzi
okisa aqīloqay okīoqlī kəzi

413 kərək ərkə himmət mürüwwət təni
yavuz yunqīoq andīn yīrasa əni

414 kixilikkə himmət mürüwət kərək
kixi kədri himmət mürüwwət yani

415 bu kün tooqdī əlig bu kīlkī bilə
yarudī azunka kün ay təg yala

416 uḳuxluoɣ kim ərsə oḳittī anī
biliklig kim ərsə bəḍütti anī

B42
417 yumittī anar bək azun eḍrümi
uḳuxluoɣ biliklig boḍun kəḍrümi

418 əzi ətti tüzdi kər ə̧l kün ixi
taḳï ma tilər ərdi əḍrüm kixi

419 əzinə basut ḳilsa ix baxlasa
əzi tïnsa anqa ol ix ixləsə

* * *

A25
420 muṇaḍïp ayur bir kün oldrup əzi
bəḍük ix bu bəglik ixi həm səzi

421 bax aoɣrïoɣ kəp ol kərsə ixi əküx
əküx ixni süzgən uḳuxluoɣ kəsüx

422 ḳïlumaz əzüm bu ḳamuoɣ ə̧l ixin
maṇa ər kərək tər bilir ix baxïn

423 kərək tər maṇa əmdi eḍrüm kixi
uḳuxluoɣ biliklig kixilər baxï

424 baoɣirsaḳ pütün qïn ḳïlïnqï kəni
tili kəṇli tüz bolsa bilsə munï

425 ḳïlu bərsə ərdi mənin ixlərim
kərü barsa ərdi iqim taxlarïm

426 nəgü tər əxit bu sïnamïx kixi
baxïnda kəqürmix yətürmix yaxï

416 ئاقىل بولسا كىم، ئۆ چاقىرتتى ئۇنى،
كىم ئالىم بولسا ئۆ، بۇيۇتتى ئۇنى.

417 يىغىلدى يېنىغا جاھان خەلقىرى،
ئەقىل ھەم ئىلىمدە تالالانغانلىرى.

418 ئوزى ئىشلىدى، تۇزدى ئەل ئىشىنى،
تىلەيتتى يەنە ئۆ سەرخىل كىشىنى.

419 كى ياردەم قىلسا، ئىش باشلىسا ئۇلار،
ئوزى تەنسا بىر ئاز، ئىشلىسە ئۇلار.

* * *

420 دىدى ئولتۇرۇپ غەمدە بىر كۇن ئوزى:
بۇيۇك ئىش بۇ بەگلىك ئىشى ھەم سوزى.

421 كورەرسەن، ئېرۇر كوپ باش ئاغرىق ئىشى،
سۇزەر بۇ كوپ ئىشنى ئەقىللىق كىشى.

422 قىلالماسمەن يالغۇز پۇتۇن ئەل ئىشىن،
كېرەك ماڭا بىر ئەر بىلۇر ئىش بېشىن.

423 كېرەكتۇر ماڭا بىر سەرەـخىل كىشى،
ئەقىللىق، بىلىملىك، كىشىلەر بېشى.

424 كويۇمچان بولسا، راست ھەممە قىلغىنى،
تىلى، كوڭلى تۇز بولسا، بىلسە بۇنى.

425 قىلىپ بەرسە ئەردى مېنىڭ ئىشلىرىم،
كورۇپ تۇرسا ئەردى ئىچۇـتاشلىرىم.

426 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، سىناغان كىشى،
تولا ئىش كەچۇرۇپ چوڭايغان يېشى:

427 basutqī kərək ərkə yariqīlar
ukuxluoq biliklig bəgü əlqilər

428 basutqī kərək barqa ixni bilir
bilip ixləsə ər tiləkkə təgir

429 basutqī təlim bolsa bəg əmgəməz
ixi barqa ətlür tərü artamaz

430 basutqī kərək barqa ixtə bilin
bu bəglik ixinə takī kəp kīlīn

431 basutqī tiləp bulmadī kər əlig
təgürdi özi barqa ixkə əlig

B43
432 təgir boldī kündə kər əmgək əküx
ərəz kolsa əmgək təgir ol ülüx

433 kərü barsa yakxī ayur ux bu səz
sinap səzləgüqi ïduk kutluoq əz

434 ərəz kolsa əmgək tutaxī barīr
səvinq kolsa kadoqu tutaxī yorīr

435 nəqə ər bədüsə bax aoqrïoq bədür
nəqə bax bədüsə bədük bərk kədür

436 əlig kəz kulak tuttī əldə kamuoq
aqīldī anar barqa bəklig kapuoq

437 yaraoqsïznï booqdī əligdə urup
əsizig yïrattī əlindin sürüp

438 bu saklīk bilə kər əlin baxladī
kutī kündə arttī ərü yokladī

427 كېرەك ئەرگە قولداش ۋە ياردەمچىلەر،
ئەقىللىق، بىلىملىك دانا ئەلچىلەر.

428 كېرەكتۇر ئىش بىلەر ياردەمچى دىمەك،
بىلىپ ئىشلىسە قولغا كەلگەي تىلەك.

429 ياردەمچى كوپ ئولسا، بەككە جەۋر كام،
ئىشى يولغا چۈشكەي، بۇزۇلماس نىزام.

430 كېرەكتۇر ھەر ئىشتا ياردەمچىلەر، بىل،
بۇ بەگلىك ئىشىدە ئۇنى تولا قىل.

431 تىلەپ ياردەمچىنى تاپالماي ئىلگ،
پۈتۈن ئىشقا سۈندى ئۇ ئاخىر ئىلگ.

432 قىينالدى ئۇ شۇنداق ئەمگەك ئىچرە كوپ،
ھالاۋەت ئىستىگەن ئەمگەك چېكەر خوپ.

433 بۇ ھەقتە سوزىنى سىناپ سوزلىگەن—
بىر قۇتلۇق ئەزىز ئەر مۇنۇنى دىگەن:

434 ھالاۋەت ھەمىشە جاپا بىرلەدۇر،
سويۇنۇش قايغۇلە دائىم تەڭ يۇرۇر.

435 باش ئاغرىق چوڭايۇر، چوڭايسا كىشى،
يوغان بوك كىيۇر گەر زورايسا بېشى.

436 پۈتۈن ئەلگە سالدى كوز-قۇلاق ئىلگ،
ئىچىلدى ئۇنىڭغا بېكىگلىك ئىشىك.

437 يارامسزنى قولدىن تۇتۇپ باغلىدى،
يامانىنى ئىلىدىن سۈرۈپ قوغلىدى.

438 زىرەكلىك بىلەن ئۇ باشقۇردى ئىلىن،
يۈكسەلدى، ئىپشىپ ھەم بەختى كۈنمۇ-كۈن.

439 دىمەك، ئەرگە دائىم ھۇشيارلىق كېرەك،
بۇ، بەگلىك ئىشىغا كېرەك يەنە بەك.

440 ھۇشيارلىق، ئويغاقلىق بىلەن ئەل ياشار،
بۇنىڭ بىرلە دولەت ئۇزۇن چاغ تۇرار.

441 ئوخشايدۇ بۇنىڭغا بىر شائىر تىلى،
بۇ شائىر تىلىدۇر بۇ سوزنىڭ ئۇلى:

442 ئويغاقلىق ۋە ساقلىقنى ماختىدى ئەر،
غاپىللىق بىلەن ئەر تۇمەنلەپ ئولەر.

443 غاپىل بولما ساقلان، پۇتۇن ئىشتا سەن،
تىلە ئىككى دۇنيا بۇ ساقلىق بىلەن.

444 كىشى بولسا بىغەم، ئۇ غاپىل قالۇر،
يېغى كەلسە ئاۋال غاپىللار ئولۇر.

445 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، جاھان تۇتقان ئەر،
يېغنى سەگەكلىك بىلەن ئۇتقان ئەر:

446 دىسەڭ ئەل تاپاي، ساق بول ئەي ھوكۇمدار،
ساق ئولماق شەرتىدۇر يولىدىمۇ بار.

447 يۇمۇپ كوزنى غاپىل غەپلەتتە ئۇخلار،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي پەيلى ناچار.

448 ساق ئولسا ئەگەر خان، پايدا ئەلگەدۇر،
بۇ پايدا بىلەن ئەر ھوزۇرغا تولۇر.

449 ئېلى بولدى باي، يۇرتنى تۇزگەچ خاقان،
بورى، قوي سۇ ئىچتى بىر جايدا شۇئان.

450 سويۇپ دوستلىرى ماختىدىلار ئۇنى،
بۇنى ئاڭلاپ يېغى ئەگدى بويىنىنى.

451 kayu sïoqnu kəldi tilədi kəxik
kayu kəldi əpti əligkə ixik

452 nəgü tər əxit əmdi kənli oduoq
səzi kər qəqək təg tümən tü boduoq

453 bu bəglik uluoqluk əḍi əḍgü nən
yorïkī kəni ərsə ay kïzoqu ən

454 əḍi əḍgü bəglik takï əḍgürək
tərü ol anï tüz yorïtoqu kərək

C17
455 nə kutluoq bolur əḍ boḍunka küni
bəgi əḍgü bolsa yorïsa kəni

456 nə kutluoq kut ol ərkə əḍgü atï
bu əḍgü atï bardï mənü kutï

457 nə əḍgü bolur bəg ol əḍgü kixi
kixilik bilə ətsə əl kün ixi

458 təzü əlkə təgdi əlig əḍgüsi
azunka yaḍïldï bu qavï küsi

459 du'a arttï əldə kər əḍgü atï
bəḍüdi küninə atï həm kutï

460 azun boḍnï əxtip anï arzulap
ava yïoqlu kəldi anar əz ulap

461 azunka badï kər tügəl kut kurï
kozï birlə katlïp yorïdï bəri

13

AY TOLDÏ KÜN TOƟDÏ ƏLIG TAPUƟÏÑA KƏLMIXIN AYUR

462 bir ay toldï atlïoɣ ər ərdi tətik
əxitti bu qavïoɣ ętindi ętik

463 yigit ərdi ooɣlan kïlïnqï amul
ukuxluoɣ biliklig ḫəm əglüg kənül

B45
464 yüzi kərklüg ərdi kərüp kəz kamar
səzi yumxak ərdi tili tüz tamar

465 kamuoɣ türlüg ərdəm tükəl əgrənip
yorïr ərdi ərdəm əligkə alïp

* * *

466 əziɳə bakïp aydï mən mə bu kün
tümən ərdəmim birlə əldə burun

467 nəgükə yorïr mən bu yərdə kuruoɣ
əligkə barayïn kïlayïn tapuoɣ

ئون ئۈچىنچى باب

ئايتولمىشقا كۈتۈلمىگەن يېڭى خىزمەتكە كىرگىنىگە بايلىنىش

462 بار ئەردى ئايتولدى ئاتلىق تىنىك،
بۇ شوھرەتنى ئاڭلاپ ئىتىندى ئىتتىك[72].

463 يىگىت ئوغلان ئەردى مىجەزى بېسىق،
بىلىملىك، ئوچۇق دىل، ئاڭلىق، ئەقىللىق.

464 چىرايلىق يۈز ئەردى، كورۇپ كوز قامار،
سوزى يۇمشاق، تىلىدىن توھرىلىق تامار.

465 پۈتۈن پەزىلەتنى تامام ئۈگىنىپ،
يۇرەتتى پەزىلەتنى قولغا ئېلىپ.

* * *

466 ئوزىگە قاراپ ئېيتتى: مەنمۇ بۇ كۈن،
ئېرۇرمەن پەزىلەتتە ئەلدىن بۇرۇن.

467 نىمشقا يۇرۇرمەن بۇ يەردە قۇرۇق؟
بارايىن ئېلىككە، خىزمەت قىلغۇلۇق.

468 əligkə tusulsun bu ərdəmlərim
aqïnsun mənin kətsü əmgəklərim

469 ukuxluoq biliklig bəg ərmix amul
tilər ərmix ərdəm idilərin ol

A27 C18
470 ukux kədrini həm ukuxluoq bilir
bilik satsa bilgə bilklig alïr

471 səzin aydï xa'ir munar mənzətü
tili ləfzï birlə anar yanzatu

472 bilik kiymətini biliklig bilir
ukuxka aoqïrlïk bilikdin kəlir

473 nəgü bilgə təlvə bilik kədrini
bilik kayda bulsa biliklig alïr

* * *

474 bu ay toldï ətti kər at ton tolum
ayur kəndürəyin tapuoqka yolum

475 əzinə kərəkin ətindi ətik
əligkə yüz urdï bu bilgə tətik

* * *

476 yana aydï mundïn barur mən turup
əlig tapoqïna bu əzüm yüz urup

B46
477 oqəriblïk yərində kərək boloqa nən
bu əlgim tarusa sarïoq kïloqa ən

468 ئېلىككە يار ئولـۇن پەزىلەتلىرىم،
ئېچىنسۇن[78] ماڭا، سىڭسۇن ئەمگەكلىرىم.

469 ئەقىللىق، بىلىملىك خان ئەرمىش بېسىق،
تىلەرمىش پەزىلەت ئىگىسىن ئېيتىق.

470 ئەقىل قەدرىنى ھەم ئەقىللىق بىلۇر،
بىلىم ساتسا ئالىم، بىلىملىك ئالۇر.

471 مۇشۇ خىلدا بىر سوزنى شائىر دىدى،
تىلى، لەۋزى بىرلە شۇ خىلدا ئىدى:

472 بىلىم قىممىتىنى بىلىملىك بىلۇر،
ئەقىلنى قەدىرلەش بىلىمدىن كېلۇر.

473 نېچۈك تەلۈە بىلگەي بىلىم قەدرىنى؟
بىلىم نەدە بولسا، بىلىملىك ئالۇر.

* * *

474 بۇ ئايتولدى ئات، تون، قورال راسلىدى،
سالاي خىزمىتىگە يولۇمنى، دىدى.

475 ئوزىگە كېرەكنى ئىتىندى ئىتىك،
يۈزلەندى ئېلىككە، بۇ ئالىم تىتىك.

* * *

476 يەنە ئېيتتى: مۇندىن بارۇرمەن قۇرۇپ،
ئېلىگ خىزمىتىگە ئوزۇمنى ئۇرۇپ.

477 غېرىپلىق يېرىدە بۇ مال بەك زورۇر،
قولۇم قىسقا بولسا، يۈزۈم سارغىيۇر.

478 əḍi kəḍ ḳatïoḳ bu oḳəriblïḳ ixi
oḳəriblïḳta yanḷur talu ər baxï

479 səziksiz kərək boloḳa altun kümüx
əzüm ixlətəyin tąsə mən əküx

480 nəgü tąr əxit əmdi bilki tənḷiz
səzin yanḷzatur kərsə ḳïzoḳu mənḷiz

481 kim ərsə tapuoḳḳa kirəyin tąsə
iki nən kərək bil səz aydïm kəsə

482 tiriglik kərək bir tuqï igsizin
tapïnsa ḳïyiḳsïz yarutsa yüzïn

483 taḳï bir sav altun kərək ay tətik
anï ixlətip ətsə əzkə ətik

484 anïnda basala yarar bu tapuoḳ
munï bilsə bolmaz bu bəklig ḳapuoḳ

485 kətürdi sav altun kümüx nən tavar
ayur əz munaḍsa mana bu yarar

* * *

486 əvindin turup qïḳtï kəldi bərü
bir anqa yorïyu bir anqa turu

C19
487 kəlip təgdi əlig turur orduḳa
əgi kənḷi ḳolmïx tilək arzuḳa

488 kirip kənd iqində tilədi tüxün
tüxün bulmadï kər tarudï azun

478 ناھايەتمۇ قاتتىق غېرىپلىق ئىشى،
غېرىپلىقتا قاتقاي تولا ئەر بېشى.

479 كېرەك بولغاي ئالتۇن-كۈمۈش بىگۈمان،
ئۇنى خەرج قىلايىن دىسە ھەر قاچان.

480 بۇڭا ئوخشىتىپ ئۇ، ئاڭلا، نىمە دەر،
بىلىمى دېڭىزدەك، مەڭزى قىزىل ئەر:

481 دىسە كىمكى خىزمەت قىلىشقا كېرەي،
كېرەك ئىككى نەرسە، سوزۇمنى كېسەي:

482 بىرىنچى، كېرەكتۇر كېسەلسىز ھايات،
يۇزىنى ئاقارتقاي قىلىپ ئىشنى راست.

483 ئىككىنچى، ساپ ئالتۇن كېرەك، ئەي تىنىك،
ئۇنى ئىشلىتىپ قىل ئوزۇڭگە ئىنىك.

484 ئاشۇ چاغدا خىزمەت يارىملىق بولۇر،
ئۇنىڭغا ئېتىكلىك ئىشىك ئېچىلۇر.

485 ئۇ ساپ ئالتۇن ئالدى كۈمۈش ھەم تاۋار،
دىدى: باشقا كۇن چۈشسە بۇ ئەسقاتار.

* * *

486 ئويىدىن چىقىپ ماڭدى يولغا چۈشۈپ،
يۈرۈپ يول گاھىدا ۋە گاھى تۇرۇپ.

487 كېلىپ يەتتى ئېلىگ تۇرار ئوردىغا،
يېتىپ كوڭلى كۇتكەن تىلەك-ئارزۇغا.

488 شەھەرگە كىرىپ ئۇ سوراشتى ماكان،
تاپالماي، كوزىگە تار ئولدى جاھان.

489 muŋaḍtī muyanlīḳta tüxti barïp
kəqə yattī anda tünədi sərip

490 nəgü tər əxitgil uḳuxluoɣ bilip
saŋa səzlədi səz bilikdin alïp

491 əḍi tərs bolur kər bilixməz kixi
ḳalïn yat ara kirsə yalŋuz baxï

492 əḍi sarp bolur bu yaŋï kəlgüqi
bilixi yoḳ ərsə muŋaḍsa tuqï

B47
493 bilixməz kixilər ḳaraoɣu sanï
ḳaraoɣu yorïḳ yazsa səkmə anï

494 kixi kirmədük əlkə kirsə ḳalï
kəlin təg bolur ər aoɣïn təg tili

A28
495 yatïoɣ yarlïḳaoɣïl iqür bər yəgü
ümək əḍgü tutoɣïl ay bilgə bəgü

496 yatïoɣ əḍgü tutsa yarur ər kəzi
ümək əḍgü tutsa yaḍïldï səzi

497 kixikə kərək təgmə yərdə bilix
bilix birlə ətlür ḳamuoɣ türlüg ix

498 bu ay toldï anqa yorïdï bu yaŋ
oɣəriblïḳ saḳïnqï sarïoɣ ḳïldï əŋ

499 bilixti yəmə ol kixlər bilə
otaoɣ tuttï əzkə yarudï külə

500 yəmə tuttï əx tux yaḳïn ḳïldï əz
uluoɣka kiqigkə aquḳ tutti yüz

489 مۇساپىرخانىغا چۈشۈپ، ئۇخلۇنۇپ،
تۈنەدىن قىلىپ سەۋر، ئۇ يەردە قونۇپ.

490 ئىمە دەر، ئاڭلىغىن، ئەقىللىق بىلىپ،
ساڭا سوز سوزلىدى بىلىمدىن ئېلىپ؛

491 تولا قىينىلۇر، كور، تونۇشسىز كىشى،
كىرىپ قالسا يات ئىچرە يالغۇز بېشى.

492 تولا كوپ كۈچەنۇر يېڭى كەلگۈچى،
قالۇر غەم ئارا، يوق ئولسا بىلگۈچى.

493 تونۇشسىز كىشىنى بىر قارمۇ سانا،
يول ئازسا ئەگەر قارغۇ، سوكمە يانا.

494 كىشى كىرمىگەن ئەلگە كىرسە ئەگەر،
كېلىن يا كىكەچكە ئوخشاپ قالۇر ئەر.

495 كەچۈر يات كىشىنى، يىگۈز، بەر ئىچىم،
مۇساپىرنى خۇش تۇت، بىلىملىك ھېكىم.

496 مۇساپىرنى كۈتسە يورۇيدۇ يۈزى،
مۇساپىر كۈتكەننىڭ يېيىلۇر سوزى.

497 كىشىگە كېرەكتۇر ھەر يەردە تونۇش،
تونۇشلار بىلەن ھەل بولۇر تۇرلۇك ئىش.

498 شۇ خىل تۇردى ئايتولدى بىر قانچە ۋاخ،
غېرىپلىقتا سارغايدى رەڭگى بىۋاخ.

499 تونۇشتى كىشىلەر بىلەن ئاخىر ئۇ،
ماكانمۇ تېپىلدى، كۈلدى يۈزىمۇ.

500 تۈتۈپ دوست-يولداش، بولۇشتى يېقىن،
ئوچۇق تۇتتى چوڭ ھەم كىچىككە يۈزىن.

501 bu ay toldi ɵzkə kər ɵtti ɵxig
adaxtï kɵnɵxti bir atlïoq kixig

* * *

502 adax tutti ay toldï ɵdgü kixi
küsəmix ati ərdi ɵdgü ixi

503 anar aqti ay toldï kɵnli sɵzi
nə ərmix tiləki kim ərmix ɵzi

C20
504 yɵrindin bu ɵlkə nəlük kəlmixin
ayu bɵrdi barqa ɵzi bilmixin

* * *

505 ɵligkə yakïn has ḫajib ərdi bir
ayï ɵrsig ɵlig bilə sɵzkə sïr

506 küsəmix anar bardï bir kün turup
sɵzin sɵzlədi sɵzkə ul tüp urup

507 ayïttï bu ḫajib sɵzin yətrürək
tiləki nə ərmix takï pütrürək

508 küsəmix ayu bɵrdi barqa sɵzin
nə ərdi tiləki kim ərmix ɵzin

ḪAJIB JƏWABÏ KÜSƏMIXKƏ

B48
509 ḫajib aydï axnu maɳa kəlsüni
kərəyin anï mən mɵni kərsüni

510 yana ukturayïn ɵligkə bu sɵz
kayu kün kərüngü kaqan kəlgü ɵz

501 ئوزىگە ئايتولدى تاپتى بىر قاياش،
تۆتۈپ دوست كېچەشتى، بولۇشتى ئاداش.

502 ئاداش تۆتتى ئايتولدى ياخشى كىشى،
كۆسەمش ئىدى ئاتى، ياخشى ئىشى.

503 ئاڭا ئاچتى ئايتولدى كۆڭلى-سوزى،
تىلەگى نىمەدۇر، ئېرۇر كىم ئوزى.

504 يېرىدىن بۇ ئەلگە نىچۈك كەلگىنىن،
ئاڭا بەردى ئېيتىپ جىمى بىلگىنىن.

* * *

505 ئېلىككە يېقىن خاس ھاجىپ بار ئىدى،
ئوزى مەرت، ئېلىككە ھەم ئەسرار ئىدى.

506 كۆسەمش ئاڭا باردى بىر كۈن تۇرۇپ،
گېپىنى باشلىدى، سوزگە يول تېپىپ.

507 بۇ ھاجىپ ئۇنىڭ ھەر سوزىن ئاڭلىدى،
تىلەگى نىمە دەپ، ئېنىق سورىدى.

508 ئاڭا ئېيتتى كۆسەمش بارچە سوزى،
تىلەگى نىمە ھەم كىمكەن ئوزى.

ھاجىپنىڭ كۆسەمشكە جاۋابى

509 دىدى ھاجىپ: ئاۋال ماڭا كەلسۈن ئۇ،
كورەيىن ئۇنى مەن، مېنى كورسۈن ئۇ.

510 يەنە مەن ئېلىككە بۇنى ئۇقتۇراي،
كورۈنگەي ۋە كەلگەي قاچاندا، سوراي.

KÜSƏMIX SƏZI AY TOLDĪQA

511 küsəmix turup qīqtī andīn yana
kəlip aydī ay toldī toqdī künə

512 yorī bar bilix əmdi ḫajib bilə
tiləkin nəgü ərsə andīn tilə

513 səni kərsü bilsü əxitsü sözün
tiləkiŋ nə ərsə tilin ay özüŋ

514 aŋar səzlədim mən səzünni nəqə
takī məndə yəgrək sən ayoqïl aqa

515 əḍi yaqxī aymïx tili kəŋli tüz
kərü barsa yətrü kəni ək bu səz

516 kixi səzlər ək kər kixiniŋ səzi
kixidə baoqïrsaq öz ixkə özi

517 nəqə kəḍ kixi bolsa özkə yaqïn
özində baoqïrsaq bolurmu saqïn

518 baoqïrsaq tiləsə özüŋkə özüŋ
özündə baoqïrsaq yoq ol kəs səzüŋ

* * *

519 tonïn kəḍti ay toldī turdī ərü
küsəmix bilə qïqtī bardī naru

520 qapuoqqa təgip tüxti kirdi yorïp
kərü aldī ḫajip kixisi kəlip

* * *

C21

521 küsəmix kirip tuxtï yandru qïkïp
alïp kirdi ḫajïb taparu okïp

* * *

522 kərü aldï ḫajib orun bərdi tər
isig səzlədi səz tilin yakxï kər

ḪAJIB SUALI AY TOLDÏḲA

A29

523 ayïttï ḫajib əmdi kənlün nətəg
kəlip ḳayda tüxtün nə ornun nətəg

B49

524 bilixin nə barmu adax ya ḳadax
kərügli nə barmu yəgü iqgü ax

525 yana ma ayïttï tiləkin nə ol
nəgü ix kïlur sən kərəkin nə ol

AY TOLDÏ JƏWABÏ ḪAJIBḲA

526 bu ay toldï aydï ay ḫajib ḳutï
əxittim bu kün tooḳdï əlig atï

527 əxittim yïraḳtïn anïn qavïnï
bilikin uḳuxïn silig savïnï

528 əzüm arzuladï anïn tapoḳïna
tapïnoḳalï kəldim anïn ḳapoḳïna

529 tilək bu əligkə tapïnsa əzüm
yaraoɣ kərsə ḥajïb ətünsə səzüm

* * *

530 kərüp səvdi ḥajib bu ay toldïnï
tilində yorïttï ḳamuoɣ əgdini

531 yüzi kərki ḳïlḳï ḳïlïnqï əzi
ḳamuoɣ yaḳxï kərdi tili uz səzi

532 əḍi səvdi kənṭün anï tapladï
əlig topoɣïṇa bu yaraoɣay tədi

533 nəgü tər əxitgil səvitmix kixi
səvitsə kixi kər mün ərdəm baxï

534 kimi səvsə 'əybï kər ərdəm bolur
kimi səvməsə ərdəm əktəm bolur

535 bu səzkə tanuḳï munu kəldi səz
oḳïoɣïl munï sən aya əḍgü əz

536 kənül kimni səvsə mün ərdəm bolur
ḳamuoɣ tətrüsi on ḳoḳuzï tolur

537 kənül kimni səvsə ḳamuoɣï səvüg
kərür kəzkə ursa kərünməz bolur

ḤAJIB JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

C22
538 yanut bərdi ḥajib kər ay toldïḳa
ayur əmdi əvmə maṇa tur baḳa

529 تىلەگىم ئېلىككە ئىشلىسەم ئۆزۈم،
لايىق كورسە ھاجىپ دىسكەن سوزۈم.

* * *

530 ھاجىپ ياخشى كوردى بۇ ئايتولدىنى،
دىدى ئوز سوزىدە تولا مەدھىينى.

531 يۈزى، كوركى، خۇلقى-مىجەزى ئوزىن،
ئۇز كوردى ھەممىنى، تىلىن ھەم سوزىن.

532 ئۇنى چىن يۈرەكتىن سويۈپ قوللىدى،
ئېلىگ خىزمىتىگە لايىقكەن، دىدى.

533 نەدەيدۇ ئىشتىكىن، سويدۇرگەن كىشى،
سويدۇرسە بولۇر ئەيىپ پەزىلەت بېشى:

534 سويۈلسە كىشى ئەيبى پەزل سېزىلۇر،
سويۈلمىسە، پەزلى قۇسۇر تۇيۇلۇر.

535 بۇ سوزنىڭ گۈزاسى ئېرۇر ئۇشبۇ سوز،
ئوقۇغىن بۇ سوزنى سەن ئەي ياخشى-ئۇز:

536 كوڭۈل كىمنى سويسە مۇن[74] ئەردەم[75] بولۇر،
تەتۇرى بولۇر ئوڭ، كېمىمۇ تولۇر.

537 كوڭۈل كىمنى سويسە، ھەر ئىشىن سويۈر،
كورەر كوزگە ئۇرسا، كورۈنمەس بولۇر.

ھاجىپنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

538 بۇ ئايتولدىغا بەردى ھاجىپ جاۋاپ،
دىدىكىم، قاراپ تۇر، كەتمە ئالدىراپ.

539 ئېلىككە مەن ئېيتاي ئەقلى ئاۋال سوزۇلۇق،
تىلەگىلىك نىمە، كىم ئېرۇرسەن ئوزۇلۇق.

540 يۈزۈڭنى كورۈپ ئۇ، سېنى تونۇسۇن،
سېنى خارلىماستىن، ئەزىز ئەيلىسۇن.

541 كېرەكلىكلىرىڭگە تۇرارمەن قاراپ،
قىلۇرمەن ئىشىڭنى سويۇپ ياخشىلاپ.

* * *

542 شۇ ياڭلىغ تولا ياخشى سوز سوزلىدى،
ئىشلىك ھەل قىلاي دەپ بېلىن باغلىدى.

543 كىشىلەر ياخشىسى مۇشۇنداق بولۇر،
ياخشى ئەر خەلقىنىڭ يۈكىن كوتىرۇر.

544 ئىشىتكىن، نىمەدەر ئېلىن باشلار ئەر،
پۈتۈن ئىشنى ئوبدان كورۈپ ئىشلەر ئەر:

545 ئەل ئىچرە كىم ئالسا بىر ئۇستۇن ئورۇن،
تۇزىسۇن ئەل ئۈچۈن بىر ياخشى قانۇن.

546 قولى بولسا كىمنىڭكى ئەلدە ئۇزۇن،
سىلىق بولسۇن قىلىغى، خۇلقى تۇزۇن[76].

547 ئوتەر بولسا كىمنىڭ خەلقىغە سوزى،
چۈچۈك بولسۇن تىلى، ئۇلايىم ئوزى.

548 ۋاپاسىز بۇ دەۋلەت بۇزار ھەم تۇزەر،
تۇراقسىز بولغاچقا زېرىكسە تېزەر،

549 ئىشەنمە بۇ بەختكە، ياخشىلىقلا قىل،
بۇ كۇن مۇندا بولسا ئەتە ئاندا، بىل،

550 bu ḳutḳa küvənmə ay ḳut buloɣuqï
kəligli turur ḳut yana baroɣuqï

A30
551 ay dəwlət ə̈disi bu dəwlət bilə
turayïn tə̈sə tur sən ə̈dgü tilə

552 sana təgsə bəglik uluoɣluḳ oḳa
kiqiglik anuḳ tut ərün boloɣuḳa

553 yana aydï ḫajib sən əmdi yorï
səvinqin tirilgil badïn ḳut ḳurï

554 sən az ə̈vmə ixlər ə̈dinə tapuoɣ
ə̈di kəlsə aqlur bu bəklig ḳapuoɣ

B51 C23
555 yə̈mə yaḳxï aymïx biliklig sözi
biliklig sözi kərsə barqïn tözi

556 ḳayu ixkə ə̈vsə uzar kə̈q ḳalur
ə̈və ḳïlmïx ixlər ökünqlüg bolur

557 ə̈dinə küḋözgü ixig ə̈vməgü
ḳamuoɣ ix ə̈dində bolur ay bögü

AY TOLDÏ JƏWABÏ ḪAJIBḲA

558 öxitti bu ay toldï barqa sözüg
ayur sörnəyin mən tutayïn özüg

559 mə̈ni kördi ḫajib sözüm tïnladï
yaraoɣï körü tursu wəḳtï ə̈di

560 ḳayu ə̈dtə ḫajib tilösə mə̈ni
ol ə̈dtə kələyin tə̈di söz küni

550 گۈزەنمە بۇ بەختكە ئەي بەخت تاپقۇچى،
بۇ بەخت كەلگۈچىدۇر يەنە كەتكۈچى..

551 ئەي دەۋلەت ئىگىسى بۇ دەۋلەت بىلە—
تۇراي مەن دىسەڭ سەن، ياخشىلىق تىلە.

552 ساڭا تەگسە بەگلىك، ئۇلۇغلۇق نوقۇل،
ئاقارغىچە باشىڭ، كىچىك پەيل بول.

553 يەنە ئېيتتى ھاجىپ: سەن ئەمدى يۈرى،
خوشال ياشا، باغلاندى بەختىڭ قۇرى[77].

554 سەن ئالدىرما، خىزمەتكە بىر پەيت كېلۈر
پەيت كەلسە ئېتىگلىك قووۇق ئېچىلۇر.

555 ئەجەپ ساز دىيىلگەن بىلىملىك گېپى،
بىلىملىك گېپىدۇر يېپەك رەخ كەبى:

556 ئۇزارىپ قالۇر كەچ، ئالدىراڭسا ئىش،
ئالدىراش ئىش بولۇر پۇشايمان يېيىش.

557 ئالدىرماي كۆتكۈلۈك ئىشقا پەيتنى دەل،
ئەي ھېكىم، ئىش بولۇر ئۇز پەيتىدە ھەل.

ئايتولدىنىڭ ھاجىپقا جاۋابى

558 ئايتولدى بۇ سوزنى تولۇق ئاڭلىدى،
ئۇ ھالدا قىلىپ سەۋر، كۆتەي مەن، دىدى.

559 سوزۈم تىڭشىدى، كوردى ھاجىپ مېنى،
ئۇزى بىلسۇن بۇ ئىشنىڭ ۋاقت-چېغىنى.

560 قايۇ ۋاقتا قىچقىرسا ھاجىپ مېنى،
كېلەي مەن شۇ ۋاقتا—دىيىلگەن كۆنى.

* * *

561 turup qïktï ay toldï andïn yana
əvinə kəlip kirdi yazdï tona

* * *

562 ḫajib kərdi ay toldï kïlkï yanï
ərəndə aḑinsïoq kixidə ənï

563 ayur kərmixim yoḳ bu yanlïoq kixi
biliklig uḳuxluoq boḍunda baxï

564 bu mundaoq kixilər bolur əḑi kïz
bu kïz kïzlïkï kïldï kïz atï kïz

565 ḳayu nən kïz ərsə ux ol nən kəsüx
kəsüx nən tiləp bulmaz əmgər əküx

566 bu mundaoq kixilər əligkə kərək
əligkə kərək nən kər əlkə kərək

567 ḳamuoqḳa tusulur kər ərdəmlig ər
bu ərdəm bilə ər tilək arzu yər

* * *

568 əḑi boldï ḫajib əligkə səzin
aqa aydï ay toldï kïlkï təzin

569 ayu bərdi kïlkïn kïlïnqï yanin
sayu bərdi bilkin uḳuxï tənin

ƏLIG JƏWABĪ ḤAJIBḴA

B52

570 əxitti əlig aydī kəldür ḳanī
ḳayuda turur bir kərəyin anī

571 tilər ərdim əmdi bu yanlīoḳ kixig
uḍu barsa kīlsa bu bəglik ixig

C24

572 tilək barqa buldum bu ol bir səzüm
bu yanlīoḳ kixikə munaḍur əzüm

573 yorī bar okīoḳīl anī sən mana
tapuoḳḳa kəründür ay ərsig tona

* * *

574 turup qīḳtī ḥajib ḳapuoḳḳa təgip
bir ooḳlan yügürtti tilin səz īḍīp

575 bu ooḳlan yügürdi təgürdi səzi
tonin kəḍti turdī səvinqin əzi

576 atīn mindi kəldi ḳapuoḳḳa tüxüp
yorīp utru ḥajib okīdī tuxup

577 aoḳīrladī ḥajib orun bərdī tər
ədəb birlə ay toldī oldurdī kər

* * *

578 ḥajib kirdi əlig tapa yüz urup
əligkə ətündi aḍaḳīn turup

ئىلگىنىك ھاجىغا جاۋابى

570 ئىشتىكەچ ئىلىگ، دىدى: كەلتۇر قېنى،
ئېرۇر قانچىلىك، مەن كورەيىن ئۇنى.

571 تىلەر ئەردىم ئەمدى مۇشۇنداق كىشى،
كۆزەتسە، بېجىرسە بۇ بەگلىك ئىشى.

572 تىلەگىمنى تاپتىم، لېكىن بىر سوزۇم
كى، شۇنداق كىشىگە مۇھتاجدىم ئوزۇم.

573 يۈگۈر، ماڭا قىچقىرغىن ئۇنى سەن ماڭا،
كەلتۇر خىزمىتىمگە، ئەي جەسۇر توغا.

* * *

574 چىقىپ ھاجىپ ئۇيدىن ئىشىككە كېلىپ،
يۈگۈرتتى بىر ئوغلان خەۋەرچى قىلىپ.

575 يۈگۈردى بۇ ئوغلان خەۋەر يەتكۈزۈپ،
ئايتولدى كىيىندى سويۇنچىكە تولۇپ.

576 ئېتىن مىندى، كەلدى قوۋۇقتا چۈشۈپ،
بېرىپ ھاجىپمۇ، ئۇنى ئالدى كۈتۈپ.

577 قەدىرلەپ ھاجىپ توردىن بەردى ئورۇن،
ئەدەپ بىرلە ئايتولدى ئالدى ئورۇن.

* * *

578 ئىلىگ قېشىغا كىردى ھاجىپ يېنىپ،
ئىلىكتىن ئوتۈندى ئۇ ئوره تۇرۇپ.

ƏLIĠ JƏWABĪ ḤAJIBḲA

579 **ƏLIĠ aydī ündə mana kirsüni**
kərəyin anī mən məni kərsüni

* * *

580 **ḥajib qīktī aydī ay ay toldī tur**
tapuoḳa kərüngil ḳutuṇ badī ḳur

ئېلىنىڭ ھاجىغا جاۋابى

579 ئېلىنىڭ ئېيتتى: قىچقار، ماڭا كىرسۇن ئۆ،
كورەيىن ئۇنى مەن، مېنى كورسۇن ئۆ.

* * *

580 ھاجىپ چىقتى، ئېيتتى: ئەي، ئايتولدى تۆر،
ئېلىككە كورۈنگىن، بەختىڭ تاپتى قۇر.

14

AY TOLDÏ KÜN TOƆIDÏ ƏLIG TAPUƆIÏŊA KƟRÜNMIXIN AYUR

581 bu ay toldï kirdi kəründi səküp
aqïldï əlig kənli ol yüz kərüp

582 yükündi əligkə kər aqtï səzin
süqitti səzi həm səvitti ezin

ƏLIG SUALI AY TOLDÏQA

583 əlig aydï kim sən nəgü ol atïŋ
kəyudïn kəlir sən nəgü ol yatïŋ

* * *

B53
584 amulluk bilə aqtï ay toldï til
siliglik bilə ez səzin aydï bil

* * *

ئون تۆتىنچى باب

ئايتوادىنىڭ كۆتۈرىدىغان ئېلىك مەسئۇلىيىتىنى يالىنداپ

581 بۇ ئايتولدى كىردى، كورۇندى چوكۈپ،
ئېچىلدى ئېلىك كوڭلى ئۇنى كورۈپ.

582 يۈكۈندى ئېلىككە، كور، ئاچتى سوزىن،
قىلىپ سوزنى شىرىن، سويدۇردى ئۇزىن.

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

583 ئېلىگ ئېيتتى: كىم سەن، نىمەدۇر ئېتىڭ؟
قايەردىن كېلۈرسەن، قايەردە يۇرتۇڭ؟

* * *

584 بەستىلىق بىلەن ئاچتى ئايتولدى تىل،
سىلىقلىق بىلەن ئۇ سوزىن ئاچتى، بىل،

* * *

A31

585 amulluk siliglik ukux kilki ol
ukuxsuz kixilər kamuoq yilki ol

586 munar mənzətü aydi xa'ir bu bəyt
ixin tüxsə əvmə şəbir birlə ayt

C

587 əvə kirmə ixkə şəbir kil sərin
əvə kilmix ixlər əkünqi yarin

588 kamuoq ixtə əvmə sərin əz tutun
sərinsə bulur kul bu bəglik kurin

AY TOLDİ JƏWABİ ƏLIGKƏ

589 bu ay toldi aydi ay əlig kuti
tapuoq birlə hox boldi kulluk ati

590 atim kul tapuoqqi kər ornum kapuoq
kilinqim kənilik mə kilkim tapuoq

591 sana kəldim ooqrap uzun yol yorip
tiləkkə bu kün təgdim arzum kanip

592 tiləkim bu ol sən məni yərmədin
tapuoqka yakin tut mana ərmədin

* * *

593 əxitti bu səz kər səvindi əlig
tilək təg bululdi sinadi ərig

585 بېسىقلىق، سىلىغلىق ئاقىل خۇلقى ئول،
ئەقىلسىز كىشىلەر تامام يىلقى ئول.

586 بۇنا ئوخشىتىپ ئېيتىش شائىر بۇ بېيت،
ئىشلەك بولسا شاشما، سەۋر بىلەن ئېيت:

587 ئالدىراش قىلما ئىش، سەۋر بىرلە قىل،
ئالدىراپ قىلغان ئىش تاكنا پۇشمان، ىبل.

588 تۇتۇپ ئوزنى، ئالدىرما، ئىشتا پۇتۇن،
تاپار قۇل سەۋرلە بۇ بەگلىك ئورۇن.

ئايتولدىنىڭ ئىلىككە جاۋابى

589 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئىلىگ قۇتى،
بولۇر خىزمەتلە ياخشى قۇللۇق ئېتى.

590 ئېتىم — قۇل، تاپۇغچى[79]، ماكانىم قوۋۇق،
ئادىتىم ئىشلەشتۇر، خۇيۇم — توغرۇلۇق.

591 ساڭا كەلدىم ئوزۇم ئۇزۇن يول بېسىپ،
مۇرادىمنا يەتتىم بۇ كۇن مەن قېنىپ.

592 تىلەگىم شۇ، مېنى يامان كورمىسەڭ،
سىلىپ ئىشقا، لېكىن ئوزۇڭ بەزمىسەڭ.

* * *

593 سويۇندى ئىلىگ ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بۇ سوزىن،
سىتاپ كوردى ھەم بەڭ ياقتۇردى ئوزىن.

ƏLIG JƏWABĪ AY TOLDIKA

594 əlig aydī ay toldī kərdüm sənī
səvittī bu kərkün bu kīlkīn mənī

595 tapīn əz oqurluoq baoqīrsaklīkīn
kapuoqda asunoqīl manà bol yakīn

596 mənindin aqīoq bolsu səndin tapuoq
tapuoq bolsa ətrü aqar kut kapuoq

597 bu kündə naru sən kīyīlma tapīn
tapīnsa ətər bog tapdəoqī həkīn

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

598 yər əptī kər ay toldī aydī əlig
yarutsa kəzin bərdī dəwlət əlig

B54
599 tapīnmaq üqün kəldim əvdin turup
uzun yol yorīdīm sana yüz urup

600 bayat bərsü küq bu tapuoq kīloquka
küdəzsü sanar əz tapuoq yazoquka

* * *

601 turup qīktī səvnü kapuoqka külə
əgi kənli aqīlīp yarudī yula

602 nəgü tər əxit bu kutun kopmīx ər
kutī birlə arzu tilək bulmīx ər

* * *

603 külə bakşa bəglər kixikə kəzün
əgi kənli tirlür küvənür əzün

604 yaruk tutsa bəglər kixikə yüzi
yarur ər kəzi həm yarayur səzi

605 kimi tutsa bəglər əzinə yakïn
kamuoq nən yakïnlïk kïlur kər bakïn

606 kut ol bəg yakïn bolsa kutka kixi
tiləkin bulur barqa ətlür ixi

* * *

607 tapïndï bu ay toldï anda naru
tapuoqda kïyïlmadï ərtə turu

608 künün turdï turoqak tünün yatoqakïn
tapïndï kïyïksïz baoqïrsaklïkïn

609 əligkə kirü həm qïka türqidi
əlig əqgü kəzün baka türqidi

610 tapuoq arturu bardï kündə yanï
aoqïrladï əlig küninə əni

611 tapuoq birlə bəglər aoqïrlar kuluoq
tapuoq sinsə boldï kiqig əz uluoq

612 tapuoq kïl tapuoq birlə kul bəg bolur
tapuoq sinməginqə tilək kim bulur

613 əxit əmdi bilgə səzi nə təyür
səzin yanzatur səzkə yinqkə ayur

603 كىشىگە كۆلۈپ باقسا بەگلەر كوزى،
دىلى، ئەقلى تىرىلىپ گۈزىنۈر ئوزى.

604 كىشىگە ئوچۇق بولسا بەگلەر يۈزى،
يورۇيدۇ كوزى ھەم يارايدۇ سوزى.

605 بەگ كىمنى ئوزىگە يېقىن تۇتسا گەر،
كورەرسەن، يېقىنلىق قىلۇر ئوزگىلەر.

606 بەگ بىر بەخت، يېقىن بولسا بەختكە كىشى،
يېتىپ ھەممە مەقسەتكە، پۈتكەي ئىشى.

* * *

607 چۈشۈپ ئىشقا ئايتولدى شۇندىن بۇيان،
سەھەر تۇردى، قايماي ئىشىدىن ھامان.

608 قوۋۇقچى، گۈزەتچى بىلەن كۈن ۋە تۈن—
بولۇپ قىلدى خىزمەت ئۇ سادىق پۈتۈن.

609 كىرەتتى، چىقاتتى ئېلىگ يېنىغا،
ئېلىگمۇ ئىشەنچلە قارايتتى ئۇنا.

610 ئۇ خىزمەت ئاشۇردى كۈندە يېڭى،
ئېلىگمۇ قەدىرلەپ تۇردى ھەر تېڭى.

611 بېگى قۇلنى خىزمەت بىلە قەدىرلەر،
ئەگەر سىگسا خىزمەت كىچىكمۇ ئوسەر.

612 خىزمەت قىل، خىزمەت بىلە قۇل بەگ بولۇر،
كىم ئەمگەك سىڭدۈرمەي تىلەككە يېتۈر؟

613 ئىشىت ئەمدى ئالىم سوزىن، نىمە دەر،
بۇ گەپنى ئىنچىكە ئېپادە ئېتەر:

B55

614 təgimsiz tapuoɣ birlə tərkə təgir
yaraoɣsïz yaransa kər əlkə təgir

615 tapïnoɣu kïyïksïz tapuoɣ kïloɣuqï
tapuoɣ sïnsə ətrü tiləkkə təgir

616 bu ay toldï kündə yətürdi tapuoɣ
əlig mə aqïoɣ birlə aqtï ḳapuoɣ

617 küniṇə ərü bardï iqrək bolu
ḳoḳuz boldï ḳaḍoɣu səvinqi tolu

618 tapuoɣka süqindi bu ay toldï kəḍ
əlig mə aqïndï yarï arttï əḍ

A32

619 ḳamuoɣ türlüg ixkə sïnadï əlig
tilək təg tükəl buldï tapnur ərig

614 تىنگىمسىز خىزمەت بىرلە تورگە چىقۇر،
يارامسىز نە قىلسا ئىشكتە قالۇر.

615 خىزمەتنى قايماستىن راست ئىشلەش كېرەك،
قوبۇل بولسا خىزمەت تىلەككە يېتۇر.

616 بۇ ئايتولدى كورسەتتى كۆندە تاپۇغ،
ئىلىگمۇ سېخىلىكلە ئاچتى قوۋۇغ.

617 ئىلىككە يېقىنلاشتى ئۇ كۆڭسىزلىك
ئىشىپ خۇشالىق كەتتى قايغۇ نېرى.

618 بېرىلدى خىزمەتكە بۇ ئايتولدى بەك،
ئىلىگ قىلدى ئېھسان، كوپەيدى يولەك.

619 ئىلىگ ھەممە ئىشتا سىنادى ئۇنى،
كوڭۈلدە كۆتكىنىدەك بىلدى ئۇنى.

ئون ئىنچى باب

ئايتولدى ئوزىنىڭ بەخت-سائادەت تەكەببۇرلۇقىنى بىقانلىغى ھەققىدە

620 ئېلىگ تەنها بىر كۈن ئوزى ئولتۇرۇپ،
چاقىردى، ئايتولدى كىردى خوش بولۇپ.

621 كىرىپ تۇردى ئايتولدى ئۇدۇلدا تىك،
كەل ئولتۇر، دىدى ئۇنى ئىملەپ ئېلىگ.

622 چىقاردى بۇ ئايتولدى بىر توپنى، كور،
ئۇنى قويۇپ ئاستىغا ئولتۇردى، كور.

623 بىلىمدىن سوز ئاچتى ئېلىگ قانچىلاپ،
ئېچىپ سوز ئايتولدىمۇ بەردى جاۋاپ.

624 سويۇندى ئېلىگ، كور، يورۇتۇپ يۈزىن،
كورۇپ ئايتولدى بۇنى يۈمدى كوزىن.

625 دىمەي ھىچنىمە، كەستى ئېلىگ سوزىن،
بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاچماي كوزىن.

626 ئېلىگ باشلىدى سوزنى بىردەم تۇرۇپ،
جاۋاپ بەردى ئايتولدى تەرىن تۇرۇپ.

B56

627 baḳa kərdi ə̨lig ḳamuoɣ türlügün
tükəl buldï bilki uḳuxï əgün

628 səvə baḳtï ə̨lig avïttï əzin
bu ay toldï tərkin əvürdi yüzin

ƏLIG SƏZI AY TOLDÏḲA

629 ə̨lig puxtï artuḳ ḳarartti mənïz
ayur ay ə̨vəklik kixikə ə̨siz

630 yanïldï bu tüxtə mənin bu əzüm
nəgü təg aqayïn kixikə səzüm

631 nəgü tə̨r əxitgil biliklig tilin
ə̨və ḳïlmïx ixlər əkünqi yïlïn

632 ə̨və ḳïlmïx ixlər nəqə yig bolur
ə̨və pïxmïx axnï yə̨sə ig bolur

633 ə̨vəklik turur barqa yanluḳ baxï
amulluḳ turur barqa ə̨dgü ixi

634 ə̨vəklik bu ərdi sə̨ni bilmədin
yaḳïn tuttum əzkə tapïndurmadïn

635 ḳayu ərsə bəglər tapuoɣqï ḳulïn
tapïnduroɣu ətrü aqïnsa yolïn

636 pïxïroɣu tapuoɣda sïnaoɣu kərü
aoɣïrlasa ətrü kətürgü ərü

627 ئېلىك ئاڭا كوز سالدى ئوبدان قاراپ،
تولۇق تاپتى ئەقىل-ھوش، ئىلمنى سىناپ.

628 خوشال باقتى ئېلىك ئاۋۇتتى ئوزىن،
بۇ ئايتولدى بەك تېز ئوربدى يۇزىن.

ئېلىكنىڭ ئايتولىدىغا ئېيتقانلىرى

629 ئېلىك كايىپ ئارتۇق، قارايدى يۇزى،
دىدى: ئالدىراڭغۇلۇق يامان ئىش ئوزى.

630 بۇ نوۋەت بۇ ئىشتا يېڭىلدىم ئوزۇم،
نىمىشقا كىشىگە مەن ئاچتىم سوزۇم.

631 نىمە دەر بىلىملىك، سوزىن ئاڭلا، بىل،
شېشىپ[80] قىلغان ئىشنىڭ پۇشايمانى يىل.

632 شېشىپ قىلغان ئىشلار ھامان خام قالۇر،
چالا پىشقان ئاشتىن كىسەللىك كېلۇر.

633 ئېرۇر بۇ شاشماقلىق، يېڭىلىش بېشى،
تەمكىنلىك بىلەندۇر ياخشىلىق ئىشى.

634 بولۇپ ئالدىراقسان، سېنى تونۇماي،
تۇتۇپمەن يېقىن، ئىشلىتىپ قارىماي.

635 نىمچۇك بولسىمۇ بەگلەر خادىم قۇلىن—
سېلىپ ئىشقا سوك، ئاچقاي ئېھسان يولىن.

636 ئاۋال پۇشۇرۇپ ئىشتا، كورسۇن سىناپ،
قەدىرلەپ كوتەرسۇن بۇنىڭغا قاراپ.

AY TOLDÏ SUALI ƏLIGKƏ

637 bu ay toldï aydï ay əlig kutï
nəgükə puxar ərki toldï otï

638 yazukum nə ərki bilüməz özüm
ayu bərsü əvrə əxitsü sözüm

639 bar ərsə yazukum kïna ərk sana
yok ərsə yüzünni karatma mana

640 nəgü tər əxitgil ukux mənzətü
kïyas mə'ni birlə anar yanzatu

641 tapuoqqï yanïlsa okïtoqu kərək
nəgükə yanïlmïx ayïtoqu kərək

B57
642 yazukï bar ərsə kïnaoqu tutup
yok ərsə min ədgün avïtoqu kərək

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

643 yana ok puxup aydï əlig sözi
ayur ay biliksiz kixi munduzï

644 özünkə baka kər kim ərdin mana
kayudïn kəlir bu fuzulluk sana

645 tapuoqluoq təsə mən özün tapoqï yok
tusuoqluoq təsə mən yana asoqï yok

646 tapuoqsuz aoqïrlap aqïndïm səni
orun bərdim ərsə basïndin məni

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

637 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي، ئېلىنگ قۇتى،
نىمشقا كايىپ مۇنچە تاشتى ئوتى؟

638 گۇنايىم نىمكىن، بىلمىدىم ئوزۇم،
دىسە ئۇنى، سوڭرە ئىشتىسە سوزۇم.

639 گۇنايىم بار مۇلسا، قىينا، ئەرك ساڭا،
يوق ئولسا، يۇزۇڭنى قارايتما ماڭا.

640 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، ئەقىل ئوخشۇتۇپ،
قىياس مەنا بىرلە ئۇنى مۇقىتۇرۇپ:

641 خاتا قىلسا خادىم چاقىرلىماق كېرەك،
نىمشقا يېڭىلدى، سورىماق كېرەك.

642 گۇنايى بار ئولسا، تۇتۇپ قىينىسۇن،
يوق ئولسا، دىلنى ئاۋۇتماق كېرەك.

ئېلىگنىڭ ئايتولىدىغا جاۋابى

643 ئېلىگ قىلدى سوزنى تېشىپ ئاچچىغى،
دىدى: سەن بىلمىسز، كىشى ئاخمىغى.

644 ئوزۇڭگە قارايمايق، كىم ئەردىنگ ماڭا،
بۇ گۇناخلىق كەلدى قەيەردىن ساڭا؟

645 دىسەم خىزمىتىڭ بارىمۇ، يوق خىزمىتىڭ،
دىسەم تەگدى پايداڭ، يوق مەنپەتىڭ.

646 كورمەي خىزمىتىڭنى قەدىرلەپ سېنى،
ئورۇن بەردىم ئەرسە، سەن باستىڭ مېنى

C25

647 topïk yastadïŋ əmdi olduroɣuka
nə oldruoɣ yəri bu ma kənlün uka

A33

648 saŋa səzlədim mən səzün tïŋladïm
kəzün yumduŋ ərsə əzüm tanladïm

649 kəqürdüm yana səzlədim səz saŋa
nəlük yüz əvürdün ayu bər maŋa

650 əxitməzmü ərdiŋ bəgüdin bu səz
yakïn bolsa bəgkə küḑəzgü kəḑ əz

651 ayu bərmədimü ataŋ ya anaŋ
ay ooɣlum bəginkə əzün kïlma təŋ

652 tutuzmadïmu kər saŋa hil baxïŋ
basïnma bəginni küḑəzgil baxïŋ

653 bu bəglər ot ol otka barma yaoɣuk
kalï bardïŋ ərsə kəyürmək anuk

654 usal bolma bəglər kəyər ot turur
kəyər otka yaksa anar yut turur

655 baka kərsə bəglər kəyər ot sanï
basïnsa üzər bax sorar əz kanï

656 baka tursa artuk anïn korku tur
kalï korkmasa sən küqün korkïtur

647 قويۇپ توپنى ئولتۇردۇڭ ئۇستىده سەن،
بۇ توپ ئولتۇرۇر يەرمۇ، ئوبدان چۈشەن.

648 ساڭا سوزلىدىم ھەم سوزۇڭ ئاڭلىدىم،
كوزۇڭ يۇمغىنىڭدا ئوزۇم تاڭلىدىم[81].

649 كەچۈردۇم، يەنە سوز سوزلىدىم ساڭا،
نېچۈن ئوردىدىڭ يۇز، قېنى ئېيىت ماڭا؟

650 ئىشتىمەپىدىڭ سەن ھېكمىنىڭ سوزىن،
يېقىن بەككە بولساڭ، كۆزەتكىن ئوزۇڭ.

651 ساڭا دىمىگەنمۇ ئاتاڭ يا ئاناڭ،
ئەي ئوغلۇم بېگىڭگە ئوزۇڭ قىلما تەڭ.

652 نەسىھەت بەرمىدىمۇ ساڭا توپ بېشىڭ،
بېگىڭنى باسما سەن، كۆزەتكىن بېشىڭ.

653 بۇ بەگلەر ئېرۇر ئوت، يېقىن بارما ئەر،
كويۈشۈڭ ئېنىقتۇر، بارارسەن ئەگەر.

654 غاپىل بولما، بەگلەر كويەر ئوت ئېرۇر،
يېقىنلاشماق ئوتقا پالاكەت بولۇر.

655 دىققەت قىلسا بەگلەر كويەر ئوتتەك ئول،
غادايسا ئۆزەر باش، شورار قانىنى ئول.

656 ساڭا باقسا ئارتۇق قورقۇنچ ئىچرە تۇر،
ئەگەر قورقمىساڭ، كۆچ بىلەن قورقىتۇر.

16

AY TOLDÏ ƏLIGKƏ DƏWLƏT ŞIFƏTIN AYUR

B58

657 külə aydï ay toldï uktï özüm
ayïttïn munï sən əxitgil sözüm

658 ukup kïldïm əmdi bu ixlərni mən
kərək ərdi sən mə munï ukşa sən

659 munu mən mə əmdi sanə kəldüküm
mənin kïlkïm ərdi bu kərkittüküm

660 orun bərdin axnu mən oldurmadïm
orun yok manə sən munï uk tədim

661 topïk yərdə urdum bu söz bərkitü
özüm yanzaoqïnï sanə kərkitü

C26

662 nətəg kim orunsuz topïk yuvlunur
anï təg mə dəwlət özüm yolunur

ئون ئالتىنچى باب

ئايتولدىنىڭ پۈتۈن بەخت-بەرىكىتىنىڭ سۇپىتى

توغرىسىدا ئېيتقانلىرى

657 كۆلۈپ دىدى ئايتولدى: ئۇقتۇم ئوزۇم،
بۇنى سەن دىدىڭ، ئەمدى ئاڭلا سوزۇم.

658 بىلىپ قىلغان ئەردىم بۇ ئىشلارنى مەن،
كېرەك ئەردى بىلىمگە بۇ ئىشلارنى سەن.

659 مانا ئەمدى مېنىڭ ساڭا كەلمىشىم،
ئىدى خۇي ۋە پەيلىمنى كورستىشىم.

660 ئورۇن بەرمىدىڭ ئاۋالى مەن ئولتۇرمىدىم،
ئورۇن يوق ساڭا، ئۇق دىمەكچى ئىدىم.

661 بۇ توپ يەرگە قويدۇم سوزۇم بېكىتىپ،
ئوزۇمنىڭ ئوخشىشىنى ساڭا كورستىپ.

662 نەچۈككىم دوستۇلار ئوزىچە بۇ توپ،
بۇ دەۋلەتنۇ شۇنداق كېتەر سۇرۇلۇپ.

663 səvə baqtïŋ ərsə kəzüm yümdüküm
saŋa kərkitür mən nəgü ərdüküm

664 bu kün mən mə dəwlət qaraoqu sanï
maŋa kim ilinsə tutar mən anï

665 yana səzlədiŋ sən yəmə səzlədim
səvə baqtïŋ ərsə yüzüm kizlədim

666 əzüm kərkitür əz qïlïnqïn saŋa
ayur qïlqïm ərsəl ïnanma maŋa

667 nəgü tər əxit əmdi türkqə məsəl
baxïnda kəqürmix bu kəkqin saqal

668 küvənmə əzüŋ qutqa qutluoq kixi
ïnanma əzüŋ qutqa atlïoq kixi

669 aqar suv yorïq til bu qut turmadï
azun təzginürlər yorïp tïnmadï

B59
670 ïnanqsïz turur qut wəfasïz yayïoq
yorïrda uqar tərk aqaqï tayïoq

ƏLIG SUALI AY TOLDÏQA

671 əlig aydï uqtum aqïldï səzüŋ
yazuq 'uźri qolduŋ qutuldï əzüŋ

672 maŋa ayoqïl əmdi nə ol ərdəmiŋ
bəgük səzlədi səz bu əktəm tiliŋ

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

673 bu ay toldï aydï kər ərdəm əküx
mənindin təgir təgsə ərkə ülüx

674 kïlïnqïm onay kərsə yaxïm kiqig
kamuoq bəg bəḍükkə mənindin kəqik

675 yüzüm kərki kərklüg nə kïlkïm sılig
tiləmix tïləkkə yətürdüm əlig

676 əzüm kayda bolsa kamuoq arzular
mənin birlə yügrür mana əz ular

677 ərəz məndə əmgək mənindin təzər
səvinq məndə sakïnq mana yol azar

678 mana əznəsə kim əzəlip əlür
mana kim boyun əgsə arzu bulur

C27
679 urayïn təgüqi əzi ursukar
basayïn təgüqi əzi bassïkar

A34
680 munar mənzətü kəldi əmdi bu səz
munï əxtip uksu bilïklig kəḍ əz

681 bu kut kayda bolsa boyun bər yarax
kalï əznəsə kutka kaḍoqun kürəx

682 bu kut kəlsə yalnuk kutaḍur kəni
tümən arzu birlə talulap yər ax

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

673 دىدى ئەردىنەم كوپ، ــ بۇ ئايتولدى، كور،
كىشىلەرگە مەندىن نەسىبە تېگۈر.

674 خۇيۇمدۇر بۇلايىم، يېشىمدۇر كىچىك،
پۈتۈن بەگ، بۇيۇككە ئېرۇرمەن كېچىك.

675 يۈزۈم كوركەم مېنىڭ، مۇلايىم خۇيۇم،
تىلەگەن تىلەكلەرگە يەتتى قولۇم.

676 ئوزۇم قايدا بولسام، پۈتۈن ئارزۇلار ــ
يۇرەر مەن بىلەن ھەم ماڭا باغلىنار.

677 ھوزۇر مەندە، مېھنەت مېنىڭدىن قاچار،
سويۇنچ مەندە، قايغۇ مەندە يول ئازار.

678 ماڭا كىم غادايسا يوقالۇر، ئولۇر،
كىم ئەگسە بويۇن، ئۇ، ئۇمىدىن تاپۇر.

679 ئۇرايمەن دېگۈچى ئوزى ئۇرىلۇر،
باسايمەن دېگۈچى ئوزى بېسىلۇر.

680 بۇ سوز كەلدى ئەمدى بۇڭا ئوخشىپ،
بىلمىلىك چۈشەنسۇن بۇنى ئىشتىپ:

681 بۇ بەخت قايدا بولسا بويۇن ئەگ، ياراش،
قېرىشىڭ ئۇنىڭلە قاتار غەمدە باش.

682 بۇ بەخت كەلسە ئىنسان كونى قۇتلىنىپ،
تۇمەن مىڭ تىلەككە يېتىپ، يەيدۇ ئاش.

ƏLIG SUALI AY TOLDĪQA

683 əlig aydī uqtum bu ərdəmlərin
münün barmu ayoqil biləyin sənin

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏLIGKƏ

684 bu ay toldī aydī mana yas kilur
münüm yoq wəlikin kixilər ayur

B60
685 münüm bu məni yalnuq ərsəl təyü
ayīoqlap yorīrlar kixikə ayu

686 mün ərməz mana kər bu ərsəllikim
yanī nən talular ma əzkə bəkim

687 kamuoq əski nənlər ərinqig bolur
ərinqig yüki kər yərinqig bolur

688 yanī nən bolurda bu əski nərək
talu nən bolurda yavuz nə kərək

689 yanīda bolur kərsə barqa tatīoq
tatīoqnī tiləp ər kər əmgər katīoq

690 yayīoq təp səkərlər bu kilkim üqün
mana mün ururlar bu atīm üqün

A38
691 munar mənzətü aydī alp ər aquk
anin mə'nisi kər bu səzkə tanuk

692 tərümix nən ərsə yokaloqu turur
tərütügli halik nə kolsa kilur

693 tiriglik tẹdükün bu yẹl tẹg kẹqẹr
kaqar tutsa bolmaz anï kim bulur

694 küvẹnmẹ bu kutka kẹlir hẹm barïr
ïnanma bu dẹwlẹt bẹrür hẹm alïr

C28
695 yayïoq ẹrmẹz ẹrsẹ bu dẹwlẹt ẹzi
nẹ ẹdgü nẹn ẹrdi bu kut ay kozï

696 kẹlip barmaz ẹrsẹ bu dẹwlẹt yana
tünẹrmẹgẹy ẹrdi yarumïx künẹ

ẸLIG SUALI AY TOLDÏKA

697 ẹlig aydï uktum bu ẹrsẹllikin
ẹrip kẹtgü yẹrdẹ bolurmu bẹkin

AY TOLDÏ JẸWABÏ ẸLIGKẸ

698 bu ay toldï aydï mẹnin bu ẹzüm
kẹyik tẹg turur kïlkï kẹstim sẹzüm

699 mẹni tẹrk bulumaz tilẹgli sẹvẹ
kalï bulsa tutmaz kïlur tẹrk yava

A39 B61
700 mẹni buldaqï ẹr tutup bẹkläsẹ
kaqumaz mẹn andïn sẹz aydïm kẹsẹ

ẸLIG SUALI AY TOLDÏKA

701 ẹlig aydï ayoqïl bu bẹrkin kayu
nẹgü tẹg kixẹn ol sẹni bẹrklẹgü

693 تەرىكلىك دىگەن ئۇ شامالدەك كېتەر،
قاچار، تۇتسا تۇرماس، ئاڭا كىم يېتەر؟

694 گۈۋەنمە بەختكە، كېلەر ھەم كېتەر،
ئىشەنمە، بۇ دەۋلەت ئالار ھەم بېرەر.

695 تۇراقسىز ئەمەس بولسا دەۋلەت ئوزى،
نە ياخشى ئىدى بۇ بەخت ئەي قوزى[82].

696 كېلىپ كەتمەس ئولسا بۇ دەۋلەت يانا،
يورۇق كۈن قارايماس ئىدى، كور، مانا.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

697 ئېلىگ دىدى: بىلدىم تۇراقسىزلىغىڭ،
بولۇرمۇ كېتىپ يەنە كەلمەكلىگىڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

698 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ بۇ ئۇزۇم—
قىلىغىم كىيىكتەك، قىلاي بەس سوزۇم.

699 يىرتۇپ ئىستىگەن تېز تاپالماس مېنى،
قاچۇرسا ئەگەر، تېز تۇتالماس مېنى.

700 مېنى تۇتسا چىڭ گەر كىشىلەر تېپىپ،
سوزۇم شۇكى، كەتمەيمەن ئۇندىن قېچىپ.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

701 دىدى خان: نەدۇر سېنى باغلاش يولى،
كېرەك نە كىشەن سېنى چىڭ تۇتقىلى؟

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

702 bu ay toldï aydï maŋa bərk kixən
bu bir ḳaq nən ol kər bərəyin nixan

703 məni buloḳuqï kïlkï alqaḳ kərə́k
kənül koḍkï til sözdə yumxaḳ kərək

704 özini küḍəzsə ayï ərtməsə
yavuz yun̂qïoḳ ixkə aykïn turmasa

705 təŋi birlə tutsa tərilmix nəŋin
yorïḳ tüzsə kïlkï kïlïnqï yaŋïn

706 özində uluoḳḳa tapuoḳ kïlsa öz
özində kiqigkə süqig tutsa söz

707 kixig satoḳamasa küvəzlik bilə
basïtmasa özdə kiqigkə külə

708 yavalïḳ bilə borḳa bax soḳmasa
yavalïḳḳa boxlaoḳ nəŋin saqmasa

709 oyunḳa ḳatïlmasa əlgin tilin
ḳənilik özə tutsa kïlkï yaŋïn

710 yayïoḳ ḳut kixəni bu nəŋlər turur
bu yaŋlïoḳ basa ḳutnï ḳaqmaz ḳalur

711 bu sözkə tanuḳï bu xa'ir sözi
bu xa'ir sözi sözkə ḳattï tuzï

C29
712 köyïḳ sanï dəwlət kixikə təzik
ḳalï kəlsə bəklə tuxa ḥəm tizig

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

702 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ماڭا چىڭ كىشەن—
ئېرۇر قانچە نەرسە، بېرەيمەن نىشان:

703 تاۋازۇلۇق ئولسۇن مېنى تاپقۇچى،
كىچىك پېيل ھەم سوزنى يۇمشاق قىلغۇچى.

704 ئوزىنى تۇتسا ئۇ ئاشماي ھەددىدىن،
ياخشان-ئەسكى ئىشلارغا بارماي يېقىن.

705 يىغلغان مېلىنى بۇزۇپ چاچمىسا،
تۇزەپ خۇلقىنى ئۇ، پەيلىن بۇزمىسا.

706 ئوزىدىن ئۇلۇققا خىزمەت قىلسا ئۇز،
ئوزىدىن كىچىككە چۇچۇك قىلسا سوز.

707 كىشىنى كىبىر بىرلە رەنجىتمىسە،
كىچىكلەر كۇلۇپ ھەم بوزەك ئەتمىسە.

708 بىكاردىن ھاراقنا بېشىن تىقمىسا،
بىكاردىن-بىكارغا مېلىن چاچمىسا.

709 ئويۇنغا بەرمىسە تىلۇ-قولىنى،
دۇرۇس قىلسا دائىم خۇيى-پەيلىنى.

710 تۇراقسىز بەختكە شۇلاردۇر كىشەن،
مۇشۇ خىلدا باغلانسا، قاچماس، چۇشەن.

711 بۇ سوزنىڭ كۇۋاسى شائىرنىڭ سوزى،
شائىرنىڭ سوزىدۇر بۇ سوزنىڭ تۇزى:

712 سائادەت كىشىگە ھۇركەك كىيىكتەك،
ئەگەر كەلسە ساقلا چۇشەپ تېز ۋە بەك.

723 nəgü tər əxitgil sınamïx karï
sınamïx karïlar səzi səz kurï

724 kəlir kut tuta bilməsə sən barïr
bərür nən yəyü bilməsə sən alïr

725 yayïoq kutnï bulsa əḍi bəkrü tut
kalï bəkləməsə yana bardï püt

726 kutaḍmïx kixi kər saḳïnmïx kərək
kamuoq tənsiz ixtin yïramïx kərək

727 arïoq bolsa əzi yorïsa kəni
munïn baoqï mundaoq bilingü munï

ƏLIG SUALI AY TOLDÏḲA

C30

728 əlig aydï uḳtum münün ərdəmin
bu ay toldï atïn nə ol bu sənin

729 nəgü ol munïn mə'nisi ay mana
biləyin ukayïn pütəyin sana

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

A40

730 bu ay toldï aydï mənin atïmï
bəgü mənzətür ayka bu kïlkïmï

B63

731 bu ay tooqsa axnu əḍi az tooqar
küninə bəḍüyür yokaru aoqar

732 tolun balsa tolsa azunka yarur
azun həlkï andïn yarukluk bulur

723 نىمەدەر ئىشىت، كوپنى كورگەن قېرى،
قېرىلار سۆزىدۇر ئۇ سۆز گوھىرى:

724 كېلۇر بەخت، تۇتۇشنى بىلمىسەڭ، كېتۇر،
بېرۇر مال، يېيىشنى بىلمىسەڭ، ئالۇر.

725 تۇراقسىز بەختنى تاپسالا مەھكەم تۇت،
تۇتمىسالا ئەگەر چىلا، كېتەر يەنە، پۇت.

726 بەختلىك كىشى ئۆزنى ساقلاش كېرەك،
پۇتۇن ئەسكى ئىشتىن يىراقلاش كېرەك.

727 ئوزى پاكىزە، توغرا بولسا ئىشى،
بەختلىك باغى[83] شۇدۇر، بىلىم كىشى.

ئېلىگنىڭ ئايتولىدىغا سوئالى

728 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم قۇسۇر ئەردەمىڭ،
بۇ ئايتولدى ئىسمىڭ نەدىمەك سېنىڭ؟

729 نىمەدۇر مەنىسى بۇنىڭ، ئېيىت ماڭا،
بىلەي مەن، ئۇقاي ھەم پۇتەي مەن ساڭا.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

730 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: مېنىڭ بۇ ئىتىم،
خۇيۇم ئوخشىتىپ ئايغا قويىمىش ھېكىم.

731 ئاي ئاۋال تولاغۇ كىچىك تۇغۇلۇر،
كۈندىن-كۈن چوڭىيىپ يۇقۇرى چىقۇر.

732 تولۇن بولسا تولۇپ، جاھان يورۇتار،
جاھان خەلقى ئۇندىن يورۇقلۇق ئالار.

733 tükəl bolsa kər ay bu aqsa əḍiz
yana ərlü türqir kətər kərk mənïz

734 yarukluki əksür yana yok bolur
toqar kəqə azïn yana ok tolur

735 mənin bu əzüm mə bu yanlïq turur
ara bar bolur ma ara yok bolur

736 nəqa yunoqïq əzkə yüz ursa əzüm
baru kərki artar kəsər mən səzüm

737 bayusa bədüsə yaḍïlsa qavï
kətər mən anïndïn kətər yüz suvï

738 yana saqlur andïn tərilmix nəni
səki təg bolur yandru kïlkï yanï

739 munar mənzətü kəldi xa'ir səzi
bu xa'ir səzi ol biliksiz kəzi

740 kəlir kut kixikə atï qavlanur
yanï ay təg artar yarukï tolur

741 yayïq təlvə dəwlət kənül bamaqïl
tolun təg bu dəwlət yana ərilür

742 takï bir bu mə'ni ayayïn sana
əxitgil anï sən munu püt mana

743 bu ay ornï boldï əvi münkəlib
orunsuz bolur münkəlib nən kïlïp

C31
744 bu ay burqï sərtan bu əv əvrilür
əvi əvrilür həm əzi qəvrilür

733 تولۇپ ئاي ئىگىزگە ئورلىگەچ، كېيىن ــ
كېمىپ ئاستا، كوركى كېتەر يۇزىدىن.

734 يورۇغى ئاز ــ ئازدىن يەنە يوقىلۇر،
تۇغۇلۇپ كىچىك ئۇ، قايتىسىدىن تولۇر.

735 مېنىڭ بۇ ئوزۇمۇ شۇنداق ئېغىرمەن،
بەزى بار، بەزىدە يوقاپ كېتىرمەن.

736 ھەرقانچە ئاجىزغا قاراتسام يۇزۇم،
ئاشار كوركى ئۇنىڭ، قىلاي بەس سوزۇم.[84]

737 بېيىسا، چوڭايسا، ئاشسا شوھرىتى،
كېتەرمەن ئۇنىڭدىن تۇگەر ھورمىتى.

738 ئۇ يىقىلغان جىسمى مال چېچىلىپ كېتەر،
ئوزىمۇ بۇرۇنقى ھالىغا چۈشەر.

739 بۇڭا ئوخشۇشۇپ كەلدى شائىر سوزى،
بۇ شائىر سوزىدۇر بىلىمسىز كوزى:

740 بەختىت كەلسە ئەرگە، ئېتى يېيىلۇر،
يېڭى ئايدەك ئېشىپ يورۇغىسى تولۇر.

741 تۇراقسىز تەلۇندۇر بەختىت، بەرمە دىل،
بۇ دەۋلەت تولۇنتاي كەبى كېمىيۇر.

742 يەنە بىر مەنىنى مەن ئېيتاي ساڭا،
بۇنى سەن ئاڭلىغىن، ئىشەنگىن ماڭا:

743 بۇ ئاينىڭ ئويى ھەم ئورنى بۇنقەلىپ[85]،
بۇنقەلىپ قالۇر ئويسىز ئاخىر بېرىپ.

744 بۇ ئاي بۇرجى سەرتان، بۇ بۇرج ئوزگىرۇر،
ئويى ئوزگىرۇر ھەم ئوزى چورگىلۇر.

745 kayu əvkə kirsə bu ay tərk qïkar
qïkarï üqün tərk yatarïn yïkar

B64
746 mənin mə əzüm kər anar okxadï
ara kïlkïm ildi ara yokladï

747 kəlir mən barïr mən yorïr mən burun
azunuoq kəzər mən mana yok orun

748 bu mə'ni üqün atïm ay toldï təp
atadï biliklig səzin yinqkə yip

749 munu mən mə dəwlət münüm ərdəmim
ayu bərdim əmdi igim həm əmim

750 aqa səzlədim səz mana əmdi püt
ïdayïn təsə ïd kalï tutsa tut

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

751 əlig aydï barqa əxittim səzün
yaruttï səzün həm yaradï əzün

752 tilər ərdim əmdi səni təg kixï
bayat bərdi arzu ay ərdə baxï

753 bayat kimkə bərsə tilək arzusï
anïn xükri boldï yanut kïloqusï

754 bu kündə naru bu əzüm tïnmadïm
munïn xükri kïloqu kərək ərmədim

755 nəgü tər əxit əmdi bilgə tətik
əzi bardï koqtï bizinə bitik

745 قايۇ ئويگه كىرسه بۇ ئاي تېز چىقار،
چىقىشقا ئالدىراپ ئويىن تېز بۇزار.

746 ئوزۇمۇ ئاڭا ئوخشىشۇرمەن، قارا،
گەھى مەن ئىگىزدە، توۋەندە ئارا.

747 كېلۇرمەن، كېتەرمەن، يۇرۇزمەن بۇرۇن،
كېزەرمەن جاھاننى ماڭا يوق ئورۇن.

748 شۇ مەنا ئۇچۇن ئاتىم ئايتولدى دەپ،
ئاتادى بىلىملىك سوزىنى ئىنچىكلەپ.

749 مانا مەنمۇ دەۋلەت، پەزلىم، قۇسۇرۇم،
كېسەلىم، داۋايىمنى ئېيتتىم ئوزۇم.

750 ئوچۇق ئېيتتىم سوزۇم، ماڭا ئەمدى پۇت،
قاچۇرساڭ قاچۇر، گەر توتاي دىسەڭ تۇت.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

751 ئېلىگ ئېيتتى: بارچە ئىشتىتىم سوزۇڭ،
يورۇتتى سوزۇڭ ھەم يارادىلىڭ ئوزۇڭ.

752 تىلەر ئەردىم ئەمدى سېنىڭدەك كىشى،
خۇدا بەردى ئارزۇ، ئەي، ئەرلەر بېشى.

753 خۇدا كىمگە بەرسە تىلەك-ئارزۇنى،
كېرەكتۇر جاۋابەن دىمەك شۇكرىنى.

754 بۇ كۇندىن كېيىن مەن ئوزۇم تىنمايىن،
زېرىكمەي ئۇنىڭكىم شۇكرىن ئېيتايىن.

755 نىمە دەر ئىشت ئەمدى ئالىم تىتىك،
ئوزى كەتتى، قويدى ئۇ بىزگە بىتىك:

756 xükür kïl əy ni'mət iḍisi unur
xükür kïlsa ni'mət bayat arturur

757 bu ni'mət iḍisi unïtur əzin
munïŋ xükri kïlsa əvürməz yüzin

C32

758 az əḍgükə artuk əküx xükri kïl
əküx bolsa ni'mət anïŋ kədri bil

759 xükür kïlsa ni'mət biri on bolur
biri on bolup kər əvi nəŋ tolur

* * *

760 əlig bərdi alkïx kər ay toldïka
ayur tünlə kündüz mana tur baka

B65

761 təlim nəŋ tavar bərdi əgdi əküx
aoqïrladï bərdi kər altun kümüx

A41

762 anar səzlədi səzni barqa əlig
anïŋdïn tilədi kamuoq əg bilik

763 kər ay toldï ma bu aoqïrlïk bulup
tapïndï pütün qïn baoqïrsak bolup

764 bir anqa yorïdï sïnadï əlig
kamuoqdïn tükəl boldï bulmïx ərig

756 ئەي نەمەت ئىگىسى سەن قىلغىن شۈكۈر،
شۈكۈر قىلسا نەمەتنى ھەق ئارتتۇرۇر.

757 بۇ نەمەت ئىگىسى ئۇنىتۇر ئوزىن،
شۈكۈر قىلسا نەمەت ئورنىمىس يۇزىن.

758 كىچىك ياخشىلىققا تولا شۈكۈر قىل،
تولا بولسا نەمەت، ئۇنىلۇق قەدرىن بىل.

759 شۈكۈر قىلسا، نەمەت بىرى ئون بولۇر،
بىرى ئون بولۇپ ھەم ئوي مالغا تولۇر.

* * *

760 كور، ئايتولدىنى ئېلىگ ئالقىشلىدى،
ماڭا قارىغىن كېچە-كۈندۈز، دىدى.

761 تولا مال-تاۋار بەردى ماختاپ ئۇنى
ھەم ئالتۇن-كۈمۈش بەردى، قەدىرلەپ ئۇنى.

762 ئاڭا ئېيتتى ھەممە سوزىنى ئېلىگ،
ئۇنىڭدىن سورادى ئەقىل ھەم بىلىگ.

763 بۇ ئايتولدى بۇ قەدىر-ھورمەتنى كورۈپ،
خىزمەت قىلدى ئۇ چىن كوڭۈلچان بولۇپ.

764 ئېلىگ بىرنەچچە ۋاق سىناپ كوردى ئۇ،
تېپىلغان كىشىنى كامىل تاپتى ئۇ.

17

KÜN TOQDÏ ƏLIG AY TOLDÏKA ‘ƏDIL ŞIFƏTIN AYUR

765 əlig bir kün oldurup özi yalnuzun
əvin kïldï hali ərikti özün.

766 okïdï kər ay toldïka kïldï yol
bu ay toldï kirdi kavuxturdï kol

767 əlig ötrü turdï adakïn örü
əlig sözləmədi bir anqa turu

768 bakïp kərdi əlig közin imlədi
ixarət bilə kəlgil oldur tədi

769 bu ay toldï oldurdï akru amul
közin yərkə tikti yaruttï könül

770 əligkə baka kərdi yaxru közin
kaxï közi tügmix aqïtmïx yüzin

771 kümüx kürsi urmïx özə oldurur
bu kürsi adakï üq adrï turur

ئون تۆتىنچى باب

كۆتۈرمىدىن ئېلىنغان ئايتولدىغا ئائىد ئالاقىسىنى تارىخى

ھەققىدە ئېيتقانلىرى

765 ئېلىنگ ئولتۇرۇپ يالغۇز بىر كۈنى،
زېرىكتى ۋە قىلدى خالى ئويىنى.

766 بۇ ئايتولدىنى قىچقىرىپ بەردى يول،
بۇ ئايتولدى كىردى، قوۋۇشتۇردى قول.

767 ئۇ تۇردى ئېلىگىنىڭ ئۇدۇلىدا تىك،
ئولتۇردى سوزلىمەي بىر مەھەل ئېلىگ.

768 قاراپ بىردەم ئېلىگ، كۆزىن ئىملىدى،
ئىشارەت بىلە كەلگىن، ئولتۇر، دىدى.

769 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى تىپ-تىنچ، كېلىپ،
يورۇپ كۆڭلى، كۆزىنى يەرگە تىكىپ.

770 ئېلىككە يۈكۈرتتى يوشۇرۇنچە كوز،
تۇرۇلگەن قاش-قاپاق، پۇرۇشتۇرمە يۈز.

771 كۈمۈش كۈرسى ئۈستىدە جىم ئولتۇرۇر،
بۇ كۈرسىنىڭ پۈتى ئۇچ، چېتىقسىز تۇرۇر.

772 bəḍük bir piqəkig əligdə tutar
solïndïn uraoqun oṇïndïn xəkər

C33
773 anï kərdi ərsə bu ay toldï qïn
ḳatïoḳ ḳorḳtï əzkə ḳoḍï aldï tïn

ƏLIG SUAḶÏ AY TOLDÏḲA

B66
774 bir anqa turup bax kətürdi əlig
bu ay töldïka aydï təprət tilig

775 nəlük səzləməz sən aoqïn təg bolup
məni munda yalnuz bu yanlïoq bulup

AY TÖLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

776 bu ay təldi aydï ay əlig kutï
mənin səzləgükə əzüm yoḳ xatï

777 aḍinsioq kərür mən bu kün kïlk ətik
anar əymənür mən ay bilgə tətik

778 karaḳa bïlïk bərdi bilki aquk
puxar əḍtə bəglərkə barma yaoquk

779 takï yakxï aymïx bilikïig bəgü
puxar əḍtə bəglər bolur ot aoqu

780 kaïï bolsa bəglər puxup əvkəlig
yakïn turma anda ay kïlkï silig

781 puxar bolsa bəglər kəlip əvkəsi
yïrak turoqïl anda təgürgəy yasï

772 قولىدا تۆتۆغلۇق يوغان بىر پىچاق،
شېكەر ئوخدا، سولدا ئۇراغۇن[886] بىراق.

773 كورۈپ قورقتى ئايتولدى، ئاشتى غېمى،
ئۇنى باستى تىترەك، كېسىلدى دېمى.

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

774 ئېلىگ باش كوتەردى بىر ئازدىن كېيىن،
دىدى ئايتولدىغا: قېنى سوزلىگىن.

775 نېچۈك سوزلىمەيسەن گاچاداڭ بولۇپ،
مېنى ئۆندا يالغۇز بۇ ياكلىغ كورۈپ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

776 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىپقىران،
سوزلەشكە مادار يوق مەندە بۇ زامان.

777 كورەرمەن بۇ كۈن سەندە يات ھال ئۇزۇم،
ئەيمەندىم ئەي ئاقىل، شۇڭا يوق سوزۇم.

778 بىر ئالىم خەلقە بېرىپ بىر ساۋاق،
دەپتۇ بەگ غەزەپلىك چاغدا بول يىراق.

779 بىلىملىك بىر دانا خوپ ئېيتمىش تېخى،
بولۇر بەگ زەھەر، ئوت ـ غەزەپلىك چېغى.

780 غەزەپتە قىزىشسا ئەگەر ھوكۈمدار،
ئۇنىڭغا سەن يېقىن بارما، ئەي ھوشيار.

781 غەزەپكە كېلىپ بەگ كايماڭ زامان،
يىراق تۇر ئۇنىڭدىن، تېگۈر كوپ زىيان.

782 munar mənzətü kəldi əmdi bu səz
kənülkə alïnoqïl küdəzgil kəd əz

783 puxar ədtə bəglərkə batma yaoquk
kalï bardïn ərsə uquzluk anuk

784 kər arslanka okxar bu bəglər əzi
puxursa kəsər bax ay bilki yaruk

ƏLIG SUALI AY TOLDIKA

785 əlig aydï kəldür mana ay səzün
nəgüni tanïrkadï əmdi əzün

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

786 bu ay toldï aydï tanïm bu mənin
kümüx kürsi ornun nə ol bu sənïn

787 bu oldruoq nə kürsi yəri ol sana
bu mə'ni ukayïn ayu bər mana

788 ikinqi əligdə nə ol bu piqək
munï ma əzüm yətrü bilgü kərək

A42 B67 C34

789 üqünqi onundïn nəgü ol xəkər
solïndïn uraoqun nə ol bu sanar

790 baka kərdüm ərsə əzün əvkəlig
munï kərdüm ərsə yitürdüm bilik

791 bu yanlïoq kərüp bu əzüm əymənip
ətüg ətnüməz mən tilimni yazïp

ئون سەككىزىنچى باب

كۈتۈلمىگەن بالىنىڭ تايتولدىغانلىقىدا سۆيۈنۈش

قانداقلىغىنى ھېكايىلىنىدۇ

792 ئېلىنگ ئېيتتى: ئۇقتۇم سوزۇڭ بىر-بىرلەپ،
ئاچايمەن سوزۇمنى ساڭا شەرھىلەپ.

793 قىچقىردىم سېنى مەن ئەڭ ئاۋالقى كۈن،
قەدىرلەپ شۇ كۈن ھەم بەردىم مەن ئورۇن.

794 ئەجەپ تاڭسۇق ئىشلار ماڭا كورىستىپ،
كايىتتىڭ مېنى سەن، ئوزۇڭ بەك تۇرۇپ.

795 كورۇپ قەھرىلەنسەم، رەنجىتتىڭ ئوزۇڭ،
چىداپ تۇرسام يەنە تۇرۇلدى يۇزۇڭ.

796 دىدىڭ سەن ماڭا: مەن بەخت، بىل مېنى،
ئۇقتۇراي دەپ قىلدىم، سەن ئۇققىن بۇنى.

797 نىمە قىلغىنىڭنى سەن ئايرىم يېشىپ—
دىدىڭ ماڭا، مەنمۇ چۈشەندىم يېتىپ.

798 kəqürdüm mən anda sənin ʻuźrüni
aoɣirladim ətrü ol ərdəm təni

799 bu kün mə mənin bu ezüm kilklarin
sana kərkitür barqa ərdəmlərin

800 munu mən mə kergil kenilik tərü
tərü kilklari bu baka tur kərü

801 bu kürsi ezələ ez oldurduki
adaki üq ol kər ay kenlüm toki

B68
802 kamuoɣ üq adaklioɣ əmitməz bolur
üqəgü turur tüz kamitmaz bolur

803 kali üq adakta əmitsə biri
ikisi kamitar uqar ol əri

C35
804 kamuoɣ üq adaklioɣ keni tüz turur
kali bolsa tərt kər bir əgri bolur

805 kayu nən tüz ərsə kamuoɣi uz ol
kamuoɣ uz kərü barsa kilki tüz ol

806 kayu nən əmitsə kər əgri bolur
kamuoɣ əgirilər əsiz uroɣi bulur

807 kayu tüz əmitsə turumaz tüxər
kayu nən keni bolsa tüxməz sərər

808 mənin kilkim ol kər əmitməz keni
keni əgri bolsa kenilik küni

809 kenilik ezələ kəsər mən ixig
adirmaz mən bəgsig ya kulsioɣ kixig

798 كەچۈردۈم ئالتۇ چاغدا تۈزرۈكنى مەن،
قەدىرلەپ بۇ پەزلىگنى هورمەت بىلەن.

799 بۇگۈن كورستەي مەنمۇ ئەمدى ساڭا ـ
قىلىق، ئەردىممنى، قاراپ تۇر ماڭا.

800 ئادالەت ۋە قانۇن ئۈزۈم مەن، قارا،
قانۇنىنىڭ ۋەسپىنى بۇلاردىن سورا!

801 بۇنۇ مەن ئولتۇرغان بۇ كۇرسىغا باق،
ئەي كوڭلۇم توقى، بار ئۇندا ئۈچ ئايال.

802 پۈتۈن ئۈچ ئايالقلىق قىڭغايماس بولۇر،
تۇرۇر ئۈچ پۈتى تۈز هەم قايماس بولۇر.

803 قىڭغايسا بىرى ئۈچ ئايالىنىڭ ئەگەر،
قايار ئىككىسى، ئولتۇرۇچى پۇشەر.

804 پۈتۈن ئۈچ ئايالقلىق توغرا، تۈز تۇرۇر،
ئەگەر بولسا توت، كور، بىر ئەگرى بولۇر.

805 نىمكى تۈز ئولسا، پۈتۈن ئۈز بولۇر،
نىمكى ئۈز ئولسا، دىمەك تۈز بولۇر.

806 نىمكى ئېگىلسە، ئۇ ئەگرى بولۇر،
پۈتۈن ئەگرى، يامانلىق ئۇرۇغى بولۇر.

807 قايسى تۈز ئېگىلسە، تۇرماس، يىقىلار،
نىمكى تۈز ئولسا، يىقىلماي تۇرار.

808 مېنىڭ هەم قىلىغىم ئېگىلمەس ئېرۇر،
ئېگىلسە دۇرۇسلۇق، قىيامەت بولۇر.

809 قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن هەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ هىچ كىشىن.

810 بۇ خەنجەر ـ پىچاقكىم، قولۇمدا تۇرۇر،
پىچار ھەم كېسەر بىر قورال، ئەي غەيۇر

811 پىچاقتەك كېسەرمەن، پىچپ ئىشىنى،
ساقلاتماي دەۋاغا كەلگەن كىشىنى.

812 شېكەر شۆكى، بىركىم زۇلۇم يەتتى دەپ ـــ
ئىشىگىمگە كەلسە ئادالەت تىلەپ،

813 شېكەردەك لەززەتلە يانۇر ئۇ كىشى،
سويۇنۇپ ئېچىلۇر يۈزى ھەم قېشى.

814 بۇ تۇرغان ئۇراغۇن شۇنداقلار ئىچەر،
كى زورلۇق ئىشلىتىپ، ئەدىلدىن كېچەر.

815 تۇتۇشۇپ ماڭا كەلسە قىلسام ھوكۇم،
ئۇراغۇن ئىچكەندەك بولۇرلەر چوقۇم.

816 بۇ قاشىم تۇرۇكى، بۇ كوركسىزلىگىم،
زۇلۇم قىلغۇچىغا بۇ يۇزسىزلىگىم.

817 كېرەك ئوغلۇم ئولسۇن، يېقىن تۇققىنىم،
يولۇچى، ئوتكۇنچى، بىرەر قونىغىم،

818 ماڭا تەڭ ئىككىسى قانۇن ئالدىدا،
بولەكچە بولماسمەن ھوكۇم ۋاقتىدا.

819 بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت ئېرۇر،
ئادىل ئولسا بەگلەر، تىرىكلىك بولۇر.

820 ئۇنىڭدەك دىدى سوز ئەقىللىق كىشى،
كىم ئاقىل سوزىنى تۇتسا تۇزىلەر ئىشى؛

821 ئادالەت ئۇستىدە بۇ بەگلىك ئۇلى،
بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت يولى.

822 tərü kïlsa ǝlkǝ kǝni bolsa bǝg
tilǝk arzu buloqay bu kolsa kalï

AY TOLDÏ SUALI ǝLIGKǝ

823 yana aydï ay toldï ǝlig kutï
nǝlük boldi kün tooqdï ǝlig atï

ǝLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

824 ǝlig aydï bilgǝ mǝnin kïlkïmï
kǝrüp mǝnzǝtü urdï bu atïmï

825 künüg kǝr ǝrilmǝz tolu ok turur
yarukluki bir tǝg talu ok turur

826 mǝnin mǝ kïlïnqïm anar okxadï
kǝnilik bilǝ toldï ǝksümǝdi

A34
827 ikinqi tooqar kün yarur bu azun
tǝzü hǝlkka tǝgrür yokalmaz ǝzün

828 mǝnin mǝ tǝrüm bu yokalmaz ǝzün
kamuoq hǝlkka bir tǝg nǝ kïlkïm sǝzüm

829 üqünqï bu kün tooqsa yǝrkǝ isig
qǝqǝk yazlur anda tümǝn min tüsig

830 kayu ǝlkǝ tǝgsǝ mǝnin bu tǝrüm
ol ǝl barqa ǝtlür tax ǝrsǝ korum

831 tooqar kün arïoq ya arïoqsïz tǝmǝz
kamuoqka yarukluk bǝrür ǝksümǝz

822 هوكۇم قىلسا ئەلگە ئەدىل بىرلە بەگ،
تىلەك-ئارزۇسىغا بولۇر يەتكىلى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

823 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئېلىگ قۇتى،
نېچۈن بولدى كۈنتۇغدى ئېلىگ ئېتى؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

824 ئېلىگ دىدى: ئالىم بۇ قىلغىم كورۇپ،
قويدى بۇ ئېتىمنى كۈنگە ئوخشۇتۇپ.

825 قارا، كۈن ئۇۋالماس-ھەمىشە پۇتۇن،
يورۇغى بىرەكلا ۋە پارلاق تولۇن.

826 مېنىڭمۇ قىلغىم ئاڭا ئوخشىدى،
ئادالەت بىلەن تولدى، كەم بولمىدى.

827 ئىككىنچى، تۇغار كۈن، يورۇر بۇ جاھان،
ئومۇمغا چاچار نۇر، كېمەيمەس ھامان.

828 مېنىڭمۇ ھوكمۇم شۇ، يوقالماس ئۆزۈم،
پۇتۇن خەلقە بىرەك قىلغىم سۆزۈم.

829 ئۈچىنچى، ئىنسانىدۇ يەر، تۇققاندا كۈن،
چىچەك ئاچىلۇر ئاندا تۇمەن مىڭ تۈسۈن.

830 قايۇ ئەلگە كىرسە، مېنىڭ قانۇنۇم،
ئۇ ئەل تۇرمىلەر بولسا تاش يا قۇرۇم[87].

831 تۇغار كۈن ئېرىغ يا ئېرىغسىز دېمەس،
ئومۇمغا يورۇقلۇق بېرەر كېمەيمەس.

B70

832 mənin mə kīlīnqīm bu ol bəlgülüg
təzükə təgir barqa məndin ülüg

833 yana ma bu kün burjī šabit turur
bu šabit tədüküm tüpi bərk bolur

834 bu kün burjī arslan bu burj təprəməz
əvi təprəməzi üqün artamaz

835 mənin kilkimī kər yəmə bir yanīn
özüm təgxürülməz yarukta ənün

AY TOLDĪ SUALI ƏLIGKƏ

C_

836 bu ay toldī aydī ay əlig kutī
axasu azun əl yadīlsu atī

837 mənin mə özüm bu uzun yol yorīp
sana kəldi əmgəp həm artuk arīp

838 bu kīlkin bu ərdəmlərin bar üqün
kəsəp kəldim əmdi tapuoqka küqün

839 ayu bər mana sən nətəg tapnayīn
səvinqin kayu ol anī tutnayīn

840 tapuoq bəg tapīsī özə bolmasa
yaramaz bu tapoqī nəqə əmgəsə

841 nəgü tər əxitgil ila atlīoqī
tapuoqun bədümix kixi kutluoqī

842 tapīnsa tapuoqqī bəginə kalī
katīoq tutoqu bəglər səvinqi yolī

832 مېنىڭمۇ قىلغىم مۇشۇنداق بولۇش،
مېنىڭدىن جىمىكە تېگەر تەلە ئۇلۇش.

833 يەنە بۇرجى كۇننىڭ ئۇ سابىت[88] ئېرۇر،
بۇ سابىت دىگەندىم تېگى چىلە بولۇر.

834 بۇ كۇن بۇرجى ئارسلان، ئۇ تەۋرىمەس،
تەۋرىمەس بولغاچ ئويى ھەم بۇزۇلماس.

835 مېنىڭمۇ قىلغىم، تۇرغۇمنا قارا،
يورۇغۇم مېنىڭ ئوزگىرىشسىز بارا.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

836 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ساھىبقىران،
يېيىلسۇن ئېتىلگە ھەمدە تۇتقىن جاھان.

837 ئوزۇمنۇ بۇ ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ،
سانا ئەمگىنىپ كەلدىم ئارتۇق ھېرىپ.

838 شۇ خۇلقۇڭ، بۇ ئەردەملىرىڭ بار ئۇچۇن،
ئۇمىت بىرلە خىزمەتكە كەلدىم كۇچۇن[89].

839 دىگىن خىزمىتىڭنى نېچۇك مەن قىلاي،
سويۇنچۇڭ سېنىڭ قايسى، شۇنى مەن تۇتاي.

840 خىزمەت بولمىغاندا، بۇ بەگ مەيلىچە،
ئىشى يوقىماس ئىشلەسىمۇ نېچە.

841 ئىشتىكىن، نىمە دەر ئىلا ئاتلىغى[90]،
ئىش ئىشلەپ چوڭايغان كىشى قۇتلۇغى:

842 خادىم بەگ ئىشىكە باغلارگەن بېلىن،
قاتتىق تۇتقۇلۇق بەگ سويۇنچى بولىن.

843 بۇ بەگلەر ئۇمىدىچە قىلغىن تاپۇغ،
رىزا بولسا بەگلەر ئاچار بەخت قوۋۇغ.

844 تاپۇغچى تاپۇغ بىلسە تورگە چىقۇر،
تاپۇغ بىلمىسە توردىن پەسكە چۈشۈر.

845 سويۇندۇرسە خىزمەتتە بەگنى قۇلى،
ئېچىلار ئۇنا قەدىر-ھورمەت يولى.

ئىلىنگىلىك ئىنايىتولدىقا جاۋابى

846 ئىلىنگ ئېيتتى: ئۇقتۇم مەن ئەمدى سوزۇڭ،
سويۇنچۇم تىلە، بەك كۆزەتكىن ئوزۇڭ.

847 مەن ئېيتاي يارامسز نېمەنى ساڭا،
ئوزەڭ پاكىزە يۈز، يولۇما ئاڭا.

848 ئوزۇم خالىماسلىق بىرى يالغان ئول،
ئۇنىڭدىن كېيىنكى زۇلۇم قىلغان ئول.

849 بىرى ئاچكوز، تاماخور ۋە تويماس ئوزى،
بىرى ئالدىراڭغۇ، ئۇياتسز كوزى.

850 ھەر ئىشتا غەزەپكار، ئاچچىغى يامان،
قول ئەگرى، ھاراقتا بېرىلسە ھەر ئان.

851 بۇ ياڭلىغ كىشىلەر يارامس ماڭا،
بۇنى ئېيتتىم ئەمدى ئوچۇقلا ساڭا.

852 يارايمەن دىسەڭ سەن ماڭا بەلگۈلۈك،
ئەي نامدار بۇلاردىن يىراق يۈرگۈلۈك.

853 بولۇرسەن كۈنۈ-كۈن يېقىن سەن ماڭا،
ئاشار قەدىر-ئېھسان مېنىڭدىن ساڭا.

AY TOLDI SUALI ƏLIGKƏ

854 bu ay toldi aydi əxittim muni
takï bir sözüm bar ayu bər ani

855 bu əḍgü kayu ol nətəg ol əzi
nəgü təg bolur əḍgü kilkï təzi

ƏLIG JƏWABI AY TOLDIKA

B72
856 əlig aydi əḍgü bu kilkï yanï
tusulur bolur həlkka asoqï onï

857 təzü həlkka barqa kilur əḍgülük
yana minnət urmaz kixikə kəlük

858 əz asoqïn tiləməz kixikə asïoq
bərür ol asïoqdin bu kolmaz yanïoq

AY TOLDI SUALI ƏLIGKƏ

859 yana aydi ay toldi uktum bu səz
takï bir tiləkimni aytur bu əz

860 mana ay kənilik kayu ol kəni
anïn birlə yalnuk yarutsa küni

861 kayunï ayurlar kənilik yoli
nəgü təg bolur bu kənilik ulï

ئايتولدىنىڭ ئىلىككە سوئالى

854 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشتىتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار يېشىپ بەر ئۇنى.

855 نەدۇر ھەم نەخىلدا ئېرۇر ياخشىلىق،
نېچۈكتۇر ئۇنىڭدا تەبىەت-قىلىق؟

ئىلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

856 ئىلىگ ئېيتتى: ياخشىلىق سۇپاتى شۇدۇر،
كى خەلقىگە ئۇنىڭدىن پايدىلار يېتۇر.

857 قىلۇر ياخشىلىق ئۇ پۈتۈن ئىلىگە،
يەنە مىننەت ئۇرماس كىشى يۈزىگە.

858 تىلەر نەپ ئۇ ئەلگە ئوز نەپسىن دىمەس،
يەتكۈزگەن نەپنىچۈن بەدەل كوزلىمەس.

ئايتولدىنىڭ ئىلىككە سوئالى

859 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
تېخى بىر تىلەك بارىكى، ئېيتاي ئۇنى.

860 مانا ئېيت، دۇرۇسلۇق نېچۈك نەرسىدۇر،
ئۇنىڭدىن كىشى كۇنى قانداق يورۇر؟

861 قايۇ نەرسىنى دەر دۇرۇسلۇق يولى،
نىمەدەك بولۇر بۇ دۇرۇسلۇق ئۇلى؟

ƏLIG JƏWABİ AY TOLDİQA

862 ƏLig aydi kergil keni ər ezi
tili kenli birlə birikər sezi

863 taxi tag iqi ol iqi tag taxi
bu yanliq bolur ol keni qin kixi

864 kenülin qikarsa ayada urup
yorisa uyadmasa yalnuk kerüp

B73

865 kenilik kərək ərkə kopsa kutun
kenilik ati ol kixilik pütün

866 kiz ərməz bu yalnuk kixilik kiz ol
az ərməz bu yalnuk kenilik az ol

867 munar mənzətü aydi xa'ir bu sez
sana sezlədi əmdi kergil bu ez

868 yoriqli bu yalnuk ədi ək ekük
keni qin pütün ər mana kəd kesük

869 kiz ərməz kixi kər kixilik kiz ol
keni qin kixilərni egdi ukux

AY TOLDİ SUALI ƏLIGKƏ

870 yana aydi ay toldi əlig kuti
mana aqsa əmdi bu sez bük kati

871 bu ədgü kixilər bolurmu əsiz
əsiz mə ururmu kər ədgükə iz

ئېلىگىنىڭ ئايتولدىسغا جاۋابى

862 ئېلىگ ئېيتتى: شۇدۇر دۇرۇس ئەر ئوزى،
تىلى، كوڭلى بىرلە بىرىكەر سوزى.

863 تېشىدەك ئىچمۇ، ئىچىدەك تېشى،
بۇ ياڭلىغ بولۇر چىن ۋە توغرا كىشى.

864 چىقارىپ يۇرەكنى ئالقاندا تۇتۇپ،
ئۇياتماي يۇرەلىسە ئەلنى كورۇپ.

865 بەختلىك ياشاشقا دۇرۇسلۇق كېرەك،
كىشىلىك ئېتىدۇر دۇرۇسلۇق دىمەك.

866 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قېيس ئول،
ئەمەس ئازِ بۇ ئىنسان، دۇرۇسلۇق ئاز ئول.

867 بۇ ھەقتە شائىرنىڭ دىگەن بىر سوزى—
ئوخشايدۇ مەن ئېيتقان سوزۇمگە ئوزى:

868 مېڭىپ يۇرگەن ئىنسان بەكمۇ كوپ ئېرۇر،
دۇرۇس، چىن، پۇتۇن ئەر ماڭا خوپ ئېرۇر.

869 كىشى قىس ئەمەستۇر، كىشىلىك قىس ئول،
دۇرۇس، چىن كىشى ئۇ، تولا ماختىلۇر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

870 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: بەختيار خان،
بۇ سوزنىڭ سىرىنى ماڭا قىل ئايان.

871 بۇ ياخشى كىشىلەر بولۇرمۇ ياماڭ،
يامانلار بولۇرمۇ ياخشى بىر زامان؟

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏQA

872 əlig aydï əḍgü iki türlüg ol
munïnda biri qïn tutar əḍgü yol

873 bir əḍgü bolur kər anadïn tooqup
yorïr ol kəni qïn kər əḍgü bolup

874 takï biri əḍgü kər ətgünq bolur
əsizkə ḳatïlsa ol əsiz ḳïlur

875 iki türlüg ol kər bu əsiz yəmə
ikigüni bir təp əsizkə sama

B74
876 tooqa əsiz ol kər munïnda biri
bu ər ətməginqə arïmaz kiri

877 takï biri ətgünq bolur bu əsiz
əxi əḍgü bolsa tüzər bu ma iz

A36
878 tooqa əḍgüdin tutqï əḍgü kəlir
azun boḍnï andïn asïoqlar alïr

879 tooqa əsiz ərsə anar yoḳ otï
azunḳa bəla ol boḍunḳa yutï

880 munar mənzətü aydï türkqə məsəl
əxitgil munï sən ukup əzkə al

881 ərün süt bilə kirsə əḍgü ḳïlïḳ
ölüm tutmaoqïnqa əvürməz yorïḳ

882 tadu birlə ḳatlïp tərümix ḳïlïnq
ölüm buzmaoqïnqa buzulmaz ərinq

883 karïnda tərümix kilinq əgrətik
yaoqïz yər katïnda kətər ay tətik

884 kalï əḍgükə bolsa əsiz əxi
əsiz boldï kilkï ol əsiz tuxï

885 əsiz mə katïlsa kər əḍgü bilə
kamuoq əḍgülükkə bu buldï yula

886 takï bir səbəb kər bu əḍgü əsiz
yakïnlïk yolïndïn tüzər tüzsə iz

887 bəgi əḍgü bolsa boḍun barqa tüz
bolur kilkï əḍgü yorïklarï uz

888 yakïn tutsa bəglər kər əḍgü kixig
əsiz barqa əḍgü kïlur ol ixig

889 əsizlər yakïn bolsa bəglər tapa
uzadï əsiz əlgi əlkə tüpə

890 əsiz bax kətürsə kər əḍgü yitər
bu əḍgü əlig bulsa əsiz kətər

B75
891 kalï əḍgü bolsa bu bəglər kutun
kamuoq əḍgü boldï karasï pütün

892 bu bəglər əsiz bolmaoqïnqa əsiz
ol əldə səvinqin kïzartmaz mənïz

893 nə əḍgü tərü urdï bəglər bəgi
əsizkə bu kïn bərgə zindan yəgi

894 kalï əḍgü bolsa boḍun baxqisï
kamuoq əḍgü boldï anïn ixiqisi

895 apaŋ əḍgü bolsa bu bəglər əzün
bayur boḍnï barqa kər ətlür azun

AY TOLDÏ SUALI ƏLIGKƏ

896 yana aydï ay toldï uḳtum munï
əlig yarlïḳadï bu səzlər kəni

897 bu əḍgüg bilir ol kixi əḍgü təp
asïoɣlïoɣ ərürin munï ḳïloɣu təp

898 səvər barqa yalnuḳ tilər arzular
anï ḳoldaqïlar nəlük buldïlar

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

899 əlig aydï əḍgü talu nəŋ turur
talu nəŋni tutqï talular ḳolur

900 ḳayu nəŋ talu bolsa əḍrüm aoɣïr
anïŋ ḳïlmaḳï barqa əzkə aoɣïr

901 əsizlik uquz ol anï ḳïldaqï
yavuz ix uquz ol əsiz boldaqï

902 ḳayu nəŋ uquz bolsa yərdə yatur
aoɣï quz aoɣïr boldï tərdə yatur

903 bu əḍgü aoɣïx təg aoɣïr aoɣoɣuḳa
yavuz nəŋ inix ol uquz buloɣuḳa

B76
904 muŋar mənzətü səzlədi kər uḳux
uḳuxluoɣ səzi tutsa asoɣï əküx

895 ئۆزى ياخشى بولسا بۇ بەكلەر ئەكەر،
بەيسپ ھەممە خەلقى، جاھان تۆزۈلەر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

896 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇقتۇم بۇنى،
ئېلىگ ئېيتتى سوزنىڭ توغرىسىنى.

897 بۇ ياخشىنى كىشى بىلۈر ياخشى دەپ،
تونۇپ پايدىسىنى ھەم ئەيلەر تەلەپ.

898 سويۇپ ھەممە ئادەم ئۇنى ئارزۇلار،
لېكىن ئىستەكلەر نېچۈكمۇ تاپار؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

899 ئېلىگ ئېيتتى: ياخشى — ئۇ نادىر ئېرۈر،
نادىرنى نادىرلارلا ئۈمىت قىلۇر.

900 نېمىكى نادىر بولسا، ئۇ خىل بولۇر،
ئۇنى قىلماقمۇ ئانچە ئۇشكۈل تۇرۇر.

901 يامانلىق قەدىرسىز، قىلغان خار ھامان،
يامان ئىشنى قىلغان ھەمىشە يامان.

902 نېمىكى قەدىرسىز ئۇ، يەردە ياتۇر،
ئاغى[92] — چۆز[93] قىممەتلىك ئۇ تورنى ئالۇر.

903 ئېرۈر ياخشىلىق ئورلىگەندەك ئېغىر،
يامان ئىش چۈشۈشتەك، ئاساندۇر ئاخىر.

904 ئەقىل ئېيتتى بىر سوز ئۈكا ئوخشۇتۇپ،
ئەقىلنىڭ سوزىنى تۇت، ئۇنىڭ نەپئى كوپ:

A37

905 aoɣïx təg bu əḍgü aoɣumaz kixi
təgip təgmə yalnuk kïlumaz ixi

906 aoɣir nən kamuoɣï aoɣïr kïloɣuka
kïlumaz bu ixni biliksiz puxi

AY TOLDÏ SUALI ƏLIGKƏ

907 bu ay toldï aydï ay əlig kutï
bu ɵgdi bilə munqa əḍgü atï

908 müni barmu yalnuk anï sɵzləgü
ukuxluoɣ ukarmu bilirmü nəgü

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

909 əlig aydï əḍgü tuqï ɵgdilür
müni bu əsizlər ara savlanur

910 yakïnlïk kïlur ər kixikə tuxï
yavuz bolmasa kïlmaz əḍgü ixi

911 bu satoɣaoɣ basïnqak üqün əḍgüni
əsizlər yorïp kər yarutmaz kəni

912 kim əḍgü tilər ərsə əḍgü kïlur
basïnqak ya satoɣaoɣka bakmaz bolur

913 kim ərsə bu künlük tiləsə səvinq
əsizlik kïlur ol yarïn yər sakïnq

914 bu əḍgü tiləgli nəgü tər əxit
kamuoɣ əḍgülük kïl ɵzünkə əx ət

905 ياخشىلىق ئورلەشتەك، چىقالماس كىشى،
قىلالمايدۇ ھەركىم بۇ ئورلەش ئىشى.

906 قەدىرلىك ئىشلارنى قىلماقلىق قىيىن،
قىلالماس بۇ ئىشنى بىلىمسىز كىشى.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە سوئالى

907 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ئىكەن شۇنچە ماختاشتا ياخشىلىق ئېتى.

908 قۇسۇرى بارمىكىن كىشى دەيدىغان؟
ئاقىللار بىلىپ بايقىيالايدىغان؟

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

909 ئېلىگ ئېيتتى: ياخشى ھامان ماختىلۇر،
يامانلار بۇنى بىر قۇسۇر دەپ بىلۇر.

910 يېقىندۇر كىشىگە كىشى ھەر زامان،
ئىش يوقتۇر ياخشىغا، بولمىسا يامان.

911 يامانلار كۆرەشتە يېڭىلغان ئۈچۈن،
قىلار قەست يورۇتماسقا ياخشىغا كۆن.

912 ياخشىلىق تىلەگەن ياخشىلىق قىلۇر،
زەئىپ، پەس ــ خۇنۇكلەرگە باقماس بولۇر.

913 كىمكى تىلەسە بۇ كۈن خوشلىغىن،
يامانلىق قىلىپ تاڭنا يەر قايغۇسىن.

914 نىمە دەر ياخشىلىق تىلەگەن كىشى،
پۈتۈن ياخشىلىقنى قىل ئۆزىڭگە ئەشى:

927 muŋar mənzətü aydï xa'ir bu səz
okïsa aqïloqay yiti kïl bu kəz

928 kayu əḍgü əknür kər əḍgü üqün
atïkmïx əsiz ahir əknür küqün

929 əsiz kïlsa əsiz yanutï əkünq
usa əḍgülük kïl əsizkə əqün

B78
930 nəgü təg əgəyin bu əsiz kixig
nəgü təg tiləyin bu əsiz ixig

931 otunluk bivalïk yavalïk kamuoq
əsizlər kïlïnqï bolur ay uluoq

932 bəla miŋnət əmgək əkünqün sïoqït
əsizlik yanutï bolur ay yigit

933 kalï səvməyin kər bu əḍgü kixig
kalï əgməyin mən bu əḍgü ixig

A38
934 akïlïk kixilik asïoq əḍgülük
bu əḍgü kixidin kəlir bəlgülüg

A37
935 bu əḍgü kixi barqa əx əḍgüsi
bu əḍgü ix ol barqa ix əḍgüsi

A38
936 əxin əḍgü bolsa nəgü kolsa kol
əx əḍgü kərək ol əzün bulsa yol

937 ərəz arzu ni'mət küvənqin avïnq
bu əḍgü yanukï bolur bu səvinq

* * *

227 بۇنا ئوخشتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
چوڭايغاي ئوقساڭ، ئىتتىكلىنىپ كوز؛

928 ياخشىلىق قىلىپ كىم ئۇندىن ئوكىنۇر،
يامان ملڭ ئاتانسا، پۇشايمان قىلۇر.

929 يامانلىققا مۇمكىنچە قىل ياخشىلىق،
يامان قىلسا يامانلىق، پۇشايمان يانۇر.

930 نىچۇكمۇ مەدھىيلەي يامان كىشىنى،
نىچۇكمۇ تىلەيىن يامان ئىشنى.

931 قوپاللىق، گۇستاخلىق، تەئۇرلۇك بولار،
ئى ئۇلۇغ، يامانلار ئىشىدۇر ئۇلار.

932 بالا، مېھنەت، پۇشايمان، زەخمەت، يىغا،
يامانلىق جاۋابى بولۇر، ئەي توغا.

933 شۇنا ياخشىنى مەن نىچۇك سويمەيمن؟
نىچۇن ياخشى ئىشنى مەدھى ئەتمەيمن؟

934 سېخىلىق، كىشىلىك، پايدا، ئەزگۇلۇك—
كېلۇرلەر ياخشىدىن بۇلار بەلگۇلۇك.

935 بۇ ياخشى كىشى بارچە ئەش ياخشىسى،
ئېرۇر ياخشى ئىش ھەممە ئىش ياخشىسى.

936 ھەمرا ياخشى بولسا نىمە كۇتسەڭ كۇت،
تاپايىن دىسەڭ يول، ھەمرا ياخشى تۇت.

937 راھەت، نېمەت، ئارزۇ، قۇۋانچ ھەم ھوزۇر،
بۇلارغا جاۋاپ شۇ، خوشاللىق بولۇر.

* * *

938 ᵊlig aydï ay toldï uḳoḳïl bu sᵊz
ayïtmïx sᵊzünḳᵊ yanut ḳïldï ᵊz

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

939 yᵊr ᵊpti kᵊr ay toldï turdï ᵊrü
ayur ay ïḍuḳ ḳut ay ᵊḍgü tᵊrü

940 azun ᵊrki bulduṇ uzun bolsu yax
ᵊrᵊz ᵊḍgü birlᵊ ᵊsᵊn bolsu bax

941 buzulmasu bᵊglik bᵊḍüklük bilᵊ
avïnqïṇ tirilgil sᵊvinqin külᵊ

942 uluoḳluoḳ bilᵊ bul ᵊküx ᵊlkᵊ ᵊrk
bu ᵊrk birlᵊ bᵊglik ulï bolsu bᵊrk

943 aḳa kᵊlsü arzu ḳurumaz bolup
ḳapuoḳ tutsu dᵊwlᵊt ḳarïmaz bolup

944 sᵊvinq barqa yumoḳï saṇa kᵊlsüni
saḳïnq birlᵊ duxman sïzïp ᵊlsüni

945 sᵊza ol saṇa kim tapïnsa tapuoḳ
sᵊzaḳa tapïnsa aqar ḳut ḳapuoḳ

B79
946 nᵊgü tᵊr ᵊxitgil tapuoḳ ḳïlmïx ᵊr
tapuoḳ birlᵊ arzu tilᵊk bulmïx ᵊr

947 tapuoḳ ḳïlma ḳïlsa sᵊzaḳa tapïn
sᵊza bᵊg bilir ol tapuoḳqï ḥᵊḳïn

948 tapïnma tapïnsa aḳï tapoḳï ḳïl
aḳï ᵊvi altun kümüx ḳapoḳï bil

938 ئېلىگە ئېيتتى: ئايتولدى، ئۇققىن سوزۇم،
جاۋاپ قىلدىم ئېيتقان سوزۇڭگە ئوزۇم.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

939 يەر ئۈپتى ئايتولدى، تىڭ تۇردى شۇئان،
دىدى:ئەي ياخشى قانۇن، ساھىپقىران،

940 جاھان قۇدرىتىن تاپتىڭ، ئۇزارسۇن يېشىڭ،
ھوزۇر ياخشىلىقتا تېچ ئولسۇن بېشىڭ.

941 ساق ئولسۇن بەگلىگىڭ بۇيۇكلۇك بىلە،
ياشا سەن ھوزۇردا سويۇنۇپ كۆلە.

942 ئۇلۇغلۇق بىلەن بول تولا ئەلگە بەگ،
بۇ كۆچ بىرلە بەگلىك ئۇلى بولسۇن بەك.

943 ئېقىپ كەلسۇن ئارزۇ قۇرىماس بولۇپ،
تۇرسۇن ئىشكىتە دەۋلەت قېرىماس بولۇپ.

944 يىغىلسۇن ساڭا ھەممە خوشلۇق كېلىپ،
ئەلەم ئىچرە دۇشمەنلەر ئولسۇن سىزىپ.

945 لايىقتۇر خىزمىتىڭ كىم قىلسا ساڭا،
ئېچىلۇر بەختىنىڭ ئىشىگى ئاڭا.

946 ئىمە دەيدۇ، ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە ئارزۇ-تىلەك تاپقان ئەر:

947 خىزمەت قىلما، قىلساڭ لايىق بەككە قىل،
لايىق بەگ بىلۇر ئۇ خادىم ھەققىن، بىل.

948 خىزمەت قىلما، قىلساڭ سىخىلەرگە قىل،
سىخى ئويى ئالتۇن، كۆنۈش ئىشىگى بىل.

949 saranka tapïnma ay tapnur kixi
tiriglik yava boloqa əsiz baxï

950 özünə əsirkər saran öz nənin
kixikə kaqan bərgə ayoqïl tənin

* * *

951 səzin kəsti ay toldï qïktï turup
əvinə yüz urdï səvinqlig bolup

952 kïyïksiz tapuoq kïldï anda naru
tüni yatti yatoqakta kündüz ərü

953 ḫəkikət tapïndï baoqïrsakïkïn
əlig tutti kündə özinə yakïn

954 yəmə kəqti eḍlər bir anqa bu yan
bu ay toldï tapoqun kïzïl kïldï ən

949 بېخىل خىزمىتىن قىلما سەن ھېچ زامان،
ھاياتلىق كېتەر بوش، بولۇرسەن يامان.

950 بېخىل ئوز مېلىدىن ئوزى قىزغىنار،
قاچان كىشى ھەققىن بېرىشكە ئۇنار؟!

* * *

951 سوزىن كەستى ئايتولدى چىقتى تۇرۇپ،
ئويمگە يۇرۇپ كەتتى، خوشال بولۇپ.

952 قۇسۇرسىز خىزمەت قىلدى شۇندىن بېرى،
يېتىپ كەچ، تۇرۇپ ئوره كۇندۇزلىرى.

953 كويۇمچان بولۇپ قىلدى ئۇ ئىشنى چىن،
ئېلىگ كۇنسايىن تۇتتى ئوزگه يېقىن.

954 ئوتۇپ كەتتى بىر قانچه ۋاقت ئۇشبۇ خىل،
ئىشى قىلدى ئايتولدىنى مەكزى قىزىل.

19

AY TOLDÏ ᾳLIGKƏ TIL ƏRDƏMIN SƏZ ASÏ0ILARÏN AYUR

955 ᾳlig bir kün ay toldïnï ündədi
orun bᾳrdi oldur tᾳyü imlədi

A43
956 bu ay toldï oldurdï akᾳru silig
kəzin yᾳrkə tikti bəkütti tilig

ᾳLIG SUALI AY TOLDÏKᾳA

C37
957 ᾳlig aydï ay toldï səzlə səzün
nəlük xük turur sən nə boldï əzün

AY TOLDÏ JƏWABÏ ᾳLIGKƏ

958 bu ay toldï aydï bu bəglər bəgi
kᾳulï bəg yüzin kərsə yitrür əgi

B80
959 ᾳlig yarlïkᾳamaz nəgü səzləyin
ayïtmazda axnu nəgü ətnəyin

ئون توققۇزىنچى باب

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە تىلىنىڭ پەرىلىتىۋەسوزىنىڭ پايدىلىرىنى ئېيتقانلىغى بايانىدا

955 ئېلىگ بىر كۈن ئايتولدىنى ئۇندىدى،
ئورۇن بەردى، ئولتۇر دىيان ئىملىدى.

956 بۇ ئايتولدى ئولتۇردى ئاستا كېلىپ،
كوزىن يەرگە تىكتى، تىلىنى يىغىپ.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

957 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولدى سوزلە سوزۇڭ،
نېچۇن شۇڭ تۇرۇرسەن، نە بولدۇڭ ئوزۇڭ؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

958 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئەي بەگلەر بېگى،
كېتەر بەگ يۇزىن كورسە قۇلنىڭ ئوگى[94].

959 ئېلىگ بۇيرۇماستىن نېچۇك سوز قىلاي،
سوراماستىن ئاۋال نېچۇك تىل ياراي؟

960 biliklig sözin sən əxit əznəmə
ayïtmazda axnu sözün sözləmə

961 kixig kim okïsa kərəkləp tiləp
ol ok sözləgü axnu sözni ulap

962 ayïtmazda axnu sözüg sözləsə
kəni sözlədi kim ay yïlkï tąsə

963 takï tąlvə munduz kixi bu bilin
ayïtmadï bəglərkə aqsa tilin

964 kïzïl til kïlur kïsoła yaxlïoł sąni
əsənlik tiləsə katïoł ba anï

965 nəgü tąr əxitgil özin kïsołan ər
əsən tirlür inqin özin basołan ər

966 kara bax yaołïsï kïzïl til turur
nəqə bax yądi bu takï ma yąyür

967 baxïnni tiləsə tilinni küdəz
tilin təgmə kündə baxïnnï yanur

ĄLIG JƏWABÏ AY TOLDÏKA

968 ąlig aydï uktum sözünni tükəl
tirig sözləməsə ądi ək muhal

969 məgər iki türlüg kixi ol bilin
birisi biliksiz birisi aołïn

970 aołïn kəndü bərklig tili sözləməz
biliksiz tili ol sözin kizləməz

960 بىلمىلىك سوزىنى ئاڭلا، ياق دىمە،
سورىماستىن ئاۋال ئوزۇڭ سوزلىمە.

961 كىشى كىمنى قىپقارسا لازىم تېپىپ،
كېرەك سوزلىشى ئۆ ئاۋال سوز ئېچىپ.

962 سوراماي تۇرۇپلا ئاۋال سوزلىسە،
بولۇر توغراكىم، ئۇنى مايۋان دىسە.

963 تېخى تەلۈە، ئەخمەق كىشى بىل ئۇنى،
بېگى سوزلىمەستە، ئاچسا تىلنى.

964 قىزىل تىل قىلۇر قىسقا ياشلىق سېنى،
تىلەسەڭ ئىسەللىكنى، چىڭ تۇت ئۇنى

965 ئىمە دەر ئىشتىكىن ئوزىن يىققان ئەر،
ئىسەن-تېچ ياشايدۇ ئوزىن باسقان ئەر

966 قارا باش دۇشمىنى قىزىل تىل ئېرۇر،
يىدى قانچە باشنى، يەنە ھەم يىيۇر.

967 بېشىڭنى تىلەسەڭ تىلىڭنى كۇزەت،
تىلىڭ ھەر كۇنىدە بېشىڭنى يونۇر.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

968 ئېلىگ ئېيىتتى: ئۇقتۇم سوزۇڭنى تۇڭەل،
تىرىك سوزلىمىسە، بۇ ئەمرى مۇھال.

969 ئىككى خىل كىشى سوزلىمەس ئوزلىرى،
بىرىدۇر بىلمىسز، گاچادۇر بىرى.

970 گاچانىڭ تىلى يوق، قىلالمايدۇ سوز،
بىلمىسز تىلى ساقلىيالمايدۇ سوز.

971 biliksiz tili tutqī bərklig kərək
biliklig kixi tilkə ərklig kərək

C38
972 bilikłig səzi yərkə suv təg turur
akītsa suvuoq yərdə ni'mət ənür

973 biliklig kixinin savī əksüməz
akīoqlī süzük yul suvī əksüməz

B81
974 üyük qim osuoqluoq bolur bilgələr
qīkar suv kayuda adak təpsələr

975 biliksiz kixi kənli kum təg turur
əgüz kirsə tolmaz ap ot yəm ənür

AY TOLDI JƏWABĪ ƏLIGKƏ

976 yana aydī ay toldī əlig ukar
bu til yasī təgsə tiriglik tükər

977 tirig bolsa yalnuk kalī səzləməz
kərəkligni səzlər kixi kizləməz

978 ayītoqu kərək səz kixi səzləsə
ayītmasa səznī katīoq kizləsə

979 ayītmaklīk ərkək turur ay əlig
jəwabī tixi ol yətürsə bilik

980 tixikə bīr ərkək bolur kər əri
anīndīn toqar tooqsa iki urī

971 بىلىمسىز تىلنى دائىم بەك تۇتماق كېرەك،
بىلىملىك تىلگە ھاكىم ئولماق كېرەك.

972 بىلىملىك سوزى يەرگە سۇدەك بولۇر،
ئېقتسا سۇنى يەردە نېمەت ئۇنۇر.

973 بىلىملىك كىشىنىڭ سوزى ئازلىماس،
ئاقار ساپ بۇلاقنىڭ سۇيى كاملىماس.

974 چىم ئوسكەن سۇلۇق يەر كەبىدۇر ئالىم،
چىقار سۇ، قەيەرگە ئاياق باسسا كىم.

975 بىلىمسىز كىشى كوڭلى قۇمدەك ئېرۇر،
دەريا كىرسە تولماس، ئوت ئۇنمەس بولۇر.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

976 يەنە ئېيتتى ئايتولدى:ئېلىڭ ئۇقار،
زىيان يەتسە تىلدىن ھاياتلىق يوقار.

977 تىرىك بولسا ئىنسان نېچۈك سوزلىمەس،
كېرەكلىكنى سوزلەر، ئۇنى يوشۇرماس.

978 كىشى سوزلىمەككە سورالماق كېرەك،
سورالمسا، سوزنى دىمەسلىك كېرەك.

979 ئەي ئېلىڭ، سورىماق—بۇ ئەركەك ئېرۇر،
چۈشەنسە بۇنىكىم، جاۋاپ چىشىدۇر.

980 چىشىغا بىر ئەركەك كىشى ئەر بولۇر،
ئۇلاردىن ئىككى ئوغۇل بالا تۇغۇلۇر.

ƏLIG SUALI AY TOLDİQA

981 əlig aydï uktum sözün barqa qïn
ayïtoqu sözüm bar takï bir adïn

982 bu til yasïn aydïn əxittim anï
anïn asoqï barmu ayu bər kəni

A44
983 bu til yasïna korksa əmdi özün
yatu kaloqa barqa asïoqlïoq sözün

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

984 bu ay toldï aydï söz asoqï təlim
kalï sözləyü bilsə ux bu tilim

B82
985 yava söz biliksiz tilindin qïkar
biliksiz kixig bilgə yïlkï atar

986 kara kïlkï tənsiz yava sözləgən
yava söz turur bu kara bax yəgən

C39
987 yava sözləsə söz nəqə yas kïlur
əgər sözləyü bilsə asoqï bolur

988 kara karnï todsa kər ud təg yatur
yava sözkə avnur özin səmrïtür

989 yəsə todsa yatsa bu yïlkï turur
bu yïlkï tədüküm bu kïlkï turur

990 biliklig kixilər ət öz yavrïtur
bilik birlə avnur janïn səmrïtür

991 ət ez ülgi barqa booquzdïn kirür
bu jan üïgi qïn sez kulakïn kirür

992 bilik belgüsi ker iki nan turur
bu iki bilə ər kizil an urur

993 biri til turur ker birisi booquz
bu iki basa tutsa asoqï egüz

994 biliklig booquz tilkə ərklig kərək
booquz til küdəzgən biliklig kərək

ƏLIG SUALI AY TOLDÏKA

995 əlig aydï uktum bu sez belgülüg
sez əşli nəqə ol nəgü ol ülüg

996 kayudïn qïkar sez kayuka barïr
munï ma ayu ber mana ay bilir

997 nəqə sezləməgü nəqə sezləgü
nəgü tər biliklig ukuxluoq begü

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

B83
998 bu ay toldï aydï sez ornï sïr ol
sez ülgi on ol sezləgüsi bir ol

999 biri sezləgü ol tokuzï tïdïoq
tïdïoq sez tüpi əşlï barqa yïdïoq

991 بەدەننىڭ ئۇلۇشى ئېغىزدىن كىرۇر،
بۇ جان ئۇلۇشى چىن سوز، قۇلاقتىن كىرۇر.

992 بىلىم بەلگىسى ئىككى نەرسە ئېرۇر،
ئۇ ئىككى بىلەن ئەر قىزىل ئوڭ بولۇر؛

993 بىرى تىل، ئۇ بىرسى بوغۇز-گال ئېرۇر،
ئەگەر ئۇتسا چىڭ، نەپسى دەريا بولۇر.

994 بىلىملىك بوغۇز، تىلنى ساقلاش كېرەك،
بوغۇز، تىل ساق ئالسىنى تاللاش كېرەك.

ئېلىگنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

995 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سوز بەلگۈلۈك،
نەدۇر سوزنىڭ ئەسلى، ئۇ نەچچە تۈرلۈك؟

996 قەيەردىن چىقىپ سوز، قەيەرگە يېتەر؟
بۇنى ھەم ماڭا ئېيت، ئەي بىلگۈچى ئەر.

997 دېمەسلىك قانچىلىك، قانچىلىك دېيىش،
بۇ ھەقتە بىلىملىك ھېكىم نە دېمىش؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

998 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: سوز ئورنىدۇر سىر
سوز ئون بولسا، سوزلەشكە لازىمى بىر.

999 بىرىن سوزلىسە، توقىغۇزىدۇر پاساق،
پاساق سوز تېگىدىن بولۇر بەد پۇراق.

ƏLIG SUALI AY TOLDİQA

1000 yana aydï ƏIig sƏz asoqï nƏqƏ
yasï ma nƏqƏ ol maqa ay aqa

AY TOLDI JƏWABÏ ƏLIGKƏ

C40
1001 bu ay toldï aydï sƏz asoqï uluoq
yƏrinqƏ tüxürsƏ bƏdütür quluoq

1002 sƏz asoqï bilƏ kƏr yaoqïz yƏrdƏki
yaxïl kƏkkƏ yoqlar bolur tƏrdƏki

1003 qalï sƏzlƏyü bilmƏsƏ til sƏzüg
yaxïl kƏktƏ ƏrsƏ kƏr indrür ƏzüG

ƏLIG SUALI AY TOLDİQA

1004 yana aydï sƏznün Əküxi nƏqƏ
azï ma nƏqƏ ol maqa ay aqa

AY TOLDI JƏWABÏ ƏLIGKƏ

B84
1005 bu ay toldi aydï Əküx sƏz ol ol
ayïtmadï sƏzlƏp ƏriksƏ kƏnül

1006 bu az sƏz ol ol kim ayïtmïxqa Əz
jƏwap bƏrsƏ sƏzkƏ yanut qilsa sƏz

1007 munar mƏnzƏtü aydï xa'ir sƏzin
tilin sƏz bilƏ tüzdi aqtï yüzin

1008 ئوزۇڭنى كۆزەت بەك، ياخشى سوزلىگىل،
سورالغانسدا سوزلە، يەنە قىستا قىل.

1009 كوپ ئاڭلا بۇ سوزنى، تولا سوزلىمە،
بىلىم بىرلە سوز تۇز، ئىشلىتىپ ئەقىل.

ئېلىگىنىڭ ئايتولىدىغا سوئالى

1010 ئېلىنگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سوزنىڭ بارىن،
يەنە بىر سوزۇم بار، يوشۇرماي دېگىن:

1011 ئىشتىمەك كېرەك كىمدىن سوزنىڭ چىنى،
بولۇر سوزنى كىمگە دىسە، ئېيت مۇنى.

ئايتولىدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1012 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بىلىم ئەھلىدىن—
ئىشت سوز، بىلىمسىزگە ئېيتقىن كېيىن.

1013 كېرەك سوزنى چوڭدىن ئىشتىمەك كېرەك،
كىچىككە دېگۈلۈك، ئۇ قىلسۇن كېرەك.

1014 بىرەر-بىر سوزلە، كوپ ئاڭلا سوزلىكىم،
ماڭا مۇنداق ئېيتتى بىلىملىك ھېكىم:

1015 تولا سوز بىلەن بولماس ئالىم كىشى،
كوپ ئاڭلاپ بولۇر ئۇ ئالىم تور بېشى.

1016 گاچا بولما ئىنسان بىلەر ھەم بىلىم،
پەقەت ساڭرو كىشى تاپالماس ئىلىم.

ƏLIG SUALI AY TOLDÏQA

1017 yana aydï əlig uquldï bu səz
takï bir səzüm bar anï aysun əz

1018 tilig xükmü tutoqu azu səzləsə
səzüg aqsamu yąg azu kizləsə

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1019 bu ay toldï aydï əxitsü əlig
tilin səzləməsə qalur bu bilik

1020 tilig səksə bolmaz təlim əggüsi
səzüg əggüsi bar yąmə səkgüsi

1021 qamuoq təprənigli bu sansïz qalïn
tanukluk bərür bir bayatïoq tilin

1022 tərütti tümən min qalayiqlarïoq
tili birlə tənrig əgərlər arïoq

1023 ət əzlüg kixikə kərəki bu ol
birisi tilin səz birisi kənül

1024 kənül til tərütti kəni səz üqün
səzi əgri bolsa kəyər ol küqün

B86
1025 kəni səzləsə səz kər asoqï əküx
qalï səzləsə əgri barqa səküx

1026 kəni səzlər ərsə tilin təprəsü
səzün əgri ərsə əzün kizləsü

ئېلىگىنىڭ ئايتولىدىغا سوئالى

1017 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئۇقۇلدى سوزۇڭ،
يەنە بىر سوزۈم بار، جاۋاپ بەر ئوزۇڭ.

1018 بۇ تىل تۇرسا شۇڭ خوپمۇ يا سوزلىسە،
دىسە سوزنى خوپمۇ ۋە يا دېمىسە؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1019 بۇ ئايتولىدى ئېيتتى: ئىشتىسۇن ئېلىگ،
تىلىڭ سوزلىمىسە قالۇر بۇ بىلىك.

1020 سوكۇۋەمە تىلنى، ياختۇسمۇ بار،
بۇ سوز سوكۇلەر ھەم يەنە ماختىلار.

1021 بۇ سانسىز مىدىرلاپ تۇرغان ھەمىمە جان،
تىلى بىرلە ئېيتار خۇداغا ئىمان.

1022 ياراتتى خالايىقنى مىڭ-مىڭ تۇمەن،
ماختايدۇ تەڭرىنى ئۇلار تىل بىلەن.

1023 تەنى بارىكشىگە كېرەكلىگى شول:
بىرى تىل ۋە سوزدۇر، بىرىدۇر كوڭۇل.

1024 كوڭۇل، تىل يارالىدى دۇرۇس سوز ئۇچۇن،
سوزى ئەگرى بولسا كويەر ئۇ كۇچۇن.

1025 دۇرۇس سوزلەنسە سوز كوپتۇر پايدىسى،
سوكۇلەر ھەمىشە سوزنىڭ ئەگرىسى.

1026 تىلىڭ تەۋرىسۇن گەر دۇرۇس سوزلىسە،
يوشۇرغىن سوزۇڭنى گەر ئەگرى ئىسە.

C42

1027 tilin səzləməsə aoqïn tər kixi
əküx səzləsə atï yanxak baxï

1028 kixidə uquzï kixi yanxakï
kixidə aoqïrï kixi ol akï

* * *

1029 bu səzlər əxitti səvindi əlig
kəzün kəkkə tikti kətürdi əlig

1030 bayatka xükür kïldï əgdi əküx
ayur ay idim sən baoqïrsak kəsüx

1031 kamuoq ədgülük təgdi səndin mana
tapuoqsuz kulun mən yazukluoq sana

1032 tiləkimni bərdin kamuoq arzular
ərəz dunya dəwlət əküx ədgülər

1033 bu xükruoq nəgü təg ətəy əz əzün
munïn xükri sən kïl sana ay tüzün

* * *

1034 səzin kəsti aqtï aoqï kaznakï
ülədi əküx nən qïoqaylar hakï

1035 aoqïrladï əlig bu ay toldinï
aqïoq bərdi əlgin tilin əgdini

1036 wəzirlïk anar bərdi tamoqa ayaoq
tuoqï kəvrügi birlə bərdi kuyaoq

1027 گاچا دەر خالايمق تىل سوزلىمسە،
مەمەدانە بېشى دەر كوپ سوزلسە.

1028 بىھۇدە سوز ئېيتقان كىشى قەدىرسىز،
قەدىرلىك كىشىدۇر سېخى، شۇبھىسىز.

* * *

1029 بۇ سوزنى ئىشتىپ سويۈنسدى ئېلىگ،
كوزىن تىكتى كوككە، كوتەردى ئىلىگ.

1030 خۇداغا شۈكۈر قىلدى، كوپ ماختىدى،
ئەزىز مېھرىۋان بىر ئىگەمسەن، دىدى.

1031 پۈتۈن ياخشىلىق تەگسدى سەندىن ماڭا،
ئۈتۈقسىز، كۈنالىق قۇلۇڭمەن ساڭا.

1032 تىلەك ـ ئارزۇلىرىمنى بەردىڭ پۈتۈن،
بۇ دەۋلەت، ھوزۇر ھەم ياخشىلىق، ئاجۇن[95].

1033 نەچۈك مەن ئوتەلەي بۇلار شۈكرىنى،
ئوزەڭگە ئوزەڭ قىل ئادا شۈكرىنى.

* * *

1034 سوزىن توختىتىپ ئۇ ئېچىپ غەزىنى،
ئۇلەشتۇردى يوقسۇلغا كوپ نەرسىنى.

1035 بۇ ئايتولدىنى ئېلىگ ئىززەتلىدى،
قولى بەردى ئېھسان، تىلى ماختىدى.

1036 ۋەزىرلىك ئۇنۋانى ۋە تامغا ئاڭا ــ
توغ، ناغرا ھەم ساۋۇت بەردى يانا.

1037 kamuoq əlkə kildi kər əlgi uzun
boyun əgdi duxman kətərdi əzün

* * *

1038 bu ay toldi sordi kamuoq ix küdük
küvənq kildi əzkə bu bulmix ədüg

1039 bayudi bodun həm ətildi əli
əligkə du'a kildi bodni tili

B87
1040 kutuldi bodun kətti əmgəkləri
kozi birlə katlip yoridi bəri

1041 ətildi əli həm tüzüldi tərü
əlig dəwlət boldi kündə ərü

1042 yoridi bir anqa bu yanliоq kutun
tüzüldi əli bodni barqa pütün

1043 təlim arttï əldə yani kənd ulux
əlig kaznaki toldi altun kümüx

C43
1044 səvindi əlig inqkə təgdi əzi
azunda yadildi kər ati səzi

1037 پۇتۇن ئەلگە قىلىدى قولىنى ئۇزۇن،
چىقىپ چەتكە دۇشمەن ئېگىشتى بويۇن.

* * *

1038 بۇ ئايتولدى سۇردى پۇتۇن ئىش كۇچەپ،
بۇ ئىقبال دەۋرىنى غەنىمەت ساناپ.

1039 بېيىدى خەلقىمۇ، يېتىلدى ئېلى،
ئېلىككە دۇنيا قىلدى خەلقىنىڭ تىلى.

1040 قۇتۇلدى خەلق، كەتتى زەخمەتلىرى،
قوزى بىرلە يۇردى قوشۇلۇپ بورى.

1041 يېتىلدى ئېلى ھەم تۇزەلدى قانۇن،
ئېلىگىنىڭ دەۋلىتى ئوستى كۇنمۇ-كۇن.

1042 شۇ ياڭلىغ ھوزۇردا ئوتتى بىر زامان،
تۇزەلدى ئېلى ھەم خەلقى ھەر تامان.

1043 تولا ئارتتى ئەلدە شەھەر-كەنت قۇرۇش،
جۇغلاندى غەزنىگە ئالتۇن ھەم كۇمۇش.

1044 سويۇندى ئېلىگ، تاپتى ئارام ئۇزى،
جاھاندا يېيىلدى ئېتى ھەم سۆزى.

20

KUT KÏVLÏKÏN DƏWLƏT ƏRSƏLLIKIN AYUR

1045 tükəl buldï ay toldï arzu tilək
kïvï kut karïp yïktï arka yələk

A46
1046 yəmə yakxï aymïx bïliklig bəgü
tükəl bolsa ni'mət bulumaz yəgü

1047 takï munda yəgrək bilik səzləmix
tükəl bolsa ni'mət tükər yax təmix

1048 ədi yakxï aymïx biliklig səzi
bu bilgə səzi ol biliksiz kəzi

1049 inigli aoqar ol aoqïoqlï inər
yaruoqlï tunar ol yorïoqlï tïnar

1050 nə kim ixlər ərsə tükəlin küdər
tükəgli tükəsə inixkə yanar

1051 bu ay toldï buldï tiləkin tükəl
tükətti tiriglig turu kaldï mal

يگرمىنچى باب

بەختىنىڭ داۋامسىز لەغىي ۋەدەسىنىڭ تۇراقسىز لەغىي بايانىدا

1045 تولۇق قۇچقاندا ئايتولدى ئارزۇ-تىلەك،
قېرىپ بىۋاپا بەخت، يىقىلدى يولەك.

1046 ئەجەپ ياخشى ئېيتمىش دانا-بىلگۈچى:
تەل بولغاندا نېمەت، يوقار يىگۈچى.

1047 بىر ئالىم بۇندىنمۇ ياخشىراق دېمىش:
تولۇق بولغاندا نېمەت، ئۇمۇر تۈگەرمىش.

1048 ئەجەپ خوپ دېيىلمىش بىلىملىك سوزى،
بىلىملىك سوزىدۇر بىلىمسىز كوزى.

1049 ئورلىگەن چۈشەر ھەم چۈشكەنلەر چىقار،
يورىغان ئوچەر ھەم يۈرگەنلەر تىنار.

1050 نەئىشكىم قىلىنسا تولۇقلۇق كۈتەر،
تولۇقلۇققا يەتسە چۈشۈشكە يانار.

1051 بۇ ئايتولدى يەتكەندە تىلەككە تۈگەل،
تۈگەدى تىرىكلىك، قېلىپ قالدى مال.

1052 yana ərlü kirdi bu tolmïx ayï
kadïr kïxka yandï yarumïx yayï

B88
1053 yaraxïk tadular karïxtï iqin
küqəndi biri tuttï bastï üqin

1054 tadu təgxürüldi axï boldï yig
aqïr boldï kenli katïq tuttï ig

1055 tadu ərtüdi kər küqi əksildï
kaqïl təg kenï boq əgildi koqï

1056 tutup qaldï yərkə aqïr ig kəlip
təxəkkə kirip yattï munluq ulïp

1057 otaqï tərildi tamur kərdilər
ol ig kəm nə ərmix ayu bərdilər

C44
1058 kayu aydï kan tutmïx əmdi munï
aqa bərgü əkqək akïtqu kanï

1059 kayu aydï ətrüm iqürgü kərək
əzi katmïx əmdi boxutqu kərək

1060 kayusï soqïk ətti kattï julab
kayu kïldï bərdi kərəklig xərab

1061 ot əm kalmadï kər nəqə kïldilar
yaraxïk nə ərsə anï bərdilər

1062 asïq kïlmadï kündə arttï igi
koradï küqi kündə yitti əgi

1063 nəgü tər əxitgil sakïnuk kixi
sakïnuk kixi ol kixilər baxï

1052 كىچىكلەپ قايتىدىن ئۇ تولغان ئايى،
قەھرىلىك قىشقا يانـدى يورغان يايى[90].

1053 جەدەل باشتى يارىشىق تادۇ ئىچىنى،
يېڭىپ بىرى باستى كېلىپ ئۇچىنى.

1054 مىزاجى ئوزگەردى، تاماق بىر تېتىق،
كوڭۈل بولـدى غەش، تۇتۇپ بەك ئاغرىق.

1055 مىزاجى بۇزۇلغاچ كۆچى كەملىدى،
چۈنقتەك ئېگىلدى قامـتى-قەددى.

1056 ئېغىر بىركېسەللىك يېقتتى كېلىپ،
ئۇ ياتتى مۈك ئىچرە توشەككە كىرىپ.

1057 تىۋىپلار يىغىلىپ تۇتۇشتى تومۇر،
دېيىشتى ئۇلار: بۇ كېسەل نىمەدۇر؟

1058 بىرى دېدى: قانى تۇتۇلمىش بۇنىك،
ئېلىپ قان، تومۇرىن ئاچايلى ئۇنىك.

1059 بىرى دېدى: سۇرگە ئىچۈرمەك كېرەك،
ئىچى قاتقان ئەمدى بوشاتماق كېرەك.

1060 بىرى شەرۇەت ئەتتى ۋە قوشتى جۇلاپ،
ياساپ بەردى بىرسى كېرەكلىك شاراپ.

1061 داۋا-دورا قالماي، بارىن قىلدىلەر،
نىمكى يارىشسا ئۇنى بەردىلەر.

1062 ئېشۇەردى ئاغرىق، پايدا قىلمىدى،
خوراپ كۈچ كۆندىن-كۈن، ھۇشى قالمىدى.

1063 نىمە دەيدۇ ئاڭسلا ئوزى پاك كىشى،
ئوزى پاك كىشى ئۇ كىشىلەر بېشى:

1064 تەريياق[97] بەر ۋە مەيلى قات شەلىسە[98]،
قوشۇپ ماتريدۇس[99] يا سۇركە ئىچۈرسە؛

1065 تىۋىنى قىچقىرغىن ۋە خامى داخان،
ئولۇمگە داۋا نەپئى بەرمەس هامان.

1066 غاپىل بولمىغىن ئەي تىرىك يۇرگۈچى،
ئەگەرچە تىرىكسەن ئوزۇڭ ئولگۈچى.

* * *

1067 بۇ ئايتولدى هالىن ئىشتىتى ئېلىك،
ئولۇم خەۋەرچىسى سۇنۇپتۇ ئىلىك.

1068 سوراشقا ئېلىك كەلدى ئايتولدىنى،
كېلىپ كوردى ئۇنىڭ ياتۇر هالىنى.

ئېلىكنىڭ ئايتولدىغا سوئالى

1069 ئېلىك ئېيتتى: ئەمدى ئەي هالىڭ نېچۇك،
نېچۇكتۇر كېسەلىڭ ھەم ئۇيقۇڭ نېچۇك؟

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1070 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئېلىك دەي ساڭا،
مېنى تۇتتى ئاغرىق، داۋا يوق ئۇڭا.

1071 ئايىم تولغان ئەردى، كىچىكلىدى ئۇ،
ئىسسىق ئەردى خۇلقۇم، كېتەر بولدى ئۇ.

1072 خوشال تۇققان ئەردى بۇ تۇققان كۇنۇم،
كۇنۇم پاتقان كەبى يورۇماس تۇنۇم.

1073 küvənqlik tiriglik kətürdi özin
yayïoq dunya məndin əvürdi yüzin

1074 səvinq arzu ni'mət turu kaloqalïr
sakïnq kaḍoqu miḥnət mana kəlgəlir

C45
1075 munu aḍrïlur mən sənindin bu kün
uliyu barïr mən əkünqün munun

1076 nəgü tər əxitgil bəgü əl bəgi
boḍun baxlaoquqï kixidə yəgi

1077 nə əḍgü nən ərdi bu dəwlət kəlip
yana barmaz ərsə tiləkqə yəlip

1078 nə yakxï nən ərdi bu bəglik ixi
əlüm tutmaz ərsə yorïsa kixi

1079 nə kərklüg kün ərdi yigitlik küni
karïlïk yok ərsə yorïsa kəni

ƏLIG JƏWABÏ AY TOLDÏḲA

A47
1080 əlig aydï ay toldï koḍoqïl bu səz
bu səz səzləməgil aya kənli tüz

B90
1081 kixi barqa iglər kər əḍgü bolur
sana yalnuz ərməz bu ig ay unur

1082 nəlük tildə kərksüz yorïr bu səzün
nəlük kənlüni artatur sən özün

1083 sana əmdi avnïp yorïr ərdi əz
mana tətgü təg sən aḍïn boldï səz

1084 bayat əḍgü kĩloɣay bu səz səzləmə
tügün urma otun mənin kənlümə

AY TOLDĨ JƏWABĨ ƏLIGKƏ

1085 bu ay toldĩ aydĩ ay əlig kutĩ
bu igkə əmi yok tiləmə otĩ

1086 kayu kim tooɣar ərsə əlgü kərək
kayu nən aoɣar ərsə ilgü kərək

1087 aoɣĩxka inix ol əḍizkə patĩoɣ
səvinqkə sakĩnq ol aqĩoɣka tatĩoɣ

1088 yana ma sana aydĩm ux bu səzüm
kĩlĩnqĩm yayĩoɣ təp nə ərsəl əzüm

1089 mənin kĩlkĩmĩ aydĩm ərdi sana
kənül bamaoɣu ərdin əmdi mana

C46
1090 barĩr mən munar sən səzik tutmaoɣĩl
tooɣuoɣlĩ kim əlməz təsə pütməgil

1091 ĩnanqsĩz təmə əmdi səkmə məni
ĩnanq kĩlmaoɣa dunya koḍoɣa səni

1092 jəfa kĩldĩ təp sən ilənmə mana
mənində jəfaqĩ bu dunya sana

1093 usanma əlür sən mənində basa
ĩnanma bu dunyaka pütmə usa

B91
1094 aoɣĩrladĩn ərdi tapuoɣsuz məni
tapuoɣ yətrümədim ay əlig kanĩ

1084 خۇدا ياخشى ئەيلەر، بۇ سوز سوزلىمە،
تۆگۈن چەكمە ئوتتىن مېنىڭ كوڭلىمە.

ئايتولدىنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1085 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ھەي ساھىپقىران،
بۇ ئاغرىققا ھېچ كىم داۋا تاپمىغان.

1086 نىمەكىم تۇغۇلار ھەم ئولىمەك كېرەك،
نىمە ئورلىسە، پەسكە چۈشمەك كېرەك.

1087 چىقىشقا چۈشۈش بار، ئىگىزگە باتىق[100]،
سويۇنچىكە قايغۇ-غەم، ئاچچىقىقا تاتىق[101].

1088 دېگەنتىم يەنە مەن ساڭا شۇ سوزۈم،
خۇيۇم ئوزگىرمىچان، تۇراقسىز ئوزۈم.

1089 خۇيۇم ئېيتقان ئەردىم ئوزۈم مەن ساڭا،
بولاتتى كوڭۈل بەرمىسەڭ سەن ماڭا.

1090 كېتۈرمەن، بۇڭا سەن شۇبھە قىلمىغىن،
تۇغۇلغانكىم، ئولىمەس دىسە پۈتمىگىن.

1091 ئىشەنچسىز دىمە ئەمدى سوكمە مېنى،
ئىشەنمە جاھانغا، ئۇ تاشلار سېنى.

1092 جاپا قىلىدى دەپ ئەيىپ قويما ماڭا،
جاپاچى مېنىڭدىنمۇ دۇنيا ساڭا.

1093 ئولەرسەن، غاپىل ئولما مەندىن كېيىن،
ئىشەنمە جاھانغا ھەم گول بولمىغىن.

1094 قەدىرلەپ ئىدىگىسەن خىزمەتسىز مېنى،
ئەي ئېلىگ، بېجىرگەن خىزمىتىم قېنى؟

1095 tilək arzun ərməz mənin əlməkim
bu kün bolmïx ərməz kəlip barmakïm

1096 əzəlü barïr mən əz ərksiz bolup
kutuloqu yərim yok tiriglik bulup

1097 yok ərdim tərütti igiḍti mẖni
kiqig ooqlan ərdim bəḍütti mẖni

1098 yalïn yüzlüg ərdim pütürdi sakal
kara kuzoqun ərdim kuoqu kildï qal

1099 boḍum ərdi ok təg əgildi boḍum
tiriglik tükədi yətildi əḍüm

1100 yẖnə yəkxï aymïx bəgü bilki kẖn
əxitgil munï sən aya kizoqu ən

1101 kayu baxka kirsə kuoqu kïrtïxï
kuoqu təg ərün kiloqu kənlin kixi

1102 kimin əgri bolsa kəni tal boḍï
kəni kïloqu kənlin yətildi əḍi

1103 ərün boldï ərsə kara saq sakal
anunoqu pusuoqqï əlümkə tükəl

1104 munar mənzətü aydï xa'ir bu səz
əxitgil munï sən aya əḍgü əz

C47
1105 kara saq ərüni əlümdin yumux
kïlur ol tirigkə tiriglik kəsüx

1106 tü ni'mət yədin mə tiriglik yədin
əlüm yər sẖni sən usanma əküx

1095 تىلەگىم ئەمەس بۇ مېنىڭ ئولىسگىم،
بۇگۈنلا ئەمەسـتۇر كېلىپ ـ كەتمىگىم.

1096 ئىلاجسىز كېتۈرمەن ئېرىكسىز بولۇپ،
قۇتۇلۇر يېرىم يوق ھاياتتا تۇرۇپ.

1097 يوق ئەردىم ياراتتى، ئوستۇردى مېنى،
كىچىك ئوغلان ئەردىم بۇيۇتتى مېنى.

1098 يېلىڭ يۈزلۈك ئەردىم، چىقاردى ساقال،
قارا قۇزغۇن ئەردىم، ئاققۇ قىلدى چال.

1099 بويۇم ئەردى ئوقتەك، ئېگىلىدى بويۇم،
تىرىكلىك تۈگىدى، يېتىلدى كۈنۈم.

1100 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ ئالىم، ئىلمى چوڭ،
ئىشتىكىن بۇنى سەن، ئايا قىزىل ئوڭ:

1101 ئاقارسا ئاققۇدەك كىشىنىڭ بېشى،
دىلىن ئاققۇ كەبى ئاقارتسۇن كىشى.

1102 ئېگىلسە كىشىنىڭ تۈز تالدەك بويى،
تۈزەتسۇن دىلىنى، يېتىلدى چېغى.

1103 قارا چاچ، ساقاللار ئاقارسا تولۇق،
موكۈنگەن ئولۇمگە تەييار تۇرغۇلۇق.

1104 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
ئىشتىكىن بۇنى سەن، ئايا ياخشى ئوز:

1105 قاراچاچنىڭ ئېقى ــ ئولۇم بەلگىسى،
تىرىككە ھاياتنى ئەزىز قىلغۇسى.

1106 يىدىڭ قانچە نېمەت، تېتىدىڭ ھايات،
غاپىل ئولما، سېنى ئولۇم يىگۈسى.

ئېلىگىنىڭ ئايتولىدىغا جاۋابى

1107 ئېلىگ ئېيتتى: ئايتولىدى سەۋىر قىل، چىدا،
كېسەلدۇر گۇنالىققا تاڭنا پىدا[102].

1108 ئولەر بولسا گەر ئۇ پۇتۇن ئاغرىغان،
بولاتتى رىزىق يەر كىشى قالمىغان.

1109 كېسەلدىن سېنى ياخشى قىلسۇن بايات،
يېرىم قىلما كۆڭلۈڭ، تېچ-راھەتتە يات.

* * *

1110 دۇنيا قىلدى ئېلىگ ئېچىپ تىلىن ئول،
شىپا تىلەپ ھەقتىن، كوتەردى ئۇ قول.

1111 ئېلىگ چىقتى ئاندىن بەك غەمكىن بولۇپ،
كېلىپ قەسىرگە كىردى كوڭلى سۇنۇپ.

1112 تاراتتى پېقىرلەرگە گوپ مال-تاۋار،
ئاڭا قايغۇرۇپ، دەپ پايدىسى بولار.

1113 ئولۇمگە كۆنۈشتىن پايدا يەتسە گەر،
قىلاتتى كۆنۈشنى پىدا ئوزگە ئەر.

1114 ئولۇمگە پىدا تاپقان ئولسا كىشى،
پىدا بىرلە ئولمەيتتى ئەللەر بېشى.

* * *

1115 بۇ ئايتولدى بەكمۇ قاتتىق ئاغرىدى،
ئۇمىتسىز بولۇپ قولنى جاندىن يۇدى.

1116 əküṅdi ayur ay tiriglik ąsiz
yavalïḳḳa ïḍtïm ąsiz kərk bəḍiz

1117 tiriglik kəqürdüm usallïḳ bilə
yigitlikni ïḍtïm yavalïḳ bilə

1118 kürəmix kürək ərdi ux bu əzüm
əjəl tuttï ąltür nə asoḳï səzüm

1119 azun malï tąrdi əzüm suḳlukun
ḳalïr nəṅ barïr mən bu kün yoḳlukun

C48
1120 əlig til uzun ḳïldïm ərdi əküx
əlüm kəldi tuttï tïnïm ḳïstï ux

* * *

1121 bu yaṅlïoḳ əküṅdi əküx yïoḳladï
əküṅqi əlümkə asïoḳ ḳïlmadï

1122 nə muṅluoḳ turur bu apa ooḳlanï
tilək təg bulumaz tiriglik küni

1123 tilək bulsa bolmaz tiriglik yągü
tirg bolsa bulmaz tilək ay bəgü

B93
1124 az əḍgükə təgsə unïtur əzin
yaxïl kəktə üstün yorïtur səzin

1125 aoḳïrlïḳḳa təgsə küvəz kür bolur
əlüm tutsa uḍlur əküṅqün əlür

1126 yąsə toḍsa ḳïlḳï bolur buoḳraoḳu
ḳalï ḳarnï aqsa bilip yąr aoḳu

1116 دىدى ئۇ ئوكۇنۇپ: ھاياتىم ئىسىت،
بىكارغا ئوتتى-كەتتى كوركۇم، ئىسىت.

1117 تىرىكلىك كەچۈردۇم غاپىللىق بىلە،
يىگىتلىك تۇگەتتىم زايەلىق بىلە.

1118 ئىدىم بىر قاچاقكىم، قاچاتتىم ئۇزۇم،
ئەجەل تۇتتى، توستى، نە پايدا سوزۇم؟

1119 جاھان مالى يىغدىم بېخىللىق بىلە،
قالۇر مال، كېتەرمەن بۇ يوقلۇق بىلە.

1120 ئۇزارتقان ئىدىم كوپ تىلىم ھەم قولۇم،
تىنىقنى مانا قىستى، تۇتتى ئولۇم.

* * *

1121 شۇ ياڭلىغ ئوكۇندى، تولا يىغلىدى،
ئولۇمگە ئوكۇنچى پايدا قىلمىدى.

1122 نە مۇھتاج ئېرۇر بۇ ئادەم ئوغلانى،
تىلەگىدەك ئولماس تىرىكلىك كۇنى.

1123 تىلەككە يېتىشسە ياشالماس كىشى،
ھاياتنا تىلەككە يېتەلمەس كىشى.

1124 بىر ئاز ياخشىلىق كورسە ئۇنتار ئوزىن،
يېشىل كوكتىن ئۇستۇن يۇرۇتەر سوزىن.

1125 قەدىرلەنسە مەغرۇر، كورەك ھەم بولۇر،
ئولۇم تۇتسا پۇكۇلۇپ ئوكۇنچتە ئولۇر.

1126 يىسە، تويسا بولۇر قىلىغى بۇغرا،
ئەكەر قارنى ئاچسا، بىلىپ يەر ئوغا.

1127 saḳïnqḳa sïzar kər ərəzkə ərər
səvərin bulur bulsa ərkin yərər

* * *

1128 əkündi bu ay toldï tïndï uluoɣ
ayur mən yitürdüm kənilik yoluoɣ

1129 nəlük tərdim ərdi bu altun kümüx
nəlük ḳïlmadïm mən qioɣayḳa ülüx

1130 nəlük ḳoḍtum ərki bu əḍgü ixig
nəlük səktüm ərki yazuḳsuz kixig

1131 burun ïḍoɣum ərdi ḳamuoɣ əḍgülüg
asïoɣ ḳïloɣay ərdi yarïn bəlgülüg

1132 nəgü asoɣï bar bu əkünqüm bu kün
əlüm tuttï kəsti bu səz birlə ün

1133 nəgü tər əxitgil yiti kəzlüg ər
kixikə baoɣïrsaḳ kəni səzlüg ər

1134 təzü tïn toḳïrḳa əlüm bir ḳapuoɣ
kirür bu ḳapuoɣḳa yorïoɣlï ḳamuoɣ

1135 nəgü ol tiriglik nəgü ol əlüm
ḳayudïn kəlir mən ḳayuḳa yolum

C49

1136 nəlük tooɣdum ərki yana əlgəli
nəlüg küldüm ərki sïoɣït kərgəli

1137 azunda əlümdin ḳatïoɣraḳ ḳayu
tooɣuoɣlï kixi əldi mundaoɣ ayu

1127 راهەتتە زېرىكەر، غەم ئىچرە سىزەر،
سويگۇنىن تاپسا تېزلا ئاندىن بېزەر.

* * *

1128 ئۇلۇغ تىندى ئايتولدى، پۇشمان يەدى،
دۇرۇسلۇق يولىنى يوقاتتىم، دېدى.

1129 نېچۇن توپلىدىمكىن مەن ئالتۇن-كۇمۇش،
نېچۇن بەرمىدىم مەن يوقسۇلغا ئۇلۇش؟

1130 نېچۇن ياخشى ئىشنى مەن قويغاندىمەن،
نېمىشقا گۇناسىزنى سوككەندىمەن؟

1131 ئەۋەتسەم ئىدىم مەن بۇرۇن ئەزگۈلۈك،
قىلۇر ئەردى پايدا تاڭنا بەلگۈلۈك.

1132 نە پايدا بېرەر بۇ ئوكۇنچىم بۇگۈن،
ئولۇم تۇتتى، كېسىلدى سوز ھەمدە بۇ ئۇن.

1133 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئىتتىك كوزلۇك ئەر،
كىشىگە كويۇمچان دۇرۇس سوزلۇك ئەر:

1134 پۇتۇن جانى بارغا ئولۇم بىر ئىشىك،
ئۇنىڭدىن كىرەرلەر جەمى يۇرۇگلۇك[103].

1135 نىمە بۇ تىرىكلىك، نىمە بۇ ئولۇم؟
قەيەردىن كېلىپمەن، قەيەرگە يولۇم؟

1136 ئولەر جانغا نېچۇك تۇغۇلغاندىمەن،
يەنا بار ئىكەن، نېچۇن كۇلگەندىمەن؟!

1137 جاھاندا ئولۇمدىن نە باردۇر يامان؟
تۇغۇلغان كىشى ئولدى شۇنداق دېبان.

1138 كېلۇر بۇگا ئوخشاپ شائىرنىڭ سوزى،
كىم ئۇقسا مەنىسىن ئېچىلۇر كوزى؛

1139 نىمە بار جاھاندا ئولۇمدىن قاتتىق؟
ئولۇمنى ياد ئەتسە كېتەر مىڭ تاتتىق.

1140 ئولۇم بىر دېگىزدۇر، ئۇچى يوق تۇۋى،
قاراپ كورسە ياخشى، تۇۋى يوق پېتىق.

1141 ئولۇمنى بىلىپمۇ گەر ئولسا غاپىل،
ئولۇم تۇتسا سوز قىلماغاي پايدا، بىل.

1142 ھوزۇرغا ئاۋۇنۇپ غاپىل يۇرگۈچى،
ئويغىنار ئولۇم تۇتسا، يەتمەس كۇچى.

1143 تولا مالغا تويماس كوزى ئاچ كىشى،
ئەجەل تۇتسا ئوكۇنۇر، يۇرۇشمەس ئىشى.

1144 تۇراقسىز بەختكە ئاۋىنغان مەغرۇر،
قوڭۇر يەر قېتىدا يۇرەكىن يارۇر.

1145 سويۇنچكە ئاۋۇنۇپ تولا كۇلگۈچى،
يىغىغا تەييار ئول، ئايا ئولگۈچى.

1146 ئىشتىكىن، ئەقىللىق ئالىم نىمە دەر،
بۇ سوزگە ئەمەل كىم قىلسا نەپ كورەر؛

1147 ئەگەر كىم تاڭنا كۇتسە ياخشى ئورۇن،
ھەر ئىككى جاھاننى يامان قىلمىسۇن.

1148 ئەي خۇلقى مۇلايىم، يامان قىلمىغىل،
قىلىغىڭ، سوزۇڭنى بۇ كۇن ياخشى قىل.

* * *

1149 bu ay toldï ɵknüp ɵkü̈x yïoqladï
ɵkünqi bu yərdə asïoq kïlmadï

1150 qïoqayka ülədi kər altun kümüx
kadaxlarka kïldï kumaru ɵkü̈x

A49
1151 kəzin kəkkə tikti ayur ay idim
sənində adïn mən idi bilmədim

CS0
1152 tərüttün igidtin bədüttün məni
sənin fəzlïn ərdi bilir mən munï

1153 sana tapnur ərdi mənin bu ɵzüm
munukï əjəl tuttï kəsti səzüm

B95
1154 kutuloqu yərim yok yitürdüm bilik
sənin rəhmətin tutsu əmdi əlig

1155 otunluk bilə kïldïm əsiz ɵkü̈x
tüzünlük bilə sən kəqür ay kəsü̈x

1156 yavalïkta kəqti tiriglik əsiz
sürə idtïm ɵd kün bu bəglik əsiz

* * *

1157 səzin kəsti anqa sakïndï turup
akïttï kəzün yax kər ooqlïn kərüp

1149 ئوكۇندى بۇ ئايتولدى كوپ يىغلىدى،
ئوكۇنچى بۇ يەردە پايدا قىلمىدى.

1150 ئۇلەشتۇردى يوقسۇلغا ئالتۇن-كۈمۈش،
قاياشلارغا قىلدى نەسىھەت ئۇلۇش.

1151 كوزىن كوككە تىكىپ، دىدى: ئەي ئىگەم،
سېنىڭدىن بولەك يوق ئىگە ماڭا ھەم.

1152 تورەتتىك، ئوستۇردۇك، بۇيۇتتۇك مېنى،
سېنىك پەزلىك ئەردى، بىلۇرمەن بۇنى.

1153 تېۋىنغان ئىدىم مەن ساڭىلا ئوزۇم،
مانا بۇ ئەجەل تۇتتى، كەستىم سوزۇم.

1154 قۇتۇلار يېرىم يوق، يوقالدى ھۇشۇم،
سېنىك رەھمىتىك تۇتسۇن ئەمدى قولۇم.

1155 بولۇپ گۇستاخ، ئەتتىم يامانلىق تولا،
كەچۇر رەھمىتىك بىرلە سەن ئەي ئىلاھ!

1156 بىھۇدە ئوتتى بۇ تىرىكلىك ئىسىت،
بىكار كەتتى ئاي-كۈن، بۇ بەكلىك ئىسىت.

* * *

1157 سوزىن كەستى، ئويلاندى بىر ئاز تۇرۇپ،
كوزىدىن ياش ئاققۇزدى ئوغلىن كورۇپ.

21

AY TOLDÏ OOILÏ ӨGDÜLMIXKӘ PӘND BӘRMIXIN AYUR

1158 bir ӧk ooɣlï ӧrdi bu ay toldïnïŋ
kiqig ӧrdi yaxï ux ol ooɣlïnïŋ

1159 atï ӧrdi ӧgdülmix ӧşlï arïoɣ
yüzi kӧrklüg ӧrdi mӧ kïlkï arïoɣ

1160 okudï bu ooɣlïn ӧzinӧ yakïn
tutup kuqtï kӧzdӧ akïttï akïn

1161 ayur ӧmdi ooɣlum barïr mӧn munu
saŋa kaldï ornum barï nӧŋ unu

1162 sӧn ӧrdiŋ maŋa kӧz yarukï tükӧl
barïr mӧn sӧniŋdin ӧsӧn ӧdgü kal

1163 yӧmӧ yakxï aymïx bu türk buyrukï
kӧrü kӧz yarukï ooɣul kïz okï

1164 ooɣul kïz sakïnqï bu tüpsüz tӧniz
ooɣul kïz sarïoɣ kïldï kïzoɣu mӧniz

يىگىرمىنچى باب

ئايتولدىنىڭ ئوغلى ئۆكتۈشكە نەسىھەت قىلغانلىغى ھەققىدا

1158 بار ئەردى بىر ئوغلىلا ئايتولدىنىڭ،
كىچىك ئىدى ياشى ئالتۇ ئوغلىنىڭ.

1159 ئاتى ئەردى ئوگدۈلمش، ئەسلى ئۇيغۇر،
يۈزى كوركەم ئەردى قىلىغى ئۇيغۇر.

1160 قىچقىردى ئوغلىنى ئوزىگە يېقىن،
تۆتۈپ قۇچتى، كوزدىن ئېقىتتى ئېقىن.

1161 دىدى: ئوغلۇم ئەمدى كېتەرمەن يانا،
بۇ ئورنۇم، مالۇ-مۇلكۇم قالدى سانا.

1162 سەن ئەردىڭ مانا كوز يورۇغى تۆگەل،
كېتۈرمەن سېنىڭدىن، ئىسەن ياخشى قال.

1163 بىر تۈركى ۋەزىر بەك ياخشى دەپتىكەن،
كورەر كوز يورۇغى ئوغۇل-قىز ئىكەن.

1164 ئوغۇل-قىز غېمى بۇ-تۈۋى يوق دېگىز،
ئوغۇل-قىز غېمىدىن سارغايدى مېگىز.

1165 kimiŋ boldï ərsə ooqul kïz kisi
nəgü təg kəlir ol kixiniŋ usï

CS1

1166 ooqul kïzda ətrü ata yər ətin
ooqul kïz atamaz atasï atïn

B96

1167 bu ay toldï aydï əxit ay ooqul
səzümni unïtma maŋa tut kəŋül

1168 məni kər ata ərdim əmdi saŋa
atïm ərdi ay toldï bak kər maŋa

1169 tiriglik toldï bu ay toldïniŋ
əkünqün ulïr kər asïoq yok aniŋ

1170 süqig bu tiriglik aqïoq bu ölüm
anundï kanï əmdi kaqoqu yolum

1171 avïndïm bu dunyaka kəŋlüm bərip
wəfa kïlmadï kər məniŋdin ərip

1172 məni ardï dunya okïdï səvə
kəŋül bərdim ərsə ərikti əvə

1173 jəfa kïldï dunya karïdï bu kut
səni armasunï munu səzkə püt

1174 kərəklig ixim barqa yərdə koḑup
kərəksizni kïldïm həwaka uḑup

1175 tüpi yəl kəqər təg tiriglik kəqip
asïoqsïz ulïr mən əzümkə aqïp

1176 orunqun ya malïn ətilməz ixim
əlig tuttaqï yok bu kün bir kixim

1165 كىشىنىڭ بولسا ئوغلى-قىزى، خوتۇنى،
نەچۈك كورگەي ئۇنىڭ كوزى ئۇيقۇنى؟

1166 ئوغۇل-قىزنى دەپ يەر ئاتا ئوز ئېتىن،
ئوغۇل-قىز ئاتىماس ئاتانىڭ ئېتىن.

1167 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: ئىشىت ئەي ئوغۇل،
سوزۇمنى ئۇنۇتما، بۇڭا قوي كوڭۇل:

1168 مېنى كور، ئاتا ئەردىم ئەمدى ساڭا،
ئېتىم ئەردى ئايتولدى، باققىن ماڭا.

1169 هاياتى تولدى ئەمدى ئايتولدىنىڭ،
ئوكۇنچ بىرله ئىگرار، نەپسى يوق ئۇنىڭ.

1170 تىرىكلىك چۈچۈكتۇر، ئاچچىقتۇر ئولۇم،
ئولۇم تۇتتى، قايدا قېچىشقا يولۇم؟

1171 ئاۋىندىم بۇ دۇنياغا كوڭلۇم بېرىپ،
ۋاپا قىلمىدى ئۇ، مېنىڭدىن ېيرىپ.

1172 مېنى ئالدىدى دۇنيا، سويۇپ قېچتىڭ،
كوڭۇل بەردىم ئەرسە، زېرىكتى تېزىپ.

1173 جاپا قىلدى دۇنيا، قېرىدى بۇ ئوت،
سېنى ئالدىمسۇن، مۇنۇ سوزگە پوت:

1174 كېرەكلىك ئىشىم بارچە يەردە قويۇپ،
كېرەكسىزنى قىلدىم هەۋەسكە چۈشۈپ.

1175 تىرىكلىك—بوراندەك ئوتەر ئۇ كېچىپ،
ئىگرايمەن ئوزەمگە بىكار ئېچىنىپ.

1176 پارا ياكى مال بىرله پۈتمەس ئىشىم،
بۇڭۇن يوق قولۇمنى تۇتۇچى كىشىم.

1177 nəgü tər əxitgil oḍulmïx kixi
ölümüg uḳup yətrü bilmïx kixi

1178 bəgü bilki kətti ölümüg kərüp
uḳuxluoɣ əgi yitti əgsüz bolup

1179 nə yavlaḳ nəŋ ol bu ölüm tarmaḳï
nə yavlaḳ ərür bu kixig urmaḳï

1180 ətiklik sārayïoɣ buzuoɣlï ölüm
ḳamuoɣ yumoɣilarïoɣ saqïoɣlï ölüm

1181 muŋar məŋzətü aydï xi'r ayoɣuqï
oḳïoɣïl munï sən aya bilgüqi

B97 C52
1182 nəgü bar azunda aŋar ḫiləsiz
nəgü ḫilə bar kim aŋar qarəsiz

1183 ḳamuoɣ nəŋkə ḫilə ətik qarə bar
məgər bu ölümkə ölüm ḫiləsiz

ÖGDÜLMIX SUALI AY TOLDÏḲA

A50
1184 əxitti ooɣul kər atasï sözin
til aqtï ataḳa əvürdi yüzin

1185 ayur ay atam bir sözüm bar saŋa
anï aytayïn mən ayu bər maŋa

1186 bu dunya iqində tirildiŋ öküx
bilik bildiŋ ərdəm oḳïdïŋ uḳux

1187 ayïttïŋ əxittiŋ yəmə ögrənü
sïnayu tirildiŋ ḳamuoɣnï kəru

1188 nəgü ərsə barmu ɵlümkə ətik
anï utru tutoqil ay bilgə tətik

1189 əgər ḫilə qarə yoḳ ərsə aḏïn
ḳamuoq nəṇ həzinə üləgil barïn

1190 həziṇə bu nəṇ bolsa baxḳa yulux
əsən bol yana boloqa altun kümüx

1191 nəgü tər əxitgil kəzi toḳ kixi
tuz ətməḳ iḏisi aḳï ər baxï

1192 ülə nəṇ kixikə yətür həm iqür
səni nəṇ kəqürgəy sən anï kəqür

1193 əsənlik kərək ərkə nəṇ əksüməz
tiriglik kərək ḳuxḳa məṇ əksüməz

1194 tirig bolsa yalṇuḳ tiləki anuḳ
ət əz bax əsən bolsa arzu yaoquḳ

AY TOLDÏ JƏWABÏ ƟGDÜLMIXKƏ

B98
1195 yanut bərdi ay toldï aydï ooqul
əxitgil sɵzümni bu ixtin tɵṇül

C53
1196 ɵlümkə asïoq kïlmaz altun kümüx
ɵlümüg tïḍumaz bilik ya ukux

1197 ɵlümüg tïḍar ərsə dunya nəṇi
bolup ɵlməgəy ərdi bəglər bəgi

1198 ḫəkimlərkə ḫikmət asïoq kïlmadï
bəgülərkə bilki əlig tutmadï

1188 نەچۈك ئولسا بارمۇ ئولۇمگە چارە،
بار ئولسا، ئى زىرەك ئاختۇرۇپ كورە!

1189 ئەگەر ھىلە، چارە يوق ئولسا بولمك،
پۈتۈن مال، غەزىنىنى تارىتىش كېرەك.

1190 غەزىنە، مۇلۈك-مال گەر ئولسا پانا،
ئىسەن بول، تېپىلار بۇ بايلىق يانا.

1191 نەمە دەر، ئىشتىكىن، كوزى توق كىشى،
تۇزۇ-نان ئىگىسى، سېخى ئەر بەشى:

1192 كىشىگە ئۇلەشتۇر مال، يىدۇر، ئىچۇر،
سېنى مال گەچۇرگەي، ئۇنى سەن كەچۇر.

1193 ئىسەنلىك كېرەك، ئەرگە مال كەم ئەمەس،
تىرىكلىك كېرەك، قۇشقا دان كەم ئەمەس،

1194 تىرىك بولسا ئىنسان تاپار مەقسىدىن،
ئىسەن بولسا باش-تەن، تىلەگى يېقىن.

ئايتولدىنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

1195 جاۋاپ بەردى ئايتولدى، ئېيتتى: ئوغۇل،
سوزۇمنى ئىشىت، ئۇز بۇ ئىشتىن كوڭۇل.

1196 ئولۇمگە پايدا قىلماس ئالتۇن-كۇمۇش،
ئولۇمنى توسالماس بىلىم ھەم ئۇقۇش.

1197 ئولۇمنى توسا ئالسا دۇنيا مېلى،
ئىدى ئولمەس ھىچ چاغدا بەگلەر بېگى.

1198 ھېكمىلەرگە ھېكمەت پايدا قىلمىدى،
ئالىملارغا ئىلىم ياردەم بەرمىدى.

1199 ölümkə asïoq kïldï ərsə ot əm
otaqï turu qaloqay ərdi ulam

1200 ölüm yüz kïlur ərdi ərsə kərüp
aoqïr savqïlar qaloqay ərdi turup

1201 tooquoqlï tiriglər ölümkə sanï
ölümkə tooquoqlï tirig kim qanï

1202 tüxün ol bu dunya kəligli kəqər
yəgən yəl bəkə təg yər ərkən aqar

ÖGDÜLMIX JƏWABÏ AY TOLDÏQA

1203 əxitti kər ögdülmix aydï ata
əḍi kəḍ uḳulmïx ölümüg yətə

1204 nəgülüg usandïn tiriglik ïḍïp
nəgükə ilənür sən əmdi ulïp

1205 nəlük tərdin ərdi bu qaloqu nənin
nəgükə üləmədin artoqu nənin

1206 tirilsə usal bolsa yalnuḳ özün
ökünsü özinə ilənsü sözün

1207 bu kün öknüp asoqï nəgü ay ata
baxïn yərkə qalsa ulïp min qata

AY TOLDÏ JƏWABÏ ÖGDÜLMIXKƏ

B99
1208 bu ay toldï aydï ay ooqlum əxit
məni kər usanma yarïnlïḳ ix ət

1199 ئولۇمگه پايدا قىلسا ئەردى ئوت-ئەم[1204]،
قالاتتى تۇپىلار تىرىك مەڭگۇ ھەم.

1200 ئولۇم يۇز-خاتىر قىلسا ئىدى كورۇپ،
مۇبارەك رەسۇللار قالاتتى تۇرۇپ.

1201 تۇغۇلغان تىرىكلەر ئولۇر، بىل مۇنى،
ئولۇشكه تۇغۇلغان، تىرىك كىم قېنى؟

1202 بۇ دۇنيا قونالغۇ، كېلۇچى بارار،
يوغان ئەجدىھادەك يىسه، ئېچقار.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1203 ئوگدۇلمىش ئىشتىكەچ، دىدى: ئەي ئاتا،
ئۇقۇلغان ئىكەن بۇ ئولۇم بەك يانا،

1204 نېچۇن غاپىل ئولدۇڭ تىرىكلىك تىلەپ،
نېچۇن تارتىشۇرسەن ئەمدى ئىگىرەپ؟

1205 نېچۇن بۇ قالار مالنى سەن توپلىدىڭ،
ئوشۇق مالنى نېچۇن ئۇلەشتۇرمىدىڭ؟

1206 كىشى ئوتسه غەپلەت ئىچىده ياشاپ،
ئوكۇنسۇن ئوزىنى ئەيىپلىك ساناپ.

1207 ئوكۇنچتىن بۇ كۇنده نەپايدا ئاتا،
باشىن يەرگه ئۇرسا ئىگراپ مىڭ قاتا؟

ئايتولدىنىڭ ئوگدۇلمىشكه جاۋابى

1208 بۇ ئايتولدى ئېيتتى: بالام ئاڭلىغىن،
ئۇ دۇنيا ئىشىن تىل، غاپىل بولمىغىن.

1209 مېنى باستى غەپلەت، پۇشايمان ئۆزۈم،
ئويغان، بولما غاپىل، گۆزەل يۈزلۈگۈم!

1210 ئولمەككە تۇغۇلدى تۇغۇلغان بارى،
كى قانچە قىلسىمۇ، كېتەر ئاخىرى.

1211 ۋاقىت تۇتقۇنىدۇر ئولۇچى ئادەم،
يېتىلسە ۋاقىت، گور، باسالماس قەدەم.

1212 بىر شائىر ئېيتقان سوز بۇكا ئوخشىشۇر،
ئەگەر بۇ ئۇقۇلسا، تولۇق سوز ئېرۇر:

1213 جىسمكى نەرسىنىڭ كۈنى بەلگىلىك،
نەپەس-تىن ئېلىشنىڭ سانى بەلگىلىك.

1214 يىل، ئاي، كۈن ئوتەردەك تىرىكلىك كېچەر،
ئوتەر گۈن تۈگەتكەي سېنى، بەلگىلىك.

1215 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: گور، ئەي ئوغۇل،
نە ھالدا كېتەرمەن، گورۇپ ئويغاق ئول.

1216 غېمسىز سەنلا ئەردىك، كېتەرمەن بۈگۈن،
كىچىكلىكتە مەنسىز قالارسەن بۈگۈن.

1217 نىچۈكرەك ئوتەرسەن مېنىڭدىن كېيىن،
غېمسىز يوق مېنىڭكى بولەك ئۇشبۇدىن.

1218 ئاتا ئەمگىكى سىڭسە ئوغلىغا گوپ،
بولۇر بۇ ئوغۇلنىڭ خۇيى-پەيلى خوپ.

1219 ئوغۇلنى قىسىپ تۇتسا، ياخشى ئېرۇر،
ئاتاسى-ئاناسى بەختلىك بولۇر.

1220 ئەگەر چىڭ تۇتۇلماس ئىكەن ئۇ ئوغۇل،
بولۇر زايە، ئاندىن سەن ئۆزگىن كۆڭۈل.

B100

1221 oǫulluoǫ ata bolsa bilgə tətik
kisa tutoǫu tutqi əmi bu ətik

1222 nəgü tər əxitgil oǫulluoǫ kixi
baxinda kəqürmix yətilmix yaxi

1223 kimin oǫlaoǫu bolsa oǫli kizi
anar yïoǫlaoǫu boldi munluoǫ əzi

1224 kiqigdə ata ïdsa oǫlin yava
oǫuldin yazuk yok atadin jəfa

1225 oǫul kiz əsiz bolsa kilki yani
ol əsiz ata kildi idti oni

C55

1226 kisa tutsa oǫlin ata əgrətü
uluoǫ bolsa səvnür oǫul kiz yətü

1227 oǫuluoǫ kisa tut ata boloǫuqi
sana külməsüni kədin kəlgüqi

1228 oǫul kizka əgrətgü ərdəm bilik
bu ərdəm bilə bolsu kilki silig

ƏGDÜLMIX JƏWABI AY TOLDIKA

1229 yanut bərdi əgdülmix aydi ata
sənin kadoǫuni yəp kəyər mən tütə

1230 sənində kədin mən tirig turmayin
sənin kadoǫularin kəzün kərməyin

1231 sənin janini bir baoqirsak idi
mana bərsü kadoǫun məni kodmadi

1221 زەكى بولسا ئالىم، ئوغۇل ئاتسى،
ئۇنى تۇتقۇلۇق چىلك، شۇدۇر چارىسى.

1222 ئىمە دەر ئىشتىكىن ئوغۇللۇق كىشى،
كوپ ئىشنى كەچۈرگەن ــ يېتىلگەن يېشى:

1223 كىمنىڭكى بولۇر ئەركە ئوغلى ــ قىزى،
چېكىپ ئاھ ۋە ھەسرەتتە يىغلار ئۆزى.

1224 كىچىك چاغدا ئوغلىنى قويسا ياۋا[106]،
ئوغۇلدا گۇنا يوق، ئاتاغا جاپا.

1225 ئوغۇل ــ قىز خۇيى ــ پەيلى بولسا يامان،
يامان قىلغان ئاتا بۇلارنى ھامان.

1226 قىسىپ تۇتسا ئوغلىن ئاتا ئوگۈتۈپ،
ئوغۇل ــ قىز سويىنۇر چوڭايسا تولۇپ.

1227 ئوغۇلنى قىسىپ تۇت ئاتا بولغۇچى،
ساڭا كۇلمىسۇنلەر كېيىن كەلگۈچى.

1228 ئوغۇل ــ قىزغا ئوگەت پەزىلەت، بىلىم،
پەزىلەتلە بولسۇن خۇلقى مۇلايىم.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئايتولدىغا جاۋابى

1229 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئاتا،
غېمىڭ يەپ كويەرمەن، بولۇرمەن مۇدا.

1230 سېنىڭدىن كېيىن مەن تىرىك تۇرمايىن،
سېنىڭ غەملىرىڭنى كورۇپ يۇرمەيىن.

1231 سېنىڭ ئورنۇڭدا بىر شەپقەتلىك ئىگەم ــ
جېنىمنى ئالسا، مەندە قالمىسا غەم.

1232 kalī bərməz ərsə yətilsə əjəl
bitilmix bolur bu əjəlkə əzəl

1233 nərək kaḍoqurar sən nərək bu sïoqït
bayat ḫukmi kəldi sïoqïtnï aoqït

1234 kalī dunya dəwlət kalïrï üqün
sïoqït kïlsa kïlma bu bolmaz küqün

1235 kalī bu tü ni'mət kalïrka yəmə
əzün yïoqlar ərsə yorï yïoqlama

B101
1236 təlim dunya yəgli sənində oza
koḍup bardï barqa bu ïnqïk əzə

1237 bilir ərdiŋ əmdi jəfaqï azun
jəfa kïloqusïn sən usandïŋ əzün

1238 kamuoq dunya bolsa birəgükə tüz
kalïr dunya ülgi təgir iki bəz

1239 tiriglik üqün əkünər ərsə əzüŋ
əkün tutqï yïoqla kuritma kəzüŋ

1240 yana yanoqu ərməz kəqürmix künüŋ
nəgü kïldiŋ ərsə anundï tünüŋ

1241 maŋa ərsə əmdi bu kaḍoqu sakïnq
sakïnq kïlma kïloqïl sən əmdi səvinq

1242 tərütülmix ərdiŋ tərügli əlür
tərügli əlür ol tərütgən kalur

C56
1243 atam ərdiŋ artuk baoqïrsak akï
sənində baoqïrsak tərütgən takï

1232 ئەگەر ئۇنداق ئولماي، يېتىشسە ئەجەل،
پۈتۈلمىش بولۇر بۇ ئەجەلى ئەزەل.

1233 نىمە قايغۇرۇرسەن، نىمە بۇ يىغا؟
خۇدا ھوكمى كەلدى، توختا يىغلىما!

1234 يىغلىساڭ دۇنيا-مال، دەۋلەت قالدى دەپ،
ئۇ قايتماس ھەر نىمە قىلساڭمۇ كۆچەپ.

1235 ئەگەر قالغىنىغا بۇ نېمەت يانا—
يىغلىساڭ ئەرزىمەس، توختا، يىغلىما.

1236 سېنىڭدىن بۇرۇن كوپ نېمەتلەر يىگەن—
كىشىلەرنۇ كەتكەن شۇ ئىنجىق بىلەن.

1237 بىلۇر ئەردىڭ ئەمدى جاپاچى جاھان—
قىلاتتى جاپانى، غاپىل سەن ھامان.

1238 پۈتۈن دۇنيا گەر بىر كىشىنىڭ بولۇر،
تېگۈر ئىككى بوز، ھەممە دۇنيا قالۇر.

1239 تىرىكلىك ئۈچۈن سەن ئوكۇنسەڭ ئوزۇڭ،
ئوكۇن، يىغلا دائىم، قۇرۇتما كوزۇڭ.

1240 يەنە قايتا كەلمەس كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
نە قىلغان بىلەن بولدى تەيىار تۇنۇڭ.

1241 مېنىڭچۇن بولسا گەر بۇ قايغۇ-ئەلەم،
سويۇن، ئەمدى قىلما يەنە قايغۇ-غەم.

1242 يارالغان ئىدىڭ سەن، يارالغان ئولۇر،
يارالغان ئولۇر، ئۇ ياراتقان قالۇر.

1243 ئاتام ئەردىڭ ئارتۇق كويۇمچان، سېخى،
سېنىڭدىن كويۇمچان ياراتقان تېخى.

1244 sənī ol tərütti sana bərdi kut
mana bərməgəymü munu səzkə püt

A52

1245 uquzka aqīrlīk anīndīn təgir
kiqigkə uluqluk ol idsa kəlir

1246 munar mənzəyür kərtə əglüg səzi
bu əglüg səzi ol kər əgsüz kəzi

1247 'əziz ol 'əziz kim 'əzizlarka 'iz
anīndīn təgir 'iz 'əziz əmdi kiz

1248 uquzka aqīr ol kiqigkə uluq
yavuzka yələki bədükkə ədiz

* * *

1249 əxitti kər ay toldī oqlī səzin
kətürdi əlig kəkkə tikti kəzin

B102

1250 bayatka xükür kīldi artuk əküx
bayat bərmixinə oqulka ukux

AY TOLDĪ JƏWABĪ ƏGDÜLMIXKƏ

1251 ayur oqluma boldī kənlüm pütün
bayat fəzlī birlə tirilgil kutun

1252 qīn aymīx ukuxluq kərü bar bu səz
anīn mə'nisi bil yiti kīl bu kəz

1253 bayat kimkə bərsə ukux əg bilik
kamuq arzularka yətildi əlig

1254 kimiŋ kĩlkĩ əḍgü kĩlĩnqi onay
tilək buldi barqa yarutti kün ay

1255 kamuoq əḍgükə mün bu əḍgü kĩlĩnq
kĩlĩnq əḍgü bolsa bolur miŋ səvinq

* * *

1256 bu ay toldi əlgin kətürdi yana
bayatioq əküx əgdi kĩldi šəna

C57
1257 ayur ay iḍim sən tərüttüŋ təzüg
yəmi birlə igḍür sən sansiz əzüg

1258 tərüttüŋ məni sən kətürdüŋ kutun
yazukluoq kuluŋ mən tapuoqsuz otun

1259 əḍi əḍgü tuttuŋ bu əḍkə təgi
kamuoq arzu bərdiŋ bu dunya yəgi

1260 təzü arzu ni'mət tükəl mən yəḍim
səvinqlig mən səndin ay əḍgü iḍim

1261 maŋa təgdi ḫukmüŋ barur mən munu
bir ək ooqlum ərdi koḍur mən unu

1262 ata ərdim əmdi əlür bu ata
iḍim sən tirig sən aŋar bər kuta

1263 ərəzkə yakĩn tut yirak tut bəla
ikigün azunda munĩ sən yula

1264 əsizdin küḍəzgil ula əḍgükə
muŋaḍturmaoqĩl sən yəgü kəḍgükə

1254 كىمكى بولۇر ياخشى، يۇمشاق خۇيى،
يېتەر ئۇ تىلەككە، يورۇپ كۆن، ئېيى.

1255 پۇتۇن ياخشىلىقنىڭ مۇنى[107] ياخشى خۇلق،
بېرۇر ئۇ خوشاللىقنى مىڭلاپ، تولۇق.

* * *

1256 بۇ ئايتۇلدى قولنى كوتەردى يانا،
خۇداغا تولا ئېيتتى ھەمدۇ-سانا.

1257 دىدى: سەن ياراتتىڭ ئوزۇڭ ھەممىنى،
بېرۇرسەن بۇ سانسىز جانلىق رىزقىنى.

1258 تورەتتىڭ، ئوستۇردۇڭ مېنى بەخت بىلەن،
ئۇتۇقسىز، كۆناكار، ئاسى قۇلۇڭمەن.

1259 جاھان نېمىتىن، ئارىزۇسىن بېرىپ،
بۇشۇ چاققىچە كەلدىڭ ياخشى قىلىپ.

1260 پۇتۇن نېمەت ئارزۇغا يەتتىم ئۆگەل،
ئى ياخشى ئىگەم، مەن سېنىڭدىن خوشال.

1261 ماڭا كەلدى ھوكمۇڭ، بارۇرمەن مانا،
ئىدى بىرلا ئوغلۇم، قويۇرمەن مانا.

1262 ئاتا ئەردىم ئەمدى ئولۇر بۇ ئاتا،
ئىگەم سەن ئاڭا قىل ھايات بەخت ئاتا.

1263 بالادىن يىراق تۇت، راھەتكە يېقىن،
ھەر ئىككى جاھاندا غېمىن سەن يىگىن.

1264 ئۇلاشتۇر ياخشىغا، ياماندىن كۆزەت،
يىمەكلىك، كىيىمدىن بىھاجەتلا ئەت.

* * *

B103

1265 kəŋüldin bərü kïldï əḍgü du'a
ay əḍgü du'a sən bəlanï yïoqa

1266 nəgü tər əxitgil saḳïnuḳ kixi
saḳïnuḳ kixi ol kixilər baxï

1267 bayat kimkə kïlsa 'inayət basut
ikigü azunda bu ər buldï kut

1268 kayu ḳulḳa bolsa bayattïn yələk
bu buldï ikigün azunda tilək

1269 bayat fəẓlï bolsa kim ərsə əzə
ḳamuoq arzu ni'mətkə təgdi tüzə

1270 muŋar mənzətü aydï əglüg kixi
kim əglüg sözi tutsa ətlür ixi

A53

1271 küḍəzildi kimni küḍəzsə idi
tilək buldï ni'mət talusïn yẹdi

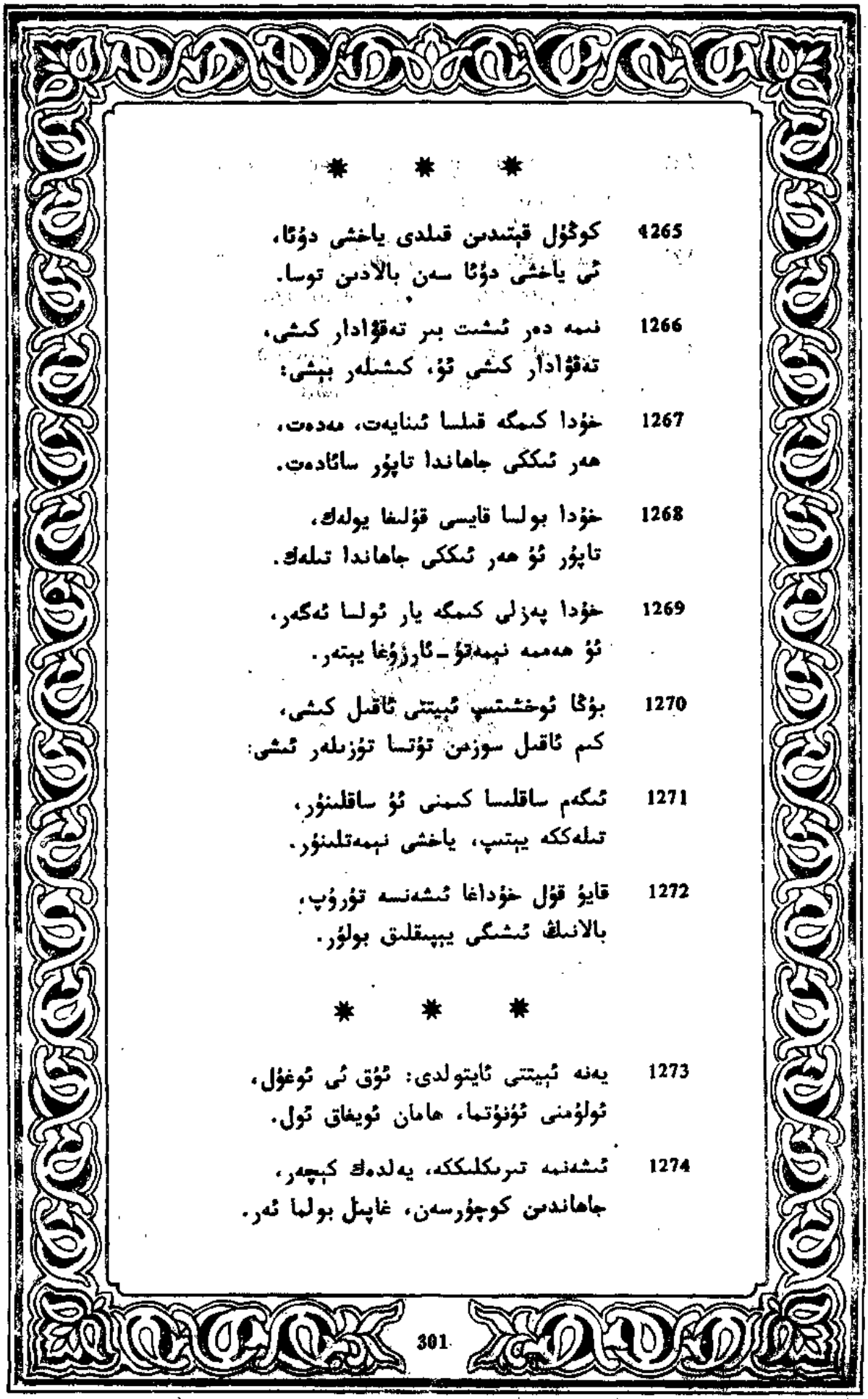
1272 ḳayu ḳul bayatḳa ïnansa turup
bəla ḳaḍoqu ḳapoqïn əzinə tudï

* * *

C58

1273 yana aydï ay toldï uḳ ay ooqul
əlümüg unïtma əyü tur oḍul

1274 ïnanma tiriglikkə yəl təg kəqər
usanma bu dunyadïn əz tərk kəqər

* * *

1265 كوڭۈل قېتىدىن قىلدى ياخشى دۈنيا،
ئى ياخشى دۈنيا سەن بالادىن توسا.

1266 نىمە دەر ئىشت بىر تەقۋادار كىشى،
تەقۋادار كىشى ئۇ، كىشىلەر بېشى؛

1267 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت، مەدەت،
ھەر ئىككى جاھاندا تاپۇر سائادەت.

1268 خۇدا بولسا قايسى قۇلىغا يولدىك،
تاپۇر ئۇ ھەر ئىككى جاھاندا تىلەك.

1269 خۇدا پەزلى كىمگە يار ئولسا ئەگەر،
ئۇ ھەممە نېمەتۇ-ئارزۇغا يېتەر.

1270 بۇنىڭ ئوخشىتىپ ئېيتتى ئاقىل كىشى،
كىم ئاقىل سوزمەن تۇتسا تۇزىلەر ئىشى:

1271 ئىگەم ساقلىسا كىمنى ئۇ ساقلىنۇر،
تىلەككە يېتىپ، ياخشى نېمەتلىنۇر.

1272 قايۇ قۇل خۇداغا ئىشەنسە تۇرۇپ،
بالانىڭ ئىشىگى يېپىقلىق بولۇر.

* * *

1273 يەنە ئېيتتى ئايتولدى: ئۇق ئى ئوغۇل،
ئولۇمنى ئۇنۇتما، ھامان ئويغاق ئول.

1274 ئىشەنمە تىرىكلىككە، يەلدەك كېچەر،
جاھاندىن كوچۇرسەن، غاپىل بولما ئەر.

1275 bayatqa tutuzdum sąni mən qatīoq
tiləsə küḍəzgəy yątürgəy tatīoq

1276 munu aḍrīlur mən sənindin bu kün
əkünqün sīoqit birlə yïoqlap əgün

1277 mənində kąḍin sən nəgü kïloqunī
ayayïn əxitgil ukulmïx tənı

1275 سېنى تاپشۇردۇم مەن خۇداغا قاتتىق،
تىلەسە كۆزەتكەي، يەدۇرگەي رىزىق.

1276 بۇگۈن ئايرىلۇرمەن سېنىڭدىن مانا،
ئوكۇنچته توكۇپ ياش مەن يىغلاپ يانا.

1277 نىمە قىلىشىڭنى مېنىڭدىن كېيىن،
ئۇقۇلغان قەدەر مەن سوزلەي، ئاڭلىغىن:

22

AY TOLDÏ OŒLÏ ΘGDÜLMIXKƏ ΘTLƏMIXIN AYUR

B104

1278 kəŋül til kəni tut bayatka tapïn
usanma yarïnlïk ixiŋni ətin

1279 kamuoq ədgü əsiz bayat ḫukmi bil
bayatka ïnanoqïl anïŋ tapoqï kïl

1280 nəgü kim kərəkiŋ anïndïn tilə
aŋïnda aḍïn yok saŋa küq bilə

1281 aoqïr tut nəgü ərsə yarlïoqlarïn
aoqïr kïloqa təŋri bu kün ḫəm yarïn

1282 ẏorïkiŋ kəni tut yaŋïlma əzüŋ
kəŋül til kiqig tut bəḍütmə səzüŋ

1283 tirildim bir anqa barïr mən sakïn
nəgü kïldï dunya maŋa kər bakïn

1284 əzüŋ otka atma bu dunya üqün
kixi nəŋin alma küqəmə küqün

1285 يەشنى بىلمەن، يېمىش بىلمىدىم،
كۆن ئوتتى ئوكۇنچته، پايدا تاپمىدىم.

1286 ساڭا قالدى مېلىم، ماڭا بولدى يۈك،
هوزۇر قىل، ئونى يەپ-ئىشلەتكىن تۈزۈك.

1287 تۈتا بىلسەڭ، بەس، بۇ يەشلىغان مېلىڭ،
هەر ئىككى جاهاندا قىزارغاي ئوڭۇڭ.

1288 تۈتۈش بىلمىسەڭ گەر قانچىدۇر مېلىڭ،
يېتىشمەس ساڭا ئۇ، سارغىيۇر رەڭىڭ.

1289 دۇرۇس بول، قىلىقنى پۈتۈن توغرا تۈت،
خوشاللىق—دۇرۇسلۇقتا، سەن بۇڭا پۈت.

1290 نىمەدەر ئىشت سەن، خۇيى توغرا ئەر،
هەر ئىككى جاهاندا ئۇ ئەر بەخت كورەر:

1291 كىشىكىم هوزۇردا كۆن ئوتسۇن دىسە،
بولۇر توغرىلىقتىن داۋا ئىستىسە.

1292 ئەگەر مەقسىدىڭ بولسا بىر باي بولۇش،
دۇرۇسلۇق بىلەن تاپتى بايلار ئۇلۇش.

1293 تىلەسەڭ بۇيۇك بولماق-ئەلگە ئۇلۇق،
دۇرۇس يولنى تۈتقىن ئوزەڭگە ئوچۇق.

1294 كىشى قىلىغى بولسا ئۇلايىم، كونى،
هەر ئىككى جاهاندا يورۇيدۇ كۈنى.

1295 يەنە ئېيتتى ئايتۇلدى: ئوغلۇم ئىشت،
جەهەننەمنى ياخشى قىلىقلە بېكىت.

1296 ياماندىن يىراق بول، قىل ياخشىلىق كوپ،
كېلەر ياخشىلىقلار، يا ئولتۇر يا قوپ.

A54

1297 əsiz ixkə yakma saŋa kiloɣa kor
əsizlik yilan ol səni tikgə kər

1298 iki yüzlüg ərkə sözüŋ səzləmə
yaḏiloɣay sözüŋ sir aqiloɣay yəmə

1299 əviŋkə yaoqutmïa uxakqï kixig
pütün əlkə yaḏoɣay kərüp bilmixig

1300 sïnamïx pütülmix kixig tut katïoɣ
saŋa təggəy andïn tümən miŋ tatïoɣ

1301 səzüg barqa tïŋla yəmə pütmə tərk
kəŋül sïrrï aqma katïoɣ kizlə bərk

C60

1302 kixig təpsəməgil yəmə iqmə soŋ
bu iki kilïnqlïoɣ bulur tutqï muŋ

1303 tixig boxlaoɣ ïḏma yapa tut kapuoɣ
tixidin təgir ərkə tənsiz kamuoɣ

1304 yatïoɣ əvkə ïḏma qïkarma tixig
katïlmazda axnu sïnaoɣïl kixig

1305 kilïnq əḏgü tut nəŋkə kaḏoqurmaoɣïl
kilïnq əḏgü bolsa kəlir nəŋ təgil

B106

1306 muŋar mənzər əmdi bu səzni əxit
bu səz ixkə tutoɣïl özüŋkə əx ət

1307 nərək nəŋ kixikə kərək əḏgü yaŋ
kərək bolsa buloɣay kamuoɣ əḏgü nəŋ

1308 əsizkə nəgülük kərək nəŋ tavar
nəqə kirsə boloɣay qïoɣay birlə təŋ

1297 يامانغا يېقىنلاشما قىلغاي زىيان،
يامانلىق چاقار ئۇ بولۇپ بىر يىلان.

1298 سوزۇڭنى ئىككى يۈزلۈك ئەرگە دىمە،
يېيىلغاي سوزۇلۇڭ، سىر ئېچىلغاي يەنە.

1299 ئويۇڭگە يولاتما سۇخەنچى كىشىن،
پۈتۈن ئەلگە يايغاي كورۇپ بىلمىشىن.

1300 سىنالغان ئىشەنچلىك كىشىن تۇت قاتتىق،
يېتۈر ساڭا ئۇندىن تۇمەن ملڭ تاتىق.

1301 ئىشىت ھەر سوزنى، تېز پۈتۈپ كەتمىگىن،
بېكىت چىلڭ، كوڭۈلىلڭ سىرىن ئاچمىغىن.

1302 ھەسەت قىلما ھەمدە يىمەك ئىچمە كوپ،
قالار بۇنى قىلغان ھامان قايغۇرۇپ.

1303 ئايالىڭنى چىلڭ تۇت، يېپىپ يۈر ئىشىك،
خوتۇندىن تېگۈر ئەرگە بار ئەسكىلىك.

1304 يولاتما ئويگە ياتنى، چىقمىسۇن ئايال،
كىشىنى سىنا ھەم چۈشەن سەن ئاۋال.

1305 يىمە مال غېمىن سەن، خۇلۇق ياخشى قىل،
خۇلۇق ياخشى بولسا، كېلەر ئوزى، بىل.

1306 بۇنىڭغا ئوخشىغان بىر سوز بار، ئىشىت،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، كوڭۈلگە بېكىت:

1307 نە لازىم تاۋار ـ مال، كېرەك ياخشى خۇلق،
تېپىلغاي ياخشى مال، ئۇز بولسا قىلىق.

1308 ئامانغا نىسپۇكمۇ كېرەك تاۋار ـ نەڭ[109]،
نىچە يىغسىمۇ ھەم گاداي بىرلە تەڭ.

1309 ئۇياتسىز كىشىدىن تېزىپ نېرى تۇر،
ئۇياتلىققا مەندىن مىڭ ئالقىش ياغۇر.

1310 ھولۇقما ھەر ئىشتا سەۋرىلىك زوزۇر،
سەۋرىلىك كىشىلەر تىلەككە يېتۈر.

1311 ھەر ئىشتا شىرىن تىل بولۇش يولىن تۇت،
تىلىڭ بولسا شىرىن، كېلۈر ساڭا قۇت.

1312 تىلىڭنى كۆزەتكىن، كۆزۈڭنى كۆزەت،
گېلىڭ يېغ، ھالالنى ئازىتىڭ لوقما ئەت.

1313 يېراق تۇر خەلقىڭ مالىغاندىن،
يېراق قاچ ئامىڭنىڭ توپىلاڭىدىن.

1314 چىقارما تىلىڭدىن بۇ بەگلەر سۆزى،
ھەگەر ياخشىلىقتىن بولۇڭ، ئى قۇزى.

1315 كىشىگە ھەم ئۆزگە قىلما سەن زىيان،
ھەۋەسنى قويۇپ، قىل ياخشىلىق ھامان.

1316 نە ئىشقا كىرەرسەن، چىقىشنى ئويلان،
چىقىشنى ئويلىماسلىق يەتكۈزەر زىيان.

1317 تىرىش، كەلسە ئاچچىق، قىلىپ سەۋرىنى،
سەۋرىلىك سويۇلۇر ئۇ ئاڭنا كۆنى.

1318 نەمە دەر، ئىشتىكىن، سەۋرىلىك كىشى،
تۆزەر ئەر سەۋرىلە بۆزۈلغان ئىشى؛

1319 كىشى سەۋرى قىلسا تىلەگىن تاپار،
چىداپ تۇرغان ئوۋچى ئۇ ئاققۇش تۇتار.

1320 يا مۇشكۈل، يا قايغۇ-ئەلەم يەتسە گەر،
سەۋرى قىلسا، قايتا خوشاللىق كېلەر.

1321 apaŋ ərsə dəwlət yapulsa kapuoŋ
sərinsə yana ixi ətlür kamuoŋ

1322 səringil sərinməkə ərən kilki ol
sərinsə bulur ər məšəl kəkkə yol

1323 ələmüg unitma anuk tur sakin
əzünni unitmə tüpünkə bakin

1324 kalinka katülsa sən bəklə səzün
kixilər əvində küdəzgil kəzün

A55
1325 kirixkə kərü sən qikix kil nəniŋ
səzüŋ səzləməgil məgər əz təniŋ

1326 tilində qikarma bu yaloqan səzüg
bu yaloqaŋ səzün ər uquzlar əzüg

1327 kadax yak yaoqukka yakinlik ula
uluoqka kiqigkə səvüg bol külə

1328 tuz ətməkni kəŋ tut kixikə yətür
kixi 'əybi kərsə sən aqma yitür

1329 tapuoqka ərig bol bayatka tapin
yazuktin yirak tur əzünni sakin

1330 bolu bərsə dəwlət küvəzlənməgil
usa ədgülük kil əsiz kilmaoqil

1331 avinmə bu dunyaka ərtər barir
inanma bu dəwlətka tərkin karir

1332 tayanma tiriglikkə tüx təg kəqər
küvənmə kivi kutka kux təg uqar

1321 يېپىلسا بۇ دەۋلەت ئىشىگى ئەگەر،
سەۋرى قىلسا، ئىشلار يەنە تۈزىلەر.

1322 سەۋرى قىل، سەۋرى ــ ئەر كىشى قىلغى ئول،
تاپۇر سەۋرىلە ئەر مىسال كوككە يول.

1323 ئولۇمنى ئۇنۇتما تەييار تۇر ئاڭا،
ئۇزەڭنى ئۇنۇتما ئەسلىگە قارا.

1324 قېتىلغاندا توپقا، قاراپ قىل سوزۇڭ،
كىشىلەر ئويىدە كۆزەتكىن كوزۇڭ.

1325 كىرىمگە قاراپ سەرپ ئەيلىگىن پۇلۇڭ،
ئوزۇڭگە ئۇناسىپ سوزلىگىن سوزۇڭ.

1326 تىلىڭدىن چىقارما ھېچ يالغان سوزۇڭ،
بۇ يالغان بىلەن خار بولۇرسەن ئوزۇڭ.

1327 قېرىندىاش، ئۇققانغا يېقىنلىغىڭ قىل،
ئۇلۇغ ۋە ئۇششاققا سويۇنچ بىلە كۆل.

1328 قىلىپ كەڭرى تۇز ــ ئانىنى خەلقە يىدۇر،
كىشى ئەيۇبنى كورسەڭ ئاچما، يوشۇر.

1329 ئىبادەتتە چىڭ بول، خۇداغا تەۋبن،
گۇناددىن يىراق بول، ئوزۇڭ ساقلىغىن.

1330 بەختكە ئېرىشسەڭ كىبىر قىلمىغىن،
ھامان ياخشىلىق قىل، يامان بولمىغىن.

1331 ئاۋىنما جاھانغا، ئوتەر ھەم كېتۇر،
ئىشەنمە بۇ دەۋلەتكە، چاپسان قېرۇر.

1332 تايانما تىرىكلىككە، چۈشتەك كېچەر،
قۇۋانما بۇ بوش بەختكە، قۇشتەك ئۇچار.

1333 tiriglik yava kïlma ədgü kïlïn
kəqər kün iqində kərəkin alïn

1334 bor iqmə fəsadka katïlma yïra
zina kïlma fasik atanma kara

1335 bu iki kïlïktïn iduk kut kaqar
ol ərkə qïoqaylïk yolïnï aqar

C62
1336 nəgü tər əxitgil sïnamïx kixi
sïnamïx kixilər bilir ix baxï

1337 bor iqmə zinaka katïlma ḫəzər
bu iki qïoqaylïk tonïnï kədər

B108
1338 bu bordïn kopar min yazukka yürək
zinadïn kaqar kut yüzünkə sudar

1339 səzin kəsti ay toldï aydï ooqul
unïtma sana səz kərəki bu ol

1340 tükəl səzlədim mən muna pütsə sən
səvinq əksüməgəy səzüm tutsa sən

1341 sana səzlədim səz kumaru atï
unïtma bu səzlər kənülkə bitï

1333 هاياتنى زايه قىلما، قىل ياخشىلىق،
كېچەر كۈن ئىچىدىن ئال ئىبرەتنى جىق.

1334 مەي ئىچمە، بۇزۇقلۇقتىن بولغىن يىراق،
زىنا قىلما، پاسىق دەپ ئالما ئاتاق.

1335 مۇبارەك بەخت بۇ قىلىقتىن قاچار،
مۇ ئەرگە پەقىرلىق يولىنى ئاچار.

1336 نەمە دەر، ئىشتىكىن، سىنالغان كىشى،
سىنالغان كىشىلەر بىلۈر ئىش بېشى:

1337 مەي ئىچمە، زىنادىن سەن ئەيلە ھەزەر،
بۇ ئىشلار گادايلىق تونىن كەيدۈرەر.

1338 ھارلىق مىلك كۈناغا پاتۇرغاي سېنى،
قاچار بەخت زىنادىن، يۇزۇڭ توكۈلەر.

1339 سوزىن كەستى ئايتولدى، دىدى: ئەي ئوغۇل،
ئۇنۇتما، كېرەكلىك ساڭا سوز مۇ شول.

1340 تولۇق سوزلىدىم مەن، ئىشەنگىن ماڭا،
سوزۇم ئاڭلىساڭ، بەخت كېمەيمەس ساڭا.

1341 بۇ ئېيتقان سوزۇمنىڭ ۋەسىيەت ئېىتى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى كوڭۈلگە پۈتى.

23

AY TOLDÏ KÜN TOQIDÏ ƏLIGKƏ QUMARU BITIK BITIMIXIN AYUR

1342 bitigü bilə qoldï qaqïd tətik
bayat atï birlə bitidi bitik

1343 bayat atï birlə səzüg baxladï
tərütgən igidgən kəqürgən idi

1344 tərütti tümən miŋ bu sansïz tirig
tirilgü bərür qodmaz aqïn birig

1345 yorïtur qamuoqqa tiləmix tilək
kərək bolmaz anda kər arqa yelək

1346 tiləsə tərütür bolur qolmïxï
tiləp boldï barqa anïŋ qïlmïxï

1347 ölümkə tərütti bu sansïz qonum
tirig barqa elgü anar yoq ölüm

1348 səvüg savqïqa miŋ mənindin səlam
təgürsün bayatïm kəsüksüz ulam

يىگىرمە ئۈچىنچى باب

ئاتۇلۇشلۇق ئۇلۇغ ئىشنى ساياھەت قىلغۇچىلار ھەققىدا

1342 قەلەم ـ قەغەز ئېلىپ، بۇ ئاقىل تىنىك،
خۇدا ئاتىغان يېرىگە پۇتىدى بىنىك.

1343 سوزىن باشلىدى تەكرى ئاتى بىلەن،
ياراتقان، ئۇستۇرگەن، كەچۈرگەن ئىگە.

1344 ياراتتى تۇمەن مىلك ـ سانسىز تىرىك جان،
بەرەر رىزق، ئاچ قويماي ھەممىسىن ھامان.

1345 يۈرىتۇر ھەممىگە تىلىگەن تىلەك،
ئۇنىڭغا كېرەكمەس ھېچ ئارقا يولەك.

1346 تىلىسە ياراتۇر، بولۇر خاھىشى،
تىلەگى بويىچە بولۇر قىلمىشى.

1347 ئولۇمگە ياراتتى بۇ سانسىز قونۇم[110]،
ئولەر ھەممە تىرىك، ئاڭا يوق ئولۇم.

1348 سويۇملۇك ئەلچىگە مەندىن مىلك سالام،
يېتۇرسۇن خۇدايىم ئۇزۇكسىز مۇدام.

1349 tezü əxlərinə yəmə ək adîn
təgürsün səlamîm idim kəsmədin

C63
1350 uzun kəq yaxaqîl ay əlig kutî
əküx əl axaqîl bu bəglik atî

B109
1351 atîm ərdi ay toldî kîlkîm tolu
ərildi toluluk tekər ez elü

A56
1352 elüm tutqakî kəldi tutti katîoq
kutuloru yərim yok kətərdi tatîoq

1353 məni ədgü tuttun aqîndin əküx
sana tapnumadîn barîr bu ez ux

1354 bu ədgü yanutî kumaru bitik
bitip kudtum əmdi sana ay tətik

1355 bu dunya ixinə əx ərdim bilə
ixinni yoritîm kənilik bilə

1356 munu əmdi artuk baqîrsaklikîn
bitip kodtum et sav kumaru okîn

1357 nəgü tər əxitgil baqîrsak kixi
baqîrsaklik ol kər kixilik baxî

1358 baqîrsak kixinin səzi tut savî
bu səz sav sana boloqa dəwlət avî

1359 baqîrsak kixi ol kixidə qînî
baqîrsak səzi tut bədütgəy səni

1360 ay əlig munu mən baqîrsak sana
səzüm ixkə tutqîl ay ərsig tona

1349 تۇنىڭ ھەممە ئەسھاپ يارلىرىغا ھەم،
سالامىنى ئۇزمەي يەتكۈزسۇن ئىگەم.

1350 ياشا سەن ئۇزۇن ۋاقت، ئەي بەختيار خان،
كوپ ئەللەر ئۇزرە سۇر خاقانلىق زامان.

1351 ئېتىم ئەردى ئايتولدى، قىلىغىم تولۇش،
تولۇنلۇق تۇگىدى، تۇگەتتى ئولۇش.

1352 ئولۇم ئەلچىسى كەلدى، تۇتتى قاتتىق،
قۇتۇلار يېرىم يوق، يەتمىدى تاتىق.

1353 كوپ ئېھسان بىلەن ياخشى تۇتتۇق مېنى،
كېتەرمەن خىزمەت ئەتمەي، تاشلاپ سېنى.

1354 بۇنىڭغا جاۋابەن ۋەسىيەت بىتىك ــ
پۈتۈپ قويدۇم ئەمدى ساڭا، ئەي تىتىك.

1355 جاھاندارچىلىقتا ساڭا يار ئىدىم،
ئىشىڭنى ئادالەتتە قىلار ئىدىم.

1356 مانا ئەمدى ئارتۇق كويۇمچان بولۇپ،
ۋەسىيەت سوز پۈتتۈم، ئوقۇغىن كورۈپ.

1357 نەدەيدۇ ئىشتىكىن، كويۇمچان كىشى،
كويۇمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى:

1358 كويۇمچان كىشىنىڭ ئوكۇت سوزىن تۇت،
ئوگۈت سوز بېرۇر ئۇۋ قىلىپ ساڭا قۇت.

1359 كويۇمچان كىشىدۇر كىشىلەر چىنى،
كويۇمچان سوزىن تۇت، زورايتۇر سېنى.

1360 ئەي ئېلىگ مانا مەن كويۇمچان ساڭا،
سوزۇمگە ئەمەل قىل، ئەي ھۇشيار توڭا.

1361 ölüm utru kəldi ökündi özüm
asïoq kïlmadï bu ökünqüm sözüm

1362 kərək boldï əmdi bu kïlmïx tapuoq
ökünq boldï kïlmïx əsizlik kamuoq

1363 yatu kaldï tərmix bu altun kümüx
mana təgdi sakïx anïndïn ülüx

1364 ulïr mən ökünüp asïoq yok ökünq
idim rəhmətində adïn yok umunq

C64
1365 bu kün mən barïr mən munu ərksizin
yarïn sən kəlir sən udu xəksizin

B110
1366 ölüm tutmaz ərkən odun ay əlig
ixinni ətingil yətürgil bilik

1367 bəla küq yərində sən ədgü kïlïn
bodunuoq səvindürgil əlgin tilin

1368 əsənlik ədində sən ədgü tətür
tavar nən barïnda ülə həm yətür

1369 nəgü tər əxitgil kəni sözlüg ər
kiqigdə odunmïx yiti kəzlüg ər

1370 ölüm kəlməz ərkən ölümkə ətin
tiriglik ədində tapuoq kïl tapïn

1371 ölüm kəlsə tutsa ökünq asoqï yok
nəqə mə ulïsa kara yər katïn

1372 ay əlig katïoqlan mənində kədin
yava kïlma ed kün tapuoqda adïn

1361 ئولۇم كەلدى ئۇتتۇر، ئوكۇندۇم ئوزۇم،
ھىچ پايدا قىلمىدى ئوكۇنچىم، سوزۇم.

1362 كېرەك بولدى ئەمدى تائەتلىك ئىشىم،
ئوكۇنچ بولدى بارلىق ياماں قىلمىشىم.

1363 قېلىپ قالدى يىقىلان بۇ ئالتۇن-كۇمۇش،
ھىساپ بەرمىگىم بولدى تەككەن ئۇلۇش.

1364 ئولەرمەن ئوكۇنۇپ پايدىسىز، ئىسىت،
ئىگەم رەھمىتىدىن بولەك يوق ئۇمىت.

1365 بۇ كۇن مەن كېتەرمەن مانا چارىسىز،
ئارقامدىن كېلەرسەن تاڭنا شۇبھىسىز.

1366 ئولۇم تۇتماستىن ئەۋۋەل ئويغان ئىلىگ،
ئىشىڭنى تۇزەت سەن ئىشلىتىپ بىلىك.

1367 بالا-زورلۇق ۋاقتىدا قىل ياخشىلىق،
تىلەك ھەم قولۇڭدىن سويۇنسۇن خەلىق.

1368 ئىسەنلىك چېغىدا ياخشىلىق ئاشۇر،
تاۋار-مال بارىدا ئۇلەشتۇر، يىدۇر.

1369 نە دەيدۇ ئىشتىكىن دۇرۇس سوزلۇك ئەر،
كىچىك چاغ ئويغانغان، ئىتتىك كوزلۇك ئەر:

1370 ئولۇمگە ھازىرلان ئولۇش ئالدىدا،
خۇداغا تائەت قىل تىرىك ۋاقتىدا.

1371 ئولۇم كەلسە تۇتسا، ئوكۇنچ پايدىسىز،
نېچە ئىگرىسا قارا يەر ئاستىدا.

1372 ئەي ئىلىگ، تىرىشقىن مېنىڭدىن كېيىن،
ۋاقىت-كۇن زايە قىلماي ھەققە تېۋىن.

1373 səni armasun dunya dəwlət bilə
ḳamuoḳ ix iḳində kənilik tilə

1374 tərü tüz yorïtoḳïl boḍunḳa kəni
künün əḍgü boloḳay kənilik küni

1375 əzün otḳa atma bu dunya üqün
ḥəwa boynï piqgil ət əzkə əqün

1376 bu dunya bəgi sən aṇa bolma ḳul
səni ḳoḍmaz ərkən anï ḳoḍoḳu tul

1377 küvəzlənmə artuḳ kətürmə kəṇül
ïnanq ḳïloḳu ərməz bu dunya təṇül

1378 yaḳïn tut əzünkə kixi əḍgüsi
əsizdin yïraḳ tur toḳïoḳay yasï

1379 kixi suḳïṇa bərməgil sən ixiṇ
wəfasïz kixikə yətürmə axïṇ

A57 C65
1380 tapuoḳa ərig bol yazuḳta tïḍïn
saṇa təggü ərməz tapuoḳda aḍïn

B111
1381 əlümüg unïtma aṇar yoḳ tolum
pusuoḳdïn qïḳar təg ḳïḳar bu əlüm

1382 nəqə ḳaqsa ahir əlüm tutoḳusï
nəqə ḳalsa ahir əlüm yətgüsi

1383 əlümkə usanma kəṇül tut tirig
nəqə ḳəq tirilsə təxəngü yərig

1384 ḳanï kim ḳutuldï əlümdin ḳaqïp
ḳanï kim axundï əḍindin kəqip

1373 جاهان ئالدىمسۇن سېنى بەخت بىلە،
جىسمكى ئىشىكدا توغرۇلۇق تىلە.

1374 قانۇن تۆرۈ يۇرۇتكىن خەلقىگە كونى،
كۆنۈڭ ياخشى بولغاي قىيامەت كۈنى..

1375 بۇ دۇنيا ئۇچۇن ئوتقا ئاتما ئوزۇڭ،
ئۆزۈڭ نەپس بوينىنى، ئال تەندىن ئوچۇڭ.

1376 بۇ دۇنيا بېگى سەن ئاڭا بولما قۇل،
سېنى ئاشلىماستا، ئۇنى تاشلا تۇل.

1377 غۇرۇرلانما ئارتۇق، كىبىر قىلمىغىن،
بۇ دۇنيا ئىشەنچسىز، كوڭۈل بەرمىگىن.

1378 كىشى ياخشىسىنى بېقىن تۇت ھامان،
ياماندىن ھەزەر قىل، بېتەر كوپ زىيان.

1379 تاماخور كىشىگە سەن بەرمە ئىشىك،
ۋاپاسىز كىشىگە يىگۈزمە ئېشىك.

1380 تائەتكە غەيۇر بول، كۈنادىن توسال،
تائەتتىن بولەكتىن نەپ تەگمەك ھۇمال.

1381 ئۇلۇمنى ئۇنۇتما، توسار نەرسە يوق،
سوكۈكتىن چىقاردەك چىقار بىتۈيۈق..

1382 نەچە قاچساڭ ئاخىر ئۇلۇم ئوتقۇسى،
نەچە قالساڭ ئاخىر ئۇلۇم يەتكۈسى.

1383 سەگەك ئول ئۇلۇمدىن، غاپىل قالما سەن،
بولۇر يەر توشەك، ھەر نەچە ياشا سەن.

1384 قېنى كىم قۇتۇلدى ئۇلۇمدىن قېچىپ،
ئەجەلنىڭ ۋاقتىدىن كىم قالدى ئېشىپ؟

1385 ədi yakxï sözlər bilik yanzatu
bu əd kün tiriglikləriğ mənzətü

1386 ana oğlanï kərsə arkïx sanï
ərük turoğu bolmaz ərüklər kanï

1387 ata arkasïndïn tooğulsa oğul
ana karnï mənzil kaq aylïk amul

1388 anasïnda toğsa atansa atï
musafir bolup mindi ədlək atï

1389 küni bir manïm ol tüni bir manïm
ələtür ölümkə kurïtur ənïm

1390 azun bir tüxün ol gürün bir tüxün
bu tüxün kopursa tüxün ol azun

1391 küdər ol azunda sana iki yol
bu iki yolunda kayu ərki yol

1392 yolun onqa kəlsə ətildi ixin
kalï solqa kəlsə ulïp qal baxïn

1393 tarïoğlaoğ ərür dunya ələg kutï
tarïsa orar ər tirilgü otï

1394 nəgü əksə yərkə yana ol ənür
nəgü bərsə əvrə anï ok alur

1395 kixi nəni alma yəmə təkmə kan
bu iki yazukka ulïr qïksa jan

B112 C66

1396 bu tüx təg tiriglik kəqər bəlgüsüz
kərək bəg kərək kul barïr kəlgüsüz

1397 kanï tüx sanï boldï kəqmix künün
əkünqtə aḍïn yoḳ bu ḳalmïx künün

1398 nəgü tər əxitgil oḍunmïx kixi
oḍunmïxta kəḍin əkünmix kixi

1399 tüxün təg kəqürdün tiriglik oḍuoɣ
ḳanï asoɣï kərkit maṇa bir boḍuoɣ

1400 kününṇi kəqürdün tilək arzuḳa
tiriglik tükədi əkünq ol yoḍuoɣ

1401 usanma tiriglikkə artuḳ saḳïn
tiriglik əlümkə əḍi ək yaḳïn

1402 saran bolma əlig aḳï bol aḳï
ḳalïr mənü əlməz aḳïlïḳ atï

1403 ər at sü bu nəṇkə küvənmə əküx
asïoɣ ḳilmaoɣay sü bu altun kümüx

1404 yuluoɣ ḳïlma əzni aḍïnlar üqün
suyurḳa əzünṇi kəyürmə küqün

1405 sənində ozaḳï azun bəgləri
azun ḳoḍtï bardï yatur kər güri

1406 saṇa ma anunmïx turur bu əlüm
əḍiṇə küḍər ay yarumïx künüm

1407 nəgü tər əxit dunya 'əybïn bilip
saṇa səzləgüqi ukuxtïn alïp

1408 aqïoɣ suv təg ol kər bu dunya nəṇi
nəqə iqsə ḳanmaz əliməz tili

1397 قېنى ئۇ، چۈشۈگىدەك كەچۈرمىش كۆنۈڭ،
ئوكۇنچتىن بولەكمەس بۇ قالمىش كۆنۈڭ.

1398 نە دەيدۇ، ئىشتىگىن، ئويغانغان كىشى،
ئويغىنىپ كېيىن ئۇ ئوكۇنگەن كىشى:

1399 چۈشۈگىدەك كەچۈردۈڭ تىرىكلىك چېغىڭ،
قېنى پايدا، كورسەت ماڭا بىر ئىزىڭ؟

1400 كەچۈردۈڭ كۈنىڭنى ھەۋەس-ئارزۇدا،
تۈگىدى تىرىكلىك، قالدى پۇشمىنىڭ.

1401 تىرىكلىككە ئالدانما، بەكمۇ ساقىن[112]،
تىرىكلىك ئولۈمگە ناھايەت يېقىن.

1402 بېخىل بولما ئىلىگ، سېخى بول سېخى،
قالۇر مەڭگۈ ئوچمەس سېخىلىق ئېتى.

1403 قوشۇن، ئات، يىگىتكە كۆۋەنسمە ئوكۇش[113]،
نەپ بەرمەس ئۇلار ھەم بۇ ئالتۇن-كۈمۈش.

1404 پىدا قىلما ئوزنى بولەكىلەرنى دەپ،
ئوزەڭگە ئېچىن، ئوتقا كىرمە كۆچەپ.

1405 سېنىڭدىن بۇرۇنقى جاھان بەگلىرى،
جاھان قويدى، كەتتى، كور ئولىدى يېرى.

1406 ساڭا ھەم ئۇرۇپتۇ تەيىيار بۇ ئولۇم،
پەقەت ۋاقت كۆتەر ئۇ، ئەي يورۇق كۆنۈم.

1407 نىمە دەر ئىشىت، دۇنيا ئەيبىن بىلىپ—
ساڭا سوزلىگۈچى، ئەقىلدىن ئېلىپ:

1408 كويا بىر ئۇزلۇق سۇ بۇ دۇنيا مېلى،
كىشى قانماس ئىچىپ، نەم بولماس قىلى.

1409 بۇ دۇنيا كولەڭگە كەبى، ئەي توغا،
قاچار ئىزلىسە، قاچساڭ يېپىشۇر ساڭا.

1410 ئالۋۇنغا[114] ئوخشايدۇ بۇ دۇنيا ئىشى،
تۇتاي دەپ سۇنسا قول، يۇتۇرەر كىشى.

1411 ئېلىنگ، غەيرەت ئەيلەپ ئۆزەڭگە ياخشى بول،
بېگى ياخشى ئولسا، خەلق ياخشى ئول.

1412 خەلق قوي كەبىدۇر، بېگىدۇر چوپان،
چوپان بولماق كېرەك قويغا مېھرىۋان.

1413 ئىشكىتە يىغلىغان تولا ئاچ بورى،
ئېلىنگ سەن كۆزەت بەك قويۇڭنى، يۇرى!

1414 غەزەپلەنمە ئىشتا، سەن ئوپكەڭنى باس،
بەگ ئولسا غەزەپلىك، بۇ بەگلىك تۇرماس.

1415 كىشىگە يىرىك سوز قىلما، يىغ تىلىن،
يىرىك سوز يېلىنجاپ تۇرغان بىر يېلىن.

1416 سىلىق بول، بېسىق بول، يۇۋاش، تىنچ بول،
پۇتۇن ياخشىلىققا يەتسەڭ ئوزۇڭ قول.

1417 تۇرۇپتۇ ئالدىڭدا ئۇزۇن يول سەپەر،
ئاقىللار بۇ يولغا خوپ ئوزۇق ئېتەر.

1418 ساراي، قەسىر سالما، ئەي ئېلىسىگ قۇتى،
تەييارداۇر ساڭا ئوي، قارا يەر قېتى.

1419 ئىگىز، كەڭ، بىزەكلىك سارايىڭ قېلىپ،
ئىگرارسەن قاراڭغۇ يەر ئويدە يېتىپ.

1420 نە لازىم غەزىنە — بۇ ئالتۇن — كۆمۈش،
ساڭا تەككۈسى ئىككى بوزلا ئۇلۇش.

1421 بۇڭا ئوخشتىپ ئېيتتى شائىر تىلى،
بۇ شائىر سوزى، كور، ئاچار سوز يولى:

1422 غاپىل ئادەم ئوغلى تولا مال يىغار،
يىيەلەمدۇ-يوقمۇ، چۈشەنمەي قالار.

1423 بېيىپ ئۇ تىلەككە ئېرىشكەچ پۇتۇن،
تۇگەپ بۇ تىرىكلىك، ئەزىز جان ئۇچار.

1424 ئاۋىنما، كۆۋەنمە ھوزۇرغا ئەي خان،
ئاۋىنچىلىق، كۆۋەنچىلىق ئوخلىتۇر ھامان.

1425 تىرمكلىك زايە قىلما دۇنيانى دەپ،
قىينايدۇ سېنى ئۇ ئوتكۇنچى كۇچەپ.

1426 ئاغىر-چۈز پۇركەنگەن بۇ نازۇك تېنىلىق،
قارا يەر يېپىنار ئەي ئاقىل، بىلىلىق.

1427 ئوتسمۇ سويۇنچكە تېنىلىق ئاۋۇنۇپ،
قارا يەر قېتىدا ياتار سوزۇلۇپ.

1428 تەۋرەتمەس يورغا-يۇگرۇك ئاتتىن چۈشۈپ،
مىنەرسەن ئىگەرسىز ياغاچ، مۇڭلۇنۇپ.

1429 بۇنى ئۇق، تەييارلان ئولۇمگە ھامان،
يىمە يەر قېتىدا تاڭنا پۇشايمان.

1430 ھەر ئىشتا خۇدادىن سەن تەۋپىق تىلە،
سېنى قوللار ھەق، شۇبھىسىز، كۆچ بىلە.

1431 يامانۇ-ياخشىلىق كەلسە بول رىزا،
ئېغىزنى دۇرۇس تۇت، بوي ئەگ قازاغا.

1432 بولاي دىسەڭ ئىككى جاھان باشچىسى،
يېقىنلاشما بۇ بەش ئىشقا ياخشىسى:

1433 ḫəramqa qatïlma yəmə qïlma küq
kixi qanï təkmə həşim qïlma əq

1434 bor iqmə fəsaddïn yïraq tur təzə
bu qaq nən yorïr tutqï bəglik buza

1435 əzün mənü bəglik tiləsə tuqï
tərü qïl boḍundïn kətürgil küqi

1436 boḍunqa baxï sən ay əlig bu kün
boḍunuoq küḍəzgil oḍuoq tur əgün

1437 uluoq yük boyunqa yüḍürdi əlig
usal bolma saqlan ay qïlqï silig

1438 ət əz arzu sürgən ḫəwaqa bulun
bulun bolma bolsa əzünni yulun

1439 kəqürmix tiriglik tüpi boldï yəl
bu qalmïx tiriglik nəqə bərgə əl

1440 yava qïlma əmdi bu qalmïx künün
əzündin arïtoqïl yazuqun münün

B115 C69

1441 wəfa qïloqu ərməz bu dunya bilin
kəqər dunyada əz azuqun alïn

1442 nəgü tər əxitgil saqïnuq kixi
saqïnuq kixi ol azunda baxï

1443 bu azun tüxün ol sən arqïx sanï
tüxündə nəqə boloqa arqïx küni

1444 səray ol azun kər bu qazoqanq yəri
nəgü bulsa munda naru ïḍ yorï

1433 هارامغا قوشۇلما ۋە كورسەتمە كۆچ،
خۇسۇمەت قىلىپ توكمە قان، ئالما ئوچ.

1434 پاساتتىن يىراق تۇر، سەن ئىچىمە شاراپ،
قىلۇر بۇ نەرسىلەر بەگلىسىگىڭ خاراپ.

1435 تىلەسەڭ بەگلىگىڭ سەن مەڭگۈ مۇدام،
بول ئادىل، زۇلۇمنى يوقاتقىن تامام.

1436 ئېلىگ سەن بۇكۇن خەلقىڭگە باشچىسى،
بول ئويغاق، ئەقىللىق، خەلق ساقچىسى.

1437 يۇدۇلدى بويۇنغا، ئېلىگ، ئېغىر يۈك،
غاپىل ئولما، ساقلان، ئەي خۇلقى تۆزۈك.

1438 ۋۇجۇت رەيى ئەيلەر نەپسىكە ئەسىر ئول،
ئەسىر ئولما، ئولساڭ ئۇنىڭدىن قۇتۇل.

1439 كەچۈرگەن تىرىكلىك بولدى بوران-يەل،
بۇ قالغان تىرىكلىك بېرەر قانچە ئەل؟!

1440 زايە قىلما ئەمدى بۇ قالغان كۈنۈڭگە،
گۈنا ۋە قۇسۇردىن ئېرىنغدال ئۆزۈڭ.

1441 بۇ دۇنيا بىۋاپا ئېرۇر، ياخشى بىل،
كېچەر دۇنيادا ئوز ئۆزۈڭنى قىل.

1442 نىمە دەر، ئىشتىكىن، تەقۇادار كىشى،
تەقۇادار كىشىدۇر جاھانىنىڭ بېشى:

1443 بۇ دۇنيا قونالغۇ، ئۇزۇڭگە سەن كارۋان،
قونالغۇدا كارۋان قانچىلىك تۇرغان؟

1444 بۇ دۇنيا سارايدۇر قازانماق يېرى،
نە تاپساڭ بۇ يەردىن، ئۇنى ئال، يۈرى.

1445 əzün kəqgü mundïn kəqün axnu ïḍ
kərəkligni aloqïl kərəksizni tïḍ

1446 munu mən barur mən mṇni kər oḍun
katïoqlan əzünkə at əḍgü koḍun

1447 nəgü tər əxitgil əlügli tirig
əlürdə bərip bardï ət sav ərig

A59
1448 əlügli tirigkə bərür pənd tilin
əxitgil anï sən kənülkə alïn

1449 ayur ay tirig sən usanma oḍun
usandïm əkünqün yatur mən yïlïn

1450 ay əlig bu bəglik uzun kolsa sən
kaq ix kïl kaq ix koḍ kïlur ərsə sən

1451 tərü kïl katïoqlan yulup kïlma küq
tapuoq kïl bayatka anïn kapoqï kuq

1452 ikinqi usal bolma sak tur oḍuoq
sana təgməsün bir mufaja yoḍuoq

1453 iki əḍtə kïlma kayu ərsə ix
həwa əvkə kəlsə sərip kïsoqu tix

1454 bu kaq nən küḍəzgil küḍəzildi əl
uzun turoqa bəglik sana bərgə əl

C70
1455 kamuoq əḍgülərig aoqïr tut kətür
əsizlərni tutma əlindin kotur

1456 əsiz əndi urma tərü əḍgü ur
künün əḍgü boloqay kutun baoqa kur

1445 كوچەرسەن، ئوزۇك كوچنى ئاۋال ئەۋەت،
كېرەكتى ئال، كېرەكسزنى تاشلىۋەت.

1446 ماتا مەن كېتەرمەن، ئال ئىبرەت كورۈپ،
تىرىشقىن، كېتەردە گۈزەل ئات قويۇپ.

1447 ئولۇش ھالدا تۇرغان تىرىك نسمە دەر،
ئولەردە ۋەسيەت قىلىپ كەتكەن ئەر:

1448 تىرىككە نەسىھەت قىلۇر ئولگۈچى،
ئىشتىكىن ئۈنى، بول كوڭۈل قويغۇچى.

1449 ئۇ دەر: ئەي تىرىك، سەن بولمىغىن غاپىل،
غاپىل مەن، ياتارمەن ئوكۈنچته يىل-يىل.

1450 تىلەسەڭ ئەي ئىلىگ بەگلىك ئۈزۈن يىل،
قىلار ئىش نەچە، قىلماس نەچە، بىل.

1451 تىرىش ئادەل ئولماققا، كورسەتمە كۈچ،
خۇداغا ئائەت قىل، ئىشىگىنى قۇچ.

1452 ئىككىنچى، غاپىل بولما، ساق تۇر ئاگاھ،
ساڭا تەگمىگەي ىل، بىر بالا ناگاھ.

1453 ئىككى ۋاقتا قىلما نەچۈك بولسا ئىش،
ھەۋەس ۋە غەزەپته چىك چىشلىگىن چىش.

1454 قىلىنسا بۇ ئىشلار ئەل كۈزىتىلۇر،
بۇ بەگلىك تۇرار كوپ، ئامانلىق كېلۇر.

1455 ئەزىزلەپ ياخشىنى كوتەر يۇقۇرى،
يامانغا بەرمە ئىش، قىل ئەلدىن نېرى.

1456 يامان تۇزمە قانۇنىنى، بەك ياخشى تۇز،
كۈنۈك ياخشى بولغاي ھەم بەختىكمۇ ئۇز.

1457 nəgü tər əxitgil ay bilgə külüg
bu səzdin kətürgil əzünkə ülüg

1458 tərü əḍgü ur ay tərü bərgüqi
turu əldi əsiz tərü uroquqī

1459 əsiz əndi urma ay əlqi bəgü
əsiz bolsa bolmaz azunuoq yəgü

1460 əsiz əndi ursa əzi əz əḍin
əsiz koḍtī atīn əzində kəḍin

B116
1461 kim ərsə urup koḍsa əḍgü tərü
anīn tikti atīn aḍakīn ərü

1462 əzünni yanīlma ay əlig bakīn
tüpünni unītma əyü tur sakīn

1463 əsiz kīlkī tutma ay əlgi uzun
əsiz kīlk ulītur ikigün azun

1464 uzun boldī əlgin boḍunka yakīn
fususun kəqər bu tiriglik bakīn

1465 kəqigli turur dunya kəqti sakīn
kəligli əlüm utru kəldi sakīn

1466 məni kər məniṇdin kətür ət ərig
əkünmə yarīn sən bu kün sən tirig

1467 kixi əlsə andīn kumaru kalīr
munukī kumarum sana ay bilir

1468 səvərim sən ərdin ay əlig mana
asīoqlioq kumarumnī koḍtum sana

1457 نىمە دەيدۇ مەشھۇر ئالىم، ئاڭلىغىن،
بۇ سوزدىن ئوزۇڭگە نەسىپ تاللىغىن:

1458 قانۇننى تۇز ياخشى قانۇن تۇزگۇچى،
يامان تۇزسە بولۇر تىرىك ئولگۇچى.

1459 يامان تەرتىپ ئورناتما، ئەي بەگ ھېكىم،
يامان بولسا قانۇن، بولالماس ھاكىم.

1460 يامان تۇزسە قانۇن كىم ئوز دەۋرىدە،
يامان ئات قويار ئۇ ئوزى كەينىدە.

1461 كىم ئۇ ياخشى قانۇننى بەرپا قىلار،
ئۇنىڭ شۇھرىتى تا ئەبەتكە ياشار.

1462 دىققەت قىل، ھولۇقما ئېلىگ سەن ئوزۇڭ،
بول ئويغاق ۋە ھوشيار، ئۇنوتما تۇزۇڭ.

1463 يامان قىلما خۇلقۇڭ، ئەي ئىلگى ئۇزۇن،
سېنى يىغلىتۇر ئۇ ھەر ئىككى ئاجۇن.

1464 بولۇپ خەلقە يېقىن، ئۇزاردى قولۇڭ،
تەئەسسۇپتە كېچەر ھاياتىڭ ـ كۇنۇڭ.

1465 جاھان ئوتكۇچىدۇر، ئۇنى ئوتتى بىل،
ئولۇم كەلگۇچىدۇر، ئۇنى كەلدى بىل.

1466 مېنى كور، مېنىڭدىن سەن ئال نەسىھەت،
تىرىكسەن بۇگۇن، تاڭنا چەكمە نادامەت.

1467 كىشى ئولسە ئاندىن بىر مىراس قالۇر،
ئەي ئالىم ساڭا بۇ مىراسىم بولۇر.

1468 سويۇملۇك ئىدىك سەن ئەي ئېلىگ ماڭا،
پايدىلىق مىراسنى مەن قويدۇم ساڭا.

1469 asïoqlïoq kumaru kixikə səz ol
kumaru səzün tutsa asoqï yüz ol

C71
1470 munu səz bitip koḍtum əmdi qïnï
unïtma bu səzni unïtma mənï

1471 nəqə kəq yaxap əz tirig tursa sən
əlüm boldï ahir yanïx kərsə sən

1472 səziksiz əlüm bir kün ahir kəlir
tirilmix bu janlïoq janïn aloqalïr

1473 okïoqqï kəlürkə anunoqu kərək
uzun yol yorïrka ətingü kərək

1474 əlümdin kutuloqu yarï yok bilin
əlümkə ətingil kərəkin alïn

1475 nəgü tər əxitgil əgi yətmix ər
əlümüg əlürdə oza ukmïx ər

1476 kəzikqə kəlir bu əlümnün kurï
əlümkə əzün qïn anuklap yorï

B117
1477 kümüx kur baoquqï munu mən təyü
əlüm tuttï ərsə üzüldi kurï

1478 ay əlig munu mən ətədim həkïn
tükəl kïldïm əmdi baoqïrsaklïkïn

1479 bayat bərsü təwfik kamuoq əḍgükə
kutaḍsu bu əḍgü yəgü kəḍgükə

1480 əsənin tirilgil əküx yïl yaxa
səvinqin avïnqïn əküx əl axa

1469 پايدىلىق مىراستۇر كىشىلەرگە سوز،
مىراس سوزنى تۇتسا بولۇر پايدا يۇزا!

1470 پۇتۇپ قويدۇم ئەمدى بۇ سوز چىنىنى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى، ئۇنۇتما مېنى.

1471 ياشاپ قانچىلىك كوپ، كورەرسەن كورۇم،
يانار جايىڭ ئاخىر بولۇر شۇ ئولۇم.

1472 ئولۇم شۇبھىسىز، بىر كۈن ئاخىر كېلۇر،
بۇ بارچە تىرىكنىڭ جېنىنى ئالۇر.

1473 دەۋەتچى كېلىشكە تەييارلىق كېرەك،
ئۇزۇن يول يۇرۇشكە ھازىرلىق كېرەك.

1474 ئولۇمدىن قۇتۇلۇشقا يوق ھىچ ئامال،
ئولۇمگە ھازىرلان، كېرەكلىكىنى ئال.

1475 نە دەر، ئاڭلا، ئەقلى تولۇپ يەتكەن ئەر،
ئولۇمنى ئولۇشتىن بۇرۇن بىلگەن ئەر:

1476 ئولۇم نوۋەتنى ئوز پەيتىدە كېلۇر،
ئولۇمگە ئوزۇڭنى راسلا، تەييار تۇر.

1477 كۆمۈش قۇر باغلىبان مەن-مەن دىگەنلەر،
ئولۇم تۇتسا ئۇنى، ئۇزۇلگەي بۇ قۇر.

1478 ئەي ئېلىگ، ئوتتىدىم مانا مەن ھەققىڭ،
ئادا قىلدىم ئەمدى سېنىڭ شەپقىتىڭ.

1479 خۇدا بەرسۇن تەۋپىق پۇتۇن ئەزگۈگە،
قۇتاتسۇن بۇ ئەزگۇ يىمەك-كەيىگۈگە.

1480 ئېسەن بول، تىرىكلىك قىلىپ مېڭ ياشاپ،
قۇۋانچ ۋە سويۇنچتە تولا ئەل سوراپ.

A60

1481 baoɣïrsaḳlïḳ ərdi mənin bu səzüm
əsən ḳal səlamət ay kərklüg yüzüm

1482 munu mən barïr mən ay əlig ḳutï
turu ḳaldï ooɣlum bu baoɣrïm oti

1483 bayatḳa tutuzdum munï yalvara
tiləsə küḍəzgəy kəyər ot ara

1484 saṇa ḥajətim bu kərü bər munï
sürə ïḍma boloɣay yavalar sanï

1485 ḳamuoɣ nəṇkə təṇri ḳïlur ol səbəb
ḳamuoɣ əḍgü əsiz aṇar əz üləp

1486 ooɣul ḳïz səbəbi ata ol ana
ḳïlïnq artasa ya ətilsə yana

C72

1487 munu mən atasï əlür mən bu kün
kiqig ḳaldï ooɣlum yətim əgsüzün

1488 bar ərsə ḳalï bu tapuoɣqï ḥəḳï
səbəb bol munï əḍgü yolḳa oḳï

1489 kərü ïḍma əgrətgil ərdəm bilik
bilik ərdəmin bulsu əlkə əlig

1490 ətilsü ḳïlïnqï tüzülsü yorïḳ
tusulsu tapuoɣḳa alïnsu alïḳ

1491 yava ïḍma boxlaoɣ yïoɣa tut ḳïsa
yïoɣa tutsa ooɣlan bulur ḳut basa

B118

1492 nəgü tər əxitgil ḳarï kəkləmix
sïnamïx uḳup ḥəm bilip səzləmix

1481 ئېرۇر مېھرىۋانلىق پۈتۈن بۇ سوزۇم،
سالامەت-ئېسەن قال گۈزەل يۈزلۈگۈم.

1482 مانا مەن كېتۈرمەن، ئەي ئېلىگ قۇتى،
قېلىپ قالدى ئوغلۇم-بۇ باغرىم ئوتى.

1483 بۇنى تاپشۇردۇم مەن ھەققە يالۋۇرا،
تىلەسە ئۇ ساقلار كويەر ئوت ئارا.

1484 ساڭا ھاجىتىم شۇ: قاراپ قوي ئاڭا،
يىراق قىلما، بولۇپ قالمىغاي ياۋا.

1485 ھەر ئىشقا قىلۇر بىر سەۋەبنى خۇدا،
يامان-ياخشىلىقتۇر ئۇنىڭ قولىدا.

1486 ئوغۇل-قىز سەۋىۋى ئاتا ھەم ئانا،
بۇزۇلسا قىلىغى، تۇزەلسە يانا.

1487 مانا مەن ئاتاسى ئولەرمەن بۇ كۈن،
كىچىك قالدى ئوغلۇم يىتىم-ئوكسۇزۇن[115].

1488 تونۇساڭ خادىم ھەققى بار مەندە دەپ،
ئۇنى ياخشى يولغا ئوندە، بول سەۋەپ.

1489 قاراپ تۇر، ئۇگەت ئاڭا ئەردەم، بىلىك،
بىلىم پەزىلە بولسۇن ئەلگە يېتىك.

1490 يېتىلسۇن، تۇزەتسۇن قىلىق-ھەركىتىن،
لاياقەت بىرلە ئۇ تاپسۇن خىزمىتىن.

1491 ئۇنى قويمىغىن بوش، قاتتىق تۇت سەپ،
تۇتۇلسا ئوغۇل چىلىك، تاپار قۇت بەرىپ.

1492 نەمە دەر ئىشىت، چال، بىلەرمەن كىشى،
سىناپ ھەم ئۇقۇپ سوز سوزلىگەن كىشى:

1493 kiqig ərkən əgrət ooqulka bilik
kiqigdə bilik bilsə kətrür əlig

1494 ayama ooqul kïzka bərgə yətür
ooqul kïzka bərgə bilik əgrətür

1495 kiqigliktə bilsə ooqul kïz nəni
karïp əlməginqə unïtmaz anï

* * *

1496 tükəttï bitik türdi badï tutup
alïp ooqlïna bərdi əlgin sunup

* * *

1497 ayur bu bitik tut yitürmə ooqul
əligkə təgürgil kumarum bu ol

1498 bitikim okïsun səzüm tutsunï
əlümkə anunsun ixin ətsüni

* * *

1499 uluoq tïndï ətrü ooqulka baka
ayur sən munï uk kənikə yaka

1500 yana aldï ooqlïn konïna kuqa
əpüp yïoqladï bürnü yaxïn saqa

* * *

1501 ayur ay ooqul kərdün əmdi məni
nə halïn barïr mən unïtma munï

1493 ئوغۇلنى كىچىكتە ئوقۇتماق زورۇر،
كىچىكلىكتە بىلسە ئۇتۇغلۇق بولۇر.

1494 ئوغۇل-قىز ئايىماي تاياق بىرلە ئۇر،
تاياق قىز-ئوغۇلغا بىلىم ئوگىتۇر.

1495 كىچىك چاغدا بىلسە بالا نېمىنى،
قېرىپ ئولمگۈنچە ئۇنۇتماس ئۇنى.

* * *

1496 ئۇ خەتنى تۇگەتىپ باغلىدى تۇرۇپ،
ئىلىپ ئوغلىغا بەردى قولنى سۇنۇپ.

1497 دىدى: تۇت بۇ خەتنى، يوقاتما ئوغۇل،
ئىلىككە يېتۇرگىن، مىراسمدۇر ئول.

1498 خېتىمنى ئوقۇسۇن، سوزۇم تۇتسۇن ئۇ،
ئولۇمگە بولۇپ تەخ، ئىشىن ئەتسۇن ئۇ.

* * *

1499 ئۇلۇغ بىرنى تىندى، قاراپ ئوغلىغا،
دىدى: بىل بۇنى، مالغ ھەقلىق يولىغا.

1500 ئۇ باستى ئوغلىنى باغرىغا قۇچۇپ،
ئوپۇپ يىغلىدى كوپ يېشىنى توكۇپ.

* * *

1501 دىدى: ئەي ئوغۇل سەن كورەرسەن مېنى،
نە ھالدا كېتەرمەن، ئۇنۇتما بۇنى.

1502 saŋa ma səziksiz bu əḍ kəlgü ol
usal bolma ahir əzüŋ əlgü ol

1503 kərəklig sözüg mən tutuzdum saŋa
sözümni unïtma du'a kïl maŋa

C-
1504 kalï ǝlig əḍləp tiləsə sǝni
yorïḳ tüz tapuoɣ kïl basïnma anï

1505 yava bolma boxlaoɣ yügürmə əzün
kəni bol silig bol kïlïnqïn sözïn

1506 kǝqə yatsa kǝq yat yana ərtə tur
yatïp ərtə kopoqan kutïn arturur

1507 bayat yarlïoqïn sən aoqïr tut aoqïr
ǝligkə tapuoɣ kïl isingil baoqïr

B119
1508 ǝsizkə yaoquma yïraḳ tur təzə
yorï əḍgülük kïl yorïḳ yol tüzə

1509 sözünni küḍəzgil səlamət yorï
əzüŋni küḍəzgil əsənin karï

* * *

1510 sözin kəsti ooqlïn kuqup yïoqladï
ulïndï yana ol əkünqlər yǝdï

* * *

1511 ayur ay inanqsïz azun bi-wəfa
nəlük kïldïŋ əmdi maŋa sən jəfa

1512 tü ni'mət bilə bu igiḍmix əzüm
kirür bu kara yǝrkə kərklüg yüzüm

1513 anadïn nətəg tooqdum ərsə bu kün
anïŋ təg barïr mən yalïnïn munun

A61
1514 nəgü tər əxitgil əlügli ək ər
ölümkə əkünüp uliɔqlï bək ər

1515 karïndïn qïkardïŋ karïnka kirür
xəkərdïn igiqtiŋ yïlanka bərür

1516 əsizim yigitlik tiriglik əsiz
əkünqün sïɔqït birlə gürkə kirür

* * *

1517 sïɔqït kodtï ay toldï yətürüp əgin
kumaru ülədi kixikə nəŋin

1518 bəhil koldï barqa kadaxlarka ol
tilər boldï janï yaxïl kəkkə yol

1519 kəzin kəkkə tikti kətürdï əlig
xəhadət bilə kəsti təprər tilig

1520 yaruk jan üzüldi tünərdi küni
bayat atï birlə kəsildi tïnï

1521 ədizlik tilədi süzük jan turuɔq
uqup bardï jan kaldï kalbüd kuruɔq

1522 bolup tooqmaduk təg yitip bardï jan
azunda atï kaldï bəlgü nixan

B120
1523 nəgü tər əxit əmdi kənli kəni
usallïk usïndïn odunmïx küni

1524 ət öznün əvi ol bədizlig əvin
süzüg jan əvi ol bədiz təg tənin

1525 kuruoq kaldï kalbüd uqup barsa jan
bayat bildi kanqa barïr ərsə jan

1526 ədiz boldï ornï ay kutluoq kuta
tənisə kodï insə boldï yuta

1527 ikidə biri boldï xəksiz ülüg
tirildi ölümsüz uzun mənülüg

1528 nə munluoq turur kərsə yalnuk özi
yorïrda yitər atï kəslür sözi

1529 kayudin kəlïr ərki kanqa barïr
kayuda turur ərki kayda yorïr

1530 bilikli bilirmü nəgü tər nəgü
ukuoqlï ukarmu nəgü tər bəgü

1531 bilikli bayat ol bilir bu ixig
ukuoqlï uoqan ol ukar bu ixig

1532 ara bir ïqar kər yorïr bəlgüsüz
ara kəz kərüdə bolur bəlgüsüz

1533 ədi kisoqa özlüg bu yalnuk özï
sakinqï uzun həm bədük til sözi

1534 kərü barsa yalnuk bu ərksizlikin
nəlük munqa yavlak kətürdi əgin

1535 iki künlük ərtər azunuoq bulup
nəlük kərdi kəgsin kaya təg bolup

1524 ۋۇجۇدۇڭ ئويمدۇر بىزەكلىك ئويۇڭ،
سۆزۈڭ جان ئويمدۇر سۇرەتتەك تېنىڭ.

1525 قۇرۇق تەن قالۇر ئۇ ئۇچۇپ كەتسە جان،
خۇدالا بىلۇر نەگە بارغاي بۇ جان.

1526 جان ئورنى ئىگىزدە، بىل ئەي بەختيار،
توۋەن چۈشسە يامان پالاكەت بولار.

1527 ئۇ شەكسىز ئىككىدىن بىرىنى تاپار،
ئۇ ئولمەس، ئۇزۇن ھەم مەڭگۈلۈك ياشار.

1528 نە چاغلىق زەئىپتۇر بۇ ئىنسان ئوزى،
يۇرەركەن يۇتەر ئېتى، كېسىلۇر سوزى.

1529 قەيەردىن كېلۇركىن؟ قەيەرگە بارۇر؟
قەيەردە تۇرۇركىن؟ قەيەردە يۇرۇر؟

1530 بىلىملىك بىلەمدۇ؟ نىمە دەر بۇنى؟
ئەقىللىق ئۇقامدۇ؟ نىمە دەر ئۇنى؟

1531 خۇدادىن بولەك يوق بۇنى بىلگۈچى،
پەقەت بىرلا تەڭرى بۇنى ئۇققۇچى.

1532 گەھى ئۇ يوشۇرنۇپ كېزەر بەلگىسىز،
ۋە بەزى كورۈنۇپ، كېتەر بەلگىسىز.

1533 تولا قىسقا ئومۇرلۇك بۇ ئىنسان ئوزى،
غېمىلا ئۇزۇن ھەم بۇيۇك تىل-سوزى.

1534 كورەرسەن، بۇ ئىنسان زەئىپ نە قەدەر،
ئۇ شۇنچە يامانلىق نېچۈك كوتىرەر؟

1535 ئىككى كۈنلۈك ئوتكۈنچى دۇنيا كورۈپ،
نېچۈك كەردى كوكسىن قىيا تاش بولۇپ.

1536 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئويغانغان كىشى،
ئولۇمنى تونۇپ، يولغا كونگەن كىشى:

1537 ئەجەپ تەڭدىشىڭ يوق، يامان، ئەي ئولۇم،
توسالماس سېنى بولسا مىڭلاپ تولۇم[117].

1538 كېلەرسەن ئومۇمغا، قۇتۇلماس ئىرى،
يامانۇ-ياخشىنىڭ ئوزۇڭ بىر توري.

1539 بولاتتى تىرىك قالسا ئالىم ئامان،
بولاتتى ئولۇپ كەتسە بارلىق نادان.

1540 يامان-ياخشى قالماس تامامەن ئولۇر،
ئولۇغمۇ، كىچىكمۇ قارا يەر بولۇر.

1541 ئولۇمدىن قېچىشقا كېچىك يوق چوقۇم،
ھەر قانچە ياشا سەن، كېلەدۇر ئولۇم.

1542 نە ياخشى دېمىشدۇر بۇ ئەل باشلار ئەر،
ئىشنى بىلىپ ھەم ئۇقۇپ ئىشلەر ئەر:

1543 نە ياخشى ئىش ئەردى ئولۇم بولمىسا،
نە كورگەم ئىش ئەردى كىشى ئولمىسە.

1544 راھەتكە يەتكۈزدى مېنى بۇ ئولۇم،
ئولۇم بۇزدى مېنىڭ ئاساسىم-ئۇلۇم.

1545 ئەجەپ يوق ئولۇمگە، تۇغۇلغان ئولۇر.
تۇغۇلغان ئولۇر، كور، قارا يەر بولۇر.

1546 كىشىگە ئىست يوق، كىشىلىك ئىست،
ئەمەس ئەرگە ئېپسۇس، دۇرۇسلۇق ئىست.

1547 قېرى بۇ جاھاننىڭ شۇدۇر ئادىتى،
ئەمەل قىل ۋە يا قوي ئۇنى شۇ پېتى.

24

KÜN TOƟIDÏ ǪLIG ƟGDÜLMIXNI OKĮÏMÏXÏN AYUR

1548 bu ay toldï yasïn kəqürdi ǫlig
okïp ooqlïna bǫrdi ət sav ərig

1549 ayur ay ooqul kïlma artuk sakïnq
sakïnq kəqsə ahir tüpində səvinq

1550 sana təgmədi bu sakïnq yalnuzun
mana təgdi kadoqu sakïnqlar uzun

B122
1551 kənülni qəkürmə əzünni avït
baka tur mana əz tapuoqka əvit

1552 atan əldi ərsə ata mən sana
atalïk kïlayïn ooqul bol mana

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ ǪLIGKƏ

1553 yər əpti kər əgdülmix aydï ǫlig
uzun kəq yaxaoqïl axayu ǫlig

يىگىرمە توققىزىنچى باب

كۆتۈرىدىغان ئىلكنىڭ ئوگدۇلىشى قېچىپ قالغانلىغى بايانىدا

1548 ئېلىگ ماتەم ئوتكۈزدى ئايتولدىغا،
ئوگۈت بەردى كوپ، قىچقىرىپ ئوغلىغا.

1549 دىدى: ئەي ئوغۇل قىلما ئارتۇقچە غەم،
غەم ئوتسە، بولۇرلەر ئاخىر شاتلىق ھەم.

1550 بۇ غەم كەلمىدى، قارا، يالغۇز ساڭا،
ئۇزۇن قايغۇ-غەملەرمۇ كەلدى ماڭا.

1551 چۈشۈرمە روھىڭنى، ئۆزەڭنى ئاۋۇت،
يېنىمدا تۇرۇپ سەن، خىزمىتىمدە ئوت.

1552 ئاتاڭ ئولگەن ئولسا، ئاتا مەن ساڭا،
ئاتالىق قىلاي مەن، ئوغۇل بول ماڭا.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1553 يەر ئۈپتى ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئېلىگ،
سوراپ ئەل سەن ئۇزۇن ياشا، بول تىرىك.

1554 mən igdix ḳuluṇ mən tapuoqqī sənin
yuluoq bolsu janīm ǝligkə mənin

1555 atam janī boldī ǝligkə yuluoq
yuluoq kīlsu tənri saṇa bu ḳuluoq

* * *

1556 qīḳardī atasī bitikin ooqul
ǝligkə ətündi kər akru amul

1557 ǝlig aldī aqtī okīdī bitik
sözin ukṭī aydī ǝsiz ay tətik

1558 ayur ay baoqīrsaḳ kixidə burun
ḳapuoqum ḳurīttiṇ ḳor ǝttiṇ orun

1559 tiriglə tapīndīṇ ətədiṇ ḫəkīm
ölürdə muṇaḍīp yədiṇ həm oqəmīm

1560 ḫəkīnnī ətəyümədim mən sənin
bayat oḳ ətəsün sənin ḫəḳlarīṇ

1561 nətəg kim səvinqlig mən sǝndin bu kün
bayat bərsüni miṇ səvinqiṇ ḳutun

* * *

1562 sözin kəsti ǝlig kəzi yax saqa
turup qīḳtī andīn saḳīnqioq ḳuqa

C73
1563 əviṇə kəlip kirdi kəṇli tüxük
ḳapuoq yaptī ḳaq kün saḳīnqīn tügük

1554 ئوستۇرگەن قۇلۇڭمەن، خىزمەتچىڭ سېنىڭ،
پىدا بولسۇن ئېلىككە جانىم مېنىڭ.

1555 ئاتام جانى بولدى ئېلىككە پىدا،
پىدا قىلسۇن ساڭا بۇ قۇلنى خۇدا.

* * *

1556 چىقاردى ئاتانىڭ خېتىنى ئوغۇل،
ئېلىككە ئەدەپلە سۆنۈپ بەردى ئول.

1557 ئېلىگ ئالدى-ئاچتى، ئوقىدى بىتىك،
سوزىن ئۇقتى، دىدى: ئىسىت، ئى تىتىك[116].

1558 دىدى: ئەي مېھرىۋان كىشى سەرۋەرى،
ئىشىگىم ئۆرۈتتىڭ، بوش قالدى يېرى.

1559 تىرىك چاغدا ئىشلەپ، ھەققىم ئوتىدىڭ،
ئولەر چاغدا ئويلاپ، غېمىمنى يىدىڭ.

1560 ھەققىڭنى ئوتەلمەي قالدىم مەن سېنىڭ،
خۇدالا ئادا قىلسۇن ھەققىڭ سېنىڭ.

1561 نېچۈككىم، سېنىڭدىن خوشالمەن بۇ كۈن،
خۇدا بەرسۇن سېنىڭ سويۇنچىڭ قۇتۇن.

* * *

1562 سوزىن گەستى ئېلىگ، كوزى ياش چېچىپ،
تۇرۇپ چىقتى ئۇندىن، ئەلەم-دەرت قۇچۇپ.

1563 ئويىگە كېلىپ كىردى كوڭلى چۈشۈك،
نېچە كۈن ياتتى غەمكىن، يېيىپ ئىشىك.

* * *

1564 bu ay toldïnïŋ ḳïldï ooɣlï yooɣï
qïoɣayḳa ülədi kümüx ḫəm aoɣï

1565 kəqürdi yạmə ək ata ḳaḍoɣusïn
yaḳïn ḳïldï əzkə kixi əḍgüsin

B123

1566 ata pəndi tuttï yorïdï kəni
ḳutï kündə arttï yarudï küni

1567 nəgü tạr əxit əmdi əglüg kixi
baxïnda kəqürmix bilir ạl ixi

1568 ata pəndini sən ḳatïoɣ tut ḳatïoɣ
ḳutaḍoɣay künüŋ bạrgə kündə tatïoɣ

1569 ataŋnï anaŋnï səvindür tapïn
yanut bạrgə tapoɣuŋ tümən miŋ asïoɣ

* * *

1570 ạlig mə ḳatïoɣlandï anda naru
küniŋə uru bardï əḍgü tərü

1571 bayudï boḍun ḫəm ạtildi ạli
ạligkə du'a ḳïldï boḍnï tili

* * *

1572 ạlig bir kün oldúrdï yalŋuz əzün
kəmixti kitab ətrü baḳtï uzun

* * *

1564 ئاتاسى ئۇچۇن قىلدى نەزرە ئوغۇل،
ئۇلەشتۇردى يوقسۇلغا ئىپەك رەخت ۋە پۇل.

1565 كەچۇردى شۇ ھالدا ئاتا قايغۇسىن،
ئوزىگە قىلدى دوست كىشى ياخشىسىن.

1566 ئاتا پەندىنى تۇتتى بولدى كونى،
ئېشىپ بەختى ھەر كۇن، يوردى كۇنى.

1567 نىمە دەر ئىشت ئەمدى ئاقىل كىشى،
بېشىدىن ئىش ئوتكەن بىلەر ئەل ئىشى؛

1568 ئاتا پەندىنى سەن قاتتىق تۇت قاتتىق،
كۇنۇڭ قۇتلۇق بولۇر كۇنسايىن تاتىق.

1569 خىزمەتلە خۇش قىلساڭ ئاتا-ئانانى،
تاپارسەن تۇمەن مىڭ كوپ پايدا-ئاسىغ[119].

* * *

1570 ئېلىگمۇ تىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن،
تۇزەپ قانۇننى ياخشى ھەر كۇنسايىن.

1571 بېيىدى خەلقى ھەم تۇزەلدى ئېلى،
ئېلىككە دۇئا قىلدى خەلقى تىلى.

* * *

1572 ئېلىگ بىر كۇن ئولتۇردى يالغۇز ئوزى،
كىتاپنى قويدى، تىكتى ئۇزاققا كوزى.

1573 توسالدى ئويى ھىچ ئەقلى يەتمىدى،
سوراشقا كىشى ئىستەدى، تاپمىدى.

1574 شۇئان ئەسلەپ ئايتولدى ئەردەملىرى،
دىدى:ۋاي ئىسىت، ئىدى ئەرلەر ئەرى.

1575 ئىشىك كوركى ھەم ياخشى ھەمرا ئىدى،
ئاڭا تەگسە ئىش، خەلقىقە پايدا ئىدى.

1576 قۇرۇق قالدى ئورنى، يوق بولدى ئەشىم،
بۇنى تولغۇزۇشقا قېنى بىر كىشىم؟

1577 يانا ئۇ ئوگدۇلمىشنى خاتىرلىدى،
بۇ ياخشى ئىشنى مەن ئۇنتۇپمەن، دىدى.

1578 ئولەر چاغدا ئايتولدى ئوغلىن ماڭا—
تاپشۇرغان ئىدىكىم، ئۇنتۇپمەن، تاڭا!

1579 ئاتا ئولدى، قويدى تىرىك ئوغلىنى،
بىرىنى يۇتتۇردۇم، تۇتاي بىرىنى.

* * *

1580 ئەۋەتتى ئوگدۇلمىشكە تېزدىن كىشى،
چاقىردى ئوزىگە، ھەل ئەتتى ئىشى.

25

ӨGDÜLMIX KÜN TOƣIDÏ ẹLIG TAPUƣIÏŊA KӨRÜNMIXIN AYUR

B124

1581 yorïp kirdi ögdülmix utru turup
ẹligkə kəründi səvinqlig bolup

ẹLIG SUALI ӨGDÜLMIXKӨ

1582 ẹlig kərdi tərkin okïdï anï
ayïttï nəgü kïldï ədlək səni

1583 nəgü təg kəqər bu kəqigli künün
kənimü yorïr sən ya əgri yoluŋ

1584 nəgü kïldï ədlək atanda kəḍin
səvinqmü bərür ya sakïnq kaḍoqudïn

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ ẹLIGKӨ

1585 ətündi bu ögdülmix ẹlig kutï
uzun kəq tirilsü yaḍïlsu atï

يىگىرمە ئىككىنچى باب

ئوگدۇلىشىش كونتروغدى ئېلىنىڭ ھوزۇرغا كېلىشى ياليدا

1581 كېلىپ كىردى ئوگدۇلمش ئۇدۇل يۈرۈپ،
ئېلىككە كورۈندى سويۇنچلىك بولۇپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە سوئالى

1582 ئېلىگ كوردى دەرھال قىچقىردى ئۇنى،
دىدى: نىمە قىلدى زامانە سېنى؟

1583 نىچۈكرەك كېچەر بۇ كەچۈرگەن كۈنۈڭ،
يۈردۈڭمۇ دۈرۈس ياكى ئەگرى يولۇڭ؟

1584 زامانە نە قىلدى ئاتاڭدىن كېيىن،
يۈرەمسەن خوشال يا غەمكىن ـ قايغۇدىن؟

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1585 دىدى بۇ ئوگدۇلمش: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ياشاسۇن ئۇزۇن ھەم يېيىلسۇن ئېتى.

1586 yīraḳ boldum ᵊlig tapuoḳïnda tax
ᵊrigləndi ᵊdlək maṇa tügdi ḳax

1587 pütə boldï ᵊlig yüzin kərmədim
saḳïnq ḳaḍoḳu birlə yorïp külmədim

1588 bu kün ᵊdləp ᵊlig mᵊni ündədï
umïnqlïoḳḳa dəwlət maṇa ḳur badï

1589 ᵊlig yarlïoḳïnï ᵊxitti ᵊzüm
künüm ᵊdgü boldï yarudï kəzüm

* * *

1590 ᵊlig təgmə türlüg ayïttï bilik
ᵊtündi bu ᵊgdülmix aqtï tilig

1586 ئېلىگ ئىشىدىن چەتتە قالدىم يىراق،
زامان يۈز ئورۇپ قاش تۇرگەچ بىراق.

1587 ئۇزۇن بولدى ئېلىگ يۈزىن كورمىدىم،
ئەلەم-قايغۇ بىرلە يۇرۇپ، كۆلمىدىم.

1588 قىچقىرغاچ بۇ كۈن خان قىلىپ ياد مېنى،
مانا باغلىدى بەخت ئۇمىت قۇرىنى.

1589 ئېلىگ يارلىغىنى ئىشتكەچ ئۇزۇم،
كۈنۈم ياخشى بولدى، يورىدى كوزۇم.

* * *

1590 ئېلىگ كوردى تۇرلۇك ئىلىمدىن سىناپ،
ئېچىپ تىلىنى ئوگدۈلمىش ئېيتتى جاۋاپ.

26

ӨGDÜLMIX KÜN TOΩIDÏ ƏLIG TAPUΩIÏŊA KIRMIXIN AYUR

1591 əlig aydï munda naru ay ooɣul
maŋa tapnu turoɣïl qəkürmə kəŋül

C75
1592 ataŋ tapoɣï bar ərdï artuk təlim
ətəyümədim bardï kaldï bərim

1593 ətəgü kərək mən bu ḫəklar saŋa
kixilər tili bolmasa bər maŋa

B125
1594 nəgü tər əxitgil uq ordu bəgi
bilip səzləmix səzkə yətrüp əgi

1595 kixi əmgək idsa saŋa bəlgülüg
unïtma ol əmgəkni bolma əlüg

1596 kixilikni ḳoḍma ay əşlï kixi
kixilik ḳilu tur kixikə tuxï

1597 kimiŋ əmgəki kirsə kimkə birər
yanutin əküx ḳil sən ətrü aŋar

1598 كشى ئەمگىنى بىلەلمەس كىشى،
پۈتۈنلەي بولۇر ئۇي، ئەي بەگلەر بېشى.

1599 يۈرى، ئۇي ئاتانما، كىشلىك تىلە،
كىشىگە كىشى بول كىشلىك بىلە.

1600 كىشلىككە كىشى ئاتاندى كىشى،
كىشلىك بىلەن ئات كوتەردى كىشى.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1601 سويۇپ يەرنى ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي خان،
ئېلىگ خۇشلىغى خوپ ماڭا ھەر زامان.

1602 ئۇلۇغۋار بېگىمسەن، مەن خىزمەتچى قۇل،
ئۇلۇغ بەگ قەدىرلەر خىزمەتچىنى ئول.

1603 تىلەسەڭ قەدىرلە ۋە ياكى خار قىل،
پىدا قىلدىم ئوزۇم ساڭا ئەمدى، بىل.

* * *

1604 تۇرۇپ ئاستا ماڭدى ئىشكىتىن چىقىپ،
بىر ئاز ئايلىنىپ ئويگە كەتتى يېنىپ.

1605 باغلاپ بۇ ئوگدۇلمىش خىزمەت كەمىرىن،
دېدىل ئىشقا كىرىشتى شۇنىڭدىن كېيىن.

1606 سەھەر-كەچ تەۋرىمەي راسا ئىشلىدى،
قىلىپ تۇن گۇزەت، ئاشنى ئاندا يىدى.

1607 ئېلىگ كوڭلىگە ياقتى بەك خىزمىتى،
ئېچىلدى ئىشىك، بەردى قول دەۋلىتى.

1608 nəgü tər əxit bu tapuoq kīloquqī
tapuoq birlə dəwlət atīn mingüqi

1609 ay bəglər səvinqi tiləgli kixi
kamuoq bəg tiləki əzə kīl ixi

B126
1610 bəgi taplamaz ixni kīlsa kulī
ilənq əzkə kīloqu sərilsə kalī

1611 kalī kīlsa bəglər tapīsīz tapuoq
yava kīldī tapmīx tiriglik kamuoq

* * *

1612 yakīn tuttī əlig kər əgdülmixig
tərüqə ayu bərdi təgmə ixig

* * *

1613 yana bir kün oldrup munadtī əlig
ayur ay dərioqa yitürdüm ərig

1614 kapuoqda kalīn bod tərildi tolu
kanī bir iximkə yaraoqlī talu

1615 ixim barqa sindi yok ol bildəqi
kanī bir baoqīrsak ixim kīldaqī

1616 nəgü tər əxitgil sīnamīx kixi
sīnap ədgü əsizni bilmix kixi

1617 tiləsə bulur barqa arzu kixi
tilək təg kixi bulmaz ədgü baxī

1608 نمه دەر ئىشتكىن، خىزمەت قىلغۇچى،
خىزمەت بىرلە دەۋلەت ئېتىن مىنگۈچى:

1609 ئەي بەگلەر سويۇنچىن تىلىگەن كىشى،
پۈتۈن بەگ تىلەگى ئۆزە قىل ئىشى.

1610 بېگى خالماس ئىشنى قۇل ئىشلىسە،
گۈناسى ئۆزىگە، زەبۇنلۇق يىسە.

1611 بېگى خالماس ئىشنى قىلسا ئەگەر،
قىلۇر زايە تاپقان تىرىكلىكنى ئەر.

* * *

1612 ئېلىگ ئوگدۈلمىشنى، كور، تۈتتى يېقىن،
ئۇنىڭغا دىدى ئىشىك قانداقلىغىن.

* * *

1613 ئېلىگ مۇڭلىنىپ ھەم دىدى بىر كۈنى،
دەرىغا! يوقاتتىم كامىل كىشىنى.

1614 ئىشكىتە تولا خەلق يىغىلدى تولۇق،
ئىشىمغا يارامليق لېكىن بىرى يوق.

1615 بۇزۇلدى ئىشىم، يوق ئېرۇر بىلگۈچى،
قېنى ئۇ كويۇنۇپ ئىشىم قىلغۇچى؟

1616 نمه دەر، ئىشتكىن، سىنالغان كىشى،
سىناپ ياخشى-يامانىنى بىلگەن كىشى:

1617 تىلەسە قاپار ھەممە ئارزۇ كىشى،
تېپىلماس تىلەكتەك ياخشىلار بېشى.

1618 كورۇنەر- خىزمەتچى توپى كىشىدەك،
كىشى يوق ئىشىنىپ كىشى دىگۈدەك.

1619 كىشىنىڭ كېرىكى ياراملىغدۇر،
ياراملىق ھەر ئىشتا پايدىلىغدۇر.

1620 نىمە دەپ ئىشتىكىن، شېئىرچۇچى،
سوزىنى مەنا بىرلە تىزىپ قويغۇچى؛

1621 يۇرگەنلەر ئىچىدە ياراملىغى يوق،
بار ئولسا، يېنىمدا تۇراقلىغى يوق.

1622 خىزمەتچى توپىدا يۇرگەنلىرى كوپ،
ئەگەرچە ئىنتىسىڭ پايدىلىغى يوق.

1623 يانا دىدى ئېلىگ: مەسلەدە كېلۇر،
ئۇرۇغلۇق كىشى ئولسە ئۇرۇغى قالۇر.

1624 نىمە تەزسە يەرگە يانا شۇ ئۇنۇر،
ئوغۇلنىڭ قىلىغى ئاتاغا يانۇر.

1625 بۇ ئايتولدى ئوغلى ئاتا ئوغلىدۇر،
ئاتا كەتتى ئورنى ئوغۇل ئورنىدۇر.

1626 ئاتا كەتتى، ئورنى قالدى بوش ئوچۇق،
تولۇقلانسۇن ئوغلى بىلە بۇ يوچۇق.

1627 بۇنى قەدىرلەي مەن، ئۇ بولسۇن كىشى،
كىشى بولسا، بولۇر پايدىلىق ئىشى.

1628 كورەرمەن ياراملىق ئۇنى ھەم تولۇق،
كىچىكلىكتىن ئوزگە ھىچ ئەيبى يوق.

1629 دىمىش بەكمۇ ياخشى ئىلى ئاتلىغى،
خەلقنىڭ كاتتىسى ــ ئەلنىڭ قۇتلىغى:

1630 əlig ursa bəglər kimi əḍləsə
yaḳur baḳ bolur bu bəgində basa

1631 kimi tutsa bəglər əzinə yaḳïn
yaoḳudï tiləki kərəki baḳïn

1632 külə baḳsa bəglər kixikə turup
aṇa yïoḳlu tərlür ər at yüz urup

1633 əlig aydï əmdi maṇa qarə yoḳ
munï əḍləsə mən kixi boloḳu oḳ

1634 ətəmix bolayïn atasï ḫəḳïn
kïlayïn kixilik baoḳïrsaḳlïḳïn

1635 bu ay toldï tapoḳï təlim ərdi kər
kixilik kïlayïn anïṇ yanoḳï kür

C78
1636 kixilik təḍüküm bolur əḍgülük
bu əḍgü bolur ol yəgü kəḍgülük

1637 kixi əṣlï əḍgüg unïtmaz bolur
kixi uroḳï kənlin əmitməz bolur

1638 nəgü tər əxitgil avïqoḳa sözi
avïqoḳa sözin tut unïtma ḳozï

1639 bu əḍgü kïlu tur ay əḍgü kixi
karïmaz bolur əḍgü mənü yaxï

1640 bu əḍgü karïmaz yəmə opramaz
yaxï kəḍ uzun ol atï artamaz

* * *

1630 يەتىشتۇرسە يەگلەر سوزۇپ قول كىشىن،
يەڭىلاپ بولۇر باش بەگدىن كەچىن.

1631 يەڭىن تۇتسا يەگلەر ئوزمىگە كىمنى،
يەڭىلار تىلەگى—ئارزۇ قىلغىنى.

1632 ئەگەر باقسا يەگلەر كىشىگە كۆلۈپ،
يىغلۇر ئۇنىڭغا ئەرلەر يۇزلىنىپ.

1633 ئېلىنگ ئېيتتى: ئەمدى ماڭا چارە يوق،
يەتىشتۇرسەم ئۇنى، بولۇر ئەر تولۇق.

1634 ئوتتىگەن بولاي مەن ئاتاسى ھەقىقىن،
قىلاي مەن كىشىلىك كويۇمچانلىغىن.

1635 كوپ ئەردى ئايتولدى خىزمىتى ماڭا،
كىشىلىك قىلىپ مەن ياندۇراي ئاڭا.

1636 كىشىلىك دېگىنىم ئېرۇر ئەزگۈلۈك،
بولۇر ئەزگۈلۈك ئۇ، يىمەك-كەيگۈلۈك.

1637 ئىسل ئەر ياخشىلىق ئۇنۇتماس بولۇر،
ئىسل ئەر دىلىنى قېيتماس بولۇر.

1638 نىمە دەر، ئىشتىكىن قېرىلار سوزى،
قېرىلار سوزىنى ئۇنۇتما قوزى.

1639 قىل ئەي سەن ياخشىلىقنى ياخشى كىشى،
قېرىماس ياخشىلىق، مەڭگۈدۇر يېشى.

1640 قېرىماس ياخشىلىق، قالۇر شۇ پېتى،
ئۇزۇندۇر ئومرى بەك، بۇزۇلماس ئېتى.

* * *

1641 aoɣïrladï ǝlig kǝr ǝgdülmixig
anar aydï ǝdgü ǝsiz ǝz ixig

1642 aqïndï ǝlig kǝr kǝtürdi ǝrü
bolu bǝrdi ǝvrǝn yumïttï tǝrü

1643 ǝnardi tǝrü hǝm tǝku ɨq tapuoɣ
aqïldï tapuoɣdïn tilǝmix kapuoɣ

B128
1644 müni boldï ǝrdǝm sǝzi boldï sǝz
ǝlig turdi ǝrsǝ anar aqtï kǝz

* * *

1645 ǝlig aydï ǝmdi tilǝmix ixim
tǝzü ǝtlü baroɣay iqim hǝm taxïm

1646 yǝlǝki bar ǝrdi munun bǝlgülüg
anïn ǝdlǝdim kïldïm aqïoɣ ülüg

1647 munu boldï ǝmdi tilǝk tǝg kixi
takï boloɣusï bar yǝtilsǝ yaxï

1648 uluoɣ boloɣu ooɣlan nǝ ǝrsig tooɣan
kiqigdǝ bolur barqa bǝlgü nixan

1649 munar mǝnzǝr ǝmdi bu bǝytig okï
uka barsa mǝ'ni aqïloɣay takï

1650 kamuoɣ boloɣu nǝnkǝ bolur bǝlgü tǝn
kiqigdǝ bǝdüginqǝ ol boloɣu tǝn

1651 yǝmix yǝgü ni'mǝt qǝqǝkindǝ kǝr
kamuoɣ nǝnkǝ yanzaoɣ munï bilgü tǝn

1641 ئېلىگ ئوگدۇلمىشنى ئەزىزلەپ تولا،
يامانۇــياخشى ئىشنى ئېيتتى ئاڭا.

1642 كوتەردى ئېلىگ ئۇنى، ئەيلەپ ئېھسان،
قويۇلدى يولغا قانۇن، بولۇپ يار زامان.

1643 تۇزەلدى ئادەت ھەم ئىچكى ئىش، قانۇن،
ئېچىلدى خىزمەتلە ئىشكلەر پۈتۈن.

1644 قۇسۇرى بولدى ئەردەم، سوزى بولدى سوز،
ئېلىگ تۇرغان ھامان ئاچار ئاڭا كوز.

* * *

1645 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى تىلىگەن ئىشىم،
تۇزۇلگەي، يېتىلگەي، ئىچىم ھەم تېشىم.

1646 بار ئەردى يولەگى بۇنىڭ بەلگۈلۈك،
شۇڭا قىلدىم ئېھسان ئۇنىڭغا تۇزۇك.

1647 مانا بولدى ئەمدى تىلەكتەك كىشى،
تېخى يۇكسىلۇر كوپ يېتىلسە يېشى.

1648 ئۇلۇغ بولغۇچى ئوغلان ئۇ مەرت تۇغۇلۇر،
كىچىك ۋاقتا ھەممە نىشان كورۇلۇر.

1649 ئوقى بۇ بىيتنى ئوخشاشۇر بۇڭا،
ئوقىغانچە مەنا ئېچىلۇر ساڭا:

1650 يارامليق نىمەنىڭ بولۇر بەلگىسى،
كىچىكتىن چوڭ ئولـغۇنچە بىلىنگۈسى.

1651 چىچەكتىن بىلىنۇر دەرەخ مۇۋىسى،
بۇ ھەممە ئۇچۇن بىر مىسال بولغۇسى.

* * *

C79

1652 tapïndï bu ɵgdülmix utru turup
kïyïlmadï tanda kɵqɵ ɵd bolup

1653 kɵtərdi ɵzindin yaraoqsiz muhal
tusuldï kamuoq türlüg ixkə tükəl

1654 kutuldï ɵlig kɵtti ɵmgəkləri
boɵun asoqï artti yənip yükləri

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

A65

1655 ɵlig ündədi bir kün ɵgdülmixig
anar ɵɵzlədi sɵz ukup bilmixig

1656 ɵlig aydï ɵmdi ɵxit ay ooqul
sɵz aytur ɵzüm sən mana tut kɵnül

1657 ayu bɵr kixikə tusulur kayu
kayu ol tususï mana ay sayu

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1658 yanut bɵrdi ɵgdülmix aydï ay bɵg
bilik ordusï ay kixilərdə yɵg

B129

1659 kixikə tusuloqu ikigü azun
kïlïnq ɵdgüsi ol kïlkï tüzün

1660 ikinqi uvut ol üqünqi kəni
bu üq nəɵ bilə ɵr bulur kut küni

1661 kilinq ədgü bolsa kamuoq həlk səvər
kilikī kəni bolsa tərkə aoqar

1662 uvut ol tidioqlī kamuoq tənsizig
uvutsuzluk ərkə ədī tənsiz ig

1663 takī bir siliglik kilinqī kəni
ikigü azunda kutadur küni

1664 kənilik uvut həm bu ədgü kilinq
üqəgün biriksə bu buldī səvinq

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

C80
1665 yana aydī əlig əxittim bu səz
tusulmaz kayu ol kixikə yavuz

ƏGDÜLMIX JƏWABĪ ƏLIGKƏ

1666 yanut bərdi əgdülmix aydī əlig
bəgüləp bu səzkə yətürsü bilik

1667 kixikə tusulmaz tükəl yas kilur
bu üq nən turur kər ay əlqi unur

1668 biri arkuk ərsə bu kilkī yavuz
takī biri yaloqan tüzər ərsə səz

1669 takī bir saran ol kixidə əli
bu üq nən üqəgü biliksiz tili

1670 kimin bolsa arkuk kilinqi otun
ixi barqa tətrü bolur tooqsa kün

1661 قىلغىي ياخشىلارنى پۈتۈن خەلق سۆيەر،
خۇيى - پەيلى دۇرۇسلار تورگە چىقار.

1662 ناچار ئىشتىن توسار ئۈيات ھەر مەجھەل،
ئۇياتسىزلىق ئەرگە تېگىي يوق كېسەل.

1663 كىشى بولسا سىلىق، قىلمىغى كونى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا بەختلىك كۇنى.

1664 دۇرۇسلۇق، ئۈيات ھەم بۇ ياخشى قىلىق،
بىرىكسە بۇ ئۈچى بولۇر خۇشچىلىق.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1665 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئىشىتتىم بۇ سۆز،
نىمەدۇر كىشىگە بىپايدا ياۋۇز؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

1666 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش دېدىم: ئېلىگ،
بۇ سۆزگە يۈگۈرتسۇن ئەقىل ھەم بىلىگ.

1667 كىشىگە پايدىسىز، پۈتۈلمەي زىيان—
قىلۇر بۇ ئۇچ نەرسە، ئەي قۇدرەتلىك خان:

1668 بىرى كاجلىق ھەمدە قىلىقتا ياۋۇز،
يەنە بىرى يالغان قىلار بولسا سۆز.

1669 بىرىدۇر بېخىللىق، كىشىن خار ئېتەر،
بۇ ئۇچ ئىش بىلىمسىز كىشىدىن كېلەر.

1670 كىشىكىم كاج ئولسا، قىلمىغى يامان،
بولۇر ئىشى تەتۇر ئۇنىڭ ھەر زامان.

1671 qavīksa kim ərsə bu yaloqan tilin
savī bərdī yalnuk ara sən bilin

B130
1672 saranlīkta inoqa nəgü bər aḍīn
tərer nən yəyüməz kalīr nən kəḍin

1673 nəgü tər əxitgil saranïoq bilik
ay qīroquy ay munlïoq ay tügmix əlig

1674 tərə bildin altun yəyü bilmədin
bu altun yïoqïp bir nəlük bərmədin

1675 ay dunya tərip sən yəyüməz kixi
yəgüqi anundī anuk tut axī

1676 ol üq nən kimin bolsa kəldi kutī
bu üq nən kimin bolsa yitti atī

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1677 yana aydi əlig əxittim munī
taki bir səzüm bar ayu bər anī

1678 anadïnmu bilgə tooqar bu kixi
azu əgrənürmü yətilsə yaxī

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

C81
1679 yanut bərdi əgdülmix əlig kutī
bilik həm ukux ol bu ərdəm atī

1680 biliksiz tooqar ol turu əgrənür
bilik bilsə ətrü kamuoq ix ənür

1671 كىمكى ئاتالسا بۇ يالغان بىلەن،
يوقالماس ئۇ نامى، نە قىلغان بىلەن.

1672 بېخىللىقتىن ئوزگە يامان نىمە بار؟
يىمەستىن يىغار مال، كېيىن مال قالار.

1673 بېخىل ئۆزرە بىلىم نەدەر بۇنى ئۇق،
ئەي بەختسىز، بىچارە، ئەي قولى يۇمۇق؛

1674 يېغىش بىلدىك ئالىتۇن، يېيىش بىلمىدىك،
يىغىپ ئالتۇن ئەلكە نېچۇن بەرمىدىك؟

1675 يىغىپ دۇنيانى ئەي يىمىگەن كىشى،
يىگۈچى تەييارىدۇر، تەييارلا ئېشى.

1676 بۇ ئۆچ نەرسە كىمدە بولسا بەختە كېتەر،
بۇ ئۆچ نەرسە بىلەن ئېتىمۇ يۇتەر.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1677 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئىشتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار دىگىن سەن ئۇنى.

1678 بىلىملىك تۇغۇلۇرمۇ ئانادىن كىشى،
ۋە يا ئۆگىنىمىدۇ يېتىلىسە يېشى؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىگكە جاۋابى

1679 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش: ئېلىگ قۇتى،
بىلىم ھەم ئەقىل—بۇ پەزىلەت ئېتى.

1680 بىلىمسىز تۇغۇلار، يۇرۇپ ئوگىنۇر،
بىلىم بىلىسە ئىشلار ئوتۇغلۇق بولۇر.

1681 anadïn tooquoqlï biliksiz tooqar
bilik ögränür ötrü tärkä aoqar

1682 ukux ol anï yalnuk ögränmädi
tadu birlä katlïp tärütür idi

1683 ukuxta adïn barqa ärdämlätig
kixi ögränür ötrü yätlür bilik

* * *

1684 sävïndï ëlig kär äxitti bu säz
ayur äz tiläkini buldï bu äz

1685 atasïn yitürdüm munukï oqul
ata ornï tuttï bulup adgü yol

B131
1686 bayatka xükür kïloqu ämdi äküx
bodunka tärü kïloqu adgü ülüx

A66
1687 baoqirsak kärür män bu ögdülmixig
pütünlük bilä kïldï barqa ixig

1688 anar ma bu kün kïloqu adgü yanut
ol adgü yanutïn bu bulsu anut

1689 nägü tär äxitgil kixi ädrümi
kixi ädrümi häm bodun käärümi

1690 kixilik kïlurka kixilik anut
kixilik täninqä tärü kïl yanut

1691 wäfaka wäfa ol kixilik häkï
wäfa kïl kixi bol atïnnï bädüt

1681 ئانادىن تۇغۇلغان بىلمسىز تۇغار،
بىلمنى ئۆگىنىپ ئۇ تورگە چىقار.

1682 ئەقىلدۇر ئۆتنى ئۆگىنەلمەس ئادەم،
تەبىەتكە قوشۇپ يازاتۇر ئىگەم.

1683 ئەقىلدىن بولەك بارچە ئەردەملىنى،
كىشى ئۆگىنىپ، ئاشۇرار ئىلمنى.

* * *

1684 ئىشتىكەچ بۇ سۆزنى سويۇندى خاقان،
دىدى: مەن تىلەگىم تاپتىم ئۇشبۇئان.

1685 ئاتاسىن يۇتۇردۇم، مانا بۇ ئوغۇل—
ئاتا ئورنى تۇتتى، تېپىپ ياخشى يول.

1686 خۇداغا شۈكرىلە ئىلمنى بىزەي،
خەلقەرگە ياخشى قانۇنلار تۈزەي.

1687 كورەرمەن ئۆگدۈلمىشنى كوپ مېھرىۋان،
دۇرۇسلۇق بىلەن قىلدى ئىشنى هامان.

1688 قىلايكىم، ياخشىلىق جاۋاپ ئۇچۇن بىر،
بۇ ياخشى جاۋاپقا ئۇ بولسۇن هازىر.

1689 نەدەيدۇ ئىشتىكىن مۇمتاز[120] كىشىلەر،
خەلق ئىچرە خىل ۋە ساز كىشىلەر:

1690 كىشىلىكنى قىلسا كىشىلىكىنى قىل،
كىشىلىك تېگىچە جاۋاپ ئەيلەگىل.

1691 ۋاپاغا ۋاپا ئۇ كىشىلىك هەققى،
ۋاپا قىل، چىقار ئات، كىشىلىكىنى قىل.

1703 kəlir ərsə dəwlət kixikə külə
tutup bərkləgüsi kiqiglik bilə

1704 kəqüt təg bolur kut tüpi həm təzi
kənül koḑkisi ol anin yildizi

1705 nə əḑgü bolur koḑki alqak kixi
nə kərklüg bolur kündə ətlür ixi

1706 uluoqsioq küvəz kür kixi ol turi
küninə koḑi ol küvəzlik kuri

1707 kamuoqka yaraxur bu kut ursa yüz
ukuxluoqka artuk yaraxur kəḑ uz

C83
1708 munar mənzər əmdi bu bəytig oki
okioqil uka bar ay əlgi aki

1709 biliksizkə dəwlət yaraxsa kəlip
bilikligkə artuk yaraxur bilip

1710 biliksiz bilə tursa dəwlət kali
biliklig bilə turoqa tüplüg ərip

1711 biliksiz bəḑük bolsa dəwlət bilə
biliklig bəḑükrək kü qav at bilə

1712 biliksizkə dəwlət kəlir ərsə kut
turumaz bu dəwlət anin birlə püt

1713 munuki bu səzkə tanuk kəldi səz
okioqil muni sən aya kənli tüz

1714 kəlir kut kixikə aoqirlar ani
sinər ol aoqirlik yorisa kəni

1703 كېلۇر بولسا دەۋلەت كىشىگە كۆلۈپ،
تۆتۈپ چىلاپ بېكىتسۇن كىچىك دىل بولۇپ.

1704 كوچ ئاتىتەك بولۇر بەخت تۆۋى-نېگىزى،
مۇلايىم، كوكۇللۇك ئۇنىك يىلتىزى.

1705 نە ياخشى بولۇر كەستەر مۇلايىم كىشى،
چىرايلىق بولۇر كۆندە تۇزەلۇر ئىشى.

1706 يوغانچى، تەكەببۇر تېتىقسىز بولۇر،
ئۇنى كىبرىسى كۆنمۇس كۇن پەس قىلۇر.

1707 بۇ بەخت ئاچسا يۇز ھەمىگە يارىشۇر،
ئەقىللىقنا بەكمۇ گۈزەل قامىلىشۇر.

1708 بۇنا ئوخشار ئەمدى بۇ بىيتنى ئوقى،
ئوقۇپ مەنىسىنى چۈشەن، ئەي سىخى:

1709 بىلىمسىزگە دەۋلەت ياراشسا كېلىپ،
بىلىملىككە ئارتۇق ياراشۇر ھېرىپ.

1710 بىلىمسىز بىلەن تۇرسا دەۋلەت ئەگەر،
بىلىملىكلە تۇرغاي ئاساسىنى سېلىپ.

1711 بىلىمسىز بۇيۇك بولسا دەۋلەت بىلە،
بىلىملىك زورىيار نام-شوھرەت بىلە.

1712 بىلىمسىزگە كەلسە گەر دەۋلەت ۋە قۇت،
بۇ دەۋلەت تۇرماس ھىچ ئۇنىك بىرلە، پۇت.

1713 بۇ سوزنىك كۆڭاسى مانا ئۇشبۇ سوز،
بۇنى سەن ئوقىغىن، ئايا كوكىلى ئوز:

1714 كېلەر بەخت كىشىگە، قەدىرلەر ئۇنى،
سىكار بۇ قەدىر ئاڭا، بولسا كونى.

1715 bolumsuzka dəwlət kəlü bərsə kut
ətər dəwlətin ol kəqürməz küni

* * *

1716 sinadï kər əlig bu ögdülmixig
kənilik özə buldï barqa ixig

B133

1717 aoqïrladï anqa kətürdi ərü
uquzladï anqa yavuzrak kərü

1718 aoqïrlïk öqində kixig sərmədi
uquzluk öqində tapuoq kəsmədi

1719 əligkə yïxïoq boldï kənli pütüp
aoqï kaznakï bərdi öqü tutup

1720 əmanət yüqürdi boyunka uluoq
əmanət yüqər ərkə janïm yuluoq

1721 ixin sürdi ögdülmix artuk kəni
küninə yakïn tuttï əlig anï

1722 aqa adra tuttï kamuoq ixlərin
sakïxlïoq bitip koqtï barqa barïn

A67

1723 küqəzdi nənin kəq özin sakladï
tapïndï kayïrqa kïyïk kïlmadï

1724 nəgü tər əxitgil yətilmix yaxï
tirigliktə kïzrak pütün qïn kixi

C84

1725 aoqïr nən kixikə bu altun kümüx
özin tutoquqï ər künüxtə kösüx

1715 بولۇمسىزغا كەر كەلسە دەۋلەت ۋە بەخت،
تىپەر دەۋلتىنى، كەچۈرمەس كۈنى.

* * *

1716 ئېلىك ئوگدۇلمىشنى كوردى سىناپ،
پۈتۈن ئىشنى توغرا تاپتى قاراپ.

1717 قەدىرلىدى بەزى ئىگىز كوتۈرۈپ،
تووۋەتلەتتى بەزى يامانىراق كورۈپ.

1718 قەدىرلەنسە، ئۇ ئەلنى رەنجىتمىدى،
خار ئولغاندا، ئۇ ئىشنى ئاقساتمىدى.

1719 ئېلىككە سۈيەر بولىدى سادىق بولۇپ،
غەزىنەنى باشقۇردى ياخشى تۈتۈپ.

1720 ئۇ ئالدى ئامانەت بويۇنغا يوغان،
ئامانەت تۈتقانغا پىدادۇر بۇ جان.

1721 ئىشىن سۈردى ئوگدۇلمىش ئارتۇق كونى،
يېقىن تۇتتى ئېلىگ ئۇنى ھەر كۈنى.

1722 ئوچۇق تۇتتى ئايىرىم پۈتۈن ئىشنى ئۇ،
ھىساپلاپ تۇتتى پۈتۈپ باز-يوقىنى ئۇ.

1723 كۈزەتتى مالىن بەك، ئوزىن ساقلىدى،
خىزمەتتە قىلچىلىك ئەگرى بولمىدى.

1724 نىمە دەر ئىشتىكىن يېتىلگەن يېشى،
ھاياتتا كەم ئۇچرار ھەقىقى كىشى:

1725 كىشىگە قەدىرلىك بۇ ئالتۇن-كۈمۈش،
كۈمۈشتىن ئەزىز ئەركە ئوزىنى تۇتۇش.

1726 ئوزىنى كۆمۈشكە ئىلىندۇرماس ئەر
جاھاندا تولۇق چىن بەختكە يېتەر.

1727 بىلىملىك بىلىم بىرلە بەردى ئوگۈت،
دۇرۇس، چىن كىشى بولسالا، كوزۈڭگە سۈرت.

1728 ئەقىل ئېيتتى خوپراق مۇشۇ توغرۇلۇق،
كويۇمچانغا جان بەرسە كەتمەس ئوشۇق.

1729 دۇرۇس دەپ ئاتالغان دۇرۇسلار قېنى،
دۇرۇسلۇق قىلىشتا ئامانەت كۈنى؟

1730 تولۇق ئەر قايسى ئۇ، ئۇنى بىلگۈلۈك،
قىلمىغى دۇرۇس بولسا ئەر دېگۈلۈك.

1731 كىشىنىڭ نېچۈكى ئەلدە ماختىلۇر،
نېخىلەر ماختىلار، بېخىل سوكۈلۈر،

1732 ئادەم ئوغلى بەكمۇ بىچارە ئېرۇر،
پۈتۈن كۈن يىغار مال، يىمىلىمەي قالۇر.

1733 بىراۋلار يۇگۈرۈپ جاھان ئايلىنۇر،
بىرى جان پىدالاپ، دېڭىزگە كىرۇر.

1734 بىراۋلار قازار تاغ-قىياغا چۈشۈپ،
بىراۋ يەر مولاچلار يالاڭياق بولۇپ.

1735 بىراۋلار ئېشىپ تاغ، دەريالار كېچەر،
بىراۋ يەر قېزىپ، سۇ قۇدۇقتىن ئىچەر.

1736 بىراۋلار ئورۇشتا قىلىچ-پالتا يەر،
بىرى قەلئە ساقلاپ قېرىپمۇ كېتەر.

1737 بىرى ئوغرى، مەككار، ئالدامچى، قاتىل،
بىرى باسمىچى، قاراقچى، قىرغىنچى، ۋىل.

1738 bu əmgək nəqə booʃzï əgni üqün
tərər nən yəməz əlsə amgər küqün

1739 bu barqa biliksiz kixi kïlkï ol
biliksiz kixilər tükəl yïlkï ol

1740 bayatka pütügli biliklig kixi
təgürmix ədində tükəl yər axï

C85
1741 nəgü tər əxitgil ukuxluoʃ amul
yorioʃlï tinioʃlï küdəzqisi ol

1742 kərək yat kərək dunya təzgin yügür
nəgü ərsə kismət sana ol təgür

1743 künül til kəni tut ay bilgə bəgü
sana əksüməgəy ədində yəgü

1744 bu baylïk tiləsə azun ədgüsi
kənilik bilə ol anin buloqusï

1745 takï bir azunuoʃ bulayïn təsə
kənilik pütünlük bilə kol usa

1746 yəmə yakxï aymïx əgi yətmix ər
kənilik bilə bu azun tutmïx ər

B135
1747 bu dunyada baylïk tiləsə ezûn
kəni bol kənilik əzə tut səzün

1748 takï bir azunuoʃ tutayïn təsə
kənilik bilə tut kənül til əzün

1749 ay əlig kərü bar kixilər küni
nə kərklüg kəqər ol yorïsa kəni

1750 kənilik pütünlük bilə kïl bu ix
kixilik bilə kïl kamuoq türlüg ix

* * *

1751 kopurdï kutï kündə əgdülmixig
sav aydï boḍunka əxitti kixig

1752 əlïg mə sïnadï kamuoq türlügün
pütünlük bila buldï bakti əgün

1753 pütün buldï əlig kər əgdülmixi
səziksiz kəni təp nəgü kïlmixï

A68
1754 nəgü tər əxit əmdi bilgə əgə
biliksiz ukup əmdi boynuŋ əgə

1755 kərü baroqu bəglər tapuoqqï kulïn
tapïnduroqu kulnï sïnayu ulïn

1756 bəginə yaraoqlïoq kərünsə kulï
anar ətrü aqoqu aoqïrlïk yolï

C86
1757 tiləkqə bolur ix tapuoqqï bəḍür
tapuoqqï bəḍüsə bəg atï bəḍür

1758 əḍi yakxï aymïx bu yaoqma bəgi
kamuoq ixkə bilgi yətilmix əgi

1759 aya bəg ixïg ix biliklikə bər
yaraoqlïoq kəni tüz yorïoqlïka bər

1760 kayu bəg yaraoqsizka bərsə ixi
yaraoqsïz əzi kïldï kïlmaz kixi

1761 bayat kimni ərsə kətürsə kutun
anar ixqi bərür yaraoqlïoq pütün

1750 دۇرۇسلۇق ۋە پاكلىقنى بىەن ئەيلە ئەش،
كىشىلىك بىلەن قىل پۇتۇن تۇرلۇك ئىش.

1751 ئۇنى[121] قىلدى ئۇستۇن بەخت كۇنسايسن،
بىرسىپ خەلقىە بۇيرۇق، ئىشتىتى سوزىن.

1752 ئىلىگ ھەر شەكىلدە سىندى ئۇنى،
كامالەتتە كوردى جىمى بىقىنى.

1753 ئىشەندى ئوگدۇلمشكە ئىلىگ تولۇق،
دۇرۇسلۇقتا خۇلقىن كورۇپ كىمى يوق.

1754 ئىشتىكىن بىر ئالىم، دانا نىمە دەر،
ئۇقۇپ ئەگ بويۇنىنى، ئايا جاھىل ئەر:

1755 خىزمەتىچى قۇلىن بەگ كورۇپ تۇرغۇلۇق،
خىزمەتتە ئاساسلىق سىناق قىلغۇلۇق.

1756 بىگىگە يارىملىق كورۇنسە قۇلى،
ئىچىلغاي ئۇنىڭغا ئەرزىلىق يولى.

1757 ئىش ئولسا تىلەكتەك، خىزمەتچى بۇيۇر،
خىزمەتىچى چوڭايسا بىگى نام ئالۇر.

1758 پۇتۇن ئىشقا ئەقلى، بىلىمى يەتكەن
بۇ ياغما[122] بىگى بەكمۇ ياخشى دىگەن:

1759 ئايا بەگ ئىشىنگىن ئىش بىلگەنگە بەر،
يارىملىق، دۇرۇس، تۇز، يۇرەكلىككە بەر.

1760 قايۇ بەگ يارامسزغا بەرسە ئىشى،
يارامسز ئوزى ئۇ، ئە باشقا كىشى.

1761 كوتەرسە خۇدا ھەر كىشى بەختىنى،
بىرەر بىر يارىملىق پۇتۇن ئىشىنى.

B136

1762 kətürmixni ilmək tiləsə yana
anar ixqi bərür yarutmaz künə

1763 yətər ol biliksiz barïr bu otun
ixi barqa buzlur kopar kək tütün

* * *

1764 aoɣïrladï əlig kər əgdülmixig
ïnandï anar bərdi yumoɣï ixig

1765 kamuoɣ əlkə kïldï kər əlgi uzun
uzun boldï əlgi yorïk til səzün

1766 ayaoɣ bərdi tamoɣa at üstəm kədüt
aoɣïrladï axru tükəl boldï kut

1767 əküx ədgü yarlïoɣ tümən ədgü səz
əlig yarlïkadï yakïn boldï əz

1768 kapuoɣdakï ər at kiqig ya uluoɣ
tanuk tutti barqa kïlïp jan yuluoɣ

1769 kamuoɣ ixqi barqa kəründi kəlip
tapuoɣ tozoɣu birlə nən artut kïlïp

1770 uru bardï əgdülmix ədgü tərü
aoɣïrladï təgmə kixisin kərü

1771 bodundïn kətürdi kamuoɣ küq basïnq
əzindin kətərdi yaraoɣsïz kïlïnq

1772 tüzüldi tərü həm ətildi əli
əlig inqkə təgdi bəkip əl ulï

1762 چۈشۈرمەكچى بولسا كوتەرگەننى گەر،
ئاڭا بىر يالجماس خىزمەتچى بېرەر.

1763 بۇ نادان بىلىمسىز يېتەكلەپ بارار،
بۇزۇلۇر ئىشى، كوك تۈتۈنلەر قوپار.

* * *

1764 قىلىپ ئوگدۈلمىشكە خاقان ئېھتىرام،
ئىشىنىپ ئۇڭا ئىشنى بەردى تامام.

1765 پۈتۈن ئەلگە قىلىدى ئۆزۈن قولىنى،
ئۆزۈن قولى ئەتىتى راۋان تىلىنى.

1766 بېرىپ تامغا، ئۈنۈڭان، قوشۇن، ئات ۋە ئون،
تولا ياخشى كوردى، بەخت بولدى پۈتۈن.

1767 تولا ياخشى سوز بىرلە يارلىقلىرىن—
ئېلىگ بەردى، ئوگدۈلمىش بولدى يېقىن.

1768 سارايدىكى خادىم كىچىك يا ئۇلۇغ،
ئاڭا سۈندى سوغات قىلىپ جان يۇلۇغ[123].

1769 خادىملەر پۈتۈنلەي كورۈندى كېلىپ،
ئۇنى قۇتلىدى ئەرسە تارتۇق قىلىپ.

1770 بۇ ئوگدۈلمىش ئورناتتى ياخشى قانۇن،
قاراپ هورمەت ئەتتى كىشىسىن پۈتۈن.

1771 زۇلۇمنى كوتەردى خەلق ئۈستىدىن،
يوقاتتى يارامسز قىلىق ئوزىدىن.

1772 تۈزۈلدى قانۇن هەم يېتىلدى ئېلى،
هوزۇرلاندى ئېلىگ، چىكىپ ئەل ئۇلى.

C87

1773 səvigli təlim boldï səvməz yaoqï
ǝlin koḍtï kaqtï süzüldi tooqï

1774 kutuldï ǝlig kïldï inqin səvinq
yətildi tiriglik bu buldï avïnq

1775 bu yanlïoq asïoqlar bilikdin kəlir
ukuxluoq biliklig siligdin kəlir

1776 kalï əgməgü ol ukuxluoq kixig
nətəg yǝrməgü bu ukuxsuz ixig

B137

1777 ukuxluoq ixi barqa ülgülüg ol
biliksiz ixi barqa təlgülüg ol

1778 nə əḍgü yaraxur ukuxluoqka kut
ya əḍgü kïlïnqlïoq bilikligkə püt

1779 nəgü tǝr əxitgil ïla bəg səzi
səzi mə'nisi ol səzünkə təzi

1780 biliksizkə dəwlət kəlür ərsə kut
boḍun barqa buzlur bolur ǝlkə yut

7181 ukuxluoqka təgsə aḍïn bəgliki
ǝlin inqkə təgrür bu bir səzkə püt

* * *

1782 ǝlig inqkə təgdi yarudï küni
bayatka xükür kïldï əgdi anï

1783 kəzin kəkkə tikti kətürdi əlig
ayur ay iḍim sən bǝrigli bilik

1773 كوپەيدى سويگۇچىلەر، ئۇ سويمەس يېغى—
قويۇپ ئەلنى قاچتى، سۇزۇلدى توغى[124].

1774 قۇتۇلدى ئېلىگ غەمدىن، تاپتى هوزۇر،
هايات ياشنادى، بولدى راهەتتە تۇرۇر.

1775 بۇ خىل پاپدىلار كىم، بىلىكتىن كېلۇر،
ئەقىللىق، بىلىملىك، زېرەكتىن كېلۇر.

1776 نېچۈك ماختىنىلماس ئەقىللىق كىشى،
نېچۈك ئەيىپلەنمەس ئەقىلسىز ئىشى.

1777 ئەقىللىق ئىشى ئۇ ئولچەملىك بولۇر،
بىلىمسىز ئىشىنى چۈۋالچاق قىلۇر.

1778 نە ياخشى ياراشۇر ئەقىللىققا قۇت،
ئەي ياخشى قىلىقلىق بىلىملىككە پۇت.

1779 نىمە دەر ئۇ ئىلى بېگى ئاڭلىغىن،
بۇ سۆز مەنىسىن سۆزگە ئۇل ئەيلىگىن:

1780 بىلىمسىزگە كەلسە دەۋلەت بىلەن قۇت،
پۇتۇن خەلق بۇزۇلۇر، بولۇر ئەلگە جۇت.

1781 ئەقىللىققا تەگسە بىر ئەل بەگلىگى،
بېرەر ئەلگە هوزۇر، بۇشۇ سۆزگە پۇت.

* * *

1782 راهەتلەندى ئېلىگ يوربدى كۈنى،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى ماختاپ ئۇنى.

1783 كوزىن كوككە تىكتى، كوتەردى ئىلىگ،
دىدى: ئى ئىگەمسەن، بېرەرسەن بىلىگ.

1784 bilik bərdin ɐlkə əlig bərdin ərk
kənilik əzə tut kənül bolsu bərk

1785 sən ək bər mana küq kamuoq ədgükə
əlig asrakīlar yükin yüdgükə

* * *

A69
1786 qïoqayka ülədi əküx nən tavar
kənül tüzdi rəbka kamuoqdïn sïnar

1787 tirildi bu yanlïoq sevinqin kün ay
təzü əl karasï tükəl boldï bay

C88
1788 kixi ədrümi kər bu yanlïoq bolur
əsizim bu yanlïoq kixilər əlür

1789 mənilig boqun kim bu yanlïoq bəgi
mənəlig bəg ol kolsa boqnï yəgi

B138
1790 əsiz ədgülər əlsə toprak bolur
nəqə bolsa toprak kər atï kalur

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1791 əlig bir kün oldurdï yalnuz əzi
bu əgdülmixig ündəp aydï sözi

1792 ayur ay əgdülmix bak əmdi mana
atan əmgəki kirmədi bir sana

1793 atan əldi kaldïn sən oqlan kiqig
kiqigkə bəqüktin bolur yol kəqik

1784 هوكۇمران قىلدىك كۇچ بىرىپ ھەم بىلىم،
دۇرۇسلۇق ئۇزە تۇت، چىڭسۇن دىلىم.

1785 قۇۋۇەت بەر، جىمكى ياخشىلىق قىلاي،
بۇ ئەلنىڭ يۇكىنى يۇدگۇچى بولاي.

* * *

1786 ئۇلەشتۇردى يوقسۇلنا كۆپ مال بولۇپ،
دىلىن بەردى ھەققە ھەممىدىن ئۇزۇپ.

1787 ياشىدى مۇشۇنداق سويۇنچىتە كۇن-ئاي،
ئاۋام خەلق ئومۇمەن پۇتۇن بولدى باي.

1788 كىشىنىڭ خىلى، كور، بۇ ياڭلىغ بولۇر،
ئىستىكىم، مۇشۇنداق كىشىلەر ئولۇر.

1789 بەگ ئولغاندا شۇنداق، تاپار بەخت خەلق،
بەختلىك خان تىلەر ئەلگە ياخشىلىق.

1790 يامان-ياخشى ئولسە، ئۇ تۇپراق بولۇر،
نىچە بولسا تۇپراق، كور، ئاتى قالۇر.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1791 ئېلىگ بىر كۇن ئولتۇردى يالغۇز ئوزى،
قىچقاردى ئوگدۇلمىشنى، قىلدى سوزى.

1792 دىدىكىم: قارىغىن ئوگدۇلمىش ماڭا،
ئاتاڭ ئەمگىكى سىڭمىدى بىر ساڭا.

1793 ئاتاڭ ئولدى، قالدىڭ سەن ئوغلان كىچىك،
كىچىككە بۇيۇكتىن بولۇر يول كېچىك.

1794 atan eğrətümədi ərdəm bilik
təgümədi məndin yəmə ək əlig

1795 nətəg mət yumïtti bu ərdəm sana
ayu bərgil əmdi munï sən mana

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1796 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
uzun kəq yaxasu bu üstən əlig

1797 bayat kimkə bərsə 'inayət ülüg
tiləkkə təgir boldï atlïoq külüg

1798 munar mənzətü aydï türkqə məšəl
baxïnda kəqürmix bu kəkqin sakal

1799 bayat fəzlï birlə bəḍür ol kixi
tiləkin bulur kündə ətlür ixi

1800 bayat bərmixin həlk tïḍumaz küqün
yaoqïz yər yaxïl kək tərilsə əqün

B139
1801 bayattïn kərək barqa ixkə yələk
anïn bulsa ətrü kixi əz tilək

1802 yana ma ay əlig ata alkïxï
ooqulka təgir ol səvinqi tuxï

C89
1803 atam kïldï ərdi kər ədgü du'a
du'a birlə təgdim bu yərkə aoqa

1804 əligni səbəb kïldï ərklig iḍim
bu ərdəm bilikdin turu kalmadïm

1794 ئاتالاڤ ئۇگىتەلمىدى ئەردەم-ئىلىم،
ساڭا مەنمۇ ھېچ بىر ياردەم قىلمىدىم.

1795 قەيەردىن يىغىلدى بۇ ئەردەم ساڭا؟
سەن ئەمدى ئېيتىپ بەر بۇ گەپنى ماڭا.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئىلىكىكە جاۋابى

1796 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش دىدى: خاقان—
ياشىسۇن غالىپلىق بىلەن كوپ زامان.

1797 خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت نەسىپ،
تاپار ئات-شوھرەت تىلەككە يېتىپ.

1798 بۇڭا ئوخشۇتۇپ ئېيتتى تۇركچە ماقال،
كوپ ئىشلار بېشىدىن ئوتكەن ئاقساقال:

1799 خۇدا پەزلى بىرلە چوڭايغاي كىشى،
تاپار كۇندە مەقسەت، تۇزۇلۇپ ئىشى.

1800 كۇچەپ خەلق توسالماس خۇدا بەرگىنىن،
ئوچ ئالماق بولسىمۇ ئاسمانۇ-زىمىن.

1801 خۇدادىن كېرەك ھەممە ئىشقا يولدك،
خۇدادىن تاپار كىشى بارلىق تىلەك.

1802 ئاتا ئالقىشىدىن ئوغۇل، ئەي خاقان،
چومۇلۇر خوشاللىقتا ھەر بىر زامان.

1803 خەيىرلىك دۇئا قىلغان ئىكەن ئاتام،
دۇئا بىرلە تەگدي ماڭا بۇ ماقام.

1804 ئىلىگنى سەۋەپ قىلدى قادىر ئىگەم،
قۇرۇق قالمىدىم پەزىل، بىلىمدىن ھەم.

1805 əlig urdï ąlig mąni əḍlədi
bolu bąrdi əvrən əzüm yokladï

1806 külə bakṣa bəglər kimi əḍləsə
ava yïoqlur arzu kərək ol yąsə

1807 kixi kənli baoq ol yaxaroqu suvï
bu bəglər səzi birlə əḍgü savï

1808 kayu baoqka təgsə suv əksümədin
qəqək yazlur anda tümən tü yïḍïn

1809 bəgi yarlïoqï bolsa əḍgü səzə
kulï kənlï yüksər yazar kax kəzə

1810 kalï bolmasa əḍgü yarlïoq tilin
yaxarmïx qəqəklər kurïr tərk bilin

1811 bayat fəẓlï koloqu kərək kul kamuoq
bayat fəẓlï bolsa aqïldï kapuoq

A70
1812 munar mənzətü aydï xa'ir bu səz
munï ukoqïl əmdi aya əḍgü əz

1813 bayat fəẓlï birlə aoqïrlar kuluoq
bilik kapoqï aqlur onarur yoluoq

1814 bilik bilsə kündə kutaḍur küni
nəqə mə kiqig ərsə bolur uluoq

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1815 yana aydï ąlig ay əgdülmixə
bilik bilgüqilər nətəg bilmixə

1816 kixi əgrənipmü bolur ol bəgü
azu tadu birlə tooqarmu tągü

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

C90

1817 yanut bərdi əgdülmix aqtï tilin
ayur mən urayïn bu sözkə ulïn

1818 tərütürdə bərsə bayat əg kənül
tükəl mayə buldï bilikkə ooqul

B140

1819 küninə tənədür turu əglənür
nəgüni tiləsə bilür əgrənür

1820 bilikkə təgir ətrü bilgə bolur
bu bilki bilə asoqï əlkə tolur

1821 tərütür əqində kənül bərməsə
tiləkkə təgüməz bu anda basa

1822 takï bir səbəb kolsa ooqlan bilik
kiqigdə təgürgü bilikkə əlig

1823 kiqig ooqlan ərkən bilik əgrənür
uluoq bolsa ətrü tiləkkə təgür

1824 bilik ərdəm əqgü kïlïnq ya kïlïk
kixi əgrənür ətrü tüzlür yorïk

1825 bilik tut ya ərdəm kixi əgrənür
məgər bu ukux ol tadudïn ənür

1826 munar mənzətü kəldi türkqə məsəl
okïoqïl munï sən asïoq əzkə al

1816 كىشىلەر بولۇرمۇ ھېكىم ئۇكۇنۇپ،
بولۇرمۇ تەبىئى ياكى تۇمۇلۇپ؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئىلىكىكە جاۋابى

1817 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش، ئاپتى تىلىن،
دىدىكىم، قويماي مەن بۇ سۆزنىڭ ئۆلىن.

1818 يارانىشتا بەرسە خۇدا ئەقىل-كۆكۈل،
تاپۇر دەسمايىنى بىلىككە ئوغۇل.

1819 مۇسەر كۆنمۇ-كۆن، ئەقلى كامىللىنۇر،
نەسكى خالىسا شۇنى ئۆگىنۇر.

1820 يېتىپ ئاخىر بىلىمگە، ئالىم بولۇر،
بۇ ئىلمى بىلە ئەلگە پايدا تېگۈر.

1821 يارانقان چېغىدا ئەقىل بەرمىسە،
يېتەلمەس تىلەككە ھەر نە ئەيلىسە.

1822 يەنە بىر شەرت: ئىلىم ئىلەسە ئوغۇل،
كىچىك چاغدا قويغاي بىلىمگە كۆكۈل.

1823 كىچىك چاغدا ئىنسان بىلىم ئۆگىنۇر،
چوڭايسا ئۇنىڭلە تىلەككە يېتۈر:

1824 پەزىلەت، بىلىم ھەم ياخشى خۇي-پېئىل،
ئۆگەنسە، تۇزىلەر كىشى خۇلقى، ئىل.

1825 بىلىم يا پەزىلىنى كىشى ئۆگىنۇر،
مەگەركىم، ئەتىل ئۇ، تەبىئى بولۇر.

1826 كېلۇر بۇڭا ئوخشاپ تۇركچە ماقال،
ئوقۇپ سەن، ئوزۇڭگە بۇندىن پايدا ئال:

1827 kixi əgrənür bilki artar əküx
nəqə əgrənip uḳsa bolmaz uḳux

1828 bayattïn ərür bu uḳux boloḳusï
tadu birlə kirsə bolur bəlgüsi

1829 bayattïn 'əṭa ol uḳux bəlgülüg
uḳuxtïn bulur ər miṇ əḍgü ülüg

1830 kixidə uluoḳraḳ uḳuxluoḳ kixi
uḳux boldï ərkə miṇ ərdəm baxï

1831 uḳuxsuz kixini kixi təməgü
nəqə səzləsə səz yəmə pütməgü

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

B141 C91

1832 yana aydï əlig əxittim bu səz
taḳï bir səzüm bar ayïtoḳu bu əz

1833 uḳuxuoḳ aḍïrtïṇ bilikdə əṇi
nəgü təg turur ay səzünṇünṇ oṇï

1834 nəgü ol uḳux ornï ḳayda turur
ḳayuḍïn ḳopar ḳupsa ḳayda barur

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1835 yanut bərdi əgdülmix aydï uḳux
aoḳïr nəṇ turur ol kixikə kəsüx

1836 uḳux ornï üstün məṇədə turur
aoḳïr nəṇ üqün ornï baxta ərür

1837 ئەقىلدۇر كىشىگە كىشەن، بەلگىلىك،
قىلىغى دۇرۇستور ئىشى ئۇلگىلىك.

1838 رەھىملىك ئىگەم ئۇ خالىغان قۇلىن،
ئەقىللە كىشەنلەر، قىلىق ۋە تىلىن.

1839 ئەقىللىق تىرىكتۇر، ئەقىلسىز ئولۇك،
ئەقىل ئەرنى ئايرۇر شۇ خىل تەك بولۇك.

1840 كىشى تۇن كەبى بىر قاراڭغۇ ئويدۇر،
ئەقىل بىر چىراقتەك ئۇنى يورۇتۇر.

1841 ئەقىلدىن كېلۇر، كور، پۇتۇن ئەزگۈلۈك،
بىلىمدىن چوڭلار ئەر، بولۇر بەلگۈلۈك.

1842 كىشىلەر بۇ ئىككى بىلەن زور بولۇر،
بۇ ئىككى بىلەن تۇز-توغرا يول تونۇر.

1843 بىلىمىلە پەرقلىنەر كىشى يىلقىدىن،
نىمە بار بۇيۇكرەك بولەك بىلىمدىن؟

1844 ئەقىل بىر سوز ئېيتتى بۇڭا ئوخشۇتۇپ،
ئىشلەتسە ئەقىلنى بولۇر پايدا كوپ:

1845 كىشىنى ئايرىغان بىلىم يىلقىدىن،
كىشى قولى ئۇستۇن بولۇر ئىلمىدىن.

1846 يۇرى، يىلقا بولما، ئەقىل، بىلىم بىل،
بىلىم بىرلە سوزلە، يورۇق تۇت تىلىڭ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1847 ئېلىگ ئېيتتى: باردۇر تېخى بىر سوزۇم،
ئۇنى دەي ساڭا مەن، كوركەم يۇزلۇگۈم.

B142

1848 maṇa ayoqīl əmdi uḳux şurəti
nəgü təg bolur ol yərügi atī

1849 yüzi kərki ḳilḳī ḳilīnqī nə ol
yaxï kurï boḍ sīn avīnqī nə ol

1848 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئەقىل سۆزىنى—
نىچۈكتۈر، تىنگى ھەم نىمەدۇر ئېتى؟

1849 يۈزى، كۆركى، خۇيى، قىلىغى نەدۇر؟
يېشى، دەرىجە، بويى، ئاۋۇنچى نەدۇر؟

27

ӨGDḶÜLMIX ǝ̈LIGKǝ̈ UḴUX ṢURǝTIN AYUR

1850 yanut bǝ̈rdi ǝ̈gdülmix aydï uḳux
kïlïnqï kǝ̈ni kǝ̈r küvǝ̈nqi ǝ̈küx

1851 yüzi kǝ̈rki kǝ̈rklüg nǝ yaxï kiqig
ḳamuoḳ ǝ̈ḍgülükkǝ anïnḍïn kǝ̈qik

1852 ǝ̈rüg ḫǝ̈m silig ol nǝ ḳïlḳï amul
ḳamuoḳ tǝ̈prǝ̈nürkǝ baoḳïrsaḳ kǝ̈nḷül

1853 ḳayuḳa ǝ̈lig ursa ǝ̈tlü barïr
ḳayuḳa sǝ̈zi tǝ̈gsǝ yǝ̈tlü barïr

1854 isig yüzlüg ol kǝ̈r ḳamuoḳḳa ṣǝ̈vüg
kixilǝ̈rkǝ ändïn asïoḳlar ülüg

1855 yiti kǝ̈zlüg ol kǝ̈r baḳïxï yïraḳ
ḳayu ixkǝ tǝ̈gsǝ bǝ̈kitür aḍaḳ

1856 nǝ̈qǝ buloḳanuḳ ixkǝ tǝ̈gsǝ süzǝ̈r
nǝ̈qǝ tǝ̈rs tügün ǝ̈rsǝ baḳsa yazar

1857 bakar soldïn ondïn hәm ondün kәdin
kamuoq ix yaraoqin bilir hәm edin

1858 kaqïoqlïoq yәtәr ol uquoqlïoq tutar
sïnukuoq sapar ol buzukuoq ętәr

1859 ukuxsuz ekündi ayur ay ukux
sәninsiz munaqur mәn artuk ekük

C93
1860 mana tәgmәdi bir sәnindin ülüg
sәninsiz kixi kenli boldï elüg

B143
1861 yula ol ukux ker karaoquka kez
elüg tenkә jan ol aoqïn tilkә sez

1862 ukuxluoq ukuxka ayar ay әxim
nә edgü әxim sәn ętikli ixim

1863 kïlïnq on tutar hiq solï yok ukux
pütün qïn turur hiq alï yuk ukux

1864 ukux kimdә bolsa bu ol bәlgüsi
bu bәlgü bilә ol ukux bilgüsi

1865 ukaxnun en axnu kïlïki onay
kenilik bilә ol yorïki yïl ay

A72
1866 ukuxluoq keni hәm silig til sezi
pütünlük bilә boldï kïlki tezi

1867 erüg ol amul kәd sәrimlig şәbur
kerüp ixni yәtrü ol akru tәgür

1868 kïlïnqï karï kersә yaxi yigit
anar munluoq arzun egә ya tәgit

1857 سول-ئوق بىرله ئالدى-ئارقىدىن باقار،
پۈتۈن ئىشقا چاره بىلەن ۋاقت تاپار.

1858 يېتەر قاچقۇچىغا، ئۇچقانىنى تۇتار،
بۇزۇقنى تۈزەر ئول، سۇنۇقنى تاڭار.

1859 ئەقىلسىز پۇشايماندا دەر: ئەي ئەقىل—
سېنىڭسىز ئېرۇرمەن. تولا غەمده، بىل.

1860 سېنىڭدىن ماڭا بىر ئۇلۇش تەگمىدى،
كىشى كوڭلى سەنسىز هايات بولمىدى.

1861 ئەقىل بىر چىراقتۇر، كوزى يوقما كوز،
ئولۇك تەنگە جان ئول، گاچا تىلغا سوز.

1862 ئەقىللىق ئەقىلغه دىگەي: يولدىشىم،
نه ياخشى ئەشىم سەن تۈزەردە ئىشىم.

1863 ئەقىل ئوق ئىشلەر، ئۇ تەتۇر ئىشلىمەس،
پۈتۈنلەي ئېرۇر چىن، ئۇ مەككار ئەمەس.

1864 ئەقىل گىمده بولسا شۇدۇر بەلگۈسى،
بۇ بەلگۇ بىله ئۇ ئەقىل بىلگۈسى.

1865 ئەڭ ئاۋال ئەقىلنىڭ قىلغى ئوڭاي،
دۇرۇسلۇق بىلەن ئۇ يۈرەر يىل ۋە ئاي.

1866 ئەقىللىق، دۇرۇس هەم سىلىق سوز-تىلى،
دۇرۇس هەم تولۇقتۇر ئۇنىڭ پېيلى.

1867 يۈڭاش هەمده تىنچ كوپ سەۋرلىك ئېرۇر،
يېتەرلىك كورۇپ ئىشنى سالماق قىلۇر.

1868 قېرى قىلغى، لېكىن يىگىتتەك تۇرار،
بۇشاۋۇرمۇ، قۇلمۇ ئۇنى ئاختۇرار.

1869 munar mənzər əmdi bu səzni okï
uka tursa mə'ni aqïloqay takï

1870 kïlïnqï karï ooqlan ezlüg ukux
ukux kayda bolsa anar bar yapux

1871 kiqigi səviglig karïsï amul
ezi tüzün alqak kər asoqï ekük

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMİXKƏ

1872 bu səzlər əxitti səvindi əlig
ayur ay oḍunmïx səzi əg bilik

1873 bayat bərdi barqa tükəl əḍgülük
bayattïn 'əta sən mana bəlgülük

1874 bu əmgək yük ol bir aoqïr yüḍgükə
anï yüḍsə ətrü təgir əḍgükə

C94
1875 kim əḍgü tiləsə aoqïr yük yüḍər
aoqïr yük yüḍügli tiləkin küḍər

1876 yükümni yüḍər sən tilək ix yorïr
məni tïndurur sən sana yük təgir

B144
1877 bayat bərsü təwfik mana əmdi küq
ḥəkïnnï ətəyin yanut birkə üq

1878 bilir mən bu yanlïoq tapuoq kïlduḳun
baoqïrsaklik ol bu məni ḳoldukun

1879 baoqïrsak tapuoqqï tükəl ol bolur
əz asoqïn ḳoḍup kər bəg asoqïn ḳolur

1869 بۇ سوزنى ئوقى ئەمدى، ئوخشار بۇغا،
ئوقۇغانچە مەنا ئېچىلغاي ساڭا:

1870 قىلىقتا قېرى، ئوزى ياشتۇر ئەقىل،
ئەقىل قايدا بولسا ئۇنىڭغا ئېسىل.

1871 ياشلىغى سويۇملۇك، قېرىسا بېسىق،
ئېرۇر نەپسى تولا، يۇمشاق، كىچىك دىل.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1872 بۇ سوزنى ئىشتىكەچ سويۇندى ئېلىگ،
دېدى: ئەي ئويغانغان، سوزى ئالغ-بىلىك.

1873 خۇدا بەردى ماڭا پۇتۇن ئەزگۈلۈك،
خۇدادىن ئاتا سەن ماڭا بەلگۈلۈك.

1874 بۇ ئەمگەك يۇدۇشكە ئېغىر يۇك ئېرۇر،
ئۇنى يۇدسە كوپلەپ ياخشىلىق تېگۈر.

1875 كىم ئەزگۈ تىلسە ئېغىر يۇك يۇدەر،
ئېغىر يۇك يۇدۇگەن تىلەككە يېتەر.

1876 يۇكۇمنى يۇدەرسەن تىلەك، ئىش يۇرۇر،
مېنى تىندۇرۇرسەن، ساڭا يۇك بولۇر.

1877 خۇدا بەرسە تەۋپىق، ماڭا ئەمدى كۇچ،
ھەققىڭنى ئوتەي مەن قىلىپ بىرگە ئۇچ.

1878 بىلۇرمەن بۇ ياڭلىغ خىزمەت قىلغىنىڭ،
ماڭا باغلانغىنىڭ-كويۇمچانلىغىڭ.

1879 كويۇمچان خىزمەتچى شۇ خىلدا كېلەر،
قويۇپ ئوز پايدىسىن، بەگ پايدىسىن دەر.

1880 nəgü tər əxit bu tapuoqqī tili
bəgin inqkə təgrür tapuoqsak kulī

1881 mənilig bolur bəg tükəl kut baxī
baoqīrsak kulī bolsa kilsa ixi

1882 tapuoqqī bilə bəg kətürdi əgin
tilək təg tapuoq kilsa tindrur bəgin

1883 bax aqrioq yük əmgək kətürsə kulī
bəginə aqa bərsə arzu yolī

1884 kayu bəg bulur ərsə mundaoq kuluoq
bayattīn 'əta ol anar kəd uluoq

1885 azun bagləri əldi bizdə oza
əküxrəki bardī bu arzu əzə

* * *

1886 azun boqnī tīndī avīnqīn kutun
əligkə du'a kildī boqnī pütün

1887 əqīn əl kixisi əxitti munī
yüzin kərgükə arzuladī anī

1888 kəqürdi yīl ay kün bu arzu əzə
əlin ətti əqgü tərüsin tüzə

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1889 əlig bir kün ündədi əgdülmixig
ayur aytayīn səz sən ay bilmixig

1880 نىمەدەر ئىشتىكىن خىزمەتچى تىلى،
هوزۇرلاندۇرار بەگنى ئىشچان قۇلى:

1881 راھەتتە ياشار بەگ بولۇپ بەخت بېشى،
كويۇمچان قۇلى بولسا، قىلسا ئىشى.

1882 خادىم بىرلە قەددىنى بەگ كوتىرەر،
ئىش ئولسا تىلەكتەك، بېگى تېنىچ ئوتەر.

1883 باش ئاغرىق تۇگەر، چەكسە زەخمەت قۇلى،
بېگىگە ئېچىپ بەرسە ئۇمىت يولى.

1884 قۇلى قايسى بەگنىڭ بۇ ياڭلىغ ئېرۇر،
خۇدانىڭ ئۇنا چوڭ ئاتاسى بولۇر.

1885 بۇرۇن بىزدىن ئوتكەن جاھان بەگلىرى،
شۇ ئارزۇ بىلەن كەتتى كوپرەكلىرى.

* * *

1886 جاھان خەلقى خوشال، بەختيار، ئارام—
ئېلىپ، قىلدى خانغا دۇئالار تامام.

1887 بولەك ئەل كىشىسى ئىشتەچ بۇنى،
يۇزىنى كورۇشكە كۇتۇشتى ئۇنى.

1888 شۇ ئارزۇ بىلەن يىل، ئاي، كۇنلەر ئوتۇپ،
ئېلىن قىلدى ياخشى قانۇنلار تۇزۇپ.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

1889 ئېلىگ ئۇندەپ ئوگدۇلمىشنى بىر كۇنى،
دىدى: سوز قىلاي، ئېيت نە بىلسەڭ شۇنى.

B145 C95

1890 ət əz yəti əndamka baksa kər ər
tatïoq buldï barqa əz ülgin tərər

1891 kəŋül tatoqï nə ol bu kəz tatoqï nə
bu iki tatïoqdïn əzüm ülgi nə

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

A73

1892 yanut bərdi əgdülmix aydï tatïoq
kəŋül arzu kolsa bəkürtsə katïoq

1893 səvitmix yüzin kərsə kəzkə tatïoq
kəŋül arzusïn bulsa əzkə tatïoq

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

1894 yana aydï əlig ay əgdülmix ay
səviglig nixanï nəgü ərmix ay

1895 səvər mən təyü barqa də'wi kïlur
bu də'wika mə'ni nəgü təg bolur

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1896 yanut bərdi əgdülmix aydï bolur
səvüg yüzkə baksa səvərin bilür

1897 kamuoq nəŋkə ərtüg bolur baksa kəz
kəŋülkə yok ərtüg munï bilgü əz

1898 səvər səvməzin əz biləyin təsə
kəŋülka baka kərgü bilgəy basa

1899 səvüglər yüzində bolur bəlgü nəŋ
kəzin kəzkə tiksə anï bilgü təŋ

1900 muŋar mənzətü aydï xa'ir sözi
ukup tïŋlayu al kixi ərbüzi

1901 səvigli kixiniŋ yüzi bəlgülüg
tilï aqsa mə'ni sözi bəlgülüg

C96
1902 səvər səvməzin əz biləyin təsə
saŋa tətrü bakşa kəzi bəlgülüg

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

146
1903 əlig aydï uktum əxittim bu söz
takï bir sözüm bar anï aysu əz

1904 kərəklig söz aytur mən əmdi saŋa
ədi kəd bakïp sözləyü bər maŋa

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1905 yanut bərdi əgdülmix əlig kutï
bilik birlə bəglər bəduütti atï

1906 bilik ordusï ol bu bəglər əzi
biliksiz bolur kul nərək kul sözi

1907 ayïtmak onay boldï tərsi jəwab
jəwabka əlig bilki boloqay şəwab

1908 onayïn əlig tuttï tərsi maŋa
kəmixməgil əmdi ay ərsig toŋa

ƏLIG JƏWABÏ ƟGDÜLMIXKƏ

1909 ƣlig aydï aytïoƫlï munluoƫ bolur
ƟzI bilmədükin anïnƣdïn ƙolur

1910 ƙalï mundaoƫ ərsə səvingü kərək
ayïtmïx sƟzümni sən ayoƫu kərək

ƟGDÜLMIX JƏWABÏ ƣLIGKƏ

B147
1911 yanut bƣrdi aydï ay ədgü tərü
əxitmək kəƣ ol sƟzləməktə kərü

1912 sƟzüg sƟzləgüqi bu jan yavrïtur
əxitgüqi avnur ət Ɵz səmritür

1913 nəgü tƣr əxitgil sïnamïx bƟgü
sƟzüg sƟzləməgü əxitgü Ɵgü

C97
1914 əxitmək bilə boldï bilgə kixi
bu sƟz sƟzləməktin barïr ər baxï

1915 əxitsə bolur ol ƙulakƙa tatïoƫ
tƟlim sƟzləmix sƟzdə bolmaz asïoƫ

1916 sƟzüg sƟzləməsə sav altun sanï
bakïr boldï tildin qïƙarsa anï

ƣLIG JƏWABÏ ƟGDÜLMIXKƏ

A74
1917 ƣlig aydï əmdi kƟni sƟzlədiƫ
sən əmdi ƟzünkƟ ƙutun ƙur badïƫ

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1909 ئېلىگ ئېيتتى: سورغۇچى مۇھتاج ئېرۇر،
ئوزى بىلمىگەننى سوراپ ئۇ بىلۇر.

1910 بۇ شۇنداق ئىكەن سەن سويۇنسەڭ كېرەك،
سوئالىم جاۋابىنى بەرسەڭ كېرەك.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1911 جاۋاپ بەردى ئى ياخشى قانۇن دىيان،
ئىشتىمەڭ سوزلىمەكتىن ياخشى ھامان.

1912 بۇ سوز قىلغۇچى ئوز جانىن ئۆپرىتۇر،
ئىشتكەن سويۇنۇپ ئوزىن سەمرىتۇر.

1913 قۇلاق سال، سىنالغان ھېكىم دەر نىمە،
ئىشت ھەم ئويلا، ئەمما تولا سوزلىمە:

1914 ئىشتىمەڭ بىلە بولدى ئالىم كىشى،
تولا سوز قىلىشتىن كېتۇر ئەر بېشى.

1915 ئىشتىمەڭ قۇلاقنا بېغىشلايدۇ زەۋق،
تولا سوزلىگەن سوزدە كوپ پايدا يوق.

1916 دىمەستە سوزۇڭنى ئالتۇن ھىساپلا،
ئېغىزدىن چىقسا سەن ئۇنى مىس سانا.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

1917 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى دۇرۇس سوزلىدىڭ،
ئوزۇڭگە بەختىنىڭ قۇرىن باغلىدىڭ.

ӨGDÜLMIX JƏWABÎ ƏLIGKƏ

1918 yanut bərdi əgdülmix əlig kutî
əzüm yəglədüki bu kulluk atî

1919 kulî jan sîzuroqu avînsa bəgi
kalî yətlür ərsə bu kulnun əgi

1920 əxitsü ayayîn əzüm bilmixin
əlig mə kəqürsün həta bolmîxîn

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

1918 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش: ئېلىڭ قۇتى،
ئوزۇم خالىغىنىم بۇ قۇللۇق ئېتى.

1919 جان ئاتىسۇن بېگىنىڭ ھوزۇرىغا قۇل،
ئەگەر يەتسە ئەقلى، ئاقىل بولسا ئول.

1920 ئىشتكىن، مەن ئېيتاي ئوزۇم بىلگىنىن،
ئېلىكمۇ كەچۈرسۇن خاتا بولغىنىن.

يىگىرمىنچى باب

يەكلىكلايىق يەكتەك قانداق يولۇشىغا يولۇققىلى بايلىدا

1921 ئېلىگ ئېيتتى: ئەمدى دەمەكچى سوزۇم،
شۇ ئەردى مانا ئەمدى ئېيتاي ئوزۇم.

1922 ياراتتى خۇدايىم ئادەم بالىسىن،
ئۇلۇغىن، كىچىگىن، يامان ـ ياخشىسىن.

1923 بىلىملىك، بىلىمسىز، پېقىر يا گاداي،
ئەقىللىق، ئەقىلسىز، جاھىل ياكى باي.

1924 نەچۈگرەك كىرەك بەگ ئۇنى باشلىسا،
ئورۇنلاپ ئىشىنى، ئېتى ياڭرىسا.

1925 بېيىپ خەلقى، ئۇنىڭ تۇزەلسە يۇرتى،
كېتەر چاغدىمۇ قالسا ياخشى ئېتى.

1926 كۇنۇش ھەم يىپەككە تولۇپ غەزىنسى،
بويۇن ئەكسە دۇشمەن، تۇگەپ پىتنىسى.

1927 ئېلى بولسا كۇچلۇك، يىغىلسا قوشۇن،
يۇرۇتسە ئىلىم بىرلە ئۇ تۇز قانۇن.

C98

1928 qavïqsa azunda yaḑïlsa atï
bəḑüsə küniŋə kətürsə kutï

1929 ərəzin avïnsa yəsə əl uzun
pütün jan üzülsə yəsə ol azun

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

1930 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
əḑi tərs ayïttï maŋa bu bilik

1931 bu bəglik ixin barqa bəglər bilir
tərü əndi kïlk yaŋ olardïn kəlir

1932 anasïnda tooqsa tooqar bəglikin
kərü əgrənür ix bilür yəglikin

1933 bayat kimkə bərsə bu bəglik ixi
bərür əg kəŋül kər ol ixkə tuxï

1934 kimi bəg tərütmək tiləsə bayat
bərür axnu kïlk yaŋ ukux yüg kanat

B149

1935 bu bəglik ixi boldï bəglər ixi
bu bəglər ixin bildi bəglik kixi

1936 bu ixni əlig məndə yəgrək bilür
atasï bəg ərdi əzi bəg turur

ƏLIG JƏWABÏ ӨGDÜLMIXKƏ

1937 əlig aydï uktum bu səz barqa qïn
kənï səzlədiŋ səz yïpar burdï kin

1928 تېپىپ شوھرەت، جاھاندا يېيىلسا ئېتى،
بۇيۇكلەپ كۇنسايىن، كوپ ئاشسا قۇتى.

1929 ئۇزۇن يىل ياشسا ھوزۇردا ئامان،
پىدا بولسا جانلار، ئۇ سورسا جاھان.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىكتكە جاۋابى

1930 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، دىدى: ئېلىگ،
مېنىڭدىن سورىدى بۇيۇك بىر بىلىك.

1931 بۇ بەگلىك ئىشىن ھەممە بەگلەر بىلۇر،
قانۇن، تەرتىپ، ئادەت ئۇلاردىن كېلۇر.

1932 تۇغۇلۇر بۇ بەگ ئانىدىن بەگ بولۇپ،
بىلۇر ياخشى ئىشنى كورۇپ، ئۇگۇنۇپ.

1933 بۇ بەگلىك ئىشىن كىمگە بەرسە خۇدا،
بېرۇر ھەم ئەتىل، كوگۇل لايىغدا.

1934 كىمى بەگ ياراتماق تىلىسە بايات،
بېرۇر باشتا خۇلق، ئەقىل، قول ـ قانات.

1935 بۇ بەگلىك ئىشى بولدى بەگلەر ئىشى،
بىلۇر بەگلىك ئىشىنى بەگلىك كىشى.

1936 بۇ ئىشنى ئېلىگ ھەندىن ئوبدان بىلۇر،
ئاتاسى بەگ ئەردى، ئوزى بەگ ئېرۇر.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمشكە جاۋابى

1937 ئېلىگ: ئۇقتۇم سوزۇڭنى، چىندۇر دىدى،
راست ئېيتتىڭ، سوزۇڭنىڭ ئىپاردەك ھىدى.

1938 bu ix kïloɣuqï ər kïlur əz ixi
mün ərdəm bilikli kərügli kixi

1939 mən ix kïloɣuqï mən sən ix kərgüqi
ixig kərgüqidin bilür kïloɣuqï

1940 bayat bəṛdi əmdi saŋa əg kəŋül
uḳux həm bilik birlə boldun amul

1941 maŋa oḳ tapïndïŋ kiqigdə bərü
kərü əgrənü bildiŋ əḍgü tərü

C99
1942 ḳamuoɣ ixni uḳtuŋ ma bildiŋ əzün
maŋa ma baoɣïrsaḳ sən kïlḳïn səzün

A75
1943 baoɣïrsaḳḳa aytur kixi əz səzin
baoɣïrsaḳ yuluoɣlar kixikə əzin

1944 baoɣïrsaḳ üqün sən pütər mən saŋa
baoɣïrsaḳlïḳïn ay bu səzlər maŋa

1945 nəgü tər əxitgil baoɣïrsaḳ kixi
baoɣïrsaḳlïḳ ol kər kixilik baxï

1946 baoɣïrsaḳnï əgdi uḳuxluoɣ əküx
baoɣïrsaḳ kixilər kixikə kəsüx

1947 baoɣïrsaḳnï bulsa baoɣïrḳa urun
maŋa mundaoɣ aydï bilik həm uḳux

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ẒLIGKƏ

B150
1948 yanut bəṛdi əgdülmix aydï ẓlig
əsən' inq tirilgil ay üstəŋ əlig

1938 بۇ ئىشنى قىلغۇچى ئۆز ئىشىن بىلەر،
بىلەر كەم-ئوشۇغىن كورۇپ تۇرغان ئەر.

1939 مەن ئىش قىلغۇچىمەن، سەن ئىش كورگۈچى،
بىلەر كورگۈچىدىن ئىشنى قىلغۇچى.

1940 خۇدا بەردى ئەقىل ھەم كوڭۈلنى ساڭا،
ئەقىل ھەم بىلىمله قىل ئىشنى ئادا.

1941 كىچىكتىن بۇيان، خىزمىتىمده بولۇپ،
بۇ ياخشى قانۇننى ئۆگەنديڭ كورۇپ.

1942 پۈتۈن ئىشنى ئۇقتۇڭ ۋە بىلدىڭ ئۆزۈڭ،
كويۈمچان ماڭا ھەم قىلغىڭ، سوزۈڭ.

1943 كويۈمچانغا ئېيتۇر كىشى ئۆز سوزىن،
كويۈمچان بېغىشلار كىشىگه ئۆزىن.

1944 كويۈمچانلىغىدىن پۈتەرمەن ساڭا،
سەممى سۈرەتته جاۋاپ بەر ماڭا.

1945 نىمە دەر، ئىشتىكىن، كويۈمچان كىشى،
كويۈمچانلىق ئېرۇر كىشىلىك بېشى؛

1946 ئاقىللار كويۈمچانىنى كوپ ماختىدى،
كىشىگه ئەزىزدۇر كويۈمچان زاتى.

1947 كويۈمچان ئۇچۈن بەر يۈرەكته ئورۇن،
ئەقىل ھەم بىلىم ماڭا شۇنداق دىدى.

ئوگدۈلمىشنىڭ ئېلىككه جاۋابى

1948 جاۋابەن ئوگدۈلمىش دىدى: ئەي خاقان،
ياشا تىنچ، قولۇڭ ئولسۇن ئۇستۈن ھامان.

1949 bu bəglikkə axnu tüp əşlī kərək
atīm alp katīoq kurq yana toq yürək

1950 atasī bəg ərsə ooqul tooqdī bəg
ooqul tooqsa bəg həm atalarī təg

1951 ukuxluoq kərək həm bilīklig kərək
akīlīk kərək həm siliglik kərək

1952 bilik birlə bəglər boḍun baxladī
ukux birlə əl kün ixin ixlədi

1953 bəg atī bilik birlə baoqlīoq turur
bilik lamī kətsə bəg atī kalur

1954 kəḍ əglüg kərək həm bilikli ukux
bilīklig kixinin yaoqīsī əküx

1955 nəgü tər əxitgil bilik bilmix ər
baxīnda kəqürmix əküx yəlmix ər

C100
1956 biliklig kərək bəg ukuxluoq oḍuoq
anar təgməsə bir mufaja yoḍuoq

1957 kīlīnq əḍgü ərdəm kərək min tümən
atī əḍgü bolsa tutunsa boḍuoq

1958 apa ooqlanī barqa əşlī bəḍük
bilik birlə boldī kər əḍrüm kəḍ ək

1959 uruoq əḍgü bolsa ər əḍgü tooqar
ər əḍgü bolup ətrü tərkə aoqar

1960 ïḍuk ol bu bəglik aoqīoqlīk tilər
arīoqlīk bilə əldə saklīk tilər

1949 بۇ بەگلىككە تەكتى ئىسىللىق كېرەك،
باتۇرلۇق، قۇۋۋەت-كۈچ، جەسۇرلۇق كېرەك.

1950 ئاتا بولسا بەگ، تۇغۇلۇر ئوغلى بەگ،
ئوغۇلمۇ بولۇر بەگ ئاتالىرىدەك.

1951 ئەقىللىق كېرەك ھەم بىلىملىك كېرەك،
سېخىلىق كېرەك ھەم سىلىقلىق كېرەك.

1952 بىلىم بىرلە بەگلەر ئېلىن باشلىدى،
ئەقىل بىرلە خەلقىنىڭ ئىشىن ئىشلىدى.

1953 بەگ ئاتى بىلىك بىرلە باغلىق تۇرۇر،
بىلىك "لامى" كەتسە، بەگ ئاتى قالۇر.(128)

1954 بەگ ئاقىل بولسۇن ھەم بىلگىنى تولا،
بىلىملىك كىشىنىڭ دۇشمىنى تولا.

1955 نىمە دەر، ئىشتىكىن، بىلىم تاپقان ئەر،
كوپ ئىشنى كەچۈرگەن، تولا كەزگەن ئەر:

1956 بەگ ئولسۇن بىلىملىك، ئاقىل ۋە ئويغاق،
ئۇشتۇمتۇت تەگمىگەي دىسە بىر چاتاق.

1957 كېرەكتۇر ياخشى خۇلق، پەزىل مىڭ تۇمەن،
ئېتىمغا تەگمىسۇن دىسە داغ-بوياق.

1958 ئادەم باللىرى ھەممە ئەسلى بۇيۇك،
بىلىمله خىللىنىپ بولۇر كوپ تۇزۇك.

1959 ئۇرۇغ ياخشىدىن ياخشى ئەر تۇغۇلار،
كىشى ياخشى بولغاچقا تورگە چىقار.

1960 بۇ بەگلىك بۇقەددەس، ئېرىنغلىق تىلەر،
ئەلدىن ھەم ئېرىنغلىق، ھۇشيارلىق تىلەر.

1961 boḍunka talusï kərək alp atïm
bəḍük ixkə ətrü bu bolsa tətim

1962 nəgü tər əxitgil ətükən bəgi
sïnap səzləmix səzni yətrüp əgi

B151

1963 boḍunka bəgi artuk əḍrüm kərək
kənül til kəni kïlkï kəḍrüm kərək

1964 biliklig ukuxluoɣ boḍunka talu
akï həm kəzi tok nə kənli tolu

1965 kamuoɣ əḍgükə bolsa əlgi uzun
uvutluoɣ silig həm kïlïnqï tüzün

1966 səza bəg bolur bu boḍunka uluoɣ
munïndïn kəlir ətrü əḍgü uruoɣ

1967 bilik birlə baxlar kixi ix baxïn
ukux birlə uksa onarur ixin

1968 boḍunuoɣ bilik birlə bastï bəgi
bilik bolmasa ixkə yakmaz əgi

1969 yanïlsa bu bəglər ay əlig kutï
anïn bəgliki iglər ətgü otï

1970 bu bəglik iginə otï əg bilik
ukux birlə əmlə ay kïlkï silig

1971 biliklig ukuxluoɣ kərək bəg tətik
anïn kïlsa ətrü iginə ətik

B101

1972 biliklig ukuxluoɣ bəgü əlqi bəg
ikigün azunda bolur ornï yəg

1961 بەگ ئولغاي خەلق ئۇچۇن جەسۇر، قەھرىمان،
بۇنىڭلە قىلىنۇر چوڭ ئىشلار ھامان.

1962 ئىشىتكىن، ئوتۇكەن[129] بېگى نىمە دەر،
سىناپ ھەم سوزىنى بىلىپ قىلغان ئەر؛

1963 خەلق بېگى تولىمۇ خىل بولماق كېرەك،
كوڭۇل، تىل تۇز، خۇلقى ئۇز ئولماق كېرەك.

1964 ئاتىل ھەم بىلىملىك، ئەل سويەر تېخى،
كوزى توق، دىلى كەڭ، ھەم بولسۇن سېخى.

1965 قىلىشقا ياخشىلىق قول ئولسۇن ئۇزۇن،
ئۇياتچان، سىلىق ھەم قىلىغى تۇزۇن.

1966 بەگ شۇنداق بولسا، ئەلگە لايىق ئۇلۇغ،
ئۇنىڭدىن كېلەر ھەم بىر ياخشى ئۇروغ.

1967 بىلىم بىرلە باشلار ئەر ئىشىنىڭ بېشىن،
ئەقىل بىرلە قىلسا ھەم ئوڭلار ئىشىن.

1968 بىلىم بىرلە تۇتار ئېلىنى بېگى،
بىلىم بولمىسا، ئىشقا يەتمەس ئوگى.

1969 گەر ئىشتا يېڭىلسا بەگلەر، ئەي خاقان،
بۇ بەگلىك كېسەلدۇر، داۋالا شۇئان.

1970 داۋاسى بۇ دەرتنىڭ ئەقىل ۋە بىلىم،
داۋالا ئەقىللە، خۇلقى مۇلايىم.

1971 ئەقىل ھەم بىلىم بەككە بەكمۇ كېرەك،
داۋالار كېسەلنى شۇلار بىرلە بەك.

1972 بىلىملىك، ئەقىللىق، دانا ئەلچى خان،
بولۇر ياخشى ئورنى ھەر ئىككى جاھان.

A76

1973 ikigün azunuoı buluoılï kixi
ǝḍi ḳutluoı ol bu tükǝl ḳut baxï

1974 muṇar mǝṇzǝtü aydï xa'ir bu sǝz
kǝrü barsa mǝ'ni biliksizkǝ kǝz

1975 mǝṇilig ḳayu ol maṇa ay yora
kixi ḳutluoıï kim kixilǝr ara

1976 yǝsǝ bǝrsǝ dunya tirilsǝ ḳutun
takï bir azunda bu buldï tǝrǝ

1977 ḳïlïnqï oṇay bolsa ḳïlḳï kǝni
sǝvinqin kǝqǝr kǝr ux ol bǝg küni

B152

1978 bayat kimkǝ bǝrsǝ bu ǝḍgü ḳïlïḳ
bu ǝḍgü ḳïlïḳ brilǝ ǝḍgü yorïḳ

1979 anïṇ boldï dunya tü ni'mǝt bilǝ
tilǝsǝ ǝzüṇ yǝ tilǝsǝ ülǝ

1980 bayat bǝrsǝ fǝẓlï ḳulïṇa ḳutun
bolur ḳïlḳï ǝḍgü ḳïlïnqï pütün

1981 ḳïlïnq ǝḍgü ǝrdǝm kǝrǝk miṇ tümǝn
anïn tutsa ǝl kǝnd kǝtürsǝ tuman

1982 nǝ ǝḍgü turur bu ḳïlïnq ǝḍgüsi
ḳïlïnq ǝḍgü ǝrkǝ yǝgü kǝḍgüsi

1983 bayat kimkǝ bǝrsǝ ḳïlïnq arḳuḳï
anï ǝmgǝtür bu zǝmanǝ okï

1984 ḳayu bǝgdǝ bolsa bu arḳuḳ ḳïlïnq
ixi barqa tǝtrü sǝvinqi saḳïnq

1973 هەر ئىككى جاھانلىقنى تاپقان كىشى،
بولۇر كوپ بەختلىك، سائادەت بەشى.

1974 بۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى شائىر بۇ سوز،
بۇ سوز مەنىسىدۇر بىلىمسىزگە كوز:

1975 سائادەت نىمەدۇر قېنى ئېيت ماڭا،
كىشى قۇتلۇغى كىم كىشىلەر ئارا؟

1976 يىسە، بەرسە دۇنيا، ياشاپ بەختلىك،
ئۇ دۇنيادا بولۇر ھەم تۇردە تۇرا.

1977 مۇلايىم بولسا خۇلقى، قىلىغى كونى،
سويۇنچىنە ئوتەر ئۇشبۇ بەگنىڭ كۇنى.

1978 خۇدا كىمگە بەرسە بۇ ياخشى قىلىق،
ھەم ياخشى قىلىق بىرلە ياخشى تۇرۇق؛

1979 جاھان بولدى بار نىمەتلە ئۇنىڭ،
تىلىسەڭ ئۇلەشتۇر، تىلە، يە ئوزۇڭ.

1980 خۇدا گەر قۇلىغا پەزىل-بەخت بېرۇر،
پۇتۇن خۇلقى-خۇيى ھەم ياخشى بولۇر.

1981 كۇزەل خۇي، پەزىلەت كېرەك مىڭ تۇمەن،
قىلىپ تېچ ئەل-يۇرتنى، يوقاتسا تۇمان.

1982 بۇ ياخشى قىلىق ئۇ ئەجەپ ياخشىدۇر،
كىشىگە يىمەك ھەم كىيىمدەك تۇرۇر.

1983 خۇدا قىلسا كىمنىڭ خۇيىنى ياماق،
ئۇنى رەنجىتۇر ئوقى بىرلە زامان.

1984 ئەگەر بولسا قايسى بەگ خۇلقى ناچار،
سويۇنچى بولۇر غەم، ئىش تەتۇر ماڭار.

1985 sakïnuk kərək bəg nə kïlkï arïoq
arïoqlïk tilər tutqï uroqï arïoq

C102
1986 sakïnuk kixi kənli korklïk bolur
kənül korksa bəglər ixig tüz kïlur

1987 kalï bolmasa bəg sakïnuk süzüg
arïoqsïz bolur barqa kïlkï üzük

1988 ərüglük amulluk bolur bəgkə kərk
bu bəglik ixinə bu ol baoqu ərk

1989 kəd əglüg kərək bəg onarsa ixin
bilip baxlasa ətrü ixlər baxïn

1990 bu əglüg kixilər onarur ixig
yïrak tutoqu ixtə bu əgsüz kixig

1991 kənül bolmasa ər kəzi asoqï yok
əgi bòlmasa ər kənül osoqï yok

1992 nəgü tər əxitgil ay əlqi baxï
ərüg kəd kənüllüg sïnamïx kixi

B153
1993 kayu ərdə bolsa ukux birlə əg
anï ər ataoqïl nəqə əgsə əg

1994 ukux əg bilik kimdə bolsa tükəl
yavuz ərsə kəd tə kiqig ərsə əg

1995 nə ədgü turur bu kixikə əgə
əgi bolsa ətrü ataoqu əgə

1996 əvəklik bəlin ol kamuoqka yavuz
kalï bolsa bəgkə yüzi boldï boz

1985 بەگ ئولماق كېرەك تەقۋا، دىلى ئېرىنج،
ئېرىنجلىق تىلەر دائىم نەسلى ئېرىنج.

1986 كىشى بولسا تەقۋا، دىل قورقماق بولۇر،
دىلى قورقسا بەگلەر ئىشىن تۈز قىلۇر.

1987 ئەگەر بولمىسا بەگ تەقۋادار سۈزۈك،
ئېرىنجسز بولۇر ھەممە قىلىغى ئۈزۈك.

1988 بېسىقلىق، سەۋرىلىك بەگنىڭ كوركىدۇر،
بۇ بەگلىك ئىشىغا ئۇ چۈلۈۋۇر بولۇر.

1989 كېرەك كوپ ئەقىل بەككە قىلىشقا ئىشىن،
بىلىپ باشلىسا ئۇ ھەر ئىشىنىڭ بېشىن.

1990 ئەقىللىق كىشىلەر تۈزەلتۈر ئىشىن،
يىراق تۈتسا ئىشتىن ئەقىلسز كىشىن.

1991 ئېرۇر پايدىسز كوز، كوڭۈل بولمىسا،
كوڭۈل پايدىسزدۇر ئەقىل بولمىسا.

1992 نىمەدەر، ئىشتىكىن، ئى ئەلنىڭ بېشى،
دىلى كوپ سەۋرىلىك، سىنالغان كىشى:

1993 ئەگەر كىمدە بولسا ئاڭ ـ ئىدرەك ۋە ئوگ،
ئۇنى ئەر ساناپ سەن قانچە ئوگسەڭ ئوگ.

1994 ئەقىل، ئاڭ، بىلىم كىمدە بولسا تولۇق،
يامان بولسا خوپ دەپ، كىچىك بولسا ئوگ.[130]

1995 كىشىگە نە ياخشى تۇرۇر بۇ ئوگە[131]،
ئەگەر بولسا ئەقلى، ھىساپلا ئوگە.

1996 شاشماقلىق ئېرۇر خەۋپ، ئومۇمغا ياۋۇز،
بەگ ئولسا بۇ خىل گەر، يۇزى بولدى بوز.

2009 nə əḍgü nən ol bu uvut ərkə kərk
kamuoɣ əḍgü ixkə uvut boldï ərk

2010 tili qïn kərək bolsa kənli kəni
boḍunka asïoɣ kïlsa tooɣsa küni

2011 kalï bolsa bəglər hiyanət kənül
boḍunka asïoɣ bolmaz andïn tənül

2012 kənül til onay bolmasa kər kïlïk
ol əldin ḳaqar ḳutka bolmaz yorïk

2013 səzin ḳïyoɣuqï bəgkə tutma umunq
tiriglik yava boloɣa ḳïloɣay əkünq

2014 əḍi sak kərək bəg yana kəḍ oḍuoɣ
usal bolsa bəglər tokïnur yoḍuoɣ

A81
2015 iki nən turur əlkə baoɣï bəki
biri saḳlïk ol bir tərü əl kəki

2016 ḳayu bəg sak ərsə əlin bəklədi
yaoɣï boynï yənqti əzə ərklədi

C104
2017 ḳayu bəg tərü bərsə əldə kəni
əlin ətti koḍtï yaruttï küni

2018 bu bəglik baoɣï kər bu iki bolur
bu iki tükəl bolsa bəglik ḳïlur

2019 nəgü tər əxitgil yaoɣïqï kür ər
bu saḳlïk bilə əz yaoɣïsïn urar

A82
2020 aya əlqi bəglər əlig ḳolsa sak
bu saḳlïk bilə sən təzü əlkə bak

2009 ئۇياتتۇر نە ياخشى زىننەت، ئەرگە خاس،
ئۇياتتۇر پۇتۇن ياخشى ئىشقا ئاساس.

2010 تىلى چىن كېرەك، كوڭلى بولسۇن كونى،
بېرىپ پايدا خەلقىغە، تۇغسا كۇنى.

2011 ئەگەر بولسا بەگلەر يامان دىللىق ئۇ،
ئېرۇر پايدىسىز خەلقە، قولۇڭنى يۇ.

2012 گۇزەل بولمسا بەگدە خۇي، سوز ۋە تىل،
ئۇ ئەلدە تۇرالماي قاچار بەخت، بىل.

2013 سوزىدە تۇرماس بەككە قويما ئۇمىت،
ھاياتىڭ كېتەر بوش، قىلۇر نائۇمىت.

2014 بەگ ئولماق كېرەك ساق، يەنە بەك ھۇشيار،
غاپىل بولسا بەگلەر، كوپ پىتنە قوپار.

2015 ئىككى نەرسە ئەلگە باغ، ئاچقۇچ ئوزى:
ھۇشيارلىق ۋە قانۇن—ئەلنىڭ يىلتىزى.

2016 قايۇ بەگ ساق ئولسا ئېلىن ساقلىدى،
ياۋ بوينىن يەنچىدى ھەم باغلىدى.

2017 قايۇ بەگ يۇرۇتسە قانۇننى كونى،
تۇزەتتى ئۇ ئەلنى، تۇغۇلدى كۇنى.

2018 بۇ بەگلىك ئاساسى شۇ ئىككى ئېرۇر،
بۇ-ئىككى تولۇق بولسا، بەگلىك قىلۇر.

2019 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىر كۇرەشچان ئەر،
بولۇپ ھۇشيار، ياۋنى يەكسەن قىلغان ئەر:

2020 ئايا ئەل بەگلىرى، ئەل ساقلاي دىسەڭ،
سەگەك بول، ھەر ياقتىن كۇزەت ئەلنى تەڭ.

2021 bu saklïk bilə arttï bəglər əli
usallïk kərü buzdï bəglik ulï

2022 bu saklïk bilə sən yaqï boynï yənq
boḍunka tərü kïl tiril kənrü inq

B155
2023 iki nən bilə əlqi bəglik buzar
kirür əgri yolka kənidin azar

2024 biri küq birisi usallïk kïlur
bu iki bilə bəg əlin artatur

2025 yaqï boynï yənqmək tilər ərsə sən
kulak kəz kərək sak kïlïp tursa sən

2026 bu saklïk bilə sanqtï bəglər yaqï
usallïk bilə buzdï bəglïk baqï

2027 usal bolsa bəglər ixin pütrüməz
usal bəg pütün bilgü bəglik yəməz

2028 sak ər tutqï ətnip usalïq pusar
usal bolmaqïnqa yaqïq kim basar

2029 sak ərsə bəgi əlkə təgməz əlig
kalï təgsə yətrür uḳux əg bilik

2030 bu küqkəy kixi kəndü bəglik yəməz
bu küqkəy küqini boḍun kətrüməz

2031 nəgü tər əxïtgil biliklig səzün
yəyümədi küqkəy əlin kəq uzun

C105
2032 kəyər ot turur küq yaqusa kəyər
tərü suv turur aksa ni'mət ənər

2021 سەگەكلىك بىلەن ئارتتى بەگلەر ئېلى،
بىپەرۋا بولۇش بۇزدى بەگلىك ئۇلى.

2022 ھۇشيارلىق بىلە يەنچى ياۋ بوينىنى،
سوراپ ئەل، كەڭرۇ قىل ھايات قوينىنى.

2023 بەگ ئىككى نىمە بىرلە بەگلىك بۇزار،
كىرىپ ئەگرى يولغا، رۇس يولدىن ئازار:

2024 بىرى غاپىل ئولماق، بىرىدۇر زۇلۇم،
بۇلار بىرلە ئەلنى بۇزار بەگ چوقۇم.

2025 ئەگەر ئىستىسەڭ يېغى بوينىن ئۇزۇش،
كېرەك كوز-قۇلاق بىرلە ھۇشيار تۇرۇش.

2026 سەگەكلىك بىلەن بەگ يوقاتتى يېغى،
بىپەرۋا بولۇپ ئۇزدى بەگلىك بېغى.

2027 غاپىل ئولسا بەگلەر ئىش ئولماس تامام،
غاپىل بەگدە بەگلىك ئۇ قىلماس داۋام.

2028 بىپەرۋانى دائىم باسار سەگەك ئەر،
غاپىل بولمىسا ياۋ، ئۇنى كىم يېڭەر؟

2029 ساق ئولسا بېگى، ئەلگە تەگمەس ئىلىگ،
ئەگەر تەگسە، چارە تاپار ئاڭ-بىلىك.

2030 سۇرەلمەس زالىم بەگ بەكلىك دەۋرىنى،
كوتەرمەيدۇ خەلقى ئۇنىڭ زۇلمىنى.

2031 نىمە دەيدۇ ئاغلا بىلىملىك سوزۇن:
بولالمايدۇ زالىم ھوكۇمران ئۇزۇن.

2032 زۇلۇم ــ ئوت، يېقىنلاشسا، ئۇ كويدۇرەر،
قانۇن ــ سۇ، ئۇ ئاقسا، نېمەتلەر ئونەر.

2033 بولاي دىسەك ئەلگە ئۇزۇن هوكۇمران،
قانۇن تۇز يۇرۇت، خەلقنى ئاسرا هامان.

2034 ئەل ئارتار قانۇن بىرله، تۇزىلۇر جاهان،
زۇلۇم بىرله كېمىپ ئەل، بۇزۇلۇر جاهان.

2035 كوپ ئوردا بۇزدى زالىم زۇلۇم بىله،
تىرىك ئولدى ئاخىر ئۇ ئاچلىق ئىله.

2036 تۇزەپ بەگ كوڭۇلنى يۇرۇتسە قانۇن،
بۇ بەگلىك بۇزۇلماس، تۇرار بەك ئۇزۇن.

2037 ياماندىن ياماندۇر ئەي ساهىپقىران،
ئەگەر ئاتىنىپ قالسا يالغانچى خان.

2038 سوزى چىن ئولسا بەگنىڭ، خۇلقى گۈزەل،
ئىشەنگەي، ياخشى كۇن كورۇپ ئاڭا ئەل.

2039 يالغانچى كىشىلەر ۋاپاسىز بولۇر،
ۋاپاسىزلار خەلققە ئوساللىق قىلۇر.

2040 نەمە دەر، ئىشتىكىن، ۋاپالىق كىشى،
ۋاپادۇر كىشىگە كىشىلىك بېشى:

2041 تىلى يالغان ئەرنىڭ جاپا قىلغى ئول،
جاپا كىمدە بولسا ئېرۇر يىلقى ئول.

2042 تەلەپ قىلما ۋاپا يالغانچىلاردىن،
بۇ سوزلەر سىنالغان ئۇزۇن يىللىق ئول.

2043 بەگلەرگە يۇرەكلىك، جەسۇرلۇق كېرەك،
تېتىغاي ئۇ ياۋغا يۇرەك بىرله بەك.

2044 بۇ ئەسكەر بېشى بەك يۇرەكلىك كېرەك،
يۇرەكسىز كىشى ئۇندىن ئالسۇن يۇرەك.

C106

2045 yürəklig yürəksizkə bolsa baxï
yürəklig bolur ətrü təgmə kixi

2046 bu səzkə tanuqï bu bəytig okï
bu səzkə anuq tut kənül əg taqï

2047 kər arslan bolu bərsə ïtqa baxï
bu ït barqa arslan bolur əz tuxï

2048 qalï bolsa arslanqa ït baxqïsï
ol arslan bolur barqa ït saqïxï

2049 aqïlïq kərək bəgkə qoḍqï kənül
bu qoḍqï kənül birlə qïlqï amul

A83

2050 aqï bolsa bəglər atï qavlanur
atï qavï birlə azun bəklənür

2051 ava yïoqlu tərlür ər at sü bolur
ər at sü bilə ər tiləkin bulur

2052 nəgü tər əxitgil urup yəgli ər
urup al ay alp ər yana ərkə bər

B157

2053 aqï bol baoqïxla iqür ḥəm yətür
qalï əksüsə ur yana al yətür

2054 azïoqlïoq kür ərkə bu nən əksüməz
tutuoqlï ərün quxqa mən əksüməz

2055 qïlïq baldu oq ya qəwi küq yürək
bar ərkən kəḍ ər nənkə qorqmaz kərək

2056 azunqï bəgü bəg nəlük gənq urur
ər at qayda bolsa anuq gənq alur

2045 يۈرەكلىك يۈرەكسىزنىڭ ئولسا بېشى،
يۈرەكلىك بولۇر ئۇندا ھەممە كىشى.

2046 بۇ سوزنىڭ گۈزاسى بۇ بېيىت ئوقى،
بۇ سوزنى كوڭۈلدە ساقلاپ تۇت تېخى:

2047 بولۇۋەرسە ئىتقا، گور، باش ئارسلان،
بولۇر ئىتلار ھەممە ئارسلانسىمان.

2048 ئەگەر بولسا ئىت ئۇ ئارسلانغا باش،
بولۇر ئارسلانلار ھەم ئىتتەك ھامان.

2049 يانا بەگ كىچىك دىل، سېخى بولغۇلۇق،
بۇنىڭ بىرلە قىلقىن بېسىق تۇتقۇلۇق.

2050 سېخى بولسا بەگلەر ئېتى تارىلۇر،
ئېتى ۋە شوھرىتىلە جاھان قوغدىلۇر.

2051 ئەر، ئات توپلىنىپ ئاڭا، لەشكەر بولۇر،
بۇ لەشكەر بىلەن ئەر تىلەگىن تاپۇر.

2052 نىمە دەر، ئىشىت، جەڭ بىلەن ئوتكەن ئەر:
ئۇرۇپ ئال ئەي باتۇر، يەنە ئەرگە بەر.

2053 سېخى بول، بېغىشلا، ئىچۇر ھەم يىگۈز،
يەنە سەن ئۇرۇپ ئال، كىمەيسە ئەگەر.

2054 جەسۇر، كوزى ئوتكۇرگە مال ئوكسۇمەس،
ئالغۇر ئاق لاچىنغا يىمەك كەمسىمەس.

2055 قىلىچ، پالتا، ئوقيا بىلەن گۈچ، يۈرەك—
بار ئولسا، باتۇر بالدىن قورقماس كىرەك.

2056 جاھاندار، ئاقىل بەگ ئىچۈك گەنج[182] يىغۇر،
ئەر، ئات قايدا بولسا، ئېنىق گەنج ئالۇر.

2057 bu əl tutoquka kəp ər at sü kərək
ər at tutoquka nən tavar tü kərək

2058 bu nən aloquka bir kərək bay boḍun
boḍun baylikïna tərü tüz koḍun

2059 bularda biri kalsa tərti kalur
bu tərti yəmə kalsa bəglik ulur

2060 aḍïn ma bu bəx nən yïrak tutoqu bəg
atï əḍgü bolsa kü qav boloqu təg

2061 birisi əvəklik birisi saran
üqünqi puxïlïk sərin əz tirən

2062 bu tərtünq yavuz bəgkə arkuk kïlïnq
bəxinqi yaraqsïz bu yaloqan ərinq

C107
2063 bu kaq nəṅdə bəglər yïrak tutoqu əz
atï artamasa yorïk bolsa səz

2064 bularda ən ïnoqa bu arkuk kïlïnq
bu arkuk kïlïnqlïoq nə munluoq ərinq

2065 munar mənzətü səzni xa'ir ayur
bu xa'ir səzi tutsa səzkə bayur

2066 aoqïr yük kixikə kïlïnq arkukï
kïlïnq arkuk ərsə bulun at okï

2067 yaoqï kïlmaoqusïn kïlïnqï kïlur
yaoqï bu yaoqïda nəgü aḍrukï

B158
2068 əküx əl tutayïn təsə ay əlig
üq ix kïloqu ətrü yətilsə əlig

2057 تۆتۈشقا جاھان لەشكەر، ئات، ئەر كېرەك،
ئەر، ئات تۆتقىلى تولا مالىلار كېرەك.

2058 بۇ مال يىغقىلى بىر باي بودۇن[133] كېرەك،
بېيىسۇن دىسەڭ ئەل، تۆز قانۇن كېرەك.

2059 بۇلاردىن بىرى قالسا، توتى قالۇر،
بۇ توتى يوقالسا، بەكلىكىمۇ ئولۇر.

2060 ئالاي دىسە بەگ ياخشى شوھرەت ۋە نام،
بۇ بەشتىن يىراقتا تۆزمۇلۇق تامام.

2061 بىرى شاشماق ئېرۇر، بېخىللىق بىرى،
ئۇچىنچى، غەزەپ، قىل سەۋرى، قاچ نېرى.

2062 ئۇزەمچىل، جاھىللىق بۇ توتىنچىسى،
بى شەك يالغان ئېيتماق بۇ بەشىنچىسى.

2063 بۇلاردىن يىراق تۆزمۇلۇق بەگ ئۇزى،
بۇزۇلماي ئېتى، ئوتىسۇن دىسە سوزى.

2064 بۇلاردىن ئۇزەمچىل قىلىق ئەڭ يامان،
چوقۇم قىينىلار كوپ ئۇزەمچىل نادان.

2065 بۇ ياڭلىغ سوزنىكىم بىر شائىر ئېيتۇر،
بۇ شائىر سوزىن تۆتسا سوزگە بېيۇر.

2066 ئېغىر يۈك كىشىگە ئۇزەمچىل قىلىق،
ئۇزەمچىل قىلىققا ئوق ئاتقان، قارشى چىق.

2067 يېغى قىلمىغانىنى شۇ قىلىق قىلار،
يېغىدىن بۇ يېغى نېچۈك پەرقلىق؟

2068 تولا ئەل تۆتايمەن دىسەڭ ئەي ئېلىك،
بۇ ئۈچ ئىشنى قىلغىن گەر يەتسە ئىلىك.

2069 oŋ əlgin kīlīq tutsa ursa salīp
sol əlgi bilə nəŋ üləsə alīp

2070 tilin səzləsə səz xəkərdə süqig
boyun bərdi bəg kul uluoɣ ya kiqig

2071 ay əlig bu kaq nəŋ kərək bəgkə kər
boɖunka səvülsə orun bolsa tər

2072 külər yüz süqig səz silig əz kərək
kīlīnqi bularka tükəl tüz kərək

2073 kəŋül tutsa koɖkī həm əlgi akī
bularka yaraxī baoɣirsakīlīkī

2074 kamuoɣ türlüg ərdəm bu bilsə tükəl
yīraŋ ərsə andīn yaraoɣsīz muŋal

2075 kixi əɖrümi bu boɖunda talu
talu əɖrüm ol bu ərüksüz tolu

2076 azun boɖnī barqa aŋar kul bolur
azun yər bu bəglər tiləkin bulur

2077 tügük yüz irik səz küvəz kür kīlīk
kixig yərgürür kəndrü bilməz yorīk

C108
2078 otunluk əvəklik yənik kuroɣuluk
kara kīlkī ol bu yīraŋ turoɣuluk

2079 kara kīlkī bəgkə kərəksiz yaoɣuk
yaoɣuk bolsa bəgkə uquzluk anuk

2080 kara kul karasī bolur bəg ərüŋ
karalī ərüŋli əɖirttī kerüŋ

2069 قىلىچ تۇتسا، ئۇرسا، سېنىڭ ئولاڭ قولۇڭ،
سول ئىلگىڭ بىلە سەن ئۇلەشتۇر پۇلۇڭ.

2070 تىلىڭ سوزلىسە سوز شېكەردەك چۇچۇك،
ئېگەر بويۇن قۇل، بەگ، ئۇلۇغ ھەم كىچىك.

2071 ئەي ئېلىگ، بەككە بۇ ئەرسلەر زورۇر،
ئۇنى خەلق سۈيسە گەر، ئورنى تور بولۇر.

2072 كۆلەر يۈز، چۈچۈك سوز، خۇلق ئۆز كېرەك،
قىلىغى بۇلارغا ئۈيغۇن، تۇز كېرەك.

2073 كوڭۈلنى تووۇن تۇتسا، قولنى سېخى،
بۇنىڭغا يارىشا كويۇمچانلىغى.

2074 پۇتۇن ئۇرلۇك ئەردەم بۇ بىلسە ئۆگەل،
يىراق بولسا ئاندىن يارامسز مۇھال.

2075 كىشىلەر خىلى ھەم ياخشىسى شۇ خان،
تولۇن ئاي كەبى ئۆز، كېمەيمەيدىغان.

2076 جاھان خەلقى بارچە ئۇڭا قۇل بولۇر،
جاھانغا بولۇر خان، تىلەگىن تاپۇر.

2077 سورۇن يۈز، يىرمك سوز، تەكەببۇر كىشى،
كىشىن يىرگەندۇرەر، يۇرۇشمەس ئىشى.

2078 يىنىك ھەم ئالدىراقسان، قوپال ۋە شالاق—
بولماقلىق ئاۋامنىڭ خۇلقى، قاچ يىراق.

2079 ئاۋام خۇلقى بەگلەرگە لايىق ئەمەس،
ئەگەر يۇقسا بەككە، كېتەر قەدرى، بەس.

2080 قۇل رەڭگى قارادۇر، بەگلەر بولۇر ئاق،
قارا—ئاق شۇ خىلدا ئايرىلغانىغا باق.

2081 تولغان بەگ بولايمەن دىسە، بەلگۈلۈك،
ئەي مەشھۇر، پەزلىنى تولۇق تۈتقۇلۇق.

2082 ئېتى بەگ بولۇپ خۇلقى بولسا قارا،
بولۇر قارىدىنسۇ يامان خەلق ئارا.

2083 بەگ ئولسۇن چىرايلىق، كېلىشكەن ساقال،
بويى ئورتا، شوھرەتتە ئۇ بەر كامال.

2084 چىرايلىق يۈزىن كورسە، سويسە كورۈپ،
پەخرلەنسە ئېلى، خەلقلىرى تۇرۇپ.

2085 ئۇ ياۋغا ھەم قاتتىق ھەم ئولسا جەسۇر،
كورەر كوزگە بەرسە چىرايى ھوزۇر.

2086 بويى بەك ئۇزۇننى خوپ كورمەس بىلىم،
تولا قىسقا بولسا، بولماس خوشپېچىم.

2087 مۇشۇنداق ئىكەن، ئورتا بويلۇق كېرەك،
بويى ئورتا بولسا بولۇر تۇزۇگرەك.

2088 ئىشتىكىن، نىمە دەر سىنىغان كىشى،
بېشىدىن كەچۈرگەن، ياشىغان كىشى:

2089 پاكا، ئوزى ئاجىز، ئاچچىغى ياماں،
بۇ ئاچچىق نەدە، شۇندا جاڭجال ھامان.

2090 بويى ئورتا بولسۇن لايىق ئوزىگە،
ئەي-ئالىم ھەر ئىشنى ئورتا تۇت ھەرئان.

2091 پاساتچى بولمىغاي بەگ، يەنە مەي ئىچەر،
بۇ ئىككى قىلمقتىن قاچار بەخت، كېتەر.

2092 شاراپقا ئۇگەنسە جاھان خانلىرى،
چېكەر كوپ زىيانىنى ئېلى-خەلقلىرى.

C109

2093 oyunka avïnsa azun tutoquqï
ǝlin buzdï boldï ǝzi koltoquqï

2094 ǝdindǝ kǝqürsǝ bu bǝglik ixin
anï yǝtsǝ bolmaz ǝdǝrsǝ kuxïn

2095 nǝgü tǝr ǝxitgil bilik bǝrgüqi
biliksizni bordïn sǝküp tïdoquqï

2096 bor iqmǝ aya borqï booqzï kulï
bor iqsǝ aqïldï qïoqaylïk yolï

2097 kara borqï boldï nǝni boldï yǝl
bǝgi borqï bolsa kaqan turoqa ǝl

B160

2098 yaoqï ol bu bor timqi ǝltür kümüx
kïlïnqï tütüx boldï kïlkï urux

2099 ǝsürsǝ kixi tǝlvǝ munduz bolur
bu tǝlvǝ ixi kǝr kaqan tüz bolur

2100 nǝgü tǝr ǝxitgil sakïnuk tili
bu sǝz ixkǝ tutoqïl ay booqzï kulï

2101 nǝqǝ kïloqu ixlǝr bor iqsǝ kalur
nǝqǝ kïlmaoqu ix ǝsürsǝ kǝlür

2102 nǝqǝ tǝnsiz ixlǝr bor iqsǝ bolur
nǝqǝ ǝdgü ixlǝr ǝsürsǝ kalur

2103 bor iqsǝ oyunka avïnsa bǝgi
kaqan yǝtgǝy ǝl kün ixinǝ ǝgi

2104 fǝsad kayda bolsa kaqar kut tǝzǝ
fǝsad qïn yorïr tutqï bǝglik buza

2093 ئويۇنتا بىرىلسە جاھان تۇتقۇچى،
بولۇر مۇھتاج ئول ھەم ئېلىن بۇزغۇچى.

2094 بۇ خانلىق ئىشىن ۋاقتىدا قىلمىسا،
تۇتالماس ئۇنى، قۇش سېلىپ توغلىسا.

2095 نىمە دەيدۇ ئاڭلا بىلىم بەرگۈچى،
بىلىمسىزنى مەيدىن سوكۇپ توسقۇچى:

2096 مەي ئىچمە، ھاراقكەش، ئەي گالىنلىق قۇلى،
مەي ئىچسە ئېچىلدى پېقىرلىق يولى.

2097 ھاراق ئىچسە خەلق، يەلگە كەتكەي مېلى،
خان ئولسا ھاراقكەش، تۇرامدۇ ئېلى؟

2098 يېغى، مەي ۋە مەيچى ئالۇرلەر كۆمۈش،
قىلىغى جىدەل بولدى، پەيلى ئۇرۇش.

2099 مەس ئولسا كىشى تەلۈە، ئاڭسىز بولۇر،
ئىشى تەلۈنىلىق، كور، قاچان تۈز بولۇر؟

2100 نىمە دەر ئىشتىكىن، ھۇشيارنىلىق تىلى،
ئەمەل قىل بۇ سوزگە، ئەي گالىنىلىق قۇلى:

2101 نىچە قىلغۇلۇق ئىش مەي ئىچسە قالۇر،
نىچە قىلمىغۇ ئىشنى مەسلەر قىلۇر.

2102 مەي ئىچسە بولمىغۇر نە ئىشلار بولۇر،
مەس ئولسا نەچچە ياخشى ئىشلار قالۇر.

2103 ئىچىپ مەي، ئويۇنغا بىرىلگەندە خان،
ئېگى دولەت ئىشىغا يەتكەي قاچان؟

2104 پاسات قايدا بولسا، قاچار بەخت توزۇپ،
پاسات دايىم يۇرەر بەگلىكىنى بۇزۇپ.

2105 arïoq ol bu kut kïv arïoqlïk tilər
süzüg ol bu dəwlət süzügni yelər

2106 bəgi iqgüqi bolsa mufsid otun
kamuoq iqgüqi boldï boqnï pütün

2107 kara tənsizin barqa bəglər ətər
bəgi kïlsa tənsiz anï kim yətər

C110
2108 arïoqsïznï yalnuk suvun yup arïr
kalï artasa suv nəgün yup arïr

2109 kixi igləsə ot otaqï bərür
otaqî iginə otïn kim kïlur

2110 arïoq tutoqu bəglər kəni kïlk kïlïk
boqun bəg yolïndïn tüzər yol yorïk

2111 nətəg tutsa bəglər kər əndi tərü
boqun boldï arïdaoq ol əndi kərü

2112 bu səzkə tanukï munu bu səz ol
səzinə baka kərsə mə'ni tüz ol

B161
2113 bu bəglər nə yolqa yorïsa kalï
ux ol yorïkï bu kulnun yolï

2114 bəgi əqgü bolsa yorïkï kəni
takï artuk əqgü yorïoqay kulï

2115 küvəz kər kərəksiz nə kənli uluoq
küvəzlik azïtur kənilik yoluoq

2116 uluoq boldï bəglər kutun bəlgülüg
kiqig tutoqu kənlin kətürsə ülüg

2105 ئېرىنغدۇر بۇ بەخت، ئۇ ئېرىنغلىق تىلەر،
سۈزۈكتۇر بۇ دەۋلەت، سۈزۈكنى يولەر.

2106 بېگى بولسا مەيخور، قوپال ھەم بۇزۇق،
ھاراقكەش بولۇر ھەممە خەلقى تولۇق.

2107 ئاۋامنىڭ ياراقسىز ئىشىنى بەگ تۈزەر،
بەگ ئولسا ناچار، كىم ئاڭا تەڭ كېلەر؟

2108 ئېرىنغسىزنى ئادەم يۈيۈر سۇ بىلەن،
سۇ بۇلغانسا يۇيۇپ بولۇر نە بىلەن؟

2109 ھېكىم دورا بېرەر بىر كىم ئاغرىسا،
قىلۇر كىم داۋا، گەر ھېكىم ئاغرىسا؟

2110 دېمەك، بەگ خۇلقى ساپ-توغرا بولغۇلۇق،
بولۇر ئەلگە بەگنىڭ خۇلقى يول-يورۇق.

2111 نېچۈك تۈتسا ئادەت ۋە قانۇننى خان،
بولۇر خەلقمۇ شۇنداق، شۇ ئادەتسمان.

2112 بۇ سوزگە گۇۋادۇر مۇنۇ سوز مانا،
قاراپ كورسە ئۇيغۇن مەناسى ئاڭا:

2113 ئەگەر قايسى يول ئولسا بەگنىڭ يولى،
شۇ بەگنىڭ يۈرگەنى قۇلنىڭ يولى.

2114 بېگى ياخشى بولسا، دۇرۇس ھەركىتى،
تېخىمۇ قىلۇر ياخشى ھەركەت قۇلى.

2115 تەكەببۇر بولۇش بەككە لايىق ئەمەس،
تەكەببۇرلۇق بۇزار دۇرۇس يولىنى، بەس.

2116 سائادەت بىلەن بولدى بەگلەر ئۇلۇق،
ئېلىشقا نەسىپ، دىل كىچىك تۇتقۇلۇق.

2117 nəgü tər əxitgil ukuxluoı yəg ər
boḍunda talusï biliklig bəg ər

A85
2118 uluoısïoı bəḍük tutsa bəglər kənül
səziksiz uquzluk kərür ay ooıul

2119 küvəzlik bilə kəkkə aoımaz kixi
kalï koḍkï bolsa buzulmaz ixi

2120 küvəzlik asïoısïz kənül tomlïtur
kənül koḍkï bolsa kixig yoklatur

2121 bəg alqak kərək bolsa koḍkï kənül
munï təg yok ərsə sən andïn tənül

C111
2122 bəg alqak kərək bolsa kənli aquk
yazukluoı kixidin kəqürsə yazuk

2123 isinür ər at tərk baoıïrsak bolur
baoıïrsak kixilər tapuoısak bolur

2124 boḍun baxqï bəgkə bu himmət kərək
bu himmət bilə həm mürüwwət kərək

2125 bu himmət mürüwwət bilə barsa qav
bolur bəg tiləki yorïr ətrü av

2126 kimin himməti bolmasa ol əlüg
ikigün azunda bu bulmaz ülüg

2127 bu himmət bilə həm siyasət kərək
siyasətka bəglik riyasət kərək

B162
2128 siyasət bilə bəg tüzər əl tərü
kara kïlkï ətlür siyasət kərü

2129 بۇ سوزگه جاۋاپ هەم گۇۋا بۇ بەيت،
گۇۋا قايدا بولسا، شۇ ــ هوجـجەت، ئىشت:

2130 بۇ بەگلەر ئىشىگىن سىياسەت بىزەر،
سىياسەت بىلە بەگ ئېلىنى تۈزەر.

2131 يامانغا سىياسەت يۈرۈتمەك كېرەك،
بۇلغانسا خەلق گەر، سىياسەت سۈزەر.

2132 بۇ دولەت تىرىگى، ئۇلى، بەكلىگى،
بۇ ئىككى نەرسىدۇر يىلتىزى ــ كوكى:

2133 بىرى، خەلقگە بەرمەك قانۇندىن ئۇلۇش،
بىرى، خىزمەت ئەتكەنــگە بەرمەك كۈموش.

2134 قانۇن بىرلە خەلقى سويۇنسە تۇرۇپ،
كۈموش بولسا خىزمەتچى كۈلەر كورۇپ.

2135 شۇ ئىككىسى بەگدىن خوش ئولـغان زامان،
ئەل رەتكە چۈشۈپ، بەگ ئاۋۇنۇر شۇئان.

2136 گەر قايسى بەگ خەلقگە قانۇن بەرمسە،
خەلقنى كۈزەتمەي، يىگەنــلەر يىسە،

2137 بۇزۇلۇپ ئېلى، ئۇ خەلقگە چاچار ئوت،
بۇ بەگلىك ئۇلى بولغاي شەكــسىز نابۇت.

2138 سويۇندۇرمسە ئەسكىرىنى خاقان،
قىنىدىن چىقمىغاي قىلــچ ھېچ قاچان.

2139 قىلىچ بىرلە بەگلەر ئۈزاتۇر قولــىن،
قىلىچسىز غاپىل بەگ تۇتالماس ئېلىن.

2140 قىلىچ بىرلە پالتاــبۇ ئەل ساقچىسى،
قىلىچ بىرلە ئالار ئەل خەلق باشچــىسى.

2141 nəgü tər əxitgil azun tutoquqï
kïlïq baldu birlə yaoqïoq utoquqï

2142 aya əl tutuoqlï əlig saklaoqu
usallïk bilə yər yəgüqi aoqu

B163
2143 kïlïq baldu sakqï tutun ay unur
kïlïq sakqï bolsa bəg inqlik bolur

2144 kïlïq təprər ərkən yaoqï təprəməz
kïlïq kïnka kirsə bəg inqlik yəməz

2145 səvinqlig tut ay bəg kïlïq uroquqïoq
səvinqin tiril tutqï kərmə aqïoq

* * *

2146 yana aydï əgdülmix əlig kutï
bu əl ixləri tərs uluoq kər atï

2147 bədük ix boqun baxlamakï aoqïr
bax aorïoq bilə tutqï əmgək təgir

2148 səvinqi az ol kərsə kadoqu əküx
az ol əggüqisi təlimrək səküx

2149 kayuka baka kərsə korkïnq turur
səvinqin sora kərsə azrak ərür

2150 əküx səvməgüqi səvəri az ol
kərixi təlimrək ərəzi az ol

A86
2151 pütünsüz bolur təgmə yərdə kənül
kənül pütməsə ərkə artuk mun ol

2141 نىمە دەيدۇ ئاڭلا جاھان تۇتقۇچى،
قىلىچ، پالتا بىرلە ياۋنى ئۇتقۇچى:

2142 كېرەك ئەلنى ساقلاش، ئەي ئەل تۇتقان ئەر،
غەپلەتتە بولغانلار چوقۇم زەھەر يەر.

2143 قىلىچلە پالتىنى ساقچى قىل، ئەي ئەر،
قىلىچ ساقچى بولسا، بەگلەر تېچ ئوتەر.

2144 قىلىچ تەۋرەر ئىكەن، يېغى تەۋرىمەس،
قىلىچ قىنغا كىرسە، بەگ تىنچيەلمەس.

2145 قىلىچ ئۇرغۇچىنى سويۇندۇر، ئى خان،
ياشا خۇش، ھامان كورمە ئاچچىق، زىيان.

* * *

2146 يەنە ئېيتتى ئوگدۇلمش: ئېلىگ قۇتى،
قىيىندۇر ئەل ئىشى، ئۇلۇغدۇر ئېتى.

2147 خەلقە باش ئولماق ئېغىر ئىش ئېرۇر،
ھەمىشە باش ئاغرىق ۋە مېھنەت تېگۈر.

2148 سويۇنچى ئاز ئېرۇر، قايغۇسى تولا،
ماختاۋچى ئاز بولۇر، سوككۇچى تولا.

2149 قايانغا قارىسا قورقۇنۇچلۇقتۇر،
سوراپ كورسە، خۇشلۇغى ئازراق ئېرۇر.

2150 سويمەسلەر ئېرۇر كوپ، سويەرلىرى ئاز،
جاپاسى تولاراق، ھوزۇرلىرى ئاز.

2151 ئارامسز بولۇر ھەممە يەردە كوڭۈل،
ئارامسز كوڭۈل ئەرگە بىر قايغۇ ئول.

2152 قاراپ كورسه، هەممه ئىشىدا خەتەر،
خەتەر ئىشنى كورسه، لەززەتىمۇ كېتەر.

2153 نىمه دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىق سوزى،
ئەقىللىق سوزىدۇر گوهەرنىڭ ئوزى؛

2154 ئېلىگنىڭ بوينى قىلدەك، مۇناردەك بېشى،
ئۇڭا بەك ئىشەنمەس ئەقىللىق كىشى.

2155 بۇ خانلىق مسالى باش ئۇزە قىلىچ،
گۇنىگە ئاڭا مىڭ خەتەرلىك ئىشى.

2156 بۇ ياڭلىغ ئېرۇر هەممه بەگلىك ئىشى،
بىرى كورسه هوزۇر، بىرى يەر بېشى.

2157 تاپايمەن دىسەڭ هەر ئىككى دۇنيالىق،
كېرەكتۇر بۇ نەچچه ئىشنى قىلماقلىق:

2158 كوڭۇل، تىلنى تۇز تۇت، خۇداغا سىغىن،
خۇدانىڭ بۇيرۇغىن مۇهىم بىل، تېۋىن.

2159 رىزا بول خۇدادىن نه كەلسه ساڭا،
رىزا ۋە رىزالىق ــ قۇللۇغىڭ ئاڭا.

2160 خەلقه دىلىگدىن بول سەن كويۇمچان،
بول ياخشى هەم ئىسته ياخشىلىق هامان.

2161 زىيان قىلما خەلقه، يەتكۇز مەنپەئەت،
بولۇپ خوپ، يامانىڭ زىيانىن يوق ئەت.

2162 سېنىڭ بولدى دۇنيا تىرىكلىك بىله،
هاياتلىكى بولساڭ، يېتىپ يه، كۇله.

2163 جېنىڭ چىقسىمۇ تۇت ئۇمىدىڭنى زور،
خۇدا ياخشىغا ياخشى يولنى بېرۇر.

* * *

2164 munukī mən aydïm əxitti əlig
bu yanlïoq kərək bəgkə ərdəm bilik

2165 kayu ərdə bolsa bu ərdəm tərü
anï bəg atap əlkə tikgü ərü

2166 tükəl bəg bolur bu boḍunka baxï
aninḍin bulur təgmə əḍgü kixi

2167 nəgü tər əxitgil biliklig tətiḳ
biliklig tətik bilki əlkə ətik

C114
2168 biliklig kərək bəg ukuxluoq kəni
yürəklig ham əglüg bəḍüsə üni

2169 akï ham tüzün ham uvutluoq silig
baoqïrsak bolup kəḍ küḍəzsə əlig

2170 kəzi tok sərimlig nə koḍkï kənül
suyurkap kəqürgən nə kïlkï amul

2171 kamuoq ərdəmi bolsa ərdə ərü
boḍunka bərür bolsa əḍgü tərü

A7B
2172 kayu əlkə bolsa bu yanlïoq bəgi
kutuldï ol əl boḍnï kətti igi

B165
2173 tooqar kut küni əlkə inqlik bolur
dərioqa bu yanlïoq kixilər ölür

* * *

* * *

2164 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشتتى ئېلىگ،
كېرەك بەككە شۇنداق پەزىلەت، بىلىك.

2165 قايۇ ئەردە بولسا بۇ ئەردەم يوسۇن،
بولۇر بەگ ئاتاپ، بەرسە ئۇستۇن ئورۇن.

2166 بولۇر ئۇ تولۇق بەگ ھەم ئەلنىڭ بېشى،
ئۇنىڭدىن تاپار تۇرلۇك خۇۋلۇق كىشى.

2167 ئىشتىكىن، نىمە دەر بىلىملىك، زېرەك،
ئۇنىڭ ئىلمى ئەلگە بولۇرلەر بىزەك:

2168 ئەقىللىق ھەم ئالىم، توغرا بولغاي خان،
ئاشۇرسۇن شوھرىتىن بولۇپ قەھرىمان.

2169 سېخى ھەم، ئىسىل ھەم ھايالىق، سىلىق،
كويۇمچان بولۇپ، بەك كۆزەتسۇن خەلق.

2170 كوزى توق، سەۋرلىك ھەمدە بۇلايسم،
ئەپۇچان، ئۇز خۇلق بولسۇن ئۇ دائىم.

2171 پۇتۇن پەزلى بولسا جىمىدىن ئۇستۇن،
بېرەلسۇن ئەلگە ئۇ ياخشى قانۇن.

2172 مۇشۇنداق بولسا قايسى ئەلنىڭ خېنى،
تۇگەپ دەرت، قۇتۇلار ئېلى-ۋەتىنى.

2173 تۇغار بەخت كۇنى، ئەلگە تېچلىق بولۇر.
ئىستكىم، بۇ ياڭلىغ كىشىلەر ئولۇر.

* * *

2174 bu ərdi ay ɐlig mənin bilmixim
munuki ətündüm sana uqmixim

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2175 ɐlig aydi uqtum kəni səzlədin
kərəki bu ərdi bilik yazmadin

2176 taki bir ayitoqu səzüm bar sana
ani ma aqukluoq ayu bər mana

2177 bu yanlioq bəgi bolsa ərdəm tolu
wəziri nəgü təg kərək ay tolu

2178 kalin kaznak ursa bu altun kümüx
ətilsə ɐli artsa ol kənd ulux

2179 ɐlin ɐtsə bassa tüz əndi urup
isinsə ər at kənli əqgü bulup

2180 boqun inqkə təgsə ɐlig təgməsə
bəgi ati əqgün yaqilsa basa

2174 بۇ ئەردى ئەي ئىلىگ مېنىڭ بىلمىشىم،
ساڭا ئېيتتىم ئەمدى مانا ئۇقمىشىم.

ئىلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە سوئالى

2175 ئىلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، دۇرۇس سوزلىدىڭ،
كېرەك ئىدى شۇ، بىلىمدە ئازمىدىڭ.

2176 يانا دەيدىغان بىر سوزۇم بار ساڭا،
ئۇنى ھەم ئوچۇقلاپ دىگىن سەن ماڭا.

2177 بەگ ئولسا مۇشۇنداق سەرە، پەزىلىك،
كېرەكتۇر ۋەزىر بولسا ئۇ قانچىلىك؟

2178 تولا قىلسا ئالتۇن-كۈمۈش غەزىنى،
تۇزەپ ئەل، ئارتتۇرسا ئۇ كەنت-شەھرىنى.

2179 ئىلىن سورىسا توغرا قانۇن بىلە،
ئىسسىنسا قوشۇن كوڭلى خوشلۇق ئىلە.

2180 خەلق تېچ بولۇپ، ئۇڭا قول تەگمىسە،
بېگىنىڭ نامى ياخشى بولۇپ ئوچمىسە.

يگىرمە تۆتىنچى باب

بەگلەرگە ۋەزىر بولماسلىغان كىشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا ئوگدۈلمىشنىڭ بېيتلىرى

2181 جاۋاپ بەردى ئوگدۈلمش ئېيتتى: ئەي خان،
ۋەزىردۇر بېگنىڭ قولى ھەر زامان.

2182 كېرەكتۇر بۇ بەككە ۋەزىر، بىگۇمان،
ۋەزىر ياخشى بولسا، تېچ ئۇخلايدۇ خان.

2183 ۋەزىردۇر بۇ بەگلەر يۈكىن يۈدگۈچى،
خانلىقنىڭ ئۇلىنى مەھكەم ئەتكۈچى.

2184 بۇنىڭغا سەرەڭخىل تولۇق ئەر كېرەك،
كوڭۈل، ئەقلى كامىل، كويۇنسە يۈرەك.

2185 ئۇنىڭ ئەقلى كوپ بولسا، ئىلمى دېڭىز،
پۇتۇن ئىش پۇتۇرسە، قىزارتسا مېڭىز.

2186 ئىسىل ھەم تەقۋادار ھەم بولسا كونى،
دۇرۇسلۇق بىلە ھەم ئوتكۈزسە كۈنى.

2187 uluoɣ ix bu ixkə ər əḍrüm kərək
pütünlük bilə kïlkï kəḍrüm kərək

2188 ukuxluoɣ kərək ḫəm biliklig kərək
tətiklik kərək ḫəm siliglik kərək

2189 ukuxluoɣ kixi uroɣï əḍgü uruoɣ
ḳopar ḳayda bolsa bu ḳalmaz ḳuruoɣ

2190 saḳïnuḳ kərək din iḍisi arïoɣ
əmin bolsa ᾳl boḍnï andïn arïoɣ

2191 saḳïnuḳ kixi ol kixi əḍrümi
muṇaḍmïxḳa barqa bu ol ot əmi

2192 saḳïnuḳ kixi ixtə saḳlïḳ kïlur
yaraoɣsïzḳa yaḳmaz ix ooɣrïn bilür

2193 bəgində basa ᾳlkə əlgi uzun
wəzir ol ᾳligkə kïlïnqïn səzün

2194 uruoɣsuz kixilər arïoɣsïz bolur
arïoɣsïz wəzirḳa yaraoɣsïz bolur

2195 wəfalïoɣ bolur bu uruoɣluoɣ kixi
jəfaqï bolur ol arïoɣsïz ixi

2196 nəgü tᾳr əxitgil tərülüg kixi
tərülüg kixi boldï ᾳl tər baxï

C116
2197 uruoɣluoɣ kixilər ḳïlïnqï silig
wəfa birlə həlḳḳa yaḍïoɣlï əlig

2198 arïoɣsïz ḳïlïnqï wəfasïz jəfa
nəqə mə yᾳtürsə xəkər ḫəm yilik

2187 ۋەزىرلىك ئۇلۇغ ئىش، كىرەك خىل كىشى
مۇكەممەل يېتىشكەن، خۇش پېيل كىشى.

2188 ئەقىللىق كىرەك ھەم بىلىملىك كىرەك،
سىلىغلىق كىرەك ھەم تېتىكلىك كىرەك.

2189 ئەقىللىق كىشى نەسلى ياخشى ئۇرۇق،
ئوسەر قايدا بولسا، ئۇ قالماس قۇرۇق.

2190 كىرەكتۇر تەقۋادار، ئىمانلىق، ئېرىنچ،
ئىمىن بولغاي ئەل-يۇرت ئۇنىڭدىن ئېرىنچ.

2191 تەقۋادار كىشى ئول كىشىلەر خىلى،
ھاجەتمەنگە دورا، داۋا قىلغىلى.

2192 تەقۋادار كىشى ئىشتا ساقلىق قىلۇر،
ناچار ئىشتىن يىراق، ئىش ۋاقتىن بىلۇر.

2193 ئۇزۇندۇر قولى ئەلدە بەگدىن كېيىن،
يەتكۈزەر ۋەزىر بەگ قىلىغىن، سوزىن.

2194 يامان نەسىل كىشىلەر ئېرىنچسىز بولۇر،
ئېرىنچسىز ۋەزىرلىككە ياراغسىز بولۇر.

2195 ۋاپالىق بولۇر نەسلى پاكىز كىشى،
جاپالىق بولۇر ئۇ ئېرىنچسىز ئىشى.

2196 ئىشتىكىن، نىمە دەر قانۇنلۇق كىشى،
قانۇنلۇق كىشى ئۇ بولۇر ئەل بېشى:

2197 ئىسىل زات كىشىنىڭ خۇي-پەيلى سىلىق،
ۋاپا بىرلە خەلققە ئاچار ئۇ ئىلىگ.

2198 ئېرىنچسىز قىلىغى ۋاپاسىز، جاپا،
بېرىپ باقسىمۇ ئۇنىڭا شېكەر ھەم يىلىك.

B167

2199 uvutluk kərək ḫəm kəzi tok pütün
uvutsuz kixi ol kixidə otun

2200 kəzi tok kərək nəṇkə suklanmasa
kəzi aq toḍumaz bu dunya yąsə

A79

2201 kixidə talusī uvutluoq kixi
uvutluoq kixi ol kixidə baxī

2202 uvut kimdə bolsa ḳamuoq ixni ur
uvut birlə yalṇuk otun ḳapoqī tur

2203 uvutsuz kixi ol kixidə ąli
kəni səzləməz səz uvutsuz tili

2204 nəgü tąr əxitgil uvutluoq tüzün
saṇa ətlər əmdi baoqīrsak əzün

2205 uvutsuz kixidə yīrak tur yīrak
uvutsuz bolur üstərigli ḳarak

2206 uvutsuz yüzi kərsə ətsiz səṇük
uvutsuz əzi kərsə pütməz ąrük

2207 uvut birlə yalṇuk yüzi suvlanur
uvut bolsa ətrü ḳəzi suvlanur

2208 yüzi kərki ḳərklüg kərək ḫəm yülüg
ḳīlīnqī kəni təgsə həlḳḳa ülüg

2209 ḳīlīnqī kəni bolsa ḳīlḳī oṇay
munīnḍīn təgir həlḳḳa əḍgü yīl ay

2210 kəni bolmasa ixtə ixqi baxī
ḳamuoq əgri boldī bu bəglər ixi

2199 ئۇياتلىق، كوزى توق، ئىشەنچلىك كىرەك
ئۇياتسىز جىمىدىن ياماندۇر دىمەك.

2200 كوزى توق كىرەك، مالغا قىزغانمىسا،
كوزى ئاچ ئۇ تويماس، بۇ دۇنيا يىسە.

2201 كىشىنىڭ سەرخىلى ئۇياتلىق كىشى،
ئۇياتلىق كىشىدۇر كىشىلەر بېشى.

2202 ئۇياتلىق كىشىگە پۇتۇن ئىشنى بەر،
ئۇياتلە جاھالەت ئىشىگىن ئېتەر.

2203 ئۇياتسىز كىشىدۇر كىشى رەزىلى،
دۇرۇس سوز سوزلىمەس ئۇياتسىز تىلى.

2204 ئۇياتلىق مۇلايىم نىمە دەر ئىشىت،
كويۇنگەچ ساڭا ئۇ قىلىپ بىر ئوكۇت:

2205 ئۇياتسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق،
ئۇياتسىز كوزىدە خۇنۇك بىر قاراق.

2206 بىر كوشسىز سۇڭەكتۇر ئۇياتسىز يۈزى،
ئېتىلمەس توشۇكتۇر ئۇياتسىز كوزى.

2207 ئۇيات بىرلە ئەر ئابرويلۇق بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئادەم كوزى نۇرلىنۇر.

2208 چىراي ھەم كىلىشكەن ساقال-چاچ كىرەك،
ئۇز خۇلقى خەلققە ئۇلۇش بولغىدەك.

2209 قىلىغى دۇرۇس بولسا، خۇلقى ئوڭاي،
تېگەر ياخشىلىق ئەلگە ئۇندىن يىل-ئاي.

2210 دۇرۇس بولسا ئىشتا ئىشچى بېشى،
بولۇر ئەگرى پۇتۇنلەي بەگلەر ئىشى.

2211 kənilik pütünlük kərək ixqikə
anîn pütsə bəglər ixin bərgükə

2212 bu kərklüg kixi kîlkî kərklüg bolur
kîlînq bolsa kərklüg əl asoqî tolur

C117
2213 kimiŋ bolsa kərklüg yüzi tax əzi
taxî təg yəmə kərklüg ol iq yüzi

B168
2214 nəgü tər əxitgil sînamîx kixi
sînap ədgü əsizni bilmix kixi

2215 kixi kərkinə iq kîlîkî əx ol
yüzi kərki birlə kîlînqî tux ol

2216 taxî kərsə tap tut iqinə tanuk
taxî təg iqi ol iqi təg tax ol

2217 yülüg bolsa kaxîoq bolur ol wəzir
wəzir bolsa kaxîoq ixi kəd yorîr

2218 sakîxqî kərək bolsa bilgə tətik
bilik birlə bilsə bu türlüg bitik

2219 wəzir ixi barqa sakîxlar bolur
sakîx bilməsə ixqi ixi kalur

2220 sakîx birlə saklar kixi ix küdük
sakîxîn səqər ər yîl ay kün ədüg

2221 sakîx sakîîkîn boldî atî sakîx
kərü barsa sakîx ədi ək sak ix

2222 tətik bolmasa ix onarmaz kixi
tətiklik bilə kîldî yalnuk ixi

2211 كېرەكتۇر دۇرۇسلۇق، ئىشەنچ ئىشچىغا،
تاپشۇرسۇن بەگ ئىشىن ئىشىنىپ ئاڭا.

2212 چىرايلىق كىشى خۇلقى كوركەم بولۇر،
گۈزەل بولسا خۇلقى، ئەلگە نەپ تېگۈر.

2213 كىشىكى كۆزەلدۇر يۈزى ھەم ئوزى،
تېشىدەك چىرايلىق بولۇر ئىچ يۈزى.

2214 نەمە دەر، ئىشتىكىن، سىنغان كىشى،
سىناپ ياخشى-يامانىنى بىلگەن كىشى:

2215 كىشىنىڭ كوركىگە ئىچىدۇر ئاداش،
يۈزى كوركى بىرلە قىلىغى قاياش.

2216 تېشىنى كورۈپ بىل ئىچىگە گۈۋا،
ئىچى ھەم بولۇر ئۇ تېشىغا ئوخشاش.

2217 ۋەزىردە بە ھەيۋەت بولغاي ساقال-چاچ،
بەھەيۋەت بولسا ئۇ، ئىش تاپار راۋاج.

2218 ھىساپ بىلىسۇن ھەم بولسۇن ئالىم، تېتىك،
بىلىم بىرلە بىلسۇن ئۇ تۇرلۇك بىتىك.

2219 ۋەزىر ئىشى ھەممە ھىساپلە بولۇر،
ھىساپ بىلمىسە ئىشچى، ئىشى قالۇر.

2220 كىشى ئىش-كۈشىنى ھىساپلاپ قىلار،
يىل-ئاي، كۈن ۋاقتىنى ھىساپلاپ تاپار.

2221 ھىساپ ساقلىغدىن ئاتالدى "ساقىش"،
كورەرسەن، ھىساپ ئۇ ئوزى بەك ساق ئىش.

2222 تېتىك بولمىسا، ئىش قىلالماس كىشى،
تېتىكلىك بىلە قىلدى ئىنسان ئىشى.

2223 bitik birlə yalnuk bitir bilmixin
bitisə bilür ər nəgü kilmixin

2224 bitiklik nixanī turur bu bitik
bitik bilgüqi ər bolur kəd tətik

2225 bitik bilməz ərsə apa ooqlanī
nəgü bilgəy ərdi yīl ay kün sanī

2226 bitip koḍmasa ərdi bilgə bitik
sakixka nəgü ərdi al yan ətik

2227 tərütməzdə axnu bayat bu 'aləm
tərütti yorīttī bu ləwḥ-u kələm

C118
2228 fərixtə bitir kul nəgü kilmixin
idi ətrü aydur yarin ol ixin

2229 kərək kənli koḍkī ma yumxak tili
bu ol kər kixikə səvitür yolī

A80 B169
2230 kənül koḍkī bolsa səvitür kixig
səvitmix kixilər avitur ixig

2231 nəgü tər əxitgil kər alqak amul
nə əḍgü bolur ərkə koḍkī kənül

2232 boḍunda səvüg boldī koḍkī kixi
səvügsüz bolur künli katkī kixi

2233 uluoluk uzun yər kixi koḍkisī
bəḍüklükkə təgməz boḍun katkisī

2234 wəzirlikka artuk pütün ər kərək
okioli bitikli kəd əglüg kərək

2235 tili kənli bir ham kilinqi keni
uvutluoq baoqirsak boqunda qini

2236 kezi tok oquoq sak biligli ixig
aqiroqan yaraoqliоq yaraoqsiz kixig

2237 tapuoqsak nə ezkəy yənə əymənük
əmanət bilə bolsa kənli süzüg

2238 tükəl kimdə bolsa bu ərdəm bilik
wəzirlik anar bərsə boloqay əlig

2239 bu yanliоq kixi bolsa bəgkə wəzir
bəgi birlə boqni tüz inqkə təgir

2240 tiləkqə tükəl boloqa əlig ixi
ətilgəy əli ham bayuoqay kixi

2241 wəzir bolsa əlkə yaraoqsiz yavuz
ol əl boqni buzlur qioqay bayi tüz

2242 wəzir əqgü bolsa boqunka asioq
boqun asoqi birlə əligkə tatioq

2243 nəgü tər əxitgil ay bilki egüz
bilik birlə kənli yarunmix kegüz

C119
2244 bəgi əqgü bolsa nə kənli tili
tutar ixqiləri kenilik yoli

B170
2245 kali bolsa bəglər bu küqkəy əsiz
anin ixqiləri buzar əqgü iz

2246 bəgi əqgü bolsa anin ixqisi
bolur kilki əqgü təgürməz yasi

2247 əsiz bolmaoqïnqa bu bəglər bakïn
əsizig yakurmaz özinə yakïn

2248 əsiz kayda bolsa əsizlər bilə
ay ədgü yorï sən əx ədgü tilə

2249 əsiz ədgü birlə yaraxmaz bolur
kəni əgri birlə kürəxməz bolur

2250 kara tün yaruk künkə yakmaz yaoquk
yaxïl suv kïzïl otka bolmaz konuk

2251 bilixməz kixig sən biləyin təsə
bilixin ayïtoqïl ukuloqay basa

2252 kamuoq nən katïldï öz ügri bilə
kəni tur katïlma sən əgri bilə

2253 bu sözkə tanukï bu bəyt ol okï
bu bəytig okï sən könülkə tokï

2254 yorïoqlï uquoqlï kamuoq nənni kər
tutar özkə əx tux özi tənni kər

2255 əsiz ədgü birlə katïlmaz kaqar
kamuoq nənkə yanzaoq bu bir yannï kər

2256 wəzir bəgkə tutqï kənəxqi bolur
kənəxqi kixilər tənəxqi bolur

2257 əsizkə katïlma kara ədgüsi
əsiz boldï kïlkï aqïr yüdgüsi

2258 bu bəglər yakïn tutsa ədgü kixi
atï ədgü kaldï həm əl kün ixi

2247 يامان بولمغۇنچه بۇ بەگ، دىققەت ئەت،
يولاتماس يامانىنى ئۆزىگە پەقەت.

2248 يامان قايدا بولسا يامانلار بىلە،
ئەي ياخشى، يۇرۇپ ياخشى يولداش تىلە.

2249 يامان ياخشى بىرلە ياراشماس بولۇر،
تۇز ئەگرى بىلەن چىقىشالماس بولۇر.

2250 قارا تۇن، يورۇق كۈن ئاراسى يىراق،
يېشىل سۇ قىزىل ئوتقا بولماس قوناق[136].

2251 تونۇشسىز كىشىنى بىلەيمەن دوسىڭ،
تونۇشتىن سورىسىغىن، بىلۈرسەن ئۆزەڭ.

2252 يۈرەر ئوز توپى بىرلە ھەر بىرنىمە،
دۇرۇس بول، ئەگرىگە قوشۇلۇپ يۈرمە.

2253 بۇ سوزنىڭ گۈزاسى بۇ بىيتتۇر، ئوقى،
بۇ بىيتنى ئوقۇپ سەن كوڭۈلگە توقى:

2254 جىمكى ماڭار ھەم ئۇچار نەرسىلەر،
ئوزى تەڭتۇشىن ئوزگە يولداش ئېتەر.

2255 يامان ياخشى بىرلە قوشۇلماس، قاچار،
ئونۇمغا مىسال ئۇشبۇ تەمسىل يېتەر.

2256 ۋەزىر بەككە دائىم كېڭەشچى بولۇر،
كېڭەشچى كىشىلەر قىياسچى بولۇر.

2257 يامانغا قوشۇلما، قارا ياخشىسى،
بولۇر يامان خۇلقى، ئېغىر بوخچىسى.

2258 ئوزىگە يېقىن تۇتسا ياخشىنى خان،
تېپىپ ياخشى ئات، ئەل تۇزىلەر ھامان.

2259 ئەگەر بەگ ياماننى يېقىن يولتۇر،
ئېتى ھەمدە دولەت ئىشى بۇزۇلۇر.

2260 مۇشۇنداق ۋەزىر گەر تېپىلسا، ئى خان،
ياشار خان ھوزۇردا، خەلق ئۇخلار ئامان.

2261 يېتۇر مەقسىدىگە ئۇنىڭ بىرلە خان،
بولۇر ئىش ئوڭۇشلۇق، نە ئولسا زامان.

2262 بولۇپ باي خەلقى، ئەل ئوبدان تۇزۇلۇر،
ھاياتى تاپار بەخت، غەزىنە تولۇر.

2263 قېرىماس بولۇپ ئېتى مەڭگۇ قالۇر،
قېرىپ ئولسىمۇ، ئورنى ياخشى بولۇر.

2264 بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا بولۇپ بەختيار،
سائادەت ئىچىدە ئۇ مەڭگۇ ياشار.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2265 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇ سوزنى پۈتۈن،
تولا ياخشى سوزلەر قىلىندى بۇ كۇن.

2266 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى بۇ ئەسكەر بەشى،
نەچۇك قىلماق كېرەك بۇ بەگلەر ئىشى؟

2267 ئىشىن ئىشلىسە ھەم ئەسكەر باشلىسا،
ئىشى باشقا چىقسا، خاتالاشمىسا.

2268 دېگىل سەن ماڭا كىم بۇ ئىشقا يارار،
سۇروپ ياۋ لەشكىرىن، قىلىۇر تارى-مار؟

30

ӨGDÜLMIX ẹLIGKƏ SÜ BAXLAR ƏR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2269 yanut bẹrdi ɵgdülmix aydi ẹlig
yaoqïḳa tuqï bolsu üstẹn ẹlig

2270 sẹziksiz kərək bəgkə sü baxqïsï
yaraxmaz yaoqïdïn kətürsə usï

2271 bu ixkə ẹḍi ḳurq ḳatïoq ər kərək
baxïnda kəqürmix tükəl toṇ yürək

2272 ẹḍi ɵk uluoq ix bu sü baxlamaḳ
qərik tüzməki ḥəm ẏaoqïnï sïmaḳ

C121
2273 talu ər kərək saḳ bu ixkə oḍuoq
aṇar təgməsə bir usalïn yoḍuoq

B172
2274 aḳï alp atïm bolsa alqaḳ kɵṇül
tuzï ətməki kẹṇ nə ḳilkï amul

2275 akī boloqu artuk sü baxlar kixi
tərilsə anar ətrü ədrüm baxī

2276 üləsə ər atka kamuoq bar malīn
adax koldax ərdəx tutunsa kalīn

2277 əzinə bir at ton tolum koqsa tap
qavikşa azunda atīn yadsa tap

2278 ooqul kīz kixim təp nənin ərkməsə
ya yər suv baoqīm təp kümüx tərməsə

2279 kīlīqīn tiləsə kamuoq arzusīn
urup alsa bərsə bədütsə küsin

2280 yətürsə iqürsə kədürsə kədim
at üstəm kīz ooqlan bu bərsə təlim

2281 anar tərlür ətrü kər ərsig ərən
səvüg jan yuluoqlap yatur taoq kayan

2282 yürəklig kərək artuk əglüg kərək
kəgüzlüg kərək həm kənüllüg kərək

2283 yaoqīda kərəksiz yürəksiz kixi
yürəksiz kixi ol tixilər ixi

2284 yürəksiz kixilər qərik artatur
qərik artasa ər ərig artatur

2285 yaoqīda yürəklig səringü kərək
yaoqī at kəmixsə təringü kərək

2286 ayīklīoq turur bu ölüm bəlgülüg
ədi kəlməginqə ər ölməz külüg

2275 سېغى بولسا قوشۇننى باشلار كىشى،
يىغلىغاي ئاڭا خىل كىشىلەر بېشى.

2276 چېرىككە ئۇلەشتۇرسە بار مېلىنى،
ئاداش-دوست ۋە قولداش تۇتسا ھەممىنى.

2277 ئوزۇكە بىر ئات، تون، قورال بەس ئېتەر،
جاھانغا ئېتى بولسا مەشھۇر، يېتەر.

2278 ئوغۇل-قىز غېمىن دەپ مېلىن يىغمىسا،
بېغىم، سۇ، يېرىم دەپ كۆمۈش تاپمىسا.

2279 قىلىچتىن ئىستىسە پۇتۇن مەقسىدىن،
بۇلاپ ئالسا، بەرسە، يېيىپ شوھرىتىن؛

2280 يىگۈزسە، ئىچۈرسە، كىيگۈزسە كىيىم،
قورال، ئات، قىز-ئوغلان بېرىپ كوپ قېتىم.

2281 شۇ ھالدا يىغلۇر باتۇرلار ئاڭا،
شىرىن جان پىدالاپ، ياتۇر تاغ-قىيا.

2282 ئەقىللىق كىرەك ھەم يۈرەكسىلىك كىرەك،
جەسۇرلۇق كىرەك، كەڭ كۆڭۈللۈك كىرەك.

2283 سوقۇشتا كىرەكسىز يۈرەكسىز كىشى،
يۈرەكسىز كىشى ئۇ چىشى ئوخشىشى.

2284 يۈرەكسىز كىشى ئۇ قوشۇننى بۇزار،
بۇزۇلسا قوشۇن، ئەر بىر-بىرىن بۇزار.

2285 ئۇرۇشتا يۈرەكلىك، چىداملىق كىرەك،
سېلىپ كەلسە ياۋ ئات، يىغلىماق كىرەك.

2286 بولۇر ۋاقتى ئولۇمنىڭ نە ھالدا ئىسە،
يىگىت ئولمىگەي تا ئەجەل كەلمىسە.

2287 nəgü tər əxitgil azïoqlïoq kür ər
əlümüg unïtsa yaoqïsïn urar

B173 C122
2288 kixi əḍsüz əlməz anadïn tooqup
nəlük ḳorḳar əzüṇ yaoqïnï kərüp

2289 yaoqïḳa yalïṇ təg ərən təg urux
əjəlsiz əlüm bolmaz əzkə bolup

2290 uvutluoq kərək ər uvutï üqün
yaoqï birlə ḳarxur ḳaḍïtmaz əqün

A86
2291 uvut birlə yalṇuḳ yaoqïsïn saqar
yaoqïda əṇ axnu uvutsuz ḳaqar

2292 uvutḳa bolup ḳorklïḳ alplïḳ kïlur
əgünqkə bolup ər əzin əldürür

2293 yürəklig təgüqi uvutluoq bolur
uvutluoq kixi əlsə urxu əlür

2294 kïlïnqï onay bolsa ḳoḍkï kəṇül
boḍunka səvitür əzin bu yaṇ ol

2295 isitür kixi kəṇlin alqaḳ kixi
yïratur ərənig tili əl puxï

2296 bəḍük tutsa kəṇlin bu sü baxlar ər
səziksiz yaoqïdïn bu ər bərgə yər

2297 bu kəṇli bədük ər usallïḳ kïlur
usal ər ya buzlur ya əḍsüz əlür

2298 kür ərsig kərək bolsa ḳaxïoq yülüg
yaḍïlsa atï bolsa qavluoq külüg

2287 نىمە دەر، ئىشتىكىن، غەيۇر، جەسۇر ئەر،
ئولۇمنى ئۇنۇتۇپ، ياۋنى ئۇرۇر ئەر؛

2288 كىشى ۋاقتىسىز ئولىمەس ئانادىن تۇغۇپ،
نېچۇن قورقادۇرسەن ئوزەڭ ياۋ كورۇپ؟

2289 يېغىنا يېلىڭ تەگ، يىگىتتەك ئۇرۇش،
ئەجەل يەتمىگۇنچە، ھىچ بولماس ئولۇش.

2290 كېرەك ئەرگە ئۇيات، ئۇياتلىق ئۇچۇن،
ئۇرار ياۋنى تا ئالمىغۇنچە ئوچۇن.

2291 ئۇيات بىرلە ئىنسان ياۋنى يوق قىلار،
ئۇرۇشتا ئەڭ ئاۋال ئۇياتسىز قاچار.

2292 قورقاقمۇ ئۇيۇلۇپ باتۇرلۇق قىلۇر،
ماختىلىش ئۇچۇن ئۇ ئوزىن ئولتۇرۇر.

2293 يۇرەكلىك ئاتالغان ئۇياتلىق بولۇر،
ئۇياتلىق ئەر ئولسە ئۇرۇشۇپ ئولۇر.

2294 قوشۇن باشى بولسا گەمتەر، مۇلايىم،
خەلقە سويدۇرمەر ئوزىن ئۇ دائىم

2295 ئىستۇر كىشىنى كىچىك دىل كىشى،
قاچۇرار كىشىنى ئىتتىك تىل كىشى.

2296 قوماندان ئوزىنى تۇتاركەن يوغان،
يىگەي دۇشمەنسىدىن تاياق بىگۇمان.

2297 تەكەببۇر كىشىلەر غاپىللىق قىلۇر،
غاپىللار بۇزۇلۇر، يا بىۋاخ ئولۇر.

2298 ئېتىم چىقسۇن دىسە ئۇ، بولسۇن جەسۇر،
ساقال-ساچى رەتلىك، بەھەيۋەت، غەيۇر.

2299 əsizlərkə qaxïoq kərək qorqsalar
yavaxlarqa əḍgü kərək səvsələr

2300 siyasət yoritoqu kərək sü baxï
siyasətqa axlïoq bolur sü ixi

2301 siyasət yoritsa sü baxlïoq bolur
süsi baxlïoq ərsə ər axlïoq bolur

C123
2302 qayu sü bolur bolsa baxsïz boxan
ux ol sü buzuldï əlig kəq yaxan

B174
2303 əsizlərkə ḫəxmət siyasət kərək
yana əḍgükə tutqï ḫurmət kərək

2304 təgür əḍgülərkə tükəl əḍgülük
səvinqin tiləgü yüḍürməgü yük

2305 bu əḍgüg tilər barqa yalnuq turup
kixi qul bolur ərkə əḍgü bulup

2306 nəgü tər əxitgil ay qilqï tüzün
bu bəytig oqïoqïl avïnoqïl əzün

2307 box azad kixi barqa əḍgü qulï
sən əḍgü qïlu aq kənilik yolï

2308 kixilik qïlurqa kixi bol tuxï
kixi mundaoq urdï kixilik ulï

2309 kərək sü baxïna bu bir qaq qïlïq
yaoqïqa yüz ursa bu tüzsə yorïq

2310 yaoqïda kər arslan yürəki kərək
qarïxtuqta əsri biləki kərək

2299 يامانغا هەيۋەت كېرەك، قورقۇتقىلى،
يۇۋاشلارغا ياخشىلىق، سويىدۇرگىلى.

2300 سىياسەت يورۇتسۇن قوشۇنىنىڭ بېشى،
سىياسەتكە باغلىق قوشۇنىنىڭ ئىشى.

2301 سىياسەتلە قالماس قوشۇن باشچىسىز،
باش ئولسا، ئۇيۇشقاق قوشۇن شۇبھىسىز.

2302 قايۇ بىر قوشۇن بولسا باشسىز، بوشاڭ،
بۇزۇلۇر ئۇ قوشۇن، ئەي خان، كوپ ياشاڭ.

2303 يامانلارغا هەيۋەت، سىياسەت كېرەك،
يانا ياخشىغا دائىم هورمەت كېرەك.

2304 پۇتۇن ياخشىغا ياخشىلىق قىل تولۇق،
ئۇلارنى سويۇندۇر، سالما ئىغىر يۈك.

2305 تىلەر ياخشىلىق هەممە كىشى ئاختۇرۇپ،
كىشى قۇل بولۇر ئەركە، ياخشىلىق كورۇپ.

2306 مۇلايىم خۇي كىشى نە دەيدۇ، ئىشىت،
تەسەللى بەر ئوزگە، ئوقۇپ بۇ بىيىت:

2307 ئازات-هور كىشىلەر ياخشىلىق قۇلى،
قىلىپ ياخشىلىق ئاچ دۇرۇسلۇق يولى.

2308 كىشىلىك قىلىشقا كىشى بول هامان،
كىشى قۇردى شۇنداق كىشىلىك يولى.

2309 كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۇچۇن،
يۇرۇش قىلغانىدا ياۋغا، تۇزەپ يول-يوسۇن:

2310 سوقۇشقاندا يولۇاس يۇرەكلىك كېرەك.
تۇتۇشقاندا يىلۇمز بىلەكلىك كېرەك.

2311 توڭگۇز كەبى تەرسا، بوردەك كۇچى،
ئېيىقتەك ئېتىلغاق، قوتازدەك ئوچى.

2312 ئۇ بولسۇن ھىلىگەر قىزىل تۇلكىدەك،
ئاداۋەتچى بولسۇن بۇغرا توگىدەك.

2313 سېغىزخاندىن سەگەكرەك بولسۇن ئوزى،
كورسە قىيا قۇزغىندەك يىراقنى كوزى.

2314 قارا، بولسۇن ھىممەتتە ئۇ ئارسلان،
كېچەسى ھۇقۇشتەك ئويغاق ھەر زامان.

2315 مۇشۇ خىل سۇپەتلە ئۇ جەڭچى بولۇر،
بولۇر جەڭچى ھەمدە يارامچى بولۇر.

2316 بۇ جەڭچى ياراغلىق كىشىدۇر داۋام،
ئۇرۇپ ياۋنى تار-مار قىلىشتا تامام.

2317 ئوزى ھەم نەنى، ئېشى كەك بولغۇلۇق،
ئاڭا ئات، قورال، تونمۇ تەك بولغۇلۇق.

2318 ئاش-ئىچمەك، تۇزۇ-نان ئەر ئاتنى يايۇر،
يىمەك-ئىچمەك تىرىكلىك ئىلاجى ئېرۇر.

2319 نىمە دەر ئىشتىكىن ئىلى ئاتلىغى:
تۇزۇ-نانىنى كەك قىل، كىشى قۇتلۇغى.

2320 يىگۇز نان-تۇزۇڭنى شوھرەت ئىستىسەك،
شۇ ئىشلارنى قىلغىن ھايات تىلىسەك.

2321 ئىشەنچلىك، سېخى-مەرت كىشىلىك ئېتەر،
تۇزۇ-نان ھەققى دەپ ئەز ھەققىن ئوتەر.

2322 ئۇلۇغلۇق تىلەسەك ئاش، ئىچمەك تارات،
تاپار ئاش بىلەن ئەر ئۇزۇڭراق ھايات.

2323 kərək həyl baxïŋa bu bir ķaq ķïlïķ
ətilsə ixi ətrü tüzsə yorïķ

2324 səzi qïn kərək bolsa ķəwli pütün
uluoŋ bolsa yaloŋan ïnanmaz boḍun

2325 ikinqi akïlïķ kərək bərsə nəŋ
saranķa yumïtmaz kixi aloŋu yaŋ

2326 üqünqi yürəklig kərək kəgsi kür
yürəksiz yaoŋï kərsə igləp yatur

2327 bu tərtünq kərək alqï ḫilə bilir
bu ḫilə bilir ərkə arslan ulïr

2328 tətimlig kərək ḫəm topulsa qərik
yitilik kərək ḫəm ķomïtsa ərig

2329 bu ərdəm bilə bolsa sü baxqïsï
yaoŋï sanqoŋa yaḍoŋa yaoŋïnïŋ küsi

2330 bu yanlïoŋ sü baxqï bu sü baxlasa
əlig buloŋa duxman əzə ixləsə

C125
2331 yüz ursa yaoŋïķa bu sü baxqïsï
oḍuoŋ turoŋu tün kün kətərsə usï

2332 əküx ər kərəksiz ər ədrüm kərək
ər ədrüm bolunsa tolum tüm kərək

B176
2333 əküx sü qərik ərsə baxsïz bolur
bu baxsïz qərik sü yürəksiz bolur

2334 sïnamïx yaoŋïqï kixi tənləmix
on iki miŋ ər sü əküx sü təmix

2323 كېرەك بۇ قانچە ئىش قوماندان ئۇچۇن،
ئىشنى رەتلىسە، تۇزەپ يول-يوسۇن:

2324 سوزى چىن، ئېيتقىنى راست ئولسۇن تامام،
ئۇلۇغ بولسا يالغانچى، پۇتمەس ئاۋام.

2325 ئىككىنچى، سېخىلىق، بېرىشتۇر ئىشى،
بېخىلغا يولىماس ئالارمەن كىشى.

2326 ئۇچىنچى، يۇرەكلىك ۋە بولسۇن جەسۇر،
يۇرەكسىز ياۋنى كورسە ئاغرىپ ياتۇر.

2327 توتىنچى، ئۇ بىلسۇن ھىلە ۋە پىلان،
تۇتۇر ھىلە بىرلە كىشى ئارسلان.

2328 قوشۇننى بوسۇشكە چىلاق ئولماق كېرەك،
چېرىك قوزغىتىشقا تېز ئولماق كېرەك.

2329 قوماندادا بولسا بۇ خىسلەت ئەگەر،
يېگىپ يېغىنى، ھەيۇبسىن يوق ئېتەر.

2330 قوشۇننى باشلىسا شۇ خىل قوماندان،
قولى ئۇستۇن بولۇر دۇشمەنگە ھامان.

2331 قوشۇن باشلىغى ياۋغا بولسا دۇچار،
كۇنۇ-تۇن بولغۇلۇق ئويغاق ۋە ھۇشيار.

2332 كېرەكمەس كوپ چېرىك، چېرىك خىل كېرەك،
چېرىككە خىللانغان خىل قورال كېرەك.

2333 قوشۇن سانى كوپ بولسا باشسىز بولۇر،
قوشۇن بولسا باشسىز، يۇرەكسىز بولۇر.

2334 سىناغان بىر ھەربى قىياسەن دىمىش،
ئون ئىككى مىڭ ئەرلىك قوشۇن كوپ ئىمىش.

2335 qərik sanqmïx alp ər tutuzmïx ayu
mana tərt min ər sü tükəl sü təyü

2336 kalïn sü yayïlsa iqin buloqaxur
anï ətsə bolmaz yaraoqsïz tuxur

2337 qavïkmïx kür alp ər yəmə səzləmix
ər ədrüm kərək sü tolumluoq təmix

2338 nəgü tər atïkmïx yaoqïqï əxit
bu səz əxtip ətrü özünkə ix ət

2339 əküx sü tiləmə ər ədrüm tilə
ər ədrüm tilə həm tolum tüm bilə

2340 ətiklig az ədgü əküxtə kərü
təlim tuxtï artak əküx sü bilə

2341 yaoqïka kalï yortsa sü baxlar ər
yakïn tutoqu özkə yaoqïoq ixlər ər

2342 adïroqu ədürgü yəzək tutoqakï
yïrak tutoqu saklap kəzi kuloqakï

2343 yəzək həm təlim yətsə tutoqak kətip
yaoqïoq basoqu bolsa urunsa kayïp

C126
2344 süsin ətsə yapsa ma yortuoq tüzüp
kədin kalmasa ər ya əndün ozup

2345 tüxün bilsə yortuoq tüzə bilsə kəd
ər at tutsa sakqï oduoq tursa kəd

2346 yorïkïn küdəzəsə 'ələm baxlar ər
əni turmasa bir yaoqïoq ixlər ər

2347 tüxürsə toyuoɣ kəḍ kərüp bərk yərig
yïrak ïḍmasa tiḍsa yïoɣsa ərig

B177
2348 usal bolmasa bolsa artuk oḍuoɣ
usal bolsa təgrür basïmqï yoḍuoɣ

2349 yaoɣïḳa yaoɣusa yəzəkin alu
tüxürsə toyuoɣ kərsə ot suv talu

2350 süsin kəḍ küḍəzsə til ïqoɣïnmasa
süsi az əküxin yaoɣï bilməsə

2351 ḳatïoɣlanoɣu axnu til aloɣu kərək
bu tildin yaoɣï ḳïlkï bilgü kərək

2352 anar tənləsə ətrü ətsə ixin
yaoɣï boynï yənqsə kətərsə baxïn

A88
2353 bu saḳlïḳ bolur ḥəm oḍuoɣluk bolur
yaoɣïda ḳayusï sak ərsə unur

2354 oḍuoɣ bəg səzi kər bəkə yolqïlïoɣ
kər arslan münügli ḳïlïq ḳamqïlïoɣ

2355 yaoɣï sanqoquḳa tutoɣu iki tolum
bu iki tolumdïn yaoɣï yər ölüm

2356 ən axnu yaoɣïḳa kərək ḥilə al
bu ḥilə bilə ḳïl yaoɣï mənzi al

2357 ikinqi bu saḳlïḳ oḍuoɣluk turur
ḳayusï sak ərsə ol üstən bolur

2358 ḳayusï sak ərsə yaoɣïda oḍuoɣ
səziksiz yaoɣïḳa bu təgrür yoḍuoɣ

2347 قوشۇننى چۈشۈرسۇن پۇختا جاي كورۈپ،
يىراق كەتمىسۇن ئۇ، تۈرسۇن توپ بولۇپ.

2348 غەپلەتتە قالمىسۇن، بولسۇن ئۇ ھۇشيار،
غاپىل بولسا، دۈشمەن زىيانلار ئۇرار.

2349 يېقىنلاشسا ياۋغا دېرەكسىن ئېلىپ،
قارارگاھ قۇرسۇن ئۇ ئوت-سۇنى كورۈپ.

2350 قوشۇننى كۈزەتسۇن، ئۇ تىل[139] بەرمىسۇن،
قوشۇن ئازمۇ-كوپ ياۋ ئۇنى بىلمىسۇن.

2351 ئەڭ ئاۋال تىرىشىپ تىل ئالماق كېرەك،
بۇ تىلدىن ياۋ ھالىنى بىلمەك كېرەك.

2352 ئىشنى شۇنىڭغا قاراپ ئىشلىسۇن،
كېسىپ ياۋ بېشىنى بويىنىن يەنچىسۇن.

2353 مانا شۇ ھۇشيارلىق، ئويغاقلىق بولۇر،
سوقۇشتا كىم ھۇشيار بولسا شۇ ئۇتۇر.

2354 بېگى ئويغاق قوشۇننىڭ ئەجدەر باشچىسى،
مىنەر ئۇ ئارسلان، قىلىچ-قامچىسى.

2355 كېرەك ياۋ يوقاتماقتا ئىككى قورال،
بۇ ئىككى قورالدىن كورەر ياۋ زاۋال.

2356 ئەڭ ئاۋال كېرەكتۇر ھىلىنىڭ ئوزى،
ياۋ ئالدانغىنىدىن قىزارسۇن يۈزى.

2357 ئىككىنچى، سەگەكلىك-ئويغاقلىق ئېرۇر،
كىم سەزكۇر، ساق ئولسا، ئۇ ئۇستۇن كېلۇر.

2358 كىم جەڭدە بولۇر ساق، ئويغاق ۋە ھۇشيار،
ئۇ ياۋغا كۇمانسىز زىيانلار سالار.

C127

2359 yaoqïn sü təlim tutsa azrak sənin
tokïxka əvinmə yaraoq kər anïn

2360 yaraxoqu yaraoqï bar ərsə yarax
yok ərsə yarïklan bil alxïp kürəx

2361 katïoqlan usandur usa bas kəqə
kəqə az əküxüg nə bilgəy aqa

2362 kalï basoquka bulmasa sən yarï
yalavaq ïdïp sən bar əlləx yorï

B178

2363 tilin arsïk əl bol küdəzgil əzün
tokïxka əvinməgü kəsgil səzün

2364 takï bolmaz ərsə yaoqï ooqrasa
tokïxmak tiləsə kənül bərməsə

2365 uzatma ixin sən qərik tər tokïx
ülə nən ərig əg tokïx at okïx

2366 tokïxïoq uzatsa yaoqï əglənür
əküx kərsə ərnin kəzi əgrənür

2367 nəgü tər əxitgil yaoqï sanqmïx ər
baxïnda kəqürmix kəzün kərmix ər

2368 kərüxməz yaoqïnïn küsi kəd yïrak
kərüxsə basïnur kərügli karak

2369 yaoqika yalïn təg nənin almasu
uzatsa basïttïn yiti kïl adak

2370 qərikdə bir anqa pusuoqka kigür
yadaoq okqï tuxrup sən əndün yügür

2359 قوشۇنى كوپ ئولسا ياۋنىڭ، سېنىڭ ئاز،
سوقۇش قىلما، تېزدىن كور تەدبىرىن ساز.

2360 ياراش مۇمكىن ئولسا، ئۇرۇشما، ياراش،
يوق ئەرسە، ساۋۇت كەي، ئېلىشپ تالاش.

2361 تىرىش، غەپلەتتە قوي، كېچە قىل ھۇجۇم،
كېچەدە كوپ-ئازلىق بىلىنمەس چوقۇم.

2362 يېڭىشقا ئەگەرچە يەتمىسە كۈچۈڭ،
ئەۋەت سەن ئەلچىلەر، ياراشقىن ئۇزۇڭ.

2363 قىلىڭ بىرلە ئەل بول، ئۇزۇڭنى كۈزەت،
سوقۇشماقتا ئالدىرما، سوزنى بەس ئەت.

2364 ئەگەر بۇمۇ بولماي، يېغى قۇترىسا،
ئۇرۇشماقنى ئىستەپ، كوڭۈل بەرمىسە،

2365 ئىشىڭنى ئۇزارتماي قوشۇن تۇز، سوقۇش،
ئاتاپ ماختا ئەرنى، تارات مال، كۇمۇش.

2366 ئۇزارسا سوقۇش، ياۋ ھۇشىنى تاپۇر،
كوزى كورسە كىشى كوپنى ئوگىنۇر.

2367 ئىمە دەيدۇ ئاڭلا ياۋنى يەڭگەن ئەر،
بېشىدىن ئىش ئوتكەن، كوزى كوركەن ئەر.

2368 ياۋ داڭقى يىراقتا كورۇنمەستە زور،
بۇ شوھرەت كۇرەشكەندە كەملەپ كېتۇر.

2369 يېغىغا يېلىڭ تەگ، مېلىڭ ئالمىسۇن،
سوزۇلسا يېڭىلدىڭ، ئىتتىك بول يۇگۇر.

2370 چېرىكتىن بىرقىسمىنى قوي موكتۇرۇپ،
ياياق ئوقچىنى سال سەن ئالدىن يۇرۇپ.

2383 qərik kərsə alp ər kər arslan bolur
səkirtür ya öldrür ya urxu ölür

2384 yaqï kərsə alp ər kïzartur mənïz
karïxsa boḍulur kïzïl ḥəm yaqïz

2385 at üstəm yarïklar bolur kïp kïzïl
kïzïl kïzoqu ənlər bolur yap yaxïl

2386 yaqï at kəmixsə saṇa ooqrasa
sərin arka bərmə saqïlsa basa

2387 yaqï təprəsə sən uḍu təprəgil
ətə uḍ aḍakïn yorï turmaoqïl

A89
2388 kalï kaqsa səṇdin yaqï turmasa
ərig yətgü tutoqu bulun tutmasa

C129
2389 yaqï sanqmïx ərsig ərən bulnukup
yana əvrə sanqtï yaqïsïn ulup

2390 yaqï kaqsa tap kïl əḍərmə yïrak
kalï yandru yansa kaqumaz aḍak

2391 munukṣa yaqï yüz ölümkə urur
ölümkə yüz ursa kim utru turur

B180
2392 bu yərdə özünni küḍəzgil ooqul
küḍəzgil yok ərsə özündin tönül

2393 usal bolsa ər kər yorïrda ölür
usal bolmasa ər tiləkin bulur

2394 maṇa mundaoq aydï sïnamïx kixi
sïnamïx kixilər səzi səz baxï

2383 چېرىك كورسه باتۇر بولۇر ئارسلان،
قىلۇر ياۋنى يوق، يا بېرۇر ئوزى جان.

2384 يېغى كورسه باتۇر قىزارتۇر يۈزىن،
بويايدۇ قىزىل قانغا جەڭده ئوزىن.

2385 ئىگەر، ئات، ساۋۇتلار بولۇر قىپ-قىزىل،
قىزارغان قىزىل يۈز بولۇر ياپ-يېشىل.

2386 يېغى ئات سېلىپ ساڭا قىلسا ھۇجۇم،
چىدا، سەن بەرمە تەن، توزۇيدۇ چوقۇم.

2387 يېغى گەر تەۋرىسە، سەنھەم تەۋرىگىن،
ئاياق ئوره ھازىر تۇرۇپ باپلىغىن.

2388 ئەگەر ياۋ چېكىنسه قوغلاپ تۇتمىساڭ،
ئۇنىڭدىن يېتەرلىك ئەسىر ئالمىساڭ،

2389 جەسۇر جەڭچىلىرىڭ سېپى بۇزۇلۇپ،
كېلەر ياۋ ھۇجۇمنى باشلاپ، بۇرۇلۇپ.

2390 يېغى قاچسا قوغلاپ ئۇزاپ كەتمىگىل،
ئەگەر قايتسا دۇشمەن، قاچالمايسەن، بىل.

2391 ياۋ ئولسا ئۇمىتسىز ئولۇمگه يۇرۇر،
ئولۇمدىن قوقمىغانغا كىم تەڭ كېلۇر؟

2392 شۇ پەيتته ئوزۇڭنى چىڭ تۇت، سەن كۇزەت،
گەر ئەكسى بولسا، ئۇز ئۇمىدىڭ پەقەت.

2393 غاپىل بولسا ئەر، كور، يۇرەردە ئولۇر،
غاپىل بولمسا ئەر، تىلەككه يېتۇر.

2394 ماڭا ئوندىق ئېيتتى ئىش كورگەن كىشى،
ئىش كورگەن، كىشىنىڭ سوزى سوز بېشى:

2395 yaoqï qaqsa tapqïl əḍərmə uḍu
əḍərtqi yəḍi kərsə bərgə toḍu

2396 yaoqïoq bir saqïtsa yana tirlüməz
otuoq suv uḍïtsa yana tirlüməz

2397 muṇuqmïx kixilər ölümüg qolur
ölümüg qoluoqlï ər öldrü ölür

2398 kim ix qïlsa tərkin aṇar bərgü nəṇ
ux ol nəṇ bilə ər qïzïl qïlsa əṇ

2399 kim ər tutsa oggü aqïnoqu kərək
ol aqïoq bilə ər urunsa yürək

2400 yavuz ögdi bulsa əḍi kəḍ bolur
kəḍig ögsə kəndü qaqan kin qalur

2401 ərig ögsə əlgin kəı arslan tutar
atïoq ögsə yügrür uqarïoq yətər

2402 balïqmïx bar ərsə sən əmlət kərü
bolun bolmïx ərsə yulup ol kirü

2403 qalï əlmix ərsə aoqïrlap kətür
ooqul qïz bar ərsə aṇar ḥək yətür

2404 ər at kərsə ətrü səvinqlig bolur
yaoqï ooqrï bolsa səvüg jan bərür

2405 isig söz külər yüz bilə bərgü nəṇ
bu üq nəṇ kixikə bolur əḍgü yaṇ

2406 box azad kixilər muṇar qul bolur
bu qul jan yuluoqlar səvinqin qolur

2395 يېغى قاچسا بارما ئۇزاق يەرگىچە،
يىراق قوغلىغان قامچا يەر تويغىچە.

2396 يېغى بىر چېچىلسا يىغىلمىغى تەس،
سۇ ئوتنى ئوچۇرسە، ئۇ يانمايدۇ، بەس.

2397 ئۇمىتسىز كىشىلەر ئولۇمنى كۆتۈر،
ئاۋال ئولتۇرۇپ، ئاندىن ئوزى ئولۇر.

2398 كىم ئىش قىلسا تېز ئاڭا مال بەرگۈلۈك،
بېرىپ مال، يۈزىنى قىزىل قىلغۇلۇق.

2399 ئەسىر ئالسا ماختاپ تارتۇقلاش كېرەك،
بۇ تارتۇق بىلەن بولسۇن ئەر خۇش يۈرەك.

2400 يامان ماختىلىش بىرلە ياخشى بولۇر،
ماختالسا ياخشى قاچان كېيىن قالۇر؟

2401 تۇتار قول بىلەن شىر ئەرنى ماختىساڭ،
يېتەر قۇشقا ئېتىك ئەگەر سىلىساڭ.

2402 داۋالات يارىدار بولسا سەن كورۈپ،
قۇتۇلدۇر ئەسىر چۈشسە، سەن قايتۇرۇپ.

2403 كوتەرگىن قەدىرلەپ ئولگەن بولسا گەر،
ئوغۇل-قىزى بولسا، ئاڭا ھەقنى بەر.

2404 سويۇنگەي قوشۇنىڭ گەر كورسە بۇنى،
قىلۇر جان پىدا ئۇ، جەڭ مەيدان كۇنى.

2405 شىرىن سوز، كۆلەر يۇز، مال-نەرسە بېرىش،
كىشىگە بۇ ئۈچ نەرسە ياخشى بىر ئىش.

2406 ئازات-ئەركىن ئەرلەر ئاڭا قۇل بولۇر،
رىزاسىن تىلەپ جان پىدالىق قىلۇر.

2407 muŋar mənzər əmdi bu səz ay bəgü
kərü barsa yətrü qïn aymïx təgü

2408 külər yüz isig səz ülə nən tavar
box azad kixilər bu üqkə avar

2409 sən altun kümüx birlə alma kuluoɣ
bu üq nən yuluoɣ kïl kamuoɣnï yavar

2410 sü baxlar kixi bolsa mundaoɣ kərək
anïn baxlasa sü bolur ədgürək

2411 sən altun kümüxni üləgil nəniŋ
yuluoɣ kïloɣa janïn sav altun təniŋ

2412 bu üq nənkə bolur tapuoɣqï kuli
munï tutsa bəglər kamuoɣ nən ulï

2413 bu yanlïoɣ sü baxqï bulur ərsə bəg
ixi baxka baroɣay küvənq boloɣu təg

2414 bu yanlïoɣ bolur ərsə sü baxlar ər
ixi barqa ətlip küvənqkə təgər

2415 yaraoɣlïoɣ wəzir kolsa andaoɣ kərək
sü baxqï tilər ərsə mundaoɣ kərək

2416 aŋar ətrü bəglər ïnansa bolur
tiləmix tiləkin bəg andïn bulur

* * *

A90
2417 yana aydï əgdülmix əlig kutï
iki ix bəduk ix uluoɣluk atï

2407 بىر سوز بار، ھېكىم، ئەمدى ئوخشار بۇڭا،
كورۇپ ئويلىنىپ چىن پۈتەرسەن ئۇڭا:

2408 كۆلەر يۈز، شىرىن سوز بىلەن بەر تاۋار،
ئازات ئەرلەر بۇ ئۇچكە كېلىپ توپلىنار.

2409 كۆموش بىرلە ئالتۇنغا ئالما قۇلۇڭ،
پىدا قىل بۇ ئۇچنى، ئومۇمنى يىغار.

2410 قوشۇن باشلىغى شۇنداق ئولماق كېرەك،
قوشۇن باشلىسا ئۇ بولۇر ئەزگۈرەك.

2411 گەر ئالتۇن-كۆموشنى سوغات ئەيلىسەڭ،
قىلۇرلەر پىدا جان ساپ ئالتۇنغا تەڭ.

2412 بۇ ئۇچ بىرلە خىزمەتچى بولغاي قۇلى،
بۇنى بەگ بىلگۈلۈك ھەر ئىشنىڭ ئۇلى.

2413 مۇشۇنداق قوماندان تاپسا ئەگەر خان،
ئىشى باشقا چىققاي ئىشەنچلىك ھامان.

2414 ئەگەر بولسا شۇنداق قوشۇن باشلار ئەر،
سويۇنچكە چۈشۈپ ھەر ئىشى تۈزىلەر.

2415 ياراغلىق ۋەزىر كۆتسەڭ، شۇنداق كېرەك،
قوشۇن باشلىغى دىسەڭ بۇنداق كېرەك.

2416 بەگ شۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
تىلەك-مەقسىدىنى ئۇلاردىن تاپۇر.

* * *

2417 يەنە ئېيتتى ئوگدۈلمش: ئەي ئېلىگ قۇتى،
ئىككى ئىش بۇيۇك ھەم ئۇلۇغلۇق ئېتى:

2418 wəzir bir ikinqi sü baxlar ʻələm
birisi ḳīlīq tuttī birī ḳələm

C131
2419 bu ᵽl baoqī ərki bu iki tüzər
bu ikī biriksə anī kim üzər

4220 ᵽḍi artuḳ ᵽḍrüm kərək bu kixi
ḳalī əznəsə bəgkə ᵽltür baxī

2421 tusulsa ᵽḍi ək tususī əküx
ḳalī əznəsə yasī ᵽl kənd ulux

2422 bəgi bolsa ᵽḍgü kixi ᵽḍrümi
bu iki tapuoqqī boḍun kəḍrümi

B182
2423 bulardīn bolur ətrü ᵽlkə asīoq
bu asoqī bilə ətrü bəgkə tatïoq

2424 nəgü ṭər əxitgil kər ᵽlqi bəgü
bəgü sözlərin bulsa ax təg yᵽgü

2425 ḳīlīq birlə aldï kər ᵽl aloquqï
ḳələm birlə bastī ol ᵽl basoquqī

2426 ḳīlīq birlə alsa bolur tərk ᵽlig
ḳələm bolmaoqīnqa basumaz ᵽlig

2427 ḳīlīq birlə alsa ḳayu ᵽl küqün
anī sürsə bolmaz əküx yïl əqün

2428 ḳələm birlə tutsa ḳayu kənd ulux
tilək təgrür anda təzükə ülüx

* * *

2418 ۋەزىرلىك بىرىدۇر، ئۇنىڭدا قەلەم،
قىلىچ تۇتتى بىرسى، قولىدا ئەلەم.

2419 بۇ ئىككىسى ئەلنىڭ تەرتىۋىن تۇزەر،
بىرىكسە بۇ ئىككى ئۇنى كىم ئۇزەر؟

2420 خىللانغان بولۇشى كېرەك بۇ كىشى،
گەر بەككە زىت بولسا كېتۈرلەر بېشى.

2421 ئەگەر پايدىلىق بولسا كوپ پايدىسى،
زىت بولسا زىيانىنى ئەل- يۇرت تارتقۇسى.

2422 بەگ ئولسا ئەگەر ئەل سەرە-ياخشىسى،
خەلقنىڭ خىلى بولسا ئۇ ئىككىسى،

2423 بۇلاردىن تولا پايدا ئەلگە تېگۈر،
بۇ پايدا بىلەن بەككە يەتكەي ھوزۇر.

2424 ھېكىم-خان نىمە دەر ئاڭا سال قۇلاق،
ھېكىملەر سوزىن بىل ئوزۇقلۇق-تاماق:

2425 قىلىچ بىرلە ئالدى، كور، ئەل ئالغۇچى،
قەلەم بىرلە تۇتۇر يۇرتنى تۇتقۇچى.

2426 بولۇر تېز قىلىچ بىرلە يۇرت ئالغىلى،
قەلەمسىز مۇمكىن ئولماس ئەل تۇتقىلى.

2427 يۇرت ئالماق مۇمكىندۇر قىلىچ—كۈچ بىلەن،
سوراپ بولماس ئۇنى كوپ يىل ئوچ بىلەن.

2428 قەلەملە تۇتۇلسا بىرەر كەنت-شەھەر،
ئومۇمغا ئۇنىڭدىن نەسىبە تېگەر.

* * *

2429 bu ərdi ay əlig özüm bilmixī
munukī ötündüm ayītmīx tuxī

ƏLIG SUALI ÖGDÜLMIXKƏ

2430 əlig aydī uktum munī bəlgülüg
takī bir sözüm bar anī ay külüg

4231 mana sözlə əmdi kərüp ədgürək
uluoı ḫajibïoı ay nətəg ər kərək

2432 ḫajiblar özələ bu bolsa uluoı
baoïrsaklīkīn kīlsa janïn yuluoı

C132
2433 küvənsə bəgi ḫəm özi ḫəm əli
olarka du'a kīlsa boḍnī tili

* * *

2434 əlig aydī sözlə yəmə bu sözüg
munī ma ayu bər yarut bu közüg

2429 ئی خاقان مۇشۇلار مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دېدىم.

ئېلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە سوئالى

2430 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بەلگۈلۈك بۇنى،
يانا بىر سوزۇم بار، ئېيت مەشھۇر ئۇنى.

2431 ماڭا سوزلە ئەمدى كورۈپ ئەزگۈرەك،
ئۇلۇغ ھاجىپلىققا نېچۈك ئەر كېرەك؟

2432 ئۇلۇغى شۇ بولسا، ھاجىپلار ئارا،
كويۇمچان بولۇپ قىلسا جاننى پىدا.

2433 ئىشەنسە ئاڭا بەگ ئوزى ھەم ئېلى،
ئۇلارغا دۇئا قىلسا خەلق تىلى.

* * *

2434 ئېلىگ ئېيتتى شۇنى، سوزلە ئەمدى سەن،
يورۇتقىن كوزۇمنى جاۋابىڭ بىلەن.

31

ӨGDÜLMIX ƏLIGKƏ ULUƠI ḤAJIB-LÏḴḴA NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2435 yanut bạrdi ɵgdülmix aqtï tilin
ayur inq tirilsü ạlig miṇ yïlïn

2436 uluoı ḥajib artuḳ pütün qïn kərək
bu qïnlïḳ bilə kəḍ pütün din kərək

B183
2437 tüp əşlï kərək əḍgü ḳilḳï onay
tusulsa boḍunḳa tooıursa kün ay

2438 tüpi əḍgü bolsa ər əḍgü bolur
bu əḍgü kixi ḥəlḳḳa əḍgü ḳolur

2439 kixi əḍgüsindin kəlir əḍgülük
yəgü iqgü mingü taḳï kəḍgülük

2440 ḳïlïnqï onay bolsa tənlər səz ək
səzüg tənlər ərniṇ ixi kəḍ süzüg

ئونتوزىنچى باب

ئوگدۇلمشنىڭ ئۇلۇغ هاجىپلىققا قانداق كشى لازىملغى توغرسىدائېيلمكەئېيتقانلرى

2435 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش ئاغزىن ئېچىپ،
دىدى: مىڭ ياشاسۇن ئېلىگ شاتلىنىپ.

2436 ئۇلۇغ هاجىپ ئارتۇق پۇتۇن چىن كېرەك،
بۇ چىنلىق بىلە بەك پۇتۇن دىن كېرەك.

2437 نەسەپلىك بولسۇن ئۇ، خۇلقى ئۇز، ئوڭاي،
كورۇپ ئەل نەپىنى، تۇغۇلسۇن كۇن-ئاي.

2438 تېگى ياخشى بولسا، بولۇر ياخشى ئەر،
بۇ ياخشى ئەر ئەلگە ياخشىلىق تىلەر.

2439 كىشى ياخشىدىن كېلۇر ئەزگۇلۇك،
يىمەك-ئىچمەك، مىنەرلىك هەم كەيگۇلۇك.

2440 خۇيى ياخشى ئەر سوزنى دەگسەپ قىلۇر،
بۇ خىل ئەر ئىشى هەم پاك-سۇزۇك بولۇر.

2453 **uḳuxluoɣ kərək** ixtə artuḳ **oḍuoɣ**
oḍuoɣluoɣ bilə ixtə tutnur **boḍuoɣ**

2454 **uḳux bolsa** asoɣï **əḍi** ək **ək**üx
ḳamuoɣ əḍgülük ülgi ol bu **uḳux**

2455 **uḳuxsuz kixi** ol yəmixsiz yïoɣaq
yəmixsiz yïoɣaqïoɣ nəgü **ḳ**ïlsun aç

2456 **uḳuxluoɣ yəsə** yər ikigün azun
uḳuxluoɣ atanur atansa tüzün

2457 **uḳuxluoɣ** biliklig kixi ol kixi
kixidə talusï boḍunda baxï

2458 **yüzi kərki kərklüg** kərək **ḥəm yülüg**
tooɣan ərsig ünlüg səzi bəlgülüg

4259 **səvitür yüzi kərki kərklüglüki**
yaraxur kirip qïḳsa ərsigliki

C134
2460 **yülüg ərsig** ərniɲ bolur **ḥəxmət**i
bu **ḥəxmət** bilə ol kixi **ḥurmət**i

2461 **saḳïnuḳ kərək** din iḍisi **arïoɣ**
arïoɣ bolsa ḳïlḳï ḳïlïnqï arïoɣ

2462 **saḳïnuḳ arïoɣ** din iḍisi kixi
ərinməz ḳïlur barqa **yalnuḳ** ixï

2463 **saḳïnuḳ** kixi yər kixi **ḳaḍoɣusï**
saḳïnuḳ kixi ol kixi **əḍgüsi**

2464 **yüz utru** bolur tutqï **ḥajib** əzi
kərür kəzkə kərklüg kərək ol yüzï

2453 كېرەك ئىشتا ئەقىل، سەگەكلىك كېرەك،
سەگەكلىك بىلەن ئىش جىلۋە قىلۇر بەك.

2454 ئەقىل پايدىسى بەك تولا، زوز ئېرۇر،
جىمى ياخشىلىقلار ئەقىلدىن بولۇر.

2455 ئەقىلسىز كىشىدۇر يىمىشسىز ياغاچ،
نە قىلغاي يىمىشسىز دەرەخلەرنى ئاچ؟

2356 ئەقىللىق تاپار ئۇ ھەر ئىككى جاھان،
ئالۇر ھەم ياخشى نام ئەقىللىق ھامان.

2457 ئەقىللىق، بىلىملىك كىشىدۇر كىشى،
كىشىنىڭ تولۇغى ۋە خەلقنىڭ بېشى.

2458 ھاجىپنىڭ ساقال-چاچى ئۇز بولسۇن يۇزى،
ئاۋازى ئەرەنچە ۋە ئوچۇق سوزى.

2459 يۇزى، ھوسنى، كوركەملىگى خۇش قىلۇر،
كىرىپ چىقسا مەردانە، ئاڭا يارىشۇر.

2460 كېلىشكەن ساقال-چاچ ــ كىشى ھەيۋىتى،
بۇ ھەيۋەت بولۇر ئەر كىشى ھورمىتى.

2461 كېرەك تەقۋادار، دىن ئىگىسى ئېرىنغ،
ئېرىنغ بولسا پەيلى، بولۇر خۇلق ئېرىنغ.

2462 كىشى بولسا دىندار، ئېرىنغ تەقۋادار،
كىشىنىڭ ئىشىنى ئېرىنمەي قىلار.

2463 يەر تەقۋا كىشىلەر كىشى غېمىنى،
ئېرۇر تەقۋا كىشى كىشى ئوبدىنى.

2264 تۇرار يۇزىۋ-يۇز دائىم ھاجىپ ئوزى،
شۇڭا كوزگە چىرايلىق كورۇنسۇن يۇزى.

2465 bu kərklüg yüzüg kərsə yüz suvlanur
kəŋül aqlur anda bu jan yəmlənür

2466 muŋar məŋzətü aytur əmdi bilik
biliklig sözi tut ay kïlkï silig

B185

2467 ẹḍi əḍgü nəŋ bu kixi kərki yüz
bu yüz kərkiŋə suv iqər iki kez

2468 kupa kərklügüg kər kïlïn özkə faḷ
ixiŋ əḍgü boloɣay kamuoɣ sözni üz

2469 kəŋüllüg kərək həm kəḍ əglüg kərək
amul bolsa kïlkï takï əḍgürək

2470 kəŋüllüg kixi söz unïtmaz bolur
kəŋülsüz sözüg kəḍ tutumaz bolur

2471 kəŋül bolmasa ər kərümə̈z ixig
əgi bolmasa ər ətümə̈z ixig

2472 kəŋülsüz kixilər kuruoɣ kəp bolur
kəŋül birlə yalŋuk kamuoɣ ix kïlur

2473 əgi kəḍ kərək kəŋli alqak amul
qïoɣay tul yətimkə baoɣïrsak kəŋül

2474 tətiklik kərək həm tərü kəḍ bilir
azun kərki barqa tətikdin kəlir

2475 kəŋül koḍkï bolsa kamuoɣka kiqig
tili bolsa yumxak xəkərdə süqig

C135

2476 yaruk tutsa yüz kəz kixikə külə
kïlïnq əḍgü tutsa kixilik bilə

2465 گۆزەل يۈزنى كورگەن كىشى خوشلىنۇر،
كوڭۈل ئېچىلۇر ھەمدە جان زوقلىنۇر.

2466 بىر ئالىم ئوخشىتىپ بۇنى ئېيتتى سوز،
بىلىملىك سوزىن تۈت، ئەي قىلىغى ئۈز:

2467 كىشىچۈن نە ياخشى نەرسە—گۆزەل يۈز،
ئىچەر سۇ بۇ يۈز كوركىدىن ئىككى كوز.

2468 قوڭۇر چاچ كۆزەلنى، كور، ئەيلە بىر پال،
ئىشىك ياخشى بولغاي، بولەك سوزنى ئۈز.

2469 ھاجىپلىققا ئاقىل، كوڭۈللۈك كېرەك،
بىسىق بولسا خۇلقى تېخى ئەزگۈرەك.

2470 كوڭۈللۈك كىشى سوزنى ئۈنتۈماس بولۇر،
كوڭۈلسىز كىشى سوزدە تۇرماس بولۇر.

2471 كوڭۈل بولمىسا ئەر تاپالماس ئەشىن،
ئەقىل بولمىسا ئەر قىلالماس ئىشىن.

2472 كوڭۈلسىز كىشى بىر ھەيكەلدۇر قۇرۇق،
قىلۇر ئىشنى ئىنسان كوڭۈلله تولۇق.

2473 ھاجىپ بولسۇن ئاقىل، كەمتەر، نۇلايىم،
پېقىر، تۇل، يېتىمگە كويۇنسۇن دائىم.

2474 زىرەكلىك كېرەك، ھەم بەك قانۇن بىلەر،
جاھان گوركى ھەممە زىرەكتىن كېلەر.

2475 دىلى بولسۇن ھەممە كىشىگە كىچىك،
تىلى بولسۇن يۇمشاق، شېكەردەك چۇچۇك.

2476 ئوچۇق يۈز كورۇنسۇن كىشىگە كۇلۇپ،
كىشىلىك ساقلىسۇن خۇش پېئىل بولۇپ.

2477 ئىشتىكىن، تاۋازۇ كۆڭۈللۈك نەدەر،
كۆڭۈل، تىل كىچىك تۇت، ئايا قىۋچاق[140] ئەر:

2478 كۆڭۈل تۇتسا كەمتەر كىشى بەخت تاپار،
كۆلەر يۇز، ئىسسىق سوزگە خەلق توپلىنار.

2479 كۆلەر يۇز، شىرىن سوزگە ئەر ئىسسىنۇر،
ئىسسىنسا، بۇ ئىنسان ئەسىر، قۇل بولۇر.

2480 چىداملىق بولسۇن ئۇ ھەم تۇتسۇن ئۆزىنى،
كوزىنى بەك كۆزەتىپ، چىك تۇتسۇن سوزىنى.

2481 قۇلاقى ساق ئولسۇن، ئەقىل، ئىلمى كەڭ،
مىجەزى تۇز ئولسۇن، تىلى-كۆڭلى تەڭ.

2482 پەزىلەتتە كامىل ۋە بىلسۇن بىتىك،
پۈتۈن ئىشتا ئەقلىنى ئۇ قىلسۇن ئىتتىك.

2483 ئۇلۇغ ھاجىپ دىسە بولسۇن يۇز يورۇق،
كىرەك بۇ پەزىلەت، بىلىملەر تولۇق.

2484 تولا ئىنچىكە ئىش ئىزدۇر ئىش ئارا،
ئەگەر دىققەت ئەتسەڭ ھاجىپلىق، قارا!

2485 كىرەك شۇ نەرسىلەر ھاجىپ بولغىلى،
تۇرۇپ باشتا ئەلگە يول كورسەتكىلى.

2486 بۇڭا ئوخشار ئەمدى بىر شائىر سوزى،
بۇ شائىر سوزىدۇر بىلىمسىز كوزى:

2487 ھاجىپلىققا ئاۋال بۇ ئون نەڭ[141] كىرەك،
ئىتتىك كوز، قۇلاق ساق، كوڭۈل كەڭ كىرەك.

2488 كۆزەل يۇز، بوي، تىل، ئاڭ، ئەقىل ۋە بىلىم،
خۇلق-مىجەز بۇلارغا تولۇق تەڭ كىرەك.

2489 uzun kəq yaxasunï əlig əzi
uluoɣ ḫajib ol bəgkə kərgü kəzï

2490 tərü həm tokᵘ əndi yinqkə tapuoɣ
uluoɣ ḫajib ətsə aqar yol ḳapuoɣ

C136
2491 muṇar mənzətü kəldi bilgə səzi
əxitṣə kənül bərsü alsu əzi

2492 uluoɣ ix turur bu ḫajiblïḳ ixi
munï baxḳa əltməz məgər kəḍ kixï

2493 ḫajiblar ixi tut ya bəglər ixi
uluoɣ ya kiqig tut ətükqi kixi

2494 aoɣïqï bitikqi ya ix tutoɣuqï
ya tonqï ətükqi 'amil bᵒloɣuqï

2495 ya yat baz yalavaq kəlix ya barïx
ᵇoxuoɣ bərgü aqïoɣ olarḳa təgix

2496 ḳonukḷarï kərgü ya booɣzï yəmï
aqïoɣlïoɣ aqïoɣsïzḳa ḳïlsa əmi

B187
2497 yol aoɣzïnda ərsə kixi baxlaoɣu
tərüsin tokᵘsïn yazïm ḳïlmaoɣu

2498 qïoɣay tul yətim ḳiṣṣə bərsə ətük
anï barqa tïnlap ətünsə ətük

2499 məẑalim əḍində ətükqilərig
kərü alsa yol ḳïlsa bolsa ərïg

2500 yana kərsə iq tax yaraoɣsïzlarïoɣ
ayu bərsə tïḍsa kətürsə arïoɣ

2489 ياشاسۇن ئۇزۇن يىللار ئېلىڭ ئوزى،
ئۇلۇغ ھاجىپ ئېرۇر ئۇ بەگلەر كوزى.

2490 نازۇك ئىش ئېرۇر ئورپ، قانۇن ۋە ئۇسۇل،
بۇنى رەتلەپ ھاجىپ ئاچار ئىشىك-يول.

2491 بۇڭا ئوخشىشپ كەلدى ئالىم سوزى،
ئىشتىكەن كوڭۇل بەرسۇن ۋە بىلسۇن ئوزى:

2492 ئۇلۇغ ئىش ئېرۇر بۇ ھاجىپلىق ئىشى،
قىلالايدۇ بۇ ئىشنى لايىق كىشى.

2493 ھاجىپ ئىشى بولسۇن ۋە يا بەگ ئىشى،
كېلەر چوڭ-كىچىك ئەرز ئېيتقۇچى كىشى.

2494 غەزىنىچى، خەتچى يا ئىش ئۇتقۇچى،
يا تونچى، يا موزدوز—ھۇنەر قىلغۇچى؛

2495 يا يات ئەل ئەلچىسى كەلسە ۋە كەتسە،
ھاجىپنىڭ ئىشىدۇر ئېھسانلار ئەتسە.

2496 چۈشەر جاي، بوغۇز-يەم غېمىن يىگۈلۈك،
سوغاتلار بېرىش يا بەرمەس بىلگۈلۈك.

2497 يول ئاغزىدا تۇرسا كىشى باشلىسۇن،
نىزام، ئورپ-ئادەتتە خاتالاشمىسۇن.

2498 ھال ئېيتسا پېقىر، تۇل، يېتىم ئوتۇنۇپ،
ئۇنى بەككە يەتكۈزسۇن ئۇ دەرھال بېرىپ.

2499 زۇلۇم كورىكۈچىنى ئۇ ئەيلەپ قوبۇل،
سوراپ ئەھۋالىنى ئۇ كورسەتسۇن يول.

2500 ئىچ ھەم سىرتتا كورسە يارامسز قىلىق،
ئاگاھ قىلسۇن، توسسۇن، يوقاتسۇن ئېرىڭ.

2501 bu yanlïoq tü ixlər nəqə ülgülüg
uluoq ḫajib əlgi təgir bəlgülüg

2502 bu ixkə basut barqa andïn kəlir
kalï artasa kalsa andïn kalïr

2503 ay əlig ḫajiblarka saklanoqu ol
bu kaq yərdə artuk katïoqlanoqu ol

2504 biri bəg səzini katïoq tutsa bərk
ikinqi ḫəwaka ukux kïlsa ərk

C137
2505 üqünqi kərürdə küḑəzsə əzin
tilində qïkarmasa təgmə səzin

2506 orunq olmasa kïlsa barqa ixig
yaoqutsa bəginə yïramïx kixig

2507 iki nən kixidə bolunsa əlig
anar bərməgil ix uzatma əlig

2508 biri tildə yaloqan qïkarsa səzin
biri əgrilik ol sökirtsə əzin

2509 bu iki kïlinq kimdə bolsa kəzi
əzünkə yakurma ay əlig anï

A93
2510 aḑïn üq ix ol kər tapuoqqï ixi
küḑəzməsə andïn əzi yər baxï

2511 biri səz əxitsə katïoq tutsa bərk
biri kərsə tənsiz kəzin yumsa tərk

2512 üqünqi əzin tutsa tursa kəni
səvinqin kəqürgəy bu bulmïx küni

B188

2513 nəgü tər əxitgil bəgü bilgə bəg
bu səz ixkə tutsa sana boloqa yəg .

2514 baxïn kolsa bəglər səzin səzləmə
yana əlkə yazma baxïnnï yəmə

2515 kara əlkə yazsa kurïtur baxïn
tili səzdə yazsa uxatur tixin

2516 təlim kərmixim bar təgimsiz kixi
turup əlkə yazdï kəsildi baxï

2517 əküx mə əxittim bu til səzləmix
kənül sïrrï aqlïp ərin baxlamïx

2518 yana aydï bilgə bəgü səzlədi
əzin tutnumaz ər baxïn yər tədi

2519 hajiblarka artuk küdəzgü əzüg
kərürdə kəzüg həm ətükdə səzüg

2520 ədi bolmaoqïnqa əzi kirməsə
ayïtmazda axnu ətük bərməsə

C138

2521 nəgü tər əxitgil ukuxluoq tili
ukuxluoq tili aqtï mə'ni yolï

2522 ədi bolsa kərkit məliklərkə yüz
ayïttukta səzlə tilin səzkə səz

2523 kamuoq nənkə wəkt ol ədi bəlgülüg
ədi boldï ərsə kərür iki kəz

2524 bu yanlïoq kərək barqa ərdəm bilik
ulnoq hajib ətrü uzatsa əlig

2513 بىر ئالىم ھېكىم بەگ ئىشىت قىلمەدەر،
بۇ سوزگە ئەمەل قىل، ياخشىلىق كېلەر؛

2514 بېشىڭ خالىساڭ بەگ سوزىنى دېمە،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە باشلىق بېمە.

2515 ئاۋام ئەلگە قىلسا گۇنا، باش كېتۇر،
خاتالاشسا تىل-سوزدە چىشى شۇنۇر.

2516 تولا كۆرگىنىم بار لايىقسىز كىشى،
جىنايەت قىلىپ ئەلگە، كەتتى بېشى.

2517 تولا ئاڭلىدىم مەن سوزلەۋېرىپ تىل،
يارا قىلدى ئەزىنى ئېچىپ سىرنى، بىل.

2518 ئالىم ۋە ھېكىملار يانا سوزلىدى،
ئوزىنى تۇتمىغان يەر بېشىنى، دېدى.

2519 ھاجىپقا كېرەك بەك كۆزەتمەك ئوزىنى،
سوزلەشتە بەككە ھەم قاراشتا كوزىنى.

2520 ۋاقىت كەلمىگۈنچە ئۈزى كىرمىسۇن،
بېگى سورىماي، ئوتۇنۇش قىلمىسۇن.

2521 نىمە دەيدۇ ئاڭلا ئەقىللىق تىلى،
ئەقىللىق تىلى ئاچتى مەنا يولى؛

2522 لايىق ۋاقتا كورسەت خاقانلارغا يۈز،
دىگەنگە جاۋاپ بەر، دىگىن سوزگە سوز.

2523 ھەر ئىشنىڭ ئوزىگە لايىق ۋاقتى بار،
ۋاقىت كەلگەن ئولسا، كورەر ئىككى كوز.

2524 پەزىلەت، بىلىمدە گەر بولسا شۇ خىل،
ئۇنى چوڭ ھاجىپلىققا ئۇناسىپ بىل.

* * *

2525 bu ərdi ay ᵊlig özüm bilmixi
munukī ötündüm ayītmïx tuxï

ᵊLIG SUALI ÖGDÜLMIXKƏ

2526 ᵊlig aydï uktum əxittim bu səz
takï bir səz aytur sənindin bu öz

2527 mana ayoᵲil əmdi kapuoᵲ baxlar ər
nəgü təg kərək ay bu ix ixlər ər

* * *

2525 شۇلاردۇر ئەي ئېلىگ مېنىڭ بىلگىنىم،
سورالغان ئۈچۈن مەن بۇلارنى دېدىم.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2526 ئىشىتتىم ۋە ئۇقتۇم سوزۇڭ، دېدى خان،
يانا بىر سوزۇم بار سوراي بۇ زامان:

2527 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىشىڭ ئاغىسى—
بولۇشقا نېچۈك ئەر لايىق كەلگۈسى؟

32

B189

ӨGDÜLMIX ǫLIGKƏ ĶAPUƠI BAXLAR ƏR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2528 yanut bǫrdi ǝgdülmix aydī ǫlig
ǝsǝn inǫ tirilgil ay ķilķī silig

2529 ķapuoǫ baxlar ǝr kǝḍ baoǫīrsaķ kǝrǝk
tǝni janī birlǝ tapuoǫsaķ kǝrǝk

2530 ķapuoǫda yarutsa ķaranķu tünüg
ķapuoǫda patursa yarumix künüg

2531 tǝrü ḥǝm toķu bilsǝ kilsa tapuoǫ
onay bolsa ķilķī ķilinqī ķamuoǫ

2532 tuzī ǝtmǝki kǫn ķī bolsa kǝḍ
kümüx bǫrsǝ altun ǝr at tǫrsǝ kǝḍ

C139

2533 kǫqǝ bolsa yatoǫaķ bu yatsa burun
ayu bǫrsǝ tǝgmǝ kixikǝ orun

توققوزىنچى باب

ئىشك ئاغىسىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى

ھەققىدە ئوگدۈلمىشىنىڭ بىلگىلىرى

2528 جاۋاپ بەردى ئوگدۈلمىش، دېدى: ئەي خان،
ئەي خۇشخۇي، ياشا تېچ ـ ئامان كوپ زامان.

2529 ئىشك ئاغىسى بەك كويۈمچان كېرەك،
تېنى ـ جانى بىرلە تىرىشچان كېرەك.

2530 ئىشكتە يورۇتسۇن قارا تۇننى ئۇ،
ئىشكتە ياتۇرسۇن يورۇق كۇننى ئۇ.

2531 خىزمەتتە ئۇ بىلسۇن ئۇسۇل ھەم قانۇن،
مۇلايىم بولسۇن ئۇز خۇلقىدا پۇتۇن.

2532 تۇزى، نانى كەڭرى، سېخى بولسۇن ئۇ،
بېرىپ كۇنۇش ـ ئالتۇن كىشى يىغسۇن ئۇ.

2533 كېچەسى ياتاقتا يېتىشتىن بۇرۇن،
نوۋەتچىلەرگە ئۇ كورسەتسۇن ئورۇن.

2534 azaḳ yat ḅaz ərsə ayïtoqu kərək
oḍuoqraḳ kim ərsə yaoqutoqu kərək

2535 kərü bəklətip qïḳsa ḳarxï ḳapuoq
tükəl boldï ol künki barqa tapuoq

2536 yana ərtə tursa ḳapuoq baxlasa
kẹqə tanḍa turoqaknï təprətməsə

2537 ḳalï yol əḍi bolsa baxlap kirip
kərünsə hilin barqa yumoqï tərip

2538 əzi qïḳsa kernüp əküx turmasa
ḳapuoqḍa kixi ḳoḍsa əzḍə basa

2539 ər at kirsə hilqə kərünsə təzü
bu kərsə yaraoqlïoq yaraoqsïz azu

2540 ḳalï yol kəsilsə ḳapuoq baxqïsï
yana kirgü bolsa ər at səzqisi

B190
2541 ətünsə ər at ətki ḳolsa tilək
muṇaḍmïx kixikə bu bolsa yələk

2542 alu bərsə aqïoq kər altun kümüx
ḳayuḳa at alsa ḳayuḳa yumux

2543 ẹrig tapnurï kim baoqïrsaḳ səvə
tapïnmaz ḳayusï yorïoqlï yava

2544 yaraoqlïoq ḳayu ol asïoqlïoq ḳayu
boluoqlïoq ḳayu ol tusuluoq ḳayu

2545 ətünsə bəginə bu təgmə birig
aqa aḍra bərsə kətürsə ərig

2534 تونۇشسز ۋە ياتلارنى تەكشۈرسۇن ئۇ،
كىم بولسا زىرەك، ئىشنغا سالسۇن ئۇ.

2535 ساراي دەرۋازىسىنى بېكىتسۇن كۆرۈپ،
سانىلۇر شۇ كۈنكى ئىش پۈتكەن بولۇپ.

2536 يانا ئەرتە قوپۇپ ئىشىن باشلىسۇن،
سەھەر-شام نوۋەتچى تەۋرەتمىسۇن.

2537 قوبۇل ۋاقتىدا ئوز قىسمىنى يىغىپ،
كورۇنسۇن ھەممىنى ئۇ باشلاپ كىرىپ.

2538 كورۇنسۇن-دە چىقسۇن، ئۇزۇن تۇرمىسۇن،
كىشى قويسۇن ئىشكىتە، خالى قويمىسۇن.

2539 ئەگەر كىرسە خىزمەتچى توپ-توپ بولۇپ،
ياراملىق-يارامسزنى تۇرسۇن كورۇپ.

2540 قوبۇل بىتكەندە، بولسا بىراۋنىڭ سوزى،
ئېلىپ كىرسۇن ئۇنى قايتىدىن ئوزى.

2541 دىسە كىم ئىستىگىن، تىلەسە تىلەك،
ئۇ بولسۇن بۇ مۇھتاج كىشىگە يولەك.

2542 ئېلىپ بەرسۇن ئېھسان، كور، ئالتۇن-كۈمۈش،
قايۇسىغا ئۇنىۋان، قايۇسىغا ئىش.

2543 كىم ئىشنى قىلۇر چىن يۈرەكتىن سويۇپ،
كىم ئۇ زايە ئەيلەر ۋاقتىن بوش يۈرۈپ؛

2544 ياراملىغى كىمدۇر، پايدىلىغى كىم،
بولۇشلۇغى كىمدۇر، قاۋۇلراغى كىم،

2545 بۇلارنى بېگىگە دىسۇن ئۇ تولۇق،
لايىقنى ئوستۇرسۇن، ئىزاھلاپ ئوچۇق.

2546 qïkïp əḍgü yarlïoḳ təgürsə tilïn
ər at kənli mundaoḳ isitsə alïn

A94
2547 ḳapuoḳda ətə tursa oldruoḳ turuoḳ
tüzülsə orun ḳalmasa bir ḳuruoḳ

C140
2548 kərü alsa yat baz kəligli kixig
aḳïr tutsa ḳoldax ḳïlïnmïx ixig

2549 liv ax tərgi kirsə kərü ïḍsa kəz
yaraoḳsïzṇï kərsə anï tïḍsa əz

2550 xirəni qïkarda kərüp saklasa
anar toḳru yolda əlig təgməsə

2551 ḳapuoḳda qïkarsa liv ax tərgini
kərü tüz ülətsə bəgi kərkini

2552 nəqə ḳa təgürgü kərək bu axïoḳ
ḳuruoḳ ḳoḍmasa bir iqig ḥəm taxïoḳ

2553 iki nəṇ bəḍütür bu bəglər qavï
əlində tuoḳï kər tərində livï

2554 aḍïn ma iki nəṇ ḳapuoḳ kərki ol
bəḍütür bəg atïn aqar ḳutḳa yol

2555 ùluoḳ ḥajibï bolsa azad kixi
takï bir yaraoḳlïoḳ ḳapuoḳ əl baxï

B191
2556 bu iki kixi birlə ətlür ḳapuoḳ
uluoḳluḳ bilə atï yaḍlur ḳamuoḳ

2557 ïḍïxqï təxəkqi yəmə axqïḳa
təzü kəz kəmixsə yəmə tuoḳqïḳa

2558 yəmə ḳuxqī kixqi yəmə oḳ yaqī
anuḳ tutsa kündə ḳapuoɣda tuqī

2559 turup barsa əvkə hilin ḳoldaxīn
əzi birlə əltsə yətürsə axīn

2560 yətürsə iqürsə tōḍursa ḳarīn
ḳuruoɣ īḍmasa bərsə əzdə barīn

2561 əziṇə bir at ton tolum ḳilsa tap
aḍīnīn üləsə bir az ḳoḍsa tap

C141
2562 tapuoɣḳa kəlir ərsə yat baz kixi
kərü alsa ətsə otaoɣī ixi

2563 tapuoɣḳa kərüngiṇqə kərsə anī
axī booɣzī ornī atī həm tonī

2564 yəmə aytu tursa ər at ḫallarīn
aqī həm toḳī ya tonīn oprakīn

2565 muṇaḍīoɣlī barmu əliġ tarlīḳīn
muṇīṇa yarasa ətəsə ḫəḳīn

2566 kim ərsə ḳapuoɣḳa birər kəlməsə
ayītsa tiləsə nə bolmīx təsə

2567 ḳali iglig ərsə ayītoɣu kərək
yavalīḳ ḳilur ərsə tīḍoɣu kərək

2568 bu barqa bəgiṇə baoɣīrsaḳlīḳ ol
səviṇqin tiləp bu tapuoɣsaḳlīḳ ol

2569 nəgü tər əxitgil tapuoɣ ḳilmīx ər
tapuoɣ birlə bəgdə aoɣīr bolmīx ər

2558 ئىشكىتە تۇرغۇزسۇن دائىم قۇشچىنى،
يانا ئاۋچى بىرلە تەڭ ئوقياچىنى.

2559 ئويىگە يانار ۋاقتا، قولداشلىرىن —
ئوزى بىرلە ئىلتىپ يىگۈزسۇن ئېشىن.

2560 يېگۈزسۇن، ئىچۈرسۇن، تويدۇرسۇن قېرىن،
قۇرۇق قويماي يانا ئۇ بەرسۇن بېرىن.

2561 ئوزىگە بىر ئات، تون، قورال بولسا بەس،
ئۇلەشتۇرگەچ ئوزى ئازراق ئالسا بەس.

2562 ئەگەر كەلسە خىزمەتكە يات بىر كىشى،
ياتاق بەرسۇن ئاڭا ھەم قوشسۇن ئەشى.

2563 كورۇنگۇنچە بەككە ئۇ كۇتسۇن ئۇنى،
ئورۇن، ئاش، ئېتى ھەم كىيەر تونىنى.

2564 سوراپ تۇرسا خادىملىرىن ھالىنى،
ئاچ — توقمۇ، تونىنىڭ ئۇيرىغانمۇ.

2565 قولى قىسقىلىقتىن ئۇ ئولسا مۇھتاج،
بېرىپ ھەق، ئەيلىگەي ئاڭا بىر ئىلاج.

2566 كىمكى ئىشككە كەلمەس نەچە كۇن،
سوراپ ھال ئۇنىڭدىن سەۋەپنى ئۇقسۇن.

2567 ئۇ بولسا گەر ئاغرىق، كېرەك ھال سوراش،
ئۇ يۇرسە بىكار — بوش لازىمدۇر توساش.

2568 بۇ ئىشلار بېگىگە كويۇمچانلىق ئول،
سويۇنچىن دەپ قىلغان تىرىشچانلىق ئول.

2569 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، خىزمەت قىلغان ئەر،
خىزمەت بىرلە بەككە قەدىرلەنگەن ئەر:

2570 tapuoɣqï bəginə baoɣïrsaḳ kərək
baoɣïrsaḳ təgüqi tapuoɣsaḳ kərək

B192
2571 tapuoɣsaḳ bir əzkəy baoɣïrsaḳ ḳulï
bəkütür yarï kündə bəglik ulï

2572 əz asoɣï tiləməz baoɣïrsaḳ bolup
bəg asoɣï tilər kündə əḍgü ḳolup

2573 asïoɣ kïlsa azoɣan anïṇ mən ḳulï
qəqək yasḷïoɣ ərsə piqər mən ulï

2574 baoɣïrsïz tusulmaz ooɣulda kərü
baoɣïrsaḳ tapuoɣqï tususï ərü

2575 asïoɣsïz tusulmaz ḳadax ərsə ḳoḍ
tusulur adax tut asïoɣ birlə toḍ

2576 tili birlə yumxaḳ süqig tutoɣu səz
kəṇül tutsa alqaḳ yaruḳ tutsa yüz

C142
2577 tügük yüz aqïoɣ səz kixig tomlïtur
tirigliktə kətməz kəṇüldə yatur

2578 muṇar məṇzər əmdi bu bəytig okï
səzi mə'ni birlə ukuloɣay taḳï

2579 səzüṇ səksə yalṇuḳ aqïtsa tilïn
səṇükkə sïzïoɣ ol kəṇülkə yalïn

2580 urup bərgə baxï pütər tərk sənər
tilïn səksə pütməz aqïoɣï yïlïṇ

2581 ḳalï atlanur bolsa bəglər sükə
ya ḳuxḳa qəgənkə ya ᵊl kərgükə

2570 خىزمەتچى بېگىگە كويۇمچان كېرەك،
كويۇمچان بولۇشچۇن ئۇ ئىشچان كېرەك.

2571 كويۇمچان ۋە سادىق ئىشچان بىر قۇلى—
قىلۇر چىمك كۈنۈ-تۈن بۇ بەگلىك ئۈلى.

2572 كويۇمچان بولۇر ئۇ، ئوز نەپسىن دىمەس،
تىلەر بەككە پايدا ۋە ياخشىلىق، بەس.

2573 گەر ئازغان پايدىلىق، ئۇنىڭ مەن قۇلى،
ئەگەر گۇل زىيانلىق، كېسەرمەن غولى.

2574 كويۇمسىز، نەپسىسز ئوفۇلدىن كورە،
كويۇمچان، نەپسىلىك خىزمەتچى ئوزە.

2575 قېرىنداش كويۇمسىز بى نەپ ئولسا، قوي،
ئاداش تۇت نەپسىلىكنى، نەپى ئىلە توي.

2576 تىلى يۇمشاق ۋە كەمتەر ئولسۇن ئوزى،
تاۋازۇلۇق ئولسۇن، ئوچۇق ھەم يۇزى.

2577 سورۇن يۇز، ئاچچىق سوز كىشىن توڭلىتۇر،
ئومۇر بويى كەتمەي كوڭۈلدە ياتۇر.

2578 ئوقى بۇ بىيتنى بۇڭا ئوخشىتۇر،
سوزى بىرلە مەناسى ھەم ئۇقۇلۇر:

2579 كىشى سوز ۋە تىلدە بېرەركەن ئازار،
سۇڭەك ئاغرىتىپ دىلگە بىر ئوت ياقار.

2580 ئۇرۇلغان تاياقنىڭ ياراسى پۈتەر،
بۇ تىل سوكسە پۈتمەس، ياراسى تۇرار.

2581 يا چەۋگەن[142]، يا ئوۋ، يا ئەل-يۇرت كورگىلى،
ئاتلانسا ئەگەر بەگ سەپەر قىلغىلى؛

2582 ئۇ يەردە تولا ساق كۆزەتمەك كېرەك،
ياماق ھادىسلەرنى توسماق كېرەك.

2583 بىرەر ھادىسە بەككە كەلسە ئەگەر،
قۇش ئۇۋلاشتا، ئۇۋدا، سەپەردە كېلەر.

2584 ئىشەنچسىزلەر بار ئولسا قىلسۇن يىراق،
كېرەكتۇر گۇمانلىقتىن ھۇشيار تۇرماق.

2585 ئىشەنچلىك، سويۇملۇك، كويۇمچان كىشى،
تۇرۇپ خان يېنىدا كۆزەتسۇن بېشى.

2586 قوماندان قورۇغداش توپى قۇرغۇلۇق،
يىغىپ ئالدى-كەينىن رەتكە سالغۇلۇق.

2587 كىچىكلەر ئۇلۇغلار ئارا كىرمىسۇن،
يىراقتا يۇرۇچى يېقىن كەلمىسۇن.

2588 نىچۇك بولسا سارايدا قوپۇش-ئولتۇرۇش،
كېرەكتۇر بۇ يەردە ھەم شۇنداق بولۇش.

2589 ئىشىك ئاغىسىنىڭ كويۇمچانلىغى،
مۇشۇنداق بولسۇن ئەي ھوكۇمدار سېخى.

2590 بۇ ياڭلىغ كېرەك بۇ ئىشىك ساقلار ئەر،
بېگىنىڭ نېنىن يەپ، ئىشىن ئىشلەر ئەر.

* * *

2591 بۇلارنى مەن ئېيتتىم، ئىشتتى ئېلىگ،
تىلەسە يېتۇك ئەر ئىشلەتسۇن بىلىك.

ƏLIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

2592 əlig aydï uktum munï bəlgülüg
takï bir sözüg ay mana ülgülüg

2593 bilir sən səziksiz azun bəgləri
yalavaq ïḍur əldin əlkə əri

2594 ayu bər mana bir bilik söz uzï
yalavaq ïḍur əldin əlkə özi

2595 nəgü təg kərək bu yalavaqlïk ər
anar pütsə bəglər karïlatsa yər

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2592 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم بۇنى مەن ئېنىق،
يەنە بىر سوزۇم بار جاۋاپ بەر ئوچۇق:

2593 بىلۇرسەن، گۇمانسىز، جاھاندا بەگلەر،
ئەۋەتۇر بىر ئەلدىن ئەلگە ئەلچىلەر.

2594 بۇ ھەقتە بىلىم بەر، ئېيتقىنكى شۇنى،
بىرەر ئەلگە ئەۋەتسە بىرەر ئەلچىنى،

2595 نېچۈك بولماق كېرەك بۇ ئەلچى كىشى،
ئىشەنسە ئاڭا بەگ تاپشۇرسا ئىشى؟

33

ӨGDÜLMIX ƏLIGKƏ YALAVAQ ÏḌOIUKA NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2596 yanut bərdi ögdülmix aydi əlig
bu ixkə əḍi kəḍ yətürsü bilik

2597 kamuoq ərdə oḍrüm yalavaq kərək
biliklig ukuxluoq talu kəḍ yürək

2598 bayat kullarïnda ən oḍründüsi
yalavaqlar ərdi kixi əḍgüsi

B194
2599 yalavaqtïn ətlür tələim türlüg ix
yalavaqtïn ətrü kəlür kərklüg ix

2600 ukuxluoq kərək kəḍ yalavaq ərüg
biliklig kərək səzkə bilsə yərüg

2601 yana bilsə səznün iqi həm taxi
ətilsə anïn ətrü tüzmix ixi

تۆتىنچى باب

ئەلچىلىككە ئۇۋەتىلگەن قاناق كىشى يالىدىغانلىغى توغرىسىدا ئوگدۇلشنىڭ پۇلىككە بېيتقانلىرى

2596 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلىش، ئېيتتى: ئېلىگ، بۇ ئىشقا ناھايەت ئىشلەتسۇن بىلىك.

2597 بۇ ئەلچى بولۇشقا سەرە ئەر كېرەك، بىلىملىك، ئەقىللىق، جەسۇر، تاغ يۇرەك.

2598 خۇدا قۇللىرى ئىچرە ئەڭ خىللىرى، كىشى ياخشىسى ئەردى ئەلچىلىرى.

2599 بۇ ئەلچى بىلەن كوپ ئىشلار قىلىنۇر، تولا ئۇبدان ئىشلار ئەلچىدىن كېلۇر.

2600 ئۇ بولغاي ئەقىللىق، ھەر ئىشتا بېسىق، بىلىم لازىم بىلىشكە سوز يولىن جىق.

2601 ئۇتۇقلۇق ئورۇنلاي دىسە ئوز ئىشىن، تۇزۇك ئۇقماق كېرەك سوزىنىڭ ئىچ-تېشىن.

2602 nəgü tər əxitgil azunqï bəg ər
boḍun baxlaoquqï biliklig yəg ər

C144
2603 əküxtə talu ər uḳuxluoqnï bil
boḍunda bəḍüki bilikligni kïl

2604 ḳayu ixtə axnu axunsa uḳux
ol ix baxḳa bardï sïnadïm əküx

2605 ḳayu ixkə bilgə yətürdi bilik
anï yətti tuttï təgürdi əlig

2606 uḳux ixkə tutsa bilik baxlasa
əküx ixlər ętlür kixi ixləsə

2607 baoqïrsaḳ kərək həm kəzi kənli toḳ
pütün qïn kïlïkï kəni bolsa oḳ

2608 baoqïrsaḳ tapuoqqï bəg asoqïn tilər
bəg asoqïn tiləgli bəgin qïn səvər

2609 bəginə asïoqqï baoqïrsaḳnï bil
baoqïrsaḳnï bulsa əzüŋ baoqrï kïl

2610 baoqïrsaḳ tapuoqqï baoqïr sanï təg
baoqïrda yaḳïnraḳ yürək ḳanï təg

2611 kəzi suḳ kixi əzkə ərksiz bolur
bu suḳlar yalavaqḳa tənsiz bolur

2612 kəzi toḳ qioqay ərsə bayḳa sanur
sərinsə kixi təgmə ixtə unur

2613 suḳ ər umduqï ol yavuz umduqï
kixi umduqïsï atï ḳoltoquqï

B195

2614 nəgü tər əxitgil kəzi tok kixi
kəzi tok kixi boldī baylar baxī

2615 qīoɣay kīlsa kimni kəzi sukluk̄ī
bayutmaz anī bu azun tokluk̄ī

2616 kimi ərsə umdu kīlur ərsə kul
anīŋ boxluk̄ī kər ölüm birlə oi

C145

2617 tak̄ī yak̄xī aymīx bilik bərgüqi
kəzi suk̄ka ət sav ərig bərgüqi

2618 tükəl bay bolayīn təsə bəlgülüg
kəŋül baylīk̄ī kol ay ərsig külüg

2619 nəqə mə kul ərsə kəzi tok bəg ol
suk əz bəglikindin bu kulluk yəg ol

2620 kayu bəg suk ərsə qīoɣay ol qīoɣay
kayu kul kəzi tok bəg ol kəŋlī bay

2621 uvutluoɣ kərək kəd amul həm silig
siliglik bilə bilsə türlüg bilik

2622 uvut bolmasa ər otun əl bolur
uvut birlə yalnuk pütünlük kīlur

A96

2623 amul bolsa ətrü atanür tüzün
silig bolsa kīlk̄ī səvitür əzün

2624 tətiklik bilə bolsa ərkə bilik
təzü ixkə təgrür bu bilki əlig

2625 bu bəytig ok̄īoɣil nəgü tər əxit
bilik birlə baxlap əzünkə ix ət

2614 نىمە دەر ئىشتىكىن، كوزى توق كىشى،
كوزى توق كىشى بولدى بايلار بېشى:

2615 پەقىر قىلسا كىمنى بۇ كوز ئاچلىغى،
ئۇنى باي قىلالماس جاھان توقلىغى.

2616 كىمكى تاماغا بولسا ئەسىر ــ قۇل،
قۇتۇلغاي ئۇنىڭدىن ئولۇم بىرلە ئول.

2617 يەنە ياخشى دەپتۇ بىلىم بەركۈچى،
كوزى ئاچقا ئوكۇت ـ ناسات قىلغۇچى:

2618 تولۇق باي بولايىن دىسەڭ ھۇنۇز سەن،
كوڭۈل بايلىغنى ئىستە، ئەي ئەرەن.

2619 نىچە بولسىمۇ قۇل، كوزى توق ــ ئۇ، خان،
ھىرىس بەگلىگدىن قۇل ياخشى ھامان.

2620 قايۇ خان ھىرىستۇر، گادايدۇر ــ گاداي،
قايۇ قۇل كوزى توق ــ ئۇ خان، كوڭلى باي.

2621 بۇ ئەلچى ئۇياتچان، سىلىق بولسۇن ئۇ،
ۋە تەمكىن، نىچە خىل بىلىم بىلسۇن ئۇ.

2622 ئۇيات بولمىسا، ئەر جاھىل، پەس بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئىنسان دۇرۇس ئىش قىلۇر.

2623 بېسىق بولسا ئىنسان ھېلىم ئاتىلۇر،
سىلىق بولسا خۇلقى ئوزىن سويدۇرۇر.

2624 چىچەن ھەم بىلىملىك بولغاندا ئادەم،
ئېرىشكەي ھەر ئىشتا ئۇتۇققا ھەر دەم.

2625 ئوقى بۇ بىيىتنى، نىمە دەر ئاڭلا،
قىل ھەمرا ئوزۇڭگە، بىلىمله باشلا:

2626 uḳux birlə uḳ ix bilik birlə bil
künün bolsa ḳutluoḳ ḳutaḍsunī yīl

2627 tətiklik bilə ər tiləkkə təgir
bilik bil uḳux uḳ ixiṇ ətrü ḳīl

2628 tətiklik bilə bilsə türlüg bitik
bitik bilsə ətrü bolur ər tətik

B196
2629 bitisə oḳïsa əxitsə səzüg
anïn ətrü bilgə ḳilur ər əzüg

C146
2630 ḳamuoḳ türlüg ərdəm bu bilsə tükəl
bu ərdəm bilə ər mənḭiz ḳïlsa al

2631 kitablar oḳïr ḥəm bilir ərsə səz
uḳar ərsə xi'r ḥəm ḳoxar ərsə əz

2632 nujum bilsə ṭib ḥəm yora bilsə tüx
anïṇ yormïxï təg səzi kəlsə tux

2633 bilir ərsə saḳïx yạ̈mə ḥəndəsə
'ədəd jəźri ḳïlsa misaḥət basa

2634 yana nərd-u xəṭrənj bilir ərsə kəḍ
ḥərifləri andïn ulïr ərsə kəḍ

2635 qəgənkə kəḍ ərsə atar ərsə oḳ
yạ̈mə ḳuxqï avqï azunda ozuḳ

2636 ḳamuoḳ til bilir ərsə aqsa tilig
ḳamuoḳ həṭnï bilsə bitisə əlig

2637 bu yaṇlïoḳ kərək barqa ərdəm bilir
bu yaṇlïoḳ yalavaq tiləkkə təgir

2626 ئەقىل بىرلە ئۇق ئىش، بىلىم بىرلە بىل،
كۇنۇك بەخت قۇچسۇن، قۇتاتسۇن ئۇ يىل.

2627 چىچەنلىك بىلەن ئەر تىلەككە يېتەر،
بىلىم بىل، ئەقىل تاپ، كېيىن ئىشنى قىل.

2628 چىچەنلىك بىلەن بىلسە تۇرلۇك بىتىك،
بىتىك بىلسە ئادەم بولۇر ئۇ تېتىك.

2629 يېزىش ھەم ئوقۇش بىلسە، چۇشەنسە سوزىن،
كىشى ئالىم قىلۇر بۇنىڭلە ئوزىن.

2630 ئۇ بىلسۇن پەزىلەت خىلمۇ-خىل تولۇق،
پەزىلەت قىلۇر ئەر يۇزىنى يورۇق.

2631 ئوقۇپ كوپ كىتاپلار، بىلسۇن ھەر سوزى،
چۇشەنسۇن شېئىرنى ھەم يازسۇن ئوزى.

2632 نۇجۇم[143] ھەم تىبابەت بىلسۇن چۇش ئورۇش،
ئۇدۇل كەلسۇن يەنە ئۇ ئورۇگەن چۇش.

2633 ئۇ بىلسۇن ھىساپ ھەم گېئومېترنى،
كەسىر ھەم يەر ئولچەش ئىلمىلىرىنى.

2634 يەنە دامكا-شاخماتنى ئۇ بىلسۇن خوپ،
ئويۇنغا چۇشكۇچمنى ئالسۇن ئۇتۇپ.

2635 ئۇ بىلسۇن چەۋكەننى، ئاتار بولسۇن ئوق،
يەنە قۇشچى ۋە ئوۋدا تەڭدىشى يوق.

2636 پۇتۇن تىلدا سوزلەشنى بىلسۇن تىلى،
پۇتۇن خەتنى ئۇقسۇن، پۇتۇسۇن قولى.

2637 كېرەك ئەلچى ئۇچۇن شۇنداق پەزىلەت،
بۇ خىل ئەلچى تاپار بۇۋەپپەقىيەت.

2638 yalavaq tətik bolsa bilgə oḍuoɣ
bəg asoɣï bolur anda tutnur boḍuoɣ

2639 yalavaq yavuz bolsa ḳïvqaḳ ḳovï
səziksiz tükər anda bəglər suvï

2640 yalavaq barïr ər ə̣di kə̣d kərək
ḳamuoɣ türlüg ixkə bu tutsa yürək

2641 ḳayu türlüg ərdəm aṇar satsalar
anï utsa ətrü aoɣïr tutsalar

2642 ḳayu türlüg ər mə səzin səzləsə
anï uḳsa bilsə yana kizləsə

2643 yalavaq bilir bolsa ərdəm ḳamuoɣ
bə̣düyür bəgi atï ə̣ldə uluoɣ

B197
2644 nəgü tə̣r əxitgil bilir kək ayuḳ
bu səz uḳmasa ər anïṇ əgi yoḳ

2645 kimiṇ ərdəmi bolsa atï yorïr
ḳalï bolmasa ərdəm atsïz ḳarïr

C147
2646 kixi ərdəmi birlə ərdin kəqər
əküx bolsa ərdəm ər ərləp uqar

2647 əlig sunsa ərdəm bilə ər təgip
uluoɣ taoɣ baxïn yə̣rkə ildrür əgip

2648 səz uḳoɣan kərək bolsa ḫaẓir jəwab
jəwab ḳïlsa bə̣rmix səziṇə şəwab

2649 bor iqməz kərək kə̣d əzin tutoɣuqï
əzin tutoɣuqï ər bulur ḳut küqi

2650 biliklig bor iqsə biliksiz bolur
biliksiz əsürsə aḍīn nə ḳalur

2651 bor ol bu bilikkə uḳuxḳa yaoqī
bor atī ḥəḳīḳət tütüx ol qooqī

2652 nəqə mə biliklig uḳuxluoq kixi
baxīn borḳa soḳsa buzar əz ixi

2653 nəqə mə uvutluoq silig ḳīlḳī uz
bor iqsə otunluḳ ḳīlur barqa əz

2654 əsizim uvut ya uḳux əg bilik
arïoqsïz bu borḳa bərür ay silig

2655 bor iqmə bor iqsə barïr ər ḳutī
bor iqsə bolur təlvə munduz atī

2656 ḳarïnḳa süqig kirsə qïḳrur səzüg
bu qïḳmïx səz ək yandru ərtər əzüg

2657 nəgü tər əxitgil bu bəyt ayoquqï
okïoqïl aqïloqay taxï ḥəm iqi

2658 kalï iqtin ərsə əsürgü süqig
kənül sïrrï aqtï qïḳardï iqig

B198
2659 biliklig bor iqsə biliksiz bolur
biliksiz bor iqsə bolur kənq kiqig

C148
2660 tili uz kərək ḥəm kənüllüg kərək
səzi uz kərək ḥəm kəḍ əglüg kərək

A97
2661 siṇimlig bolur ol tili uz kixi
səzi uz yorïsa yarar ər ixi

2662 kəŋüllüg kərək kəḍ unïtmasa səz
nəgü səz əxitsə ḳatïoḳ tutsa əz

2663 yüzi kərki kərklüg kərək ḫəm boḍï
yülüg bolsa boḍ sïn kixidə kəḍi

2664 əzi ərsig ərsə bəḍük ḫimməti
bu iki bilə ol kixi ḳiyməti

2665 səzi bolsa yumxaḳ xəkər təg süqig
süqig səzkə yumxar uluoḳ ḫəm kiqig

2666 yalavaq ixi kər nəqə səz bolur
səzi yaḳxï bolsa tiləkin bulur

2667 bu yaŋlïoḳ kixi bulsa ə̣lig ḳutï
aŋar bə̣rsə boloḳay yalavaq atï

2668 anï ïḍsa boloḳay yalavaqlïḳïn
yïraḳ ərsə yat baz əz ərsə yaḳïn

Ə̣LIG SUALI ƟGDÜLMIXKƏ

2669 ə̣lig aydï uḳtum əxittim munï
taḳï bir səzüm bar ayu bə̣r anï

2670 sənïŋdin ətəlsün maŋa səz taḳï
mənïŋdin ətəlsün saŋa səz ḫaḳï

2671 bitikqi nəgü təg kərək ay tətik
aŋar bəg ïnanïp bititsə bitik

2662 زېھنلىك بولۇپ ئۇ، ئۇنۇتمىسا سوز،
نەچۈك سوز ئىشتىسە قاتتىق تۇتسا ئوز.

2663 بويى بولسا كوركەم، چىرايلىق يۈزى،
كېلىشكەن ساقال-چاچ، تۇرۇقى ئوزى.

2664 ئوزى بولسا باتۇر، بۇيۇك هېممىتى،
بۇ ئىككى بىلەندۇر كىشى قىممىتى.

2665 سوزى بولسا يۇمشاق، شەكەردەك چۈچۈك،
چۈچۈك سوزگە يۇمشار ئۇلۇغ هەم كىچىك.

2666 بۇ ئەلچى ئىشىنىك كوپى سوز بولۇر،
سوزى ياخشى بولسا تىلەگىن تاپۇر.

2667 مۇشۇنداق كىشىنى ئەگەر تاپسا خان،
ئاڭا بەرسۇن ئەلچى ئىتنى هامان.

2668 ئەۋەتسە بولۇر ئەلچىلىككە ئۇنى،
يىراق يات ۋە ياكى بولسۇن تۇققىنى.

ئېلىكنىڭ ئوگدۇلىمشكە سوئالى

2669 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشىتتىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2670 ئېيتقىدىن كېيەكتۇر سوز ئېيتماق ماڭا،
ئوتەي مەن سوزۇڭنىڭ هەم هەققىن ساڭا.

2671 پۇتۇكچى نەچۈك بولغۇلۇق ئەي تىتىك،
ئاڭا بەگ ئىشىنىپ پۇتۇتسە بىتىك؟

34

ӨGDÜLMIX ᵩLIGKƏ BITIKQI ÏLÏMOIA NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

B199

2672 yanut bᵩrdi ɵgdülmix aydï ᵩlig
bu ixkə ᵩḍi kəḍ yətürsü bilik

2673 ɵtük bᵩrdi ɵgdülmix aydï ay bəg
yorᵩayïn bu sɵznï kɵnültəki təg

C149

2674 nəqə mə bilik bilsə bəglər ɵzi
bitikqi kərək ol bitisə sɵzi

2675 bitikqikə ayoqu kərək iq sɵzin
küḍəzsə bitikqi ɵküx ya azïn

2676 bu iq sɵz tutuoqlï pütün qïn kərək
pütünlükkə artuḳ pütün dïn kərək

2677 ḳalï tutmasa bu bitikqi sɵzüg
bəgi sïrrï aqlur bu ɵrtər ɵzüg

تۆتىنچى باب

پۈتۈكچى قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا

ئوگدۇلمىشنىڭ بۇلمىكە پىتقانلىرى

2672 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئېلىگ،
بۇ ئىشقا تولا بەك يۈگۈرتسۇن بىلىك.

2673 ئوتۇنچ بىرلە دىددى ئوگدۇلمش: ئەي بەگ،
يېشەي ئۇشبۇ سوزنى كوڭۈلدىكىدەك.

2674 ئەگەر بولسا خان قانچە ئالىم ئوزى،
كېرەكتۇر پۈتۈكچى يازارغا سوزى.

2675 پۈتۈكچىگە ئېيتماق كېرەك ئىچ سوزىن،
پۈتۈكچى يوشۇرعاي تولا ھەم ئېزىن.

2676 بۇ سىرنى تۇتۇشقا چىن ئىنسان كېرەك،
ئىشەنچلىك بولۇشقا چىك ئىمان كېرەك.

2677 ئەگەر سىر تۇتسا پۈتۈكچى سوزىن،
ئېچىپ بەگ سىرىنى يوقاتۇر ئوزىن.

2678 بۇ بەگلەر يوشۇرسا قانچە سوزنى،
كېرەك بۇ ئىككىسىگە دىمەك سىرنى:

2679 بىرىدۇر پۇتۇكچى، بىرىدۇر ۋەزىر،
بۇ ئىككى كىشىگە ئاچار بارچە سىر.

2680 بۇ ئىككى كىشىگە سىر ئاچماق كېرەك،
سىر ئاچسا، نازنىن كوتەرمەك كېرەك.

2681 جىمى سىر بۇ ئىككى كىشىدە بولۇر،
ئەگەر سىر ساقلىماس ئۇز ئىشىن بۇزۇر.

2682 ئەجەپ ياخشى ئېيتىمش ئۇتۇكەن بېگى،
تىلى بىرلە ئاچتى بۇ سوزنىڭ تېگى:

2683 ئەي بەككە ئىشەنچلىك، سوزۇڭ بەك يوشۇر،
ئەگەر سىر يوشۇرماسسەن، بېشىڭ كېتۇر.

2684 بۇ ئاغزىڭ مىسالى بىر ئوڭكۇر ئېرۇر،
سوزۇڭ چىقسا ئۇندىن تاڭ يېلى بولۇر.

2685 جاھانغا تارالسا يىغىپ بولمىغاي،
ئىشتۇر پۇتۇن خەلق، يېپىپ بولمىغاي.

2686 ئېغىزدىن گەھى ئوت، گەھى سۇ چىقار،
تۇزەر بولسا بىرسى، ئۇ بىرسى بۇزار.

2687 كويەر ئوتقا ئوخشار كېرەكسىز سوزۇڭ،
ئېغىزدىن چىقارما، كويەرسەن ئوزۇڭ.

2688 ئاقار سۇدەك ئېرۇر چىقسا ياخشى سوز،
ئۇ ئاقسا قايانغا چىچەك ئۇنەر يۇز.

2689 ئايا ئەي ئاتانغان بىلىملىك ھېكىم،
سىرىڭنى يوشۇر چىڭ، ئۇقمىسۇن ھىچكىم.

2690 nəgü tər əxitgil bu bəytig okï
kəŋül sïrrï kizlə ay kənlüm tokï

2691 kənül sïrrï bərk tut sən ayma tilin
kalï aydïŋ ərsə əkünqï yïlïn

2692 kïzïl til kara baxka yavlak yaoqï
bu yavlak yaoqïoq bəklə inqin salïn

2693 bitikqi biliklig ukuxluoq kərək
hətï uz-bəlaoqət takï ədgürək

2694 bitikdə hət uz bolsa aqlur kənül
okïoqu kəlir bakşa avnur kənül

2695 bəlaoqət bilə hət tənəxsə kalï
ədi ədgü yan bu bitik səz tili

2696 nəgü tər əxitgil ïla sïr təni
ədi ədgü yan bu bitik səz yanï

2697 kamuoq ədgü səzlər bitikdə bolur
bitinmix üqün səz unïtmaz kalur

2698 bitimədi ərsə bitigli bitik
nəgü bilgəy ərdiŋ bu hikmət bilik

A98
2699 bitip koḍmasa ərdi bilgə bəgü
bizində ozakïoq kim ərdi təgü

2700 yok ərsə bitik bu kixilər ara
tilin səzkə kim pütgəy ərdi kərə

B201 C151
2701 kixi əldin əlkə səz ïḍoqu bolur
bitik bolmasa səz nəqə səzləyür

2690 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، بۇ بىيتنى ئوقى،
يوشۇرغىن سىرىڭنى، ئەي كوڭلۇم توقى:

2691 سىرىڭنى ساقلا چىڭ، دىمە ھېچقاچان،
دىسەڭ گەر چېكەرسەن يىللار پۇشايمان.

2692 قىزىل تىل—قارا باشقا دۇشمەن يامان،
ئۇنىڭدىن ھەزەر قىل، ياشارسەن ئامان.

2693 پۇتۇكچى بىلىملىك بولسۇن ئەقىللىق،
خېتى ئۇز، پالاغەتتە بەك يېقىملىق.

2694 خېتى ئۇز يېزىلسا، كوڭۇل ئېچىلۇر،
ئوقىغانچە ئاندىن كوڭۇل ئاۋۇنۇر.

2695 بالاغەت بىلەن خەت ئەگەر تەڭ يۇرۇر،
بۇ خەتنىڭ تىلى ياخشى بىر تىل بولۇر.

2696 ئىشتىكىن، نىمە دەر ئىلى كاتىبى،
ئەجەپمۇ ياخشىدۇر يېزىش ئۇسلۇبى:

2697 پۇتۇن ياخشى سوزلەر پۇتۇكتە بولۇر،
پۇتۇلگەن ئۇچۇن سوز ئۇنتۇلماي قالۇر.

2698 ئەگەرچە پۇتۇكچى پۇتمىسە بىتىك،
نەچۇك بىلگەي ئەردىڭ بۇ ھېكمەت بىلىك!

2699 پۇتۇپ قويمىغان بولسا ئالىم ھېكىم،
بۇرۇنقىنى بىزدىن ئېيتار ئىدى كىم؟

2700 يازۇ بولمىسا ئەردى ئىنسان ئارا،
دىيىلگەن سوزگە كىم پۇتەتتى، قارا!

2701 كىشى ئەلدىن ـ ئەلگە ئەۋەتۇر خەۋەر،
يازۇ بولمىسا سوز نەچۇك سوزلىنەر؟

2702 əḍi kəḍ kərəklig turur bu bitik
bitik birlə bəglər ətər əl ətik

2703 bu bəglər ixinə tusulur kixi
bu üq türlüg ol kər ay əlqi baxī

2704 birisi biliklig uḳuxluoɣ bəgü
takī bir bitikqi turur səzləgü

2705 üqünqi kür ərsig ər ol toɳ yürək
yaoqīḳa bərikə bu ərsig kərək

2706 uḳuxluoɣ biliklig bu əglüg bəgü
kənəxkə tusulur aɳar nə tägü

2707 ḳamuoɣ əl ixin barqa ətgən bitik
bitikin tutar əl kirixin tətik

2708 ḳīlīq alsa ərsig ərən ixləsə
yaoqī boynī yənqsə əzə iglәsə

2709 yumītsa ḳayuda bu üq türlüg ər
tiləkin bulur ər tümən arzu yər

2710 bularda naruḳī ḳalïn bu ḳutu
bu üqkə uḍu bardaqī ol botu

2711 ḳīlīq birlə tutlur ḳalī tutsa əl
ḳələm birlə baslur ḳalī bassa əl

2712 bilikin uḳuxun təgip əl tüzər
bu üq nəɳ bilə ər azunuoɣ süzər

2713 bilik birlə baxlar bəgi əl tərü
uḳux birlə ixlər ḳamuoɣ ix kərü

2702 يازۇ ئۇ ناھايەت كېرەكلىك ئېرۇر،
يازۇ بىرلە بەگ ئەل ئىشىنى قىلۇر.

2703 بۇ بەگلەر ئىشىگە ياراملىق كىشى—
ئېرۇر ئۇ ئۇچ خىل، ئەي ئەل-يۇرت بېشى:

2704 بىلىملىك، ئەقىللىق، ھېكىمدۇر بىرى،
بىرى خەتچى، بەگنىڭ سۆزلىنەر سۆزى.

2705 ئۇچىنچى، جەسۇر ئەر يېگىت تاغ يۈرەك،
يېغى، بورىلەرگە بۇ باتۇر كېرەك.

2706 ھېكىم ۋە بىلىملىك، ئاقىللىق، ئەقىللىق—
كېڭەشمەككە سۆزسىز ئېرۇر پايدىلىق.

2707 پۇتۇن ئەل ئىشىنى تۇزەيدۇ بىتىك،
تۇتار ئەل كىرىمىن خەت بىلەن تىتىك.

2708 جەسۇر ئەر قولىغا قىلىچنى ئېلىپ،
كېسەر ياۋ بوينىنى دەسسەپ ۋە ئېزىپ.

2709 يىغىلسا قەيەردە بۇ ئۇچ تۆرلۈك ئەر،
كىشى ھەممە ئارزۇ-تىلەككە يېتەر.

2710 بۇلاردىن بولمىغان كوپ نەسىلەر بىراق،
بۇ ئۇچكە ئەگىشىپ ماڭغان بوتىلاق.

2711 ئەل-يۇرتنى تۇتماغلىق قىلىچلە بولۇر،
بۇ ئەلدە ھوكۈملەر قەلەملە يۈرۈر.

2712 بىلىم ھەم ئەقىل بىرلە ئەر ئەل تۇزەر،
بۇ ئۇچ نەرسە بىرلە جاھاننى سۈزەر.

2713 بىلىم بىرلە باشلار بەگ ئەلدە قانۇن،
ئەقىل بىرلە ئىشلەر ئىشىنى پۇتۇن.

2714 kīlīq ęl tutar ḫəm boḍun kazoqanur
kələm ęl tüzər ḫəm həzinə urur

2715 kīlīq kan tamuzsa bəgi ęl alīr
kələmdə kara tamsa altun kəlir

2716 bu iki turur bu azun tutrukī
oza kəqmix ix ḫəm kəlir utrukī

C152
2717 aya bəg bu iki uluoq ərdəm ol
bəgü ęlqi bəglər munī tutoqu yol

B202
2718 muṇar mənzətü kəldi əmdi bu səz
əxitgil munī sən aya əḍgü əz

2719 ęḍi əḍgü ərdəm bilik bilsə ər
takī artuk ərdəm kīlīq ursa ər

2720 kīlīq birlə tutlur talu əḍgü ęl
kələm birlə ętlür tilək arzu yęr

2721 kəzi tok kərək ḫəm əzi umdusuz
baoqīrsak kərək qīn əzi koltoqusuz

2722 kəzi tok kixi nənkə suklanmaz ol
kixi nən bilə bolsa arsīkmaz ol

2723 kixi umduqī bolsa boldī bulun
suyurka anī sən ay kərki tolun

2724 nəqə mə bəg ərsə kul ol umduqī
kixidə ęli umduqī ol tuqī

2725 suk ərsə bitikqi bilik artatur
bitir umdu birlə bitik artatur

2714 قىلىچ ــ مەملىكەتنى ئېلىپ ئەل تۇتار،
قەلەم ــ مەملىكەتنى تۈزەپ، مال يىغار.

2715 قىلىچ قان تېمىتسا، بېگى ئەل ئالار،
قەلەمدىن سىيا تامسا، ئالتۇن يىغار.

2716 جاھان تۆۋرۈگىدۇر مۇشۇ ئىككىسى،
كى مەيلى ئوتمۇشتە، مەيلى كەلگۈسى.

2717 ئايا بەگ، بۇ ئىككى ئۇلۇغ پەزىل ئول،
جاھاندار ھېكىم بەگ ئۇنى قىلسا يول.

2718 بۇ سوز كەلدى ئەمدى بۇنىڭغا مىسال،
ئى ياخشى بۇنىڭغا قۇلاغىڭنى سال:

2719 تولا ياخشى پەزىلەت بىلىم بىلسە ئەر،
تېخى ئارتۇق پەزىلەت قىلىچ ئۇرسا ئەر.

2720 تۆتۈلغاي قىلىچلە تولا ياخشى ئەل،
قەلەم بىرلە تۈزەپ، تىلەككە يېتەر.

2721 پۇتۇكچى بى تاما بولسۇن كوزى توق،
كويۇمچان، ساپ كوڭۈل، مۇھتاجلىغى يوق.

2722 كوزى توق كىشى مالغا سالماس كوزىن،
مال ئولسا، ئۇ مالغا ئالداتماس ئوزىن.

2723 تاماگەر كىشىدۇر ئوزى بىر ئەسىر،
تولۇن ئاي يۈزلۈكۈم، سەن ئۇنى كېچىر.

2724 تاماگەر قۇل ئېرۇر، گەر بولسىمۇ خان،
بولۇر پەس تاماگەر كىشى ھەر قاچان.

2725 پۇتۇكچى بولسا ھىرس، بىلىمنى بۇزار،
تاما بىرلە يازار، خېتى بۇزۇلار.

2726 kümüx kərsə altun anar arsïkar
iḍisi baxïn yər ya bax alsïkar

2727 baoqïrsak tapuoqqï ixik yastanur
tilədüktə tutqï kapuoqda turur

2728 baoqïrsak tapuoqqï bəg asoqïn tilər
təni janï malïn bəginə ular

2729 bor iqməz kərək bolsa kïlkï arïoq
yaraoqsïz kïlïnqïoq yïratsa arïoq

2730 bitikqi bor iqsə bilikdin təzər
bilikdin təzikli bitikdin azar

2731 bitikqi kəqə tanda əldə kərək
nəqədə kərək bolsa anda kərək

C153
2732 kixïdə talula bu iki kixig
anar ətrü bərgil bu iki ixig

B203
2733 birisi bitikqi hətï bəlgülüg
birisi yalavaq tili ülgülüg

2734 yakïnda yaoqukta ya yat baz ara
tuxar ərsə övkə bulardïn kərə

2735 bu iki kixidin tuxar tuxsa ix
bu iki kixilər ətər ətsə ix

2736 birisi bitikdə yanïlsa səzüg
birisi tili birlə ətsə səzüg

2737 bitikqi bu yanlïoq kərək ay əlig
ïnansa anar bərsə boloqay əlig

2738 bu yanlïoq kixikə inansa bolur
kixilik tiləsə anïndïn kəlür

* * *

A.

2739 bu ərdi ay əlig mənin bilmixim
ətündüm əligkə tükəndi ixim

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMİXKƏ

2740 əlig aydï uktum munï ma əgün
takï bir səzüm bar anï ay bu kün

2741 aoqiqï nəgü təg kərək ay mana
anar pütsə bəglər yətürsə nənə

2742 aoqï kaznakï tutsa altun kümüx
ol ər baxka əltsə bu aymix yumux

2738 مۇشۇنداق كىشىگە ئىشەنسە بولۇر،
مۇنىڭدىن ئادەملىك خىسلىتى كېلۇر.

* * *

2739 شۇ ئەردى ئى خاقان مېنىڭ بىلمىشىم،
بۇنى خانغا ئېيتتىم، تۆگىدى ئىشىم.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سۆزلىگى

2740 ئېلىگ ئېيتتى: مۇقتۇم، چۈشەندىم بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، سەن ئېيتقىن ئۇنى:

2741 غەزىنىچى بولسۇن نېچۈك، ئېيت ماڭا،
ئىشەنچ بىرلە بەرسە بەگ مالنى ئاڭا.

2742 غەزىنىدە ئالتۇن-كۈمۈش ساقلىسا،
بېرىلگەن ئۇ ئىشنى ئوبدان ئىشلىسە.

35

ӨGDÜLMIX ƏLIGKƏ AOЇQЇ NƏGÜ TƏG ƏR KƏRƏKIN AYUR

2743 yanut bərdi əgdülmix əlig kutï
səvüg nəŋ bu altun kümüx jan otï

2744 ədi qïn pütün kəd kərək ər kəni
kəŋül yaymasa ətrü tutsa muni

2745 nəgü tər əxitgil bu sartlar baxï
azun təzginip nənkə təgmix kixi

B204 C154
2746 səvüg nəŋ bu jan janda yəgrək səvük
kümüx altun ol janda kədrəg səvüg

2747 ətilməz kəŋülüg ətər bu kümüx
əgilməz kixini əgər bu kümüx

2748 kümüx kərsə yalŋuk kəŋül tutmasa
yaraoɣay anï qïn fərixtə təsə

توققوزىنچى باب
ئوگدۈلمشنىڭ غەزنىدا ئالقاقانداق كىشى لازىملىغى توغرىسىدا ئىلگىكى پىكىرلىرى

2743 جاۋاپ بەردى ئوگدۈلمش، دىدى خانغا:
كۆڭۈش-زەر سويۈملۈك، داۋا ھەم جانغا.

2744 كېرەك چىن ئىشەنچلىك، دۈرۈس، توغرا ئەر،
كوڭۈلگە شۇبھىلەر چۈشەرمىسە گەر.

2745 نىمە دەر، ئىشىت، بۇ سودىگەر بېشى،
جاھاننى كېزىپ مالنى يىققان كىشى:

2746 شىرىن جان ۋە لېكىن ئۇنىڭدىن شىرىن—
بۇ ئالتۇن-كۆڭۈشتۈركى، جاندىن شىرىن.

2747 ئېچىلماس كوڭۈلنى ئاچار بۇ كۆڭۈش،
ئېگىلمەس كىشىنى ئېگەر بۇ كۆڭۈش.

2748 كۆڭۈش كورسە ئىنسان، دىلى تارتمسا،
يارايدۇ ئۇنى چىن پەرىشتە دىسە.

2749 kür ər kərdi altun əzi yumxadï
irik sözlüg ərniŋ sözi yumxadï

2750 kəzi tok kərək həm kïlïnqï pütün
barï arta barsa künïŋə kutun

2751 əküx nəŋ kərü toqmïx ərsə kəzi
yana korkar ərsə bayatka əzi

2752 ḫəlal həm ḫəram adrar ərsə aqa
yaraqlïoŋ yaraqsïznï bilsə səqə

2753 kəzi tok kixilər nəniŋ ədləməz
pütün qïn kixilər əzin yəgləməz

2754 kiqigdə kərü kalsa altun kümüx
aniŋ sukluki bolmaz anqa əküx

2755 əzi korkar ərsə bayatka kalï
bu ər tutoqa xəksiz kənilik yolï

2756 kənilik mün ol barqa ədgü asïoq
bu asïoq bilə buldï mənü tatïoq

2757 kəni bolsa yalnuk küni ədgü ol
küni ədgü bolsa kutï mənü ol

2758 nəgü tər əxitgil baqïrsak sözi
bu söz ixkə tutoqïl ay azun təzi

2759 kənül til kəni tut kïlïnqïn pütün
sana kəlgə dəwlət bu dunya pütün

C155
2760 kəni boldun ərsə kutadoqay künüŋ
səlamət tirilgil səvinqin kutun

B205,

2761 baoɣïrsaḳ kərək ḫəm oḍuoɣ saḳ tətik
tətiklik bilə ər ḳïlur miṇ ətik

2762 uvutluoɣ kərək ḫəm yəmə əg kəṇül
uvutsuz kixidə yïraḳ tur təṇül

2763 uvut ol tïḍïoɣlï yaraoɣsïz ixig
uvut ol ətər ḳïlḳï arsaḳ kixig

2764 bor iqməz kərək ḫəm əzin tutoɣuqï
əzin tutoɣuqï ər ḳutuoɣ tapoɣuqï

2765 bor iqsə aḳïlïḳ ḳïlur ol nəṇin
kixikə ülər nəṇ alumaz təṇin

2766 bu ixkə aoɣïqï saran əḍgürək
saranlïḳ bilə nəṇ küḍəzgü kərək

2767 baoɣïrsaḳ tapuoɣqï kər əzkəy bolur
bu əzkəy tapuoɣqï bəgin bay ḳïlur

2768 baoɣïrsaḳ kixi ol kixi əḍrümi
baoɣïrsaḳnï bək tut ay ər kəḍrümi

2769 aoɣïqï əḍuoɣ bolsa ix artamaz
saḳïxlïoɣ tutar nəṇ əzin ərtəməz

2770 əgi bolsa yalṇuḳ unïtmaz bolur
sanu saḳnu ixlər yaṇïlmaz bolur

2771 unïtoɣan bolur kərsə əgsüz kixi
bu əgsüz aoɣïqï buzar əz ixi

2772 tətiklik kərək ḳïlsa türlüg saḳïx
tətik bolmaoɣlṇqa kalï aḍrar ix

2761 كويۇمچان، ساق، ئويغاق، كېرەك تېتىكلىك،
تېتىكلىك بىلەن ئەر قىلۇر ىشنى تىنىك[145].

2762 ئۇياتلىق كېرەك ھەم ئاقىل، كۆڭلى ئاق،
ھاياسىز كىشىدىن يىراق تۇر يىراق.

2763 يامان ئىشتىن توسار ئەرنى بۇ ئۇيات،
ياماننى تۇزەتۇر يانا شۇ ئۇيات.

2764 مەي ئىچمەي بولسۇن ئۇ ئۇزىن تۇتقۇچى،
ئۇزىن تۇتقۇچى ئۇ بەخت تاپقۇچى.

2765 مەي ئىچسە مىلىغا سىڭىلىق قىلۇر،
كىشىگە بېرىپ مال ئالالماي قالۇر.

2766 غەزىنە ئىشىغا بېخىل ياخشىراق،
بېخىللىقلە مالنى كېرەك ساقلىماق.

2767 كويۇمچان خىزمەتچى ۋاپالىق بولۇر،
ۋاپالىق خىزمەتچى بېگىن باي قىلۇر.

2768 كىشىنىڭ خىلى ئۇ كويۇمچان كىشى،
كويۇمچاننى چىڭ تۇت، ئەي ئوبدان كىشى.

2769 ئويغاق غەزنىچى ئىشنى بۇزماي قىلار،
ئۇزىن ئورتىمەس، مال ھىساپلىق تۇتار.

2770 ئەقىللىق كىشىلەر ئۇنۇتماس بولۇر،
ھىساپلاپ قىلۇر ئىش يېڭىلمەس بولۇر.

2771 ئۇنۇتقاق بولۇرلەر ئەقىلسىز كىشى،
ئەقىلسىز غەزنىچى بۇزار ئوز ئىشى.

2772 زەكىلىك كېرەكتۇر قىلىشقا ساقىش،
زەكى بولمىسا گەر بۇزۇلۇر كوپ ئىش.

2773 bitikqi kərək uz kamuoq hət bilir
sakïxïoq bitikin küdəzsə kalïr

C156
2774 bitikqi küdəzgü kirix həm qïkïx
bitikin küdəzgü kamuoq türlüg ix

2775 yïl ay əd bitisə künï bəlgülüg
aqukluoq adïrtlïoq sanï bəlgülüg

B206
2776 sakïx saklïkï qïn bitik birlə ol
bitip kodsa sakïx kapuoq aqtï yol

2777 nəgü tər əxitgil baoqïrsak kixi
sakïx birlə bək tutoqu ixqi ixi

2778 bitiksiz ixig bək tutumaz kənül
kənülkə ïxanma biti ay ooqul

2779 bitisə kalïr səz usansa barïr
usal bolsa ixqi sakïxta ulïr

2780 bilir bolsa təgmə bu türlüg bitik
anïn saklasa ətrü kïlsa ətik

2781 sakïxta usansa kayu ixqilər
sakïx bərdükində ulïr bax qalar

2782 əlig sakïxïn bilsə artuk yətə
pixursa əgi kənli sakïx tuta

2783 əlig sakïxïnda kəqər ərsə sən
kərək həndəsə sakïxï tutsa sən

2784 kərü barsa yinqkə sakïx həndəsə
munï birlə yər kək bolur ol sasa

2773 ئۇ بولسۇن يېزىش ھەم چىزىش ماھىرى،
ھىساۋات تۈتۈشقا بولسۇن ھۈنىرى.

2774 بىتىكچى كۆزەتسۇن كىرىش ھەم چىقىش،
يېزىپ ھەم كۆزەتسۇن پۈتۈن تۈرلۈك ئىش.

2775 يىل، ئاي، كۈن يېزىلسا ۋاقىت ھەم ئېنىق،
بىلىنگەي رەقەم-سان ئايرىم ۋە ئوچۇق.

2776 ھىساپ ساقلىغى چىن يازۇ بىرلە ئول،
ھىساۋات يېزىلسا، كەڭ ئېچىلۇر يول.

2777 نىمە دەيدۇ، ئاڭلا، كويۇمچان كىشى،
ھىساپ بىرلە خادىم چىڭ تۈتسۇن ئىشى:

2778 پۈتۈلمىسە ئىشنى تۈتالماس كۆڭۈل،
كۆڭۈلگە ئىشەنمە، پۈتى ئەي ئوغۇل.

2779 پۈتۈلسە، قالۇر سوز، غەپلەتتە كېتەر،
ھىساۋاتتا غاپىل ئازاپلار چېكەر.

2780 غەزىنچى بىلسۇن ئۇ تۈرلۈك بىتىك،
ئۇنى ساقلىسۇن ھەم ئۇ قىلسۇن ئىتىك.

2781 خىزمەتچى ھىساپتا غاپىل بولسا گەر،
ھىساپ ۋاقتىدا باش ئۇرۇپ ئىگىرەر.

2782 ئىگەللەپ تۇت ئەمەلنى چىڭ، غەزىنىدار،
ھىساپتا كۆڭۈلنى تۈتسۇن بەر قارار.

2783 ھىساپتا تۇت ئەمەل ئۇققاچ، كېيىن سەن،
شۇغۇللان يەنە ئۇ ھەندىسە[146] بىلەن.

2784 بۇ ئىلمى ھەندىسە ئىنچىكە ئىشتۇر،
يەر-ئاسمان ھىساۋى شۇ بىلەن بولۇر.

2785 نەدەر ئالىم ھېكىم، ئىشتىكىن تولۇق،
بىلىملىك سوزى ئاش كەبى بىر ئوزۇق:

2786 بۇ ئىلمى ھەندىسە ئېرۇر بەك چوڭقۇر،
ئۇنىڭدا ھېكمىلەر بېشىمۇ قايۇر.

2787 يارار ئۇ يەتتە قات كوكىنى دانىدەك،
چوڭقۇر-دوڭنى ئوششاق قىلىپ ئاجرىتۇر.

2788 كىشى بول بىلىملىك، ئاقىل كوڭلى توز،
ئەقىللىق كىشىلەر ئىشى بارچە ئوز.

2789 بىلىملىك كىشىلەر بولۇر چىن كونى،
دۇرۇس قايدا بولسا يورۇيدۇ كۇنى.

2790 تۇتالماس ئوزنى ئەر ئەقىل بولمسا،
قىلالماس ئەر ئىشنى بىلىم بولمسا.

2791 بارايدا بولۇر بۇ غەزنىچى ئىشى،
ئوزىن ساقلىغاي بەك بۇ ياڭلىغ كىشى.

2792 توز ئولسۇن كوڭۇل-تىل، قىلىغى پۇتۇن،
دىسە تەگمىسۇن ئوت يالىنى-تۇتۇن.

2793 كوزىنى كۇزەتىپ، تىلىن ساقلىسۇن،
ھەۋەسنى ئەقىل بىرلە تىزگىنلىسۇن.

2794 كوزۇڭ كورسە كوڭلۇڭ ئۇنى ئارزۇلار،
كوڭۇل ئەتسە ئارزۇ ئۇنى كىم توسار؟

2795 كوڭۇل يەتتە ئەزا ئوزە ھوكۇمران،
يۇگۇرەر ئەل چوقۇم، باشلاپ ماڭسا خان.

2796 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك بۇ سوز،
ئەي باتۇر، كۇزەتكىن كوڭۇل بىرلە كوز:

2797 ət ez yəti əndam kənülkə uḍar
kənül birlə yalnuk aqïr yük yüḍər

2798 tükəl sïr bəḍiz ol kənülsüz kixi
kənülsüz kixi bilgə atïn yoḍar

2799 kərək əlgi bərk sak kərəksiz akï
saqïlmasa ətrü aqï kaznakï

2800 akïlïk əḍi kəḍ anï koḍmaoqu
kixi nənï birlə akï bolmaoqu

2801 satïoqqï kərək bilsə türlüg satïoq
satïoq bilməsə ər kïlumaz asïoq

CJ58
2802 kamuoq nən tavarïoq bilikli kərək
aqïrïn uquzun ukuoqlï kərək

2803 bilir bolsa kiymət ol arsïkmasa
satïoqda tavïoqda nən alsïkmasa

2804 alïmka bərimkə onay bolsa əz
uluoqka kiqigkə süqig tutsa səz

2805 nəgü ətnü alsa yana bərsə tərk
anar bərgələr nən kaqan kolsa tərk

B208
2806 satïoqka onay bolsa kïlkï kəni
anar əksüməz nən kərəklig küni

2807 kalï bərsə bəglər ər atka aqïoq
təgürsə anï bolmasa yüzdə qïoq

2808 aqïoq tïḍsa ixqi ər at kənli sïr
ər at kənli sïnsa alïr bəgkə kir

2797 ۋۇجۇت، يەتتە ئەزا كۆڭۈلگە باقار،
كۆڭۈل بىرلە ئىنسان ئېغىر يۈك ئالار.

2798 تامام بىر سۈرەتتۇر كۆڭۈلسىز كىشى،
كۆڭۈلسىز كىشى ئىلىم ئاتىن بۇزار.

2799 قولى چىنگ، ساق ئولسۇن ئۇ بولماي سېخى،
غەزىنە مېلىنى چاچمىسۇن تېخى.

2800 سېخىلىق بەك ياخشى، تاشلىماس كېرەك،
لېكىن خەلق مېلى بىرلە قىلماس كېرەك.

2801 ئۇ بىلسۇن تىجارەت يولىنى هامان،
ئۇنى گەر بىلەلمەس، تاپالماس هايان.

2802 پۇتۇن مال-تاۋارنى ئۇ بىلمەك كېرەك،
باهالىق، باهاسىزنى ئۇقماق كېرەك.

2803 باهانى ئۇ بىلسۇن ۋە ئالدانمىسۇن،
ئېلىپ مال-ساتاردا زىيان تارتمىسۇن.

2804 ئىلىم هەم بېزىمدە بولسۇن مۇلايىم،
ئۇلۇغ هەم كىچىككە چۇچۇك سوز دائىم.

2805 نىمە ئۇتنە ئالسا، ئۇنى بەرسە تېز،
ئۇ سورسا ئۇزگىلەر بېرەر شۇبهىسىز.

2806 ئۇ بولسا ئال-ساتتا مۇلايىم كونى،
كېمەيمەس ئۇنا مال كېرەكلىك كۇنى.

2807 ئەگەر قىلسا ئىنئام ئەسكەرلەرگە خان،
ئوچۇق يۇز بىلەن ئۇ بەرسۇن شۇ زامان.

2808 گەر ئېهسان توسالسا، قوشۇن دىل بۇزار،
قوشۇن كۆڭلى سۇنسا، بەككە داغ يۇقار.

2809 nəgü tər əxitgil akilar baxï
kənülkə alïnoqïl ay qïroquy kixi

2810 səvərig səvügsüz kilayïn tąsə
tilin ayoqu nəŋni tïḍïp bərməsə

2811 ayïp bərməgü nəŋ tilin aymaoqu
tilin aydïŋ ərsə anï tïḍmaoqu

2812 səzin kïysa bəglər umïnq kətrülür
umïnq kątti ərsə nəniŋ kotrulur

2813 oḍuoq sak kərək kəḍ kərəksiz azak
azak bolsa ixqi bolur ix uzak

2814 bu bəglərkə tapnur tapuoqqï kamuoq
muŋaḍïp kəlip tuttï tapoqun kapuoq

2815 maŋaḍsa tapuoqqï əlig tarlïkïn
bəgi əxtip ïḍsa aqïoq yarlïoqïn

2816 uzatsa aoqïqï bu nəŋ bərməsə
muŋaḍmïx tapuoqqï təŋülgəy basa

C159
2817 kərəkində bulsa kixi əz muŋï
yam ərsə yaŋanqa bolur ol təŋi

2818 nəgü tər əxitgil bu kəkqin saŋa
muŋaḍmïx muŋïŋa yara ay toŋa

2819 tiləmixtə bulsa tiləgli nəniŋ
yanut kïlsa bolmaz janïnda ənin

2820 kərək əḍtə bir yam yaŋanqa bolur
kamuoq nəŋkə yaŋzaoq munu bu təŋin

2809 نمه دەيدۇ، ئاڭلا، سېخىلەر بېشى،
بۇنى تۆت دىلىڭدە، ئەي يوقسۇل كىشى:

2810 ئەگەر دوستنى دۇشمەن قىلايمن دىسەڭ،
كىپايە، سورالغان نەرسىن بەرمىسەڭ.

2811 بېرىلمەس نىمنى دىمەسۇن تىلەڭ،
خىلاپلىق قىلما سەن نىمكى دىدىڭ.

2812 ئەگەر بەگ سوزىدە ئۇ تۇرماس بولۇر،
ئىشەنچسىز بولۇر ئۇ، مالمۇ يوقۇلۇر.

2813 بوشاڭلىق كېرەكمەس، ساق-ئويغاق كېرەك،
بوشاڭ بولسا ئىشچى ئىش ئاقسار، دىمەك.

2814 قىلار بەككە خىزمەتىنى خادىم پۈتۈن،
كېلىپ تۇردى ئىشكىتە هاجەت ئۈچۈن،

2815 خىزمەتچى هاجاتمەن بولسا، قىسلىپ،
ئاڭا بەگ ئېهسان ئەتسە يارلىق قىلىپ،

2816 ئۇنى غەزنىچى گەر بەرمىسە سوزۇپ،
ئۇ مۇهتاج خىزمەتچى كېتەر يۇز ئورۇپ.

2817 كىشىگە تېپىلسا دەل كېرەك نىمە،
بىلىنگەي پىل كەبى ئۇ خەستەك نىمە.

2818 ئىشتىكىن، نىمەدەر ئاق چاچلىق ساڭا،
هاجەتمەن مۇڭىغا يارا، ئەي توڭا:

2819 تىلەگەنگە تېپىلسا تىلەگى ئەگەر،
جاۋابىغا جانىن ئۇ پىدا ئېتەر.

2820 كېرەك ۋاقتا بىر خەس بولۇر پىلغا تەڭ،
جىمى نەرسىگە بۇ ئوخشىشىپ كېتەر.

B209

2821 bu yanlïoɣ kixi bulsa əmdi ə̧lig
uk̡uxluoɣ biliklig uvutluoɣ silig

2822 anar bərsə boloɣay aoɣï k̡aznak̡ï
ïnansa yaraoɣay küḑəzsə ḫək̡ï

ƏLIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

2823 ə̧lig aydï uk̡tum yaruttun məni
tak̡ï bir səzüm bar ayu bər anï

2824 ayak̡ tərgi baxlar bu ax baxqïsï
nəgü təg kərək ayoɣïl ax ïxqisi

2825 səziksiz yəsə bəg aninḑin axïoɣ
ïnansa anar bəg küḑəzsə baxïoɣ

2826 ə̧ḑi tərs turur bu ax iqkü yəgü
səziklig kixidin yəsə ay bəgü

2827 munï ma ayu bərgil əmdi manа
biləyin uk̡ayïn ay ərsig tonа

2821 ئۇياتچان، مۇلايىم، ئاقىل، بىلىملىك ــ
كىشىنى ئەگەرچە تاپقاندا ئېلىگ،

2822 بولۇر ئۇڭا تۇتقازسا مال ـ غەزىنىنى،
ئىشەنسە ئاڭا ھەم ئوتەپ ھەققىنى.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلىشكە سوئالى

2823 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، يورۇتتۇڭ مۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2824 باش ئاشپەز سارايدا داسقان باشقۇرار،
شۇنى ئېيت، نېچۇك ئەر بۇنىڭغا يارار؟

2825 گۇمانسىز ئۇنىڭدىن يىسە ئاشنى خان،
ئىشەنسە ئاڭا، باش ساقلانسا ئامان.

2826 ئەي دانا، ئىشەنچسىز قولىدىن يىمەك ــ
يا ئىچمەك تولا تەس بىر ئىشتۇر، دىمەك.

2827 مۇنى بەرگىن ئېيتىپ سەن ئەمدى ماڭا،
بىلەيمەن، ئۇقايمەن، ئەي جەسۇر توغا.

36

ӨGDÜLMIX ƏLIGKƏ AX BAXQÏ HAN SALAR NƏGÜ TƏG KƏRƏKIN AYUR

2828 yanut bərdi ögdülmix aydï əlig
bu ixkə pütün ər kərək kəḍ silig

2829 kixidə talusï kəni qïn kixi
öḍürgü anar bərgü ax suv ixi

C160

2830 bu ixkə əḍi qïn pütün ər tilə
baoqïrsak tapuoqsak uvutï bilə

2831 baoqïrsak tapuoqqï pütün qïn kixi
bəginə yuluoqlar ət öz jan baxï

2832 booquzdïn bolur barqa bəgkə hətər
ixin kïlsa axqï anï kim yətər

2833 kamuoq yərdə bəglər küḍəzgü özin
yəgü iqgüdə aqoqu sakïk kəzin

ئوتتوزىنچى باب

باش ئاشپەزنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى توغرىسىدا كونفۇتسىنىڭ ئىلگىرى سۈرگەن تەلىپلىرى

2828 جاۋابەن ئوگدۈلمش دىدىكى: ئەي خان،
بۇنىڭغا كېرەك بىر كامىل، پاك ئىنسان.

2829 كىشىلەر ئارا چىن، توغرا بىر كىشى—
تېپىلسا، شۇ قىلىسۇن بۇ ئاش-سۇ ئىشى.

2830 بۇ ئىشقا تولا چىن، دۇرۇس ئەر تىلە،
كويۇمچان ۋە ئىشچان ئۇياتى بىلە.

2831 كويۇمچان خىزمەتچى دۇرۇس چىن، كىشى،
بېگىگە بېغىشلار تەنۇ-جان، بېشى.

2832 كېلەر بەككە كالىدىن جىمىكى خەتەر،
ئاش ئەتكەندە ئاشپەزنى كىم كۆزىتەر؟

2833 پۈتۈن يەردە بەگلەر كۆزەتسۇن ئۇزىن،
يىمەكتە، ئىچىشتە ئۇ ئاچسۇن كوزىن.

2834 خەلق باشلار ئەرگە بولۇر مىڭ يېغى،
ھەمىشە قۇرۇقلۇق يېغى تۇزىغى.

2835 بولمىسا پۇتۇن، چىن، پىششىق بۇ كىشى،
خەتەرلىك بولۇر ئاشتا بەگلەر ئىشى.

2836 بۇڭا لازىم كويۇمچان، كونا ئۇستا،
قىلىپ ئاشنى تەملىك بەرسە ۋاقتىدا.

2837 تولا بولسا كورسەتكەن ئىش-ئەمگىگى،
ئۇنى تەقدىرلىگەي ئىشەنىپ بېگى.

2838 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئەقىل بەلگىسى،
بۇنىڭغا مۇناسىپ كىشى ياخشىسى:

2839 قوشۇلسا نىمىگە تولا ئىش-ئەمگەك،
سويۇملۇق، ئەزىز ھەم بولار تولا بەك.

2840 كىشىكىم نىمەگە سەرپ ئەتسە ئۇمۇر،
ئۇ نەرسە سويۇملۇق، جان كەبى بولۇر.

2841 ئۇمۇرگە نە ئەپسۇس، ئەمگەككە ئىست،
ئەمگەكسىز ئوتكەن بۇ ئۇمۇرگە ئىست.

2842 ئۇمۇر كەتسە ئەرلەر ئېچىنماس، بىراق،
زايە بولسا ئەمگەك ئېچىنغاي ئۇزاق.

2843 باش ئاشپەز كوزى توق، بولسۇن كوڭلى باي،
ئوزى پاكىزە ھەم يۇزى كوركى ئاي.

2844 ئۇ بولسۇن تەقۋادار، شەرىئەت بىلەر،
بۇنىڭدەك كىشىدىن دۇرۇسلۇق كېلەر.

2845 بۇ بەگلەر تادۇسى[147] تازا، پاك ئېرۇر.
تازا بولمىسا ئاش، نېچۇك يىيىلۇر؟

2846 arïoɣ bolsa axqï arïoɣ ax bərür
arïoɣ bolsa ax suv səvə kəḍ yəlür

2847 kəzi suḳ kixi axḳa sukluḳ ḳïlur
əlig təgrür axḳa axïoɣ artarur

2848 kəzi suḳ kixiniŋ ḳïlïnqi yig ol
ḳïlïnq yigliki ərkə təŋsiz ig ol

B211
2849 nəqə mə pütün qïn ər ərsə kəni
aniŋda pütün qïn əzüŋ bil munï

2850 pütün tutoɣu barqa kixig qïn pïxïoɣ
əzüg kəḍ saḳïnoɣu küḍəzgü baxïoɣ

2851 muŋar məŋzətü kəldi əmdi bu səz
unïtma bu səzni aya əḍgü əz

2852 ḳamuoɣnï pütün tut kəḍəzgil əzüŋ
əzüŋkə baoɣïrsaḳ səniŋ əz kəzüŋ

2853 ḳamuoɣda ʻəzizrək bu janïŋ ʻəziz
ʻəziz jannï bək tut uzatma səzüŋ

2854 yüzi kərki kərklüg kərək ḳïlḳï uz
yülüg bolsa boḍluoɣ tili kəŋli tüz

2855 bu kərklüg kixi kəzkə kərnür arïoɣ
arïoɣ bolmasa ax booɣuzḳa ḳarïoɣ

2856 arïoɣlïoɣnï səvmix turur bir bayat
arïoɣlïḳ bilə ər bulur əḍgü at

2857 arïoɣlïoɣnï barqa kixilər tilər
arïoɣ bolsa ax suv kixi arzular

2846 تازا بولسا ئاشچى، تازا ئاش بېرۇر،
تازا بولسا ئاش-سۇ، سويۇپ يېيىلۇر.

2847 كوزى ئاچ كىشى ئاشقا ئاچلىق قىلار،
تاماققا تىقىپ قول، تاماقنى بۇزار.

2848 كوزى ئاچ كىشىلەر قىلىقسىز بولۇر،
قىلىقسىزلىق كېسەلدۇر، تېگى يوق ئېرۇر.

2849 ئىشەنچلىك بولسا ئەر قانچە چىن، كونى،
ئۇنىڭدىن ئىشەنچلىك ئوزۇڭ، بىل مۇنى.

2850 يېتۇك، چىن كىشىگە پۈتۈن ئىشەنچ ئەت،
بولۇپ ھۇشيار، ئوزۇڭنىڭ بېشىنى كۆزەت.

2851 كېلۇر بۇ سوز بولۇپ بۇنىڭ ئوخشىشى،
ئۇنۇتما بۇ سوزنى، ئەي ياخشى كىشى:

2852 ئىشەن ھەممىگە-يۇ، كۆزەتكىن ئوزۇڭ،
ساڭا مېھرىۋانراق سېنىڭ ئوز كوزۇڭ.

2853 ئەزىزراق ئېرۇر بۇ ھەممىدىن جېنىڭ،
ئەزىز جاننى بەك تۇت، ئۇزاتما سوزۇڭ.

2854 يۇزى، ھوسنى كوركەم بولسۇن خۇلقى ئۇز،
ساقال-چاچى رەتلىك، تىلى-كۆڭلى تۇز.

2855 بۇ كوركەم كىشى كوزگە كورۈنۈر ئېرىمغ،
ئېرىمغ بولمسا ئاش بوغۇزغا قېرىمغ.

2856 سويەر پاك-ئېرىمغلىقىنى ئۇ بىر بايات،
ئېرىمغلىق بىلەن ئەر تاپۇر ياخشى ئات.

2857 ئېرىمغلىقنى ھەممە كىشىلەر تىلەر،
قىلۇر ئارزۇ ئاش-سۇ تازا بولسا گەر.

2858 yïraḳ tutoḳu axta arïoḳsïz kixi
arïoḳsïz kixinïŋ arïoḳsïz ixi

2859 kənilik kərək həm pütün qīn kïlïḳ
kəni bolmasa ər tüzümməz yorïḳ

C162
2860 ḳalï əgri bolsa bu ax baxqïsï
ḳamuoḳ əgri boldï anïŋ ixqisi

2861 yumïtsa ḳalïn yig bu ax ooḳrïsï
ḳaqan kərki kəlgəy bəgi tərgisi

2862 kənilik kərək ərkə əḍgü kïlïnq
anïn bulsa ətrü tiləmix səvinq

2863 nəgü tər əxitgil kəni ḳïlḳlïoḳ ər
kəni ḳïlḳï bolsa azun pütrü yər

B212
2864 kəni ḳayda bolsa ḳutaḍur küni
tünərməz küni ər yorïsa kəni

2865 hiyanət ḳayu yərdə ursa aḍaḳ
asïoḳ bərgü barqa ḳaqar kəḍ yïraḳ

2866 hiyanət kixi ḳayda sunsa əlig
təniz ərsə suoḳlur ḳurïtur yərig

2867 baoḳïrsaḳ kərək kəḍ bəgini səvər
uvutluoḳ kərək kəḍ əzini yïoḳar

2868 uḳuxluoḳ kərək həm biliklig kərək
əḍi bolsa axḳa ərigliğ kərək

2869 tərüqə yorïsa tapuoḳ kïlsa əz
kirürdə qïḳarda kəni tutsa kəz

2870 uqux ixkə tutsa küḑəzsə əzin
bilik ixkə tutsa tïḑusa kəzin

2871 wəfa qïlsa bəgkə tiləp əḑgü at
ol at birlə əḑgü qalïr mənü at

2872 uquxluoq kixilər at əḑgü qolur
biliklig kixilər ïnanqlïoq bolur

2873 uquxluoq kixidin kixilik kəlür
biliklig kixilər kixisi bolur

2874 nəgü tər əxitgil uquxluoq kixi
uquxluoq kixi ol kixidə baxï

C163
2875 uquxluoq wəfalïoq kixi tüzüni
yuluoqlar kixikə qamuoq əzini

2876 arïoqsïz jəfalïoq qïlïnqï otun
qalï aydï ərsə qïyar səzini

* * *

2877 munu aydïm əmdi ay ǝlig kixi
bu yanlïoq kərək bolsa axqï baxï

B213
2878 kirip ətrü tərgi ayaq baxlasa
anïndïn bəgi ax səziksiz yəsə

* * *

2879 bu ərdi ay ǝlig əzüm bilmixin
ayu bərdim əmdi kənül bulmïxïn

2870 ئەقىل بىرلە ئىشلەپ، كۆزەتسۇن ئۆزىن،
بىلىم بىرلە ئىشلەپ، تىيىسۇن كوزىن.

2871 ۋاپا قىلسا بەككە تىلەپ ئەزگۈ ئات،
ئۇ ياخشى ئېتىلە قۇيۇر مەڭگۈ ئات.

2872 ئەقىللىق كىشى ياخشى نامنى كۆتەر،
بىلىملىك كىشىلەر ئىشەنچلىك كېلەر.

2873 ئەقىللىق كىشىدىن كىشىلىك كېلۇر،
بىلىملىك ــ كىشىنىڭ كىشىسى بولۇر.

2874 ئىشتىكىن، نېمە دەر ئەقىللىق كىشى،
ئەقىللىق كىشى ئۇ كىشىلەر بەشى:

2875 ئەقىللىق، ۋاپالىق ئەر ئىسىل ئېرۇر،
كىشىلەر ئۇچۇن ئۇ جان پىدا قىلۇر.

2876 ئېرىنسىز، جاپالىق، يامان خۇلۇقلۇق،
ئەگەر ۋەدە قىلسا، سوزىدىن يانۇر.

* * *

2877 دىدىم بۇنى ئەمدى، ئەي ھاكىم كىشى،
مۇشۇ خىلدا بولسۇن ئۇ ئاشچى بەشى.

2878 ئۇ سۇنسا ئاش ـ ئاياق، سېلىپ داستىخان،
يىسە ئاشنى بەگ ھىچ قىلماستىن گۇمان.

* * *

2879 شۇدۇر ئەي خاقانىم، مېنىڭ بىلگىنىم،
كۆڭۈلدە نە كەچسە، مانا مەن دىدىم.

ƏLIG SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

2880 ƏIig aydï uktum əxittim munï
takï bir səzüm bar ayu bər anï

2881 mana ayoïl əmdi ïdïxqï baxï
nəgü təg kərək kïlsa iqgü ixi

2882 ïnansa anar bəg nə kənli pütüp
alïp iqsə iqgü anï qïn tutup

* * *

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2880 ئېلىگ ئېيتتى: ئۇقتۇم، ئىشتتىم. بۇنى،
يەنە بىر سوزۇم بار، دىگىن سەن ئۇنى.

2881 ماڭا ئېيتقىن ئەمدى ئىچىملىك بېشى،
نېچۇك قىلماق كېرەكتۇر ئىچكۇ ئىشى؟

2882 ئىشەنسە ئۇڭا بەگ كوڭۇلدىن پۇتۇپ،
ئېلىپ ئىچسە مەينى، ئۇنى چىن تۇتۇپ.

توققىزىنچى باب
ئىجمالىك بېشىنىڭ قانداق بولۇشى لازىملىغى
توغرىسىدا ئوگدۈلىشىنىڭ ئۇلۇغلۇقى قاتارلىق

2883 جاۋابەن ئوگدۈلىمش دېدى: ئەي ئۇغلۇم،
بۇڭا ھەم كېرەك كوپ يۇگۇرتمەك بىلىك.

2884 قېرىندىاش يا كوپ يىل سىناڭغان كېرەك،
يىغىپ نەپسىن، تۆز يولدا ماڭغان كېرەك.

2885 ئىشەنچلىك، كويۇمچان، كوزى-كوڭلى توق،
تۆز ئولسۇن خۇلقى ھەم مىسالى بىر ئوق.

2886 ئۇ بولسۇن شۇ ياڭلىغ قەدەھ تۇتقۇچى،
ياساشقا مەينىمۇ يېتىشسە كۇچى.

2887 پۇتۇن دورا-ئوتنى ئىدىشچى[148] تۇتار،
جۇۋارىش، يا مەئجۇن، يا سۇركە قاتار.

2888 ئۇنىڭدا تېپىلسۇن تولا دورىلار،
يىمىشكە، يالاشقا، ئىچىشكە تەييار.

2889 kuruoɣ əl yəmix tut ya iqgü süqig
anïnḍïn bolur bu booɣuzḳa kəqik

2890 booɣuzdïn bolur barqa bəgkə hətər
booɣuz tatoɣï axqï ïḍïxqï tutar

B214
2891 bu axqï ïḍïxqï pütün bolmasa
əḍi sarp bolur bəgkə iqsə yəsə

2892 nəgü tər əxit ay biliklig bəgü
booɣuz kəḍ küḍəzgü ax aḳru yəgü

2893 booɣuzuoɣ küḍəzsə baxïna asïoɣ
axïoɣ az yəsə bu aoɣïzḳa tatïoɣ

2894 əküx kərdüm ərni yava ḳïldï bax
küḍəzmədi booɣzïn ḳovï ḳïldï yax

2895 booɣuzdïn kirür ig kixikə kəmi
booɣuzdïn bolur ḥəm anar ot əmi

2896 ukuxluoɣ kərək ḥəm bilik kəḍ bilir
ukuxluoɣ kixidin kixilik kəlir

2897 əsizkə ḳatïlmaz ukuxluoɣ kixi
pütün qïn bolur bu biliklig ixi

2898 kəni ərməsə kəygəy ərdi ulun
kəni turmasa kər bolur ər bulun

2899 kəni bol sən ix ḳïl ay ərsig bəgim
kəniliktə taxtïn yoḳ ərmix yəgim

2900 ïḍïxqï baxï kəḍ ḳoyuoɣ ər kərək
kəni tutsa ətrü kənül əg yürək

2889 قۇرۇق-هول يىمىش يا ئىچىملىك شاراپ،
ئۇنىڭدىن ئالار يول گېلىڭغا قاراپ.

2890 بۇ گالدىن بولۇر بەككە ھەممە خەتەر،
بۇ گال تاتقى ئاشچى، ئىدىشچى تۇتار.

2891 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى سادىق بولمسا،
بولۇر بەك قىيىن بەككە ئىچىسە-يىسە.

2892 نىمە دەر بىلىملىك ھېكىم، دىققەت ئەت،
تاماقنى ئاستا يە، گېلىڭنى كۆزەت:

2893 گېلىڭنى كۆزەتسەڭ، بېشىڭ ساقلىنار،
يىسەڭ ئاشنى ئاز-ئاز، ئېغىزغا تېتار.

2894 تولا كوردۇم ئەرنى زايە قىلدى باش،
گېلىنى كۆزەتمەي ھارام كەتتى ياش.

2895 كېسەل دەردى ئەرگە گېلىدىن كىرۇر،
ئۇنىڭ دوردىسى ھەم ئېغىزدىن بولۇر.

2896 ئۇ بولسۇن ئەقىللىق بىلىملىك بىر ئەر،
ئەقىللىق كىشىدىن كىشىلىك كېلەر.

2897 يامانغا قوشۇلماس ئەقىللىق كىشى،
دۇرۇس چىن بولۇر بۇ بىلىملىك ئىشى.

2898 قايانىتى بۇ ئوق تۇز بولمسا ئەگەر،
دۇرۇس بولمسا گەر بولۇر تۇتقۇن ئەر.

2899 ئى باتۇر بېگىم سەن دۇرۇس بول تىرىش،
دۇرۇسلۇقتىن بولەك يوق ھىچ ياخشى ئىش.

2900 ئىدىشچى بەشى چاققان ئەر بولغۇلۇق،
يۇرەك ھەم نىيەتنى دۇرۇس تۇتقۇلۇق.

2901 kənilik əzə ixləsə ix pütün
yaqurmasa əzkə yaraoqsïz otun

C165
2902 əz əlgi bilə qatsa iqgü kərüp
əzi bəkləsə qoḍsa tamoqa urup

2903 yəgü iqgü qatmïx qamuoq otlarïoq
əz əlgi bilə qatsa tutsa arïoq

2904 quruoq əl yəmix ya jüləngbin julab
əzi qatoqu tutoqu bu barqa xərab

2905 aqïnu süqinü baoqïrsaqlïqïn
ïḍïxïn küḍəzsə ətəsə ḫəqïn

B215
2906 kirür ətrü əmgək bəgi tapoqïna
ol əmgək tusulur quli asoqïna

2907 qayu nənkə kirsə kixi əmgəki
ux ol nəndə boldï janïnïn kəki

2908 munar mənzətü səzlədï səz silig
siliglər səzi kərsə barqa bilik

2909 qayu nənkə kirsə kixi əmgəki
səvüg boldï ol nən səvüg jan kəki

2910 kixi əmgək ïḍsa tiriglik ïḍïp
anï səvgü yüḍgü yüḍürsə yüki

2911 bu yanlïoq bulunsa ïḍïxqï baxï
anar bərsə boloqay ïḍïxqï ixi

2912 bu ixkə munï təg silig ər kərək
munïn tapoqï kərki yarutsa yürək

2901 پۈتۈن ئىش دۆرۈسلۈق بىلەن قىلسۇن ئۇ،
يارامسز، يامانىنى يۈلاتمىسۇن ئۇ.

2902 كورۇپ مەينى قوللىلە ياسىسۇن ئۇزى،
بېسىپ تامغا تۇتسۇن، ساقلىسۇن ئۇزى.

2903 قوشۇپ ئىچمەك-يىمەككە دارى-دەرمەك،
ئۇنى ئوز قوللىلە پاك تۇتماق كېرەك.

2904 قۇرۇق-هول يىمىش، گۈل، هەسەل يا گۈلاپ-
قوشۇپ، قىلغاي ئوزى، بۇ بارچە شاراپ.

2905 سويۇپ هەم كويۇنۇپ يولۇپ مېهرىۋان،
ئىدىشنى كۈزەتسۇن، ئوتەپ هەق هامان.

2906 شۇنىڭلە بېگىگە ئەمگىگى سىڭار،
قۇلىغا بۇ ئىش كوپ پايدىلىق بولار.

2907 قايۇ نەرسىگە سىڭسە ئەر ئەمگىگى،
بولۇر شۇ نەرسىدە جېنىنىڭ كوكى.

2908 بۇڭا ئوخشاپ كېلەر ئىسىلىەر سوزى،
ئىسىللەر سوزىدۇر بىلىمىنىڭ ئوزى:

2909 نىمەگە سىڭەر بولسا ئەر ئەمگىگى،
بولۇر ئۇ سويۇملۇك شىرىن جان كوكىسى.

2910 كىشى ئەمگەك ئەتسە ئومۇر سەرپ ئېتىپ،
ئۇنى سويسۇن، كوتەرسۇن ۋە بولسا يۇكى.

2911 تېپىلسا شۇ ياڭلىغ ئىدىشچى بېشى،
ئۇڭا بەرسە بولغاي ئىدىشچى ئىشى.

2912 بۇ ئىشقا بۇنىڭدەك تۇزۇك ئەر كېرەك،
ئۇنىڭ ئىشى، هوسنى يورۇتسۇن يۈرەك.

2913 munïnda basakï bu boxoɣutlarï
sakalsïz kərək barqa kərki yarï

2914 yalïŋ yüzlüg ooɣlan tolun təg yüzi
boḑï tal qara saq bəḑiz təg əzi

C166
2915 bəli bolsa yïlmïq yana yarnï kəŋ
ərüŋ bolsa qïrtïx qïzïl qïzoɣu əŋ

2916 yaxïl kək sarïoɣ al aoqï ton kəḑip
axaoɣu kətürsə yaraxur yorïp

2917 sakalsïz kərək bu ïḑïxqï arïoɣ
küḑəzilsə iqgüdə qïl tü yamïoɣ

2918 ïḑïxta tü bolsa yâraoɣsïz bolur
tü ax suvqa tüxsə tatïoɣsïz bolur

2919 munïn aydï boloɣay bilik bəŋgüqi
sakalsïz kərək təp ïḑïx tutoɣuqï

2920 ïḑïxqï arïoɣ bolsa kərklüg yüzi
aniŋdïn siŋər iqsə iqgü qozï

B216
2921 nəgü tutsa kərklüg kixi qïlqï uz
yaraxur alïr kər bu jan ülki kəz

2922 nəgü təŋr əxitgil bu bəyt ayoɣuqï
əxitgil munï sən aya bilgüqi

2923 yüzi kərkï kərklüg kərək qïlqï uz
nəgü tutsa andïn tamar barqa tüz

2924 karïn aqmïx ərkə yüzi kərsə ax
usup suvsamïxqa kərüp qanoɣusuz

2913 ئۇنىڭدىن بولەك بارچە ساقلىرى،
ساقالسىز، گۈزەل ھەم بولسۇن يۈزلىرى.

2914 ئۇ بولسۇن ياش ئوغلان، تولۇنسەك يۈزى،
بويى تال، قارا چاچ، سۈرەتتەك ئوزى.

2915 بېلى نازۇك ئولسۇن، ھەم كەڭ يەلكىلىك،
تېنى ئاق، ئوزى ھەم قىزىل مەگزىلىك.

2916 يېشىل، كوك، سېرىق، ھال يېپەك تون كىيىپ،
ياراشۇر يىمەكنى كوتەرسە مېڭىپ.

2917 دىسە چۈشمىسۇن مەيگە قىل، تۈك يا خەس،
ئېرىغ ۋە ساقالسىز بولسۇن ساقى، بەس.

2918 قەدەھتە قىل ئولسا ئېرىغسىز بولۇر،
تۈك ئاش-سۇغا چۈشسە تېتىقسىز بولۇر.

2919 شۇڭا ئېيتتى بولغاي بىلىم بەرگۈچى،
ساقالسىز بولغاي دەپ قەدەھ تۇتقۇچى.

2920 ئىدىشچى ئېرىغ بولسا كوركەم يۈزى،
ئۇنىڭدىن ئىچىلسە، سىڭەر مەي، قوزى.

2921 نىمە تۇتسا كوركەم، خۇش پېيل كىشى،
ياراشۇر، ئالۇر كوز ھەم جان ئۇلۇشى.

2922 ئىشتىكىن، نىمە دەر بۇ بېيت ئېيتقۇچى،
بۇنى ئاڭلىغىن سەن، ئايا بىلگۈچى:

2923 يۈزى كوركەم ئولسا، خۇلقى ئولسا ئۇز،
نە تۇتسا ئىچەر ئەر زەۋق بىلەن ھۇنۇز.

2924 بولۇر ئاش يۈزىنى كورمەك ئاچلارغا،
ئۇسسىغان كىشىگە بولۇر قانغۇسىز.

2925 ïḑïxqï baxï kər ux andaoq kərək
ïḑïx tutoquqïlar bu mundaoq kərək

2926 ïnansa anar ətrü bəglər pütüp
yakïn tutsa boloqay pütün qïn tutup

* * *

2927 ay əlig ḳaq ixkə ər əḑrüm tilə
baoqïrsaḳ kəzi toḳ uvutï bilə

2928 birisi yalavaq bitikqi biri
taḳï bir ïḑïxqï kər axqï biri

2929 bularïoq əḑi keḑ talula birin
ḳalï tuxsa tənsiz əkünmə yarïn

C167
2930 yalavaq bitikqi ḳalï bolsa yig
anïn yasï əlkə toḳïr ay tətik

2931 ïḑïxqï ya axqï yig ərsə ḳalï
anïn yasï jan kər tiriglik ulï

2932 ḳatïoqlan ay əlig bu bir ḳaq kixig
talulayu əḑrü tutuzoqïl ixig

* * *

2933 yana aydï əgdülmix əlig ḳutï
bəḑük boldï bəglər ixi təg atï

2934 bəḑük ixtə tənsiz bax aoqrïoq bolur
bax aoqrïoq kətürməsə bəglik ḳalur

2935 nəgü tər əxitgil kənəxqi əgə
kənəxtə tökər bəgkə yünqü ügə

B217
2936 aya bəg ərəz kolma əmgək kətür
ərəz birlə əmgək adakxu yatur

2937 bəg əmgəp əl ətsə bodun xük bayur
bayusa bodun bəg tiləki bolur

2938 səvinmə kəd artuk ərəzlig kixi
bolur ahir əmgək ərəzkə tuxï

2939 nəqə mə bu axqï ïdïxqï sana
pütün ərsə artuk ay ərsig tona

2940 olarda baqïrsak özünkə özün
adïn bolmaqay sən uzatma sözün

2941 nəgü tər əxitgil əgə buyruki
unïtma munï sən biti həm okï

C168
2942 səvüg jan özələ əmində əmin
kolup bolmadïm mən özümdə ənin

2943 katïqlan küdəzgil katïq tut anï
kalï bardï ərsə tiləmə əmin

* * *

2944 ayïtmïxnï aydïm ay əlig kutï
nəgü təg kərəkin əmi həm otï

2945 bu yanlïq kixi birlə bəglər bədür
yaqï boynï yənqər kü qavïri ïdur

2935 ئىشتىكىن، ئەقىللىق كېچەشچى نەدەر،
كېچەشتە بەگ ئالدىغا ئۇنچە توكەر:

2936 ھوزۇر ئىزلىمە بەگ، جاپانى يوق ئەت،
ئەمگەك بىلەن بىللە تۇرار پاراغەت.

2937 چېكىپ رەنج بەگ تۇزسە ئەل، خەلقى بېيۇر،
باي ئولسا خەلقى بەگ تىلەگىن تاپۇر.

2938 راھەتلىك كىشى بەك كەتمە سويۇنۇپ،
كېلۇر راھەتكە ئاخىر جاپا قوشۇلۇپ.

2939 بۇ ئاشچى، ئىدىشچى ھەر قانچە ساڭا—
ئىشەنچلىك بولسىمۇ، ئەي زىرەك توڭا،

2940 كويۇمچان ئۇلاردىن ئۇزۇڭگە—ئۇزۇڭ—
ئېرۇر سەن، باشقا يوق، ئۇزاتما سوزۇڭ.

2941 نە دەر خاس كېچەشچى دانا، ئاڭلىغىن،
ئۇنۇتماي، ئۇقۇپ ھەم يېزىپ ساقلىغىن:

2942 سويۇملۇك جان ئۇزرە ئىمىندىن ئىمىن،
ئۇزۇمدىن ئىمىنراق تاپمىدىم بىرىن.

2943 تىرىش ھەم كۆزەت، چىڭ تۇتقىن سەن ئۇنى،
ئەگەر ئۇ يوقالسا تىلەمە ئىمىن.

* * *

2944 دىدىم دەيدىغانىنى، ئەي ساھىپقىران،
نېچۈك قىلماق ئىلاجىن ئەيلەپ بايان.

2945 ئۇشۇنداق كىشى بىرلە بەگ چوڭ بولۇر،
ئۇزۇپ ياۋ بويىنىنى شوھرەت قازىنۇر.

2946 مۇنى سوزلىدىم مەن سائا بەلگۈلۈك—
بولەك بىر سوزۇم بار بۇنا مۇلگۈلۈك.

* * *

2947 ئېلىگ تىڭشسا گەر، ئۇنى ئېيتايىن،
يوق ئەرسە بۇ سوزنى ئوزۇم دىمەيىن.

ئېلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

2948 ئېلىگ ئېيتتى جاۋابەن، دىدى: ئەي ئاقىل،
نىمەدۇر سوزۇڭ ئۇ، بايان ئەيلىگىل.

2949 سېنىڭدىن ئىشتىمەك كېرەك بارچە سوز،
بىلىمدە دېگىزسەن، ئەقىلدە ئوگۈز[149].

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

2950 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئېلىگ،
ئېلىگدىن تېگەر ئەلگە تۇرلۇك بىلىك.

2951 دىدىم بەككە خىزمەتچىلەرنىڭ يولى،
نىچۈك خىزمەت ئەتسۇن بېگىگە قۇلى.

2952 خىزمەتچى قۇلنى بەگمۇ بىلگۈلۈك،
نىچۈك خەير-ئېھسان ئاتا قىلغۇلۇق.

2953 نىچۈك بولسا خان ھەققى قۇللەر ئۈزە،
يەنە قۇل ھەققى يوقمۇ بەگلەر مۇزە؟

2954 بەگ ھەققىن ئوتەركەن قۇل ئىشتا تۇرۇپ،
كېرەك قۇل ھەققىنى ئوتەش ئىش كورۇپ.

2955 tapuoqqī tapuoq kïlsa dunya üqün
kalī bulmasa dunya əmgər küqün

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

2956 əlig aydī kəldür maŋa ay aqa
nəgü ol tapuoqqī ḫəkï ay səqə

38

ӨGDÜLMIX ƏLIGKƏ TAPUOIQÏLAR ḤƏḴÏ BƏGLƏR ӨZƏ NƏGÜ TƏG ƏRDÜKIN AYUR

C169

2957 bu ɵgdülmix aydï bu bəglər ɵzə
tapuoɪqï ḥəḵï bar tapuoɪda oza

2958 ən axnu yəgü iqgü bərgü kərək
tapïnoɪu ətiklərin ətgü kərək

2959 tapuoɪ kïlmak əmgək katïoɪ ix bolur
munï bilsə bəglər tapuoɪ yix kïlur

2960 ət ɵz jan yuluoɪlar tapuoɪ kïloɪuqï
tilər bəg səvinqi bu kul boloɪuqï

2961 isig tomlïoɪ aq tok yaḍaoɪ həm yalïn
kïlïq baldu ok yər ay əliş bilin

2962 kəḍin əndün on sol bolur bu turup
bəgin imkə təgrür bu əmgək kərüp

تۆتۇنجى باب

خىزمەتچىلەرنىڭ بەگلەرنى قانداق ھەقلارى بارلىقى ھەققىدە تۆكدۈشنىڭ بۇلۇكلىرى

2957 دىدىكىم ئوگدۈلمىش: بۇ بەگلەر ئۈزە، خادىم ھەققى باردۇر ئىشلەشتىن ئوزا.

2958 ئەگ ئاۋال يىمەك-ئىچمەك بەرمەك كېرەك، ئىشلەشكە قوراللار يەتكۈزمەك كېرەك.

2959 بۇ خىزمەت مۇشەققەت، قاتتىق ئىش ئېرۈر، مۇنى بىلسە بەگ، ئىشچى غەيرەتلىنۈر.

2960 تەنۈ-جان پىدالاپ ئىشلەيدۇ خادەم، تىلەپ بەگ سويۈنچىن، قىلۇر قۇللۇق ھەم.

2961 سوغۇق-ئىسسىق، ئاچ-توق، ياياق ھەم يېلىك، قىلىچ، پالتا، ئوق يەر، ئەي خاقان بىلىك.

2962 گاھ ئالغا، ئارقىغا، گاھ ئوڭغا، سولغا— يۈرەر-دە، يەتكۈزەر بەگنى ھوزۇرغا.

2963 yaoqīka bu əndün bolur bək tolum
tiriglik tilər bəgkə əzkə ölüm

B219

2964 bu yanlïoq bəginin səvinqin tiləp
əzin əmgətür tünni künkə ulap

2965 bu tapoqï üqün bəg ətəgü ḫəkïn
anï ədgü tutoqu baoqïrsaklïkïn

2966 nəgü tər əxitgil uq ordu hanï
boḍunda talusï kixidə qïnï

2967 aya bəg boluoqlï boḍunka uluoq
bəḍüt əḍgü tutoqïl tapuoqqï kuluoq

2968 tapuoqqï bilə bəglər əlgi uzar
tapuoqqï bilə ərklig əl kənd tüzər

2969 nəqə bəg uluoq bolsa əşlï bəḍük
tapuoqqï bilə boldï atï bəḍük

2970 ay əlig kixilik mürüwwət bolur
mürüwwət kixikə tərikət bolur

2971 mürüwwət tərikət bu ol bəlgülüg
kixi əmgəki bilsə kïlsa ülüg

C170

2972 tapuoqqï kapuoqda umïnqka turur
umïnq bərməsə bəg mürüwwət barur

2973 kərü baroqu bəglər tapuoqqï nəqə
tusulur nəqə ol tusulmaz nəqə

2974 tusular təninqə aqïnoqu kərək
tapïnmïx təni ḫək təgürgü kərək

2963 يېغىغا قارشى سەپسته بىر قورال بولار،
تىلەپ بەگ ھاياتىن، ئولۇمگە ماڭار.

2964 شۇ خىلدا بەگلەرنىڭ سويۇنچىن تىلەپ،
ئوزىن ئەمگەتۇر كۇننى تۇنگە ئۇلاپ.

2965 شۇ خىزمەت ئۇچۇن بەگ ھەقىقىن بەركۇلۇك،
بولۇپ مېھرىۋان ھەم ئوبدان گورگۇلۇك،

2966 نمە دەيدۇ، ئاڭلا، ئوچ ئوردا خېنى،
ئەل ئىچرە تاللانغان، كىشىلەر چىنى:

2967 ئەي ئەلنىڭ ئۇلۇغى، ئەي بەگ، دىققەت ئەت،
ياخشى كور خىزمەتچى قۇلۇڭنى يۇكسەلت.

2968 خادىملەر بىلەن بەگ قولى ئۇزۇرار،
خادىملەر بىلەن خان ئەل-يۇرتنى تۇزەر.

2969 ئۇلۇغ بولسا قانچە بەگ ئەسلى ھەم زور،
خىزمەتچى بىلەن بەگ ئېتى زورىيۇر.

2970 ئەي ئېلىگ، كىشىلىك ئۇرۇۋەت ئېرۇر،
ئۇرۇۋەت كىشىگە تەرىقەت ئېرۇر.

2971 ئۇرۇۋەت، تەرىقەت شۇدۇر، شۇبھىسىز،
كىشى ئەمگىگىن بىلسە، قىلسا ئەزىز.

2972 خىزمەتچى ئىشكىتە ئۇمتتە تۇرۇر،
ئۇمت بەرمىسە بەگ، ئۇرۇۋەت كېتۇر.

2973 گورۇپ تۇرسا بۇ بەگ خىزمەتچى نىچە،
يارامليغى قانچە، يارامسز نىچە.

2974 يارامسلىقلىغىچە ئېھسانلار كېرەك،
بېجىرگەن ئىشكە تەڭ ھەق بەرمەك كېرەك.

2975 ئەي بەگ، پەس ئەمەستۇر كىشى يىلقىدىن،
ئېتىلسە قىياس، ئىش تاپۇر ئولـچەمىن.

2976 كىشى ئەۋۋەلا تويغۇزار يىلقىنى،
ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇ كۇتەر پايدىنى.

2977 بەگ ئېھسان قىلسا، ئېيتسا ياخـشى سوزىن،
پىدا ئەيلەر بەككە خىزمەتـچى ئوزىن.

2978 سويۇپ خادىم ئۇنى، جاندىن باغلـىنۇر،
تىلەپ بەگ سويۇنـچىن ئوزى ئەمگىنۇر.

2979 بىر ئالىم بۇ ھەقتە ئېيتمىش بىر سوزىن:
بىلىم بىرلە ئىنسان ئۇزارتۇر قولىن.

2980 كىشى ياخشىلىقـقا شىرىن جان بېرۇر،
بىر ياخشى ئۇچۇن ئون ياخشىلىق قىلۇر.

2981 كىشى پايدا تاپسا، ئوزىن قۇل قىلۇر،
بولۇپ قۇل ئوزگىچۇن زەخمەتلەر چېكۇر.

2982 شۇڭا، ئىشقا كورە ئېھسان قىلغۇلۇق،
يېلىڭغا كىيىم، ئاچنى تويـغۇزغۇلۇق.

2983 نىچۇك بەگ بولۇر ئۇ، ئەي ئېلىگ قۇتى،
قۇلىدىن كەتمىسە گادايـلىق ئېتى!

2984 نە دەيدۇ، ئىشتىكىن قېرىلار سوزى،
قېرىلار سوزىدۇر يىگىتلەر كوزى:

2985 كىشىگە قىلسا گەر، ئەجرىنى كىشى،
جاۋابەن كىشىلىك قىلماقتۇر ئىشى.

2986 كىشى ئەمگىكىن بىلمىگۇچى كىشى،
دىيىلمەس كىشى، ئۇ يىلقا ئوخشىشى.

2987 iki türlüg ol bu tapuoŋ kïloŋuqï
biri box biri kul umïnq tutoŋuqï

2988 bu kul kəndü ərksiz tapuoŋqï bolur
tapuoŋ kïlmasa bəgdə bərgə bulur

2989 boxuoŋ kər bu tapnur əzin kul kïlïp
munïŋ əmgəkin yuloŋu tapoŋïn bilip

2990 box azad kixi barqa əḍgü kulï
bularka aqa bərgü əḍgü yolï

2991 boxuoŋ kul bilə tutsa bolmaz bu tüz
boxuoŋ box təŋi tut kuluoŋ kulqa üz

2992 bu bəglər kapuoqï ərəz kapoqï ol
ərəz kapoqï tutmak əzüŋ asoqï ol

2993 tapuoŋqï bayusa bəg atï bolur
bu atï du'a birlə mənü kalur

B221
2994 ay əlig tapuoŋqï bilə bəg məšəl
satïoŋqï osuoŋluoŋ bolur qïn tükəl

2995 satïoŋqï bərür nəŋ anar mün sanï
alïoŋlï alïr əldə əvrər anï

2996 yïl ay kün tükəsə asïoŋ yumdarur
yüz utru ulaxur əz asoqï alur

2997 muŋar mənzər əmdi tapuoŋqï kixi
bəgi birlə ortuk sakïxlïoŋ ixi

2998 bəgi nəŋ bərür kulka əḍgü səzün
tapuoŋqï ət əz birlə tapnur əzün

2987 ئىككى خىل ئېرۇر بۇ خىزمەت قىلغۇچى،
بىرى قۇل، بىرى ھور، ئۇمۇت كۈتكۈچى.

2988 بۇ قۇل ئۆزى ئەركسىز خىزمەتچىدۇر، گەر—
ئۇ خىزمەت قىلمىسا بەگدىن تاياق يەر.

2989 ھور خادىم ئىشلەيدۇ ئۆزىن قۇل قىلىپ،
قەدىرلەش كېرەك ئۇنى ئەجرىن بىلىپ.

2990 ئازات—ھور كىشىلەر ياخشىلىق قۇلى،
بۇلارغا ئېچىپ بەر ياخشىلىق يولى.

2991 ئازات—ھور كىشىنى قىلما قۇلىغا تەڭ،
ئازاتنى ئازات، قۇلنى قۇل تۇت ئۆزەڭ.

2992 بۇ بەگلەر ئىشىگى راھەت قاپقىسى،
راھەت ئىشىگىن تاپماق ئۆزۈڭ پايدىسى.

2993 خىزمەتچى باي ئولسا، بېگى نام تاپۇر،
بۇ نامى دۇنيا بىرلە مەڭگۇ قالۇر.

2994 بەگ بىرلە خىزمەتچى مىسالى ھامان—
ساتۇچى—ئالۇچى كەبىدۇر، ئەي خان.

2995 ساتۇچى بېرۇر مال دەسمايە قىلىپ،
يۇرتۇر ئەلدىن—ئەل ئالۇچى ئېلىپ.

2996 يىل، ئاي، كۈن ئوتكەندە پايدا توپلىنۇر،
يەنە يۇز كورۇشۇپ پايدا بولۇشۇر.

2997 شۇڭا ئوخشار ئەمدى خىزمەتچى كىشى،
بېگى بىرلە ئورتاق ھىساپلىق ئىشى.

2998 بېگى مال بېرۇر قۇلغا، ئېيتار ياخشى سوز،
خىزمەتچى قىلۇر ئىش پىدا ئەيلەپ ئوز.

2999 urur jan yuluoɣlap tapuoɣqï kïlïq
anïŋ asoɣï ǝl kǝnd uluxlar ǝriŋ

3000 yaoɣï boynï yǝnqǝr hǝzinǝ urur
tilǝk arzu ni'mǝt ulaxu kǝlür

C172
3001 bu barqa asïoɣ sanï boldï tǝgim
asïoɣ kïloɣuqïoɣ ǝdgü tutoɣu bǝgim

3002 nǝgü tǝr ǝxitgil bu sartlar baxï
ǝz asoɣïn tilǝp dunya kǝzgǝn kixi

3003 asïoɣlïoɣ kul ǝrsǝ ooɣulda yakïn
asïoɣsiz ooɣulnï yaoɣï bil sakïn

3004 kamuoɣ tǝprǝnigli asïoɣka yorïr
asïoɣ bolmasa avqï ǝvdǝ karïr

3005 ǝr at boldï bǝglǝr kanatï yügi
kanatsïz kux uqmaz ay bǝglǝr bǝgi

3006 ǝr at birlǝ bǝglǝr küqin bǝlgürǝr
ǝr at birlǝ bǝglǝr tügünlǝr yǝrǝr

3007 yumïtsa kayu bǝgkǝ ǝrsig ǝrǝn
azunka bu bǝg boldï şahïb kïran

3008 kayu bǝgdǝ ǝrdǝm yumïtsa tükǝl
anar yïoɣlur arzu nǝ kolsa tükǝl

B222
3009 azunqïka ǝrdǝm kǝrǝk miŋ tümǝn
bu ǝrdǝm bilǝ yǝr azunqï jǝhan

3010 uquz tutma ǝrdǝmni ǝgrǝn ooɣul
bu ǝrdǝm yorïkï ǝrüŋ kux tǝg ol

3011 ərün ḳux ḳutï təg bu ərdəm ḳutï
yorï ḳux ataoḳïl sən ərdəm atï

3012 nəgü tər əxitgil ərün baxlïoḳ ər
azunuoḳ ḳarïtmïx uzun yaxlïoḳ ər

3013 bilik ərdəm əgrən aoḳïr tut anï
aoḳïr ḳïloḳay ahir ol ərdəm səni

3014 bilik bil uḳux uḳ yorïma yava
əḍi kəlsə əḍgü bərür ol küni

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3015 bu sözlər əxitti səvindi əlig
ayur ay uḳuxluoḳ uruoḳï silig

C175
3016 əḍi yaḳxï urdun kixilik ulï
bu ol qïn wəfalïoḳ kixilər yolï

3017 boḍun ərki boldï mənin bu əzüm
uzun boldï əlgim yorïḳ til sözüm

3018 küvənməz mən əmdi bu bəglik bulup
əz inqlik tiləp mə tiriglik bulup

3019 tiləkim bu ol kim mana kəlgüqi
bayusa mənindin bəḍüsə küqi

3020 bu bəglər səvinqi yarïnkï asïoḳ
du'a tap mana əḍgü atïn yanïoḳ

3021 bu barï həzinə bu altun kümüx
ər atḳa üləgükə tərdim əküx

3011 پەزىلەت بەختى ئاققۇش قۇتىدەك ئېرۇر،
پەزىلەتنى قۇش دەپ ئاتاشتۇر زورۇر.

3012 نەمە دەر، ئىشتىكىن، بىر ئاق باشلىق ئەر،
جاھاننى قېرىنتقان ئۆزۈن ياشلىق ئەر:

3013 بىلىم، پەزىل ئۇگەن، قىممەت بىل ئۇنى،
قىلۇر قىممەت ئاخىر پەزىلەت سېنى.

3014 بىلىم بىل، زىرەك بول، بىكار يۈرمىگىن،
بېرۇر ياخشىلىق ئۇ ساڭا بىر كۈنى.

ئىلىگنىڭ ئوگدۈلمىشكە جاۋابى

3015 بۇ سوزلەرنى ئاڭلاپ، سويۇندى ئۇ خان،
دىدى: ئەي ئەقىللىق، ئۇرۇغى پاك جان.

3016 تولا ياخشى قۇردۇڭ كىشىلىك ئۇلى،
بۇ ئۇل چىن ۋاپالىق كىشىلەر يولى.

3017 خەلق ئۈزرە ھاكىم بولدۇم مەن ئۇزۇم،
قولۇم بولدى ئۆزۈن، ئوتەر ئىل-سوزۇم.

3018 بۇ بەگ بولغۇنۇمغا گۇۋاھنامەسىمەن مەن،
بۇ تېپچىلىق ھاياتقا بېرىلمەسىمەن مەن.

3019 ئۆمىدىم شۇدۇركىم، ماڭا كەلگۈچى،
باي ئولسا مېنىڭلە، زورايسا كۈچى.

3020 بۇ بەگلەر خوشلۇغى تاڭنا نەپشىدۇر،
دۇنيا، ياخشى نامىم ماڭا بەس ئېرۇر.

3021 بۇ ئالتۇن-كۈنۈشنى ھەم بۇ غەزىنىنى،
قوشۇنغا بەرمەككە يىغدىم مەن ئۇنى.

3022 kixikə bərür mən tiləp ədgü at
du'a artsu atïm yoritsu bayat

3023 tiləkim bu ol kim mana tapoquqï
bayup kalsa məndə kədin kaloquqï

B223
3024 ezüm kəqsə barsa kalïr bu bodun
du'a birlə tapsa mana ol edün

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3025 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
yətürdi bu ixkə tükəl əg bilik

3026 əlügli kixikə nəgü bar adïn
məgər ədgü atï yorisa kədin

3027 bu dunya tiləsə üləgü kümüx
kalï 'ukbi kolsa bu ol həm yulux

3028 bu altun kümüxüg ülə ay əlig
kayu əl tiləsə yətilgəy əlig

3029 nəgü tər əxitgil bəgü bəg tili
bu bəglik ixinə ol urmïx ulï

C174
3030 üləgü nən ər tutoqu bəglər kalin
kaqan kolsa tutoqay yaoqïsï əlin

3031 həzinə nərək kəp ər at qok kərək
bəgi bay kərəksiz bodun tok kərək

3032 ər at bolsa bəglər əli əksüməz
ər at bolmasa bəg əlin kəq yəməz

3022 كىشىگە بېرۇرمەن تىلەپ ياخشى ئات،
دۇنيا ئارتسۇن، ئېتىمنى يايسۇن بايات.

3023 تىلەك شۇدۇر، ماڭا خىزمەت قىلغۇچى—
بېيىپ قالسا مەندىن كېيىن قالغۇچى.

3024 قالۇر خەلق، مەن ئاخىر كوچۇپ كېتەرمەن،
دۇنيا بىرلە ياد ئەتسە دەپ كۆتەرمەن.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىكىگە جاۋابى

3025 جاۋابەن ئوگدۇلمىش دىدى: ئەي ئېلىگ—
بۇ ئىشقا بېرىپتۇ تولۇق ئالۇ، بىلىك.

3026 ئولۇچى كىشىگە نىمە بار بولەك،
مەگەر ياخشى نامى بولسا قالغۇدەك؟

3027 بۇ دۇنيا تىلىسە تاراتقاي كۆمۈش،
ئۇ دۇنيا ئۈچۈن ھەم شۇدۇر قۇتۇلۇش.

3028 ئۇلەشتۇر بۇ ئالغۇن-كۆمۈشنى ئېلىگ،
دىسە قايسى ئەلگە يېتىشكەي ئىلىگ.

3029 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئاقىل بەگ تىلى،
ئۇنىڭلە قۇرۇلمىش بۇ بەگلىك ئۇلى:

3030 كېرەك بەككە كوپ ئەر ۋە ھەم مال بېرىش،
بۇ بەككە مۈيەسسەر بولۇر ياۋ ئېلىش.

3031 غەزىنە نە لازىم، قوشۇن كوپ كېرەك،
باي ئولمىسمۇ بەگ، خەلقى توق كېرەك.

3032 قوشۇن بولسا بەككە ئەل-يۇرت كەم ئەمەس،
قوشۇنسىز بەگ ئۇزاق ھاكىم بولالماس.

3033 ər at bolsa bəgdin səvinqlig yaruk
qayu əl tiləsə bulur bəg anuk

3034 akī bolsa əlgi azun bəgləri
ikigü azunnun bu buldī təri

3035 nəgü tər əxitgil biliklig tilin
saranlīk bilə bəg yəyüməz əlin

3036 iki nən karīxtï yakīxmaz kaqar
saranka yaoqumaz akīoq bərk kuqar

B224
3037 sarandīn kaqar barqa ərdəmlig ər
akīka yumītur tilək arzu yər

3038 saranlīk bilə boldī bəglik yaoqī
saranka kopar təgmə yərdə qooqī

3039 adīn iki nən ol bu əl tutrukī
birisi sav altun kīlīq bir takī

3040 akīlīk bilə bəkləgü ol əlig
akīlīk bilə bəg bədür ay əlig

3041 kür alp ər kətürsə yaxīn təg təmür
azīoqlīoq ərənlərdə təxlür tamur

3042 sav altun bilə bərtsə bəglər əlig
kīlīqsīz tili birlə əvrər əlig

3043 bu iki bilə ətgü ux bu əlig
bu iki bilə ər bədür ay əlig

3044 sav altun yazar ol tügülmix kixig
sav altun ətər ol buzulmīx ixig

3033 قوشۇن ئوز بېگىدىن خوش بولسا ئەگەر،
تىلەگەن ئەلنى بەگ قولغا كىرگۈزەر.

3034 جاھان بەگلىرى بولسا ئوچۇق قول—سېخى،
بولۇر ئىككى دۇنيادا تورده تېخى.

3035 نىمە دەر ئىشتىكىن، بىلىملىك سوزىن،
بېخىللىق بىلە بەگ سورالماس ئېلىن:

3036 ئىككى نەرسە زىنت، بىر—بىرىدىن قاچار،
بېخىلغا باقماس ئەر، سېخىنىڭ قۇچار.

3037 بېخىلدىن قاچارلەر پەزىلەتلىك ئەر،
سېخىگە بولۇپ جەم، تىلەككە يېتەر.

3038 بېخىللىق بۇ بەگلىككە دۇشمەن ئېرۇر،
بېخىللەرگە ھەر جايدا ئىسيان قوپۇر.

3039 ئىككى نەرسە دولەت تۇتۇش يولىدۇر،
بىرىدۇر ساپ ئالتۇن، بىرى تىغ ئېرۇر.

3040 بۇ بەگلىك سېخىلىق بىلە ساقلىنۇر،
ئەي ئېلىگ، سېخىلىقلە بەگ چوڭ بولۇر.

3041 باتۇر ئەر كوتەرسە چېقىندەك تومۇر،
غەيۇر جەڭچىلەردە ئۇزۇلۇر تومۇر.

3042 ساپ ئالتۇن بىلەن بەگ سۇنسا قولىنى،
قىلىچسىز، سوزىلە سورار ئېلىنى.

3043 بۇ ئىككى بىلەن ئەل تۇزىلۇر ھامان،
بۇ ئىككى بىلەن ئەر چوڭىيۇر، ئەي خان.

3044 تۇرۇلگەن قاۋاقنى ساپ ئالتۇن ئاچار،
ئەگەر ئىش بۇزۇلسا ساپ ئالتۇن تۇزەر.

C175

3045 ḳïlïḳ ḳayda ərsə kümüx anḍa ol
kümüx ḳayda ərsə ḳïlïḳ tuttï yol

3046 aya bəg kümüx saq tirilsü kəḍ ər
kümüx yïoɣsa saqlur ḳïlïqlïoɣ ḳur ər

3047 ḳïlïqlïoɣ kür ər kər kümüxkə tutuoɣ
yumïtmïx sav altun ḳïlïqḳa yuluoɣ

3048 saran bəg tərər nəŋ həzinə urur
akï bəg ḳïlïḳ birlə artlap alur

3049 bu yaŋlïoɣ turur bu azun əndisi
saranḳa səküxi akï əgdisi

* * *

3050 səzin kəsti əgdülmix əpti yərig
əligkə du'a ḳïldï əgdi birig

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3051 bu səzlər əxitti səvindi əlig
du'a ḳïldï rəbḳa kətürdi əlig

B225

3052 ayur ay baoɣïrsaḳ ïnanoɣu iḍim
katïoɣlïḳ yərində sïoɣïnoɣu iḍim

3053 səniŋdə aḍïn yoḳ yələkim maŋa
küvənqïm sən ək sən umïnqïm saŋa

3054 ḳayu əḍgü ḳaldï maŋa ḳïlmadïŋ
nəgü arzu ḳaldï maŋa bərmədiŋ

3055 nətəg tapnuoqay mən bu ol qīn sözüm
aya mənü munsuz bu munluoq özüm

3056 sənindin qolur mən basut küq bilə
kəni yol özə tut məni sən yelə

3057 qamuoq ədgülüktə taqī artuqī
bu ögdülmix ol əmdi kənlüm toqī

3058 munī bərdin əmdi mana sən 'əta
qīlur mən munīn xükri yüz min qata

3059 ət öz jan yuluoqlar mənin iximə
du'a arturur bu kəqər yaxīma

C176
3060 mana küq bər əmdi ətəyin həqīn
səvinsü mana bolsu kənli yaqīn

* * *

3061 yana aydī əlig ay ögdülmixə
uquxluoq biliklig sənī ögmixə

3062 uquxluoq tiləsə uqux sən tükəl
biliklig tiləsə bilik sən kəmal

3063 īnanqlīoq baoqīrsaq pütün sən silig
kənilik bilə sən kətürdün əlig

3064 tapīndīn aqīoqda axundī tapuoq
tapuoq qalmadī sən yətürdün qamuoq

3065 mənindin kərək əmdi ədgü yanut
sana həq ətəyin tiriglik anut

3066 nətəg kim səvindi səniŋdin kəŋül
bayat bərsü andaoɣ səviŋ ay ooɣul

* * *

B226
3067 səzüg kəsti əlig sərindi turu
yər əpti tapuoɣqïsï koptï ərü

3068 turup qïktï andïn səvinqlig bolup
atïn mindi kəldi əviŋə turup

3069 kïyïksïz kəqə taŋda kïldï tapuoɣ
yaradï tapuoɣ aqtï dəwlət kapuoɣ

3070 tirildi əgi həm koyuldï bilik
bolu bərdi əvrən uzadï əlig

3071 nəgü tər əxitgil kutï bəlgülüg
katï birlə əldə qavïkmïx külüg

3072 kimiŋ birlə dəwlət yaraxsa kəlip
baxïn kəkkə təgrür yokaru kïlïp

3073 kəlü bərsə dəwlət yumïtsa bu nəŋ
kixi kəŋli tirlür bolur kïzoɣu əŋ

C177
3074 muŋar mənzətü aydï kəkqin saŋa
bu səz yakxï tïŋla ay ərsig toŋa

3075 kimiŋ bolsa dəwlət uzadï əlig
kamuoɣ tətrüsi oŋ səzi əg bilik

3076 azun fəyləsufï nəŋi bolmasa
nəqə tïldam ərsə kixədi tilig

3066 نىچۇككىم سويۇندى سېنىڭدىن كوڭۈل،
خۇدا بەرسۇن ئانداغ سويۇنچ ئەي ئوغۇل.

* * *

3067 سوزىن كەستى خان، تۇردى خىيال سۈرە،
ئوپۇپ يەرنى خىزمەتچى قوپتى ئورە.

3068 يېنىپ چىقتى ئۇندىن سويۇنچلۇك بولۇپ،
مىنىپ ئېتىنى كەلدى ئويگە يۇرۇپ.

3069 ئېغىشماي كېچە-كۈندۈز قىلدى خىزمەت،
ياراپ ئىش، ئىشىك ئاچتى بەختۇ-دەۋلەت.

3070 ئېشىپ ئەقلى، ئىلمى چوڭقۇرلاپ هامان،
ئۇزاردى قولى، يار بولغاچقا زامان.

3071 ئىشتىكىن، نەدەر بەختى تولغان كىشى،
بەخت بىرلە ئەلدە ئاتانغان كىشى:

3072 بۇ دەۋلەت، ئۇ، كىملە ياراشسا كېلىپ،
بېشىن كوككە كوتەرۇر يۇقۇرى قىلىپ.

3073 كېلىۋەرسە دەۋلەت، يىغىلسا مېلى،
قىزارۇر ئوڭى هەم ئاچىلۇر دىلى.

3074 مۇڭا ئوخشىتىپ ئېيتتى بىر ئاقساقال،
ئەي باتۇر يىگىت سەن ياخشى ئاڭلىۋال:

3075 بۇ بەخت كىمدە بولسا ئۇزارۇر قولى،
بولۇر تەتۇرى ئوڭ، بىلىم، ئاقىل، تىلى.

3076 جاهان پەيلاسوپى بولمىسا مېلى،
نىچە بولسا سوزمەن، كىكەچتۇر تىلى.

3077 bu yaŋlïoq turur bu azun ənḍüsi
yayïoq dunya dəwlət qavïkar küsi

3078 yavuzka yüz ursa yüzi suvlanur
kiqigkə kəz aqsa bəḍüklük bulur

3079 təgir ərsə kimkə bu dəwlət kəlip
tüzər iq taxïnï bu barqa ətip

3080 ḳalï kəlsə kəldrür ḳamuoq arzular
azunda qavïkar atï bəlgürər

3081 ḳalï ḅarsa əltür bu kəldürmixin
yaoqïz yərkə ildrür kətürmix baxïn

B227
3082 aya əg kənüllüg uḳuxluoq oḍuoq
ayï səvmə dunya tokïoqay yoḍuoq

3083 nərək bu ḳaranḳu tünərig orun
süzüg mənü əlkə axunoqïl burun

3084 tünək ol bu dunya kətürgil kənül
əḍiz ordu əl ḳol sən amrul amul

3085 nəgü tər əxitgil ay kənli süzüg
ḳamuoq ix iqində ay kənli tüzüg

3086 ay ḥimmət iḍisi azun ḳol talu
talu ḳoldaqï ər ḳutï top tolu

3087 kəqər dunya ḳoḍoqïl tilə 'uḳbini
ḳoḍu bərməsə dunya ḳoḍoqay səni

3088 jəfaqï bu dunya jəfa ḳïl anar
jəfa ḳïlsa ətrü yaraxur saŋar

3077 جاهان قانۇنىكىم شۇ ياڭلىغ تۇرۇر،
ۋاپاسىز جاهان، دەۋلەت ئاتى شۇدۇر.

3078 يامانغا يۇزلەنسە، ئۇ يۇزلۇك بولۇر،
كىچىككە كوز ئاچسا بۇيۇكلۇك تاپۇر.

3079 بۇ دەۋلەت كىلىپ كىمگە قونسا ئەگەر،
بىزەپ ئىچ-تېشىن هەر ئىشنى تۇزەر.

3080 ئۇ كەلسە جىمكى تىلەكلەر كېلۇر،
ئاتانىپ جاهاندا ئاتى يېيىلۇر.

3081 ئۇ كەتسە، جىمكى بەرگىنىن ئالۇر،
قارا يەرگە ئۇستۇن بېشىڭنى تىقۇر.

3082 ئەي ئاقىل، كوڭۇللۇك، ئويغاق، ئاڭلىق ئەر،
بۇ دۇنيانى سويمە، بالاسى تېگەر.

3083 نە لازىم قاراڭغۇ بۇ زۇلمەت ئورۇن،
يورۇق مەڭگۇ يۇرتقا هازىرلان بۇرۇن.

3084 بۇ دۇنيا بىر زىندان، كوڭۇل قويما هىچ،
ئىگىز ئوردا، يۇرت تاپ، سەن بولغىن تىنچ.

3085 نىمە دەر ئىشتىكىن ئۇ كوڭلى سۇزۇك،
پۇتۇن ئىش ئىچىدە ئۇ كوڭلى تۇزۇك:

3086 ئەي هىممەت ئىگەسى ئىستە ئۇز جاهان،
گۇزەللىك ئىستەڭچى بەختلىك هامان.

3087 تىلە ئاخىرەتنى قوي بۇ پانىنى،[151]
ئەگەر قويمىساڭ سەن، ئۇ قويغاي سېنى.

3088 بۇ دۇنيا جاپاكار، جاپا قىل ئاڭا،
جاپا قانچە قىلساڭ باقار ئۇ ساڭا.

3089 ئايا يولدىن ئازغان، بەشى ئايىنىغان،
ئۇنى سويمە، ئاستى پاتقاقلىق يامان.

3090 پاتقاقتا كىرگەنچە، تۇڭگە پاتار،
چىقالماس ئۇنىڭدىن، نە خوشلۇق تاپار؟

3091 ئوزۇڭنى تارت ئاددىن ــ پاتقاقتىن قۇتۇل،
ئىبادەت بىرلە قۇللۇق قىلغۇچى بول.

3092 يەنە توۋبە بىرلە ھەققە يونەلت يۈز،
تىلىگىنى بۇرا سەن، تۇگەپ قالدى سوز.

* * *

3093 تۇزەپ كوڭلىن ئىلىگ شۇنىڭدىن بۇيان،
يۇرۇتتى ئەلگە ياخشى قانۇن ھامان.

3094 خەلق تاپتى راھەت، ئورۇق سەمرىدى،
بېيىپ دوستى، دۇشمەن كۇچى كەملىدى.

3095 سويۇنچ ھەم قۇۋانچ ئىچرە ئوتتى كۇنى،
جاھانغا يېيىلدى ئىبتى ھەم ئۇنى.

3096 ياشادى ئۇ بىر چاغ شۇ خىلدا يۇرۇپ،
قوزا ـ توقلى بىرلە بورى تەڭ بولۇپ.

ئىلىگنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3097 قىچقارتىپ ئوگدۇلمىشنى ئىلىگ بىر كۇنى،
سورادى كەچۇرمىش كۇنۇ ـ ئىشىنى.

3098 nəgü təg kəqər kün ay ɵgdülmix ay
qïoqaymu təlim boldï ɵldə ya bay

3099 ɵl iqrə nəgü bar yaraoqsïz yavuz
boḍun ḥali aqoqïl maṇa ɵrtmə sɵz

3100 boḍun tillərində nəgü sɵz yorïr
sɵküxmü təlimrək ya ɵgdi kəlir

3101 münümmü ɵküxrək azu ɵrdəmim
ayu bɵr maṇa sən kïlayïn ɵmim

ɵGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3102 yanut bɵrdi ɵgdülmix aydï ɵlig
tilək kəldi tuttï təgürdi ɵlig

3103 ɵlig dəwlətində ɵtildi azun
saḳïnq kïsoqa boldï sɵvinqlər uzun

C179
3104 bayudï boḍun inqkə təgdi yatur
ulux kənd bəzəndi kɵṇül yəlkütür

3105 ɵrɵz birlə ɵrtər boḍun künləri
sɵvinqin kəqər kɵr pütün tünləri

3106 tilin sɵzlədi barqa ɵḍgü ŝəna
du'a birlə tïnmaz tïnïoqlï tïna

3107 tɵrü suv təg ol küq kɵr ot təg yoḍuoq
süzüg suv aḳïttïṇ uḍïttï otuoq

3098 نەچۈكرەك كېچەر ئەي ئوگدۈلمش كۈن-ئاي،
بۇ يۈرتتا پەقەر كوپمۇ ۋە ياكى باي؟

3099 ئەل ئىچرە يامانلىق، يارامسز نە بار؟
خەلق ھالىنى ئېيت، يوشۇرما زىنھار!

3100 خەلقنىڭ تىلىدە نىمە سوز يۈرۈر،
سوكۈش كوپمۇ ياكى ماختاش كوپ ئېيرۈر؟

3101 قۇسۇرۇم تولامۇ، يا پەزلىم مېنىڭ،
دىگىن چارەسىنى، قىلايمەن ئۇنىڭ.

ئوگدۈلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3102 جاۋابەن ئوگدۈلمش دىدىكى: ئەي خان،
تىلەككە ئېرىشتى ئەل-يۇرت بۇ زامان.

3103 ئېلىڭ سايىسىدا تۇزەلدى ئاجۇن،
غەم-ئەندىش قىسقاردى، خوشاللىق ئۇزۇن.

3104 بېيىپ ئەل، ئاسايىش بىلە تېچ ياتۇر،
شەھەر-كەنت بەزمەندى كوڭۈل شاتلىنۇر.

3105 ھوزۇردا ئوتەر بۇ خەلق كۈنلىرى،
سويۇنچتە كېچەر، كور، پۇتۇن تۈنلىرى.

3106 جىمكى تىلى بار ئوقۇيدۇ سانا،
تىنارلىق ئالار تىن دۇئاله ساڭا.

3107 قانۇن—سۇ كەبىدۇر، زۇلۇم—ئوت، بەلا،
ئېقىنتىڭ سۇزۇك سۇ، ئوچتى ئوت يانا.

3108 ھەق قانۇن يۇرگۈزدۇڭ، تۇزەلدى جاھان،
زۇلۇم كورمەس ئەلدە ھېچكىم بۇ زامان.

3109 ئېلىگ، ئۇچ ئىش بىلەن زۇلۇم تۇغۇلار:
بىرى، بەگ ئاپىل ئولسا ئاپەت ياغار.

3110 ئىككىنچى، بوش ئولسا ئەلنى باشلار ئەر،
ئۈچىنچى، ئاچكوزلۇك، خەلق باغرىن يەر.

3111 سېنىڭدە يوق ئولغاچ بۇنىڭ ھېچبىرى،
تېگۈر نەدىن ئەلگە زورلۇق ئەرلىرى.

3112 ئەي ئادىل، ئېرىنغ-پاك، مۇلايىم بېگىم،
ساڭا ھەق بەردى ئاڭ، پەزىلەت بىلىم.

3113 سەن تەۋپىق تېپىپ بۇ ياخشىلىق ئۈچۈن،
ئەل قارنى تويۇپ، بولدى ئېگنى پۈتۈن.

3114 شۈكۈر قىل خۇداغا، تېۋىن ھەم سويۈن،
ھوزۇر قىل بىر ئاز سەن، راھەتتە ئاۋۇن.

3115 نېچۈك ئەيپ-خاتالىق كورۈلسە سىرتتا،
مانا مەن خىزمەتچى قۇلۇڭ بار شۇندا.

* * *

3116 شۈكۈر قىلدى ئېلىگ تولا سويۈنۈپ،
خۇداغا سانا ئېيتتى قول كوتۇرۈپ.

3117 دىدى: ئەي رەھىملىك، ئۇلۇغ بىر ئىگەم،
بۇ ئاجىز قۇلۇڭنى قىلىپ مۇھتەرەم،

3118 نەسىپ قىلدىڭ ماڭا پۈتۈن ئەزگۈلۈك،
بۇنىڭ شۈكرى بويىنۇم ئۇزە بولدى يۈك.

C180

3119 bu xükruoŋ ḳaqan ḳïloŋa ɵzüm yətə
munïŋ xükri məndin saŋa sən ɵtə

ƏLIG SUALI ɵGDÜLMIXKƏ

3120 yana aydï ə̧lig ay ɵgdülmixim
bayat fə̧zlï ərdi sə̧ni bulmïxïm

B230

3121 səbəb sən sən əmdi ḳamuoŋ ə̧dgükə
küqüg tï̧doŋuḳa həm tərü bə̧rgükə

3122 bayat bə̧rdi əmdi ḳamuoŋ ə̧dgülük
sə̧ni bə̧rdi artuḳ aḍïn on ülük

3123 nəqə bəg ḳatïoŋlansa yalŋuz ɵzün
bolu bə̧rməsə ḳul ə̧tüməz uzun

3124 bəg iqtin bolur kərgü taxtïn kəzi
baoŋïrsaḳ ḳulï ol kəzi həm sɵzi

3125 kəzüm sən tilim sən ə̧lim sən maŋa
anïn ə̧dgü boldï atïm ay toŋa

3126 nəgü tə̧r əxit əmdi haḳan tili
azun bəxlamïx pütrü basmïx ə̧li

3127 baoŋïrsaḳ ḳuluoŋ bolsa bəglər tilə̧p
anï tutoŋu altun kümüxkə ḳalap

3128 kəni qïn kixi bulsa bəglər pütün
ɵzi inqkə təgdi tirildi ḳutun

3129 tapuoŋqï talusï baoŋïrsaḳ bolur
baoŋïrsaḳ tapuoŋqïoŋ tilə̧p kim bulur

3119 قاچانمۇ ئوتەرمەن بۇ شۇكرىڭ سېنىڭ،
مېنىڭ شۇكرىمنى سەن ئوتەرسەن ئوزۇڭ.

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3120 يەنە ئېيتتى ئېلىگ: ئەي ئوگدۇلمىشىم،
خۇدا پەزلى ئەردى سېنى تاپمىشىم.

3121 سەۋەپ بولدۇڭ پۈتۈن بۇ ياخشىلىققا،
زۇلۇمنى توگەتىپ، قانۇن قۇرۇشقا.

3122 خۇدا بەردى كوپ ياخشىلىقلار مانا،
سېنى بەردى ئون ھەسسە ئارتۇق يانا.

3123 ھەرقانچە تىرىشسۇن بەگ يالغۇز، بىراق،
قۇل ياردەم بەرمىسە، ياشالماس ئۇزاق.

3124 بەگ ئىچىنى كۆزەتۈر، سىرتىنكى كوزى—
كويۇمچان قۇلىدۇر، كوزى ھەم سوزى.

3125 كوزۇم سەن، تىلىم سەن، قولۇم سەن ماڭا،
ئېتىم ياخشى بولدى، ئەي باتۇر شۇڭا.

3126 ئىشىتكىن، نىمە دەيدۇ ئەمدى خاقان،
ئېلىپ ئەل قولىغا، جاھان سورىغان:

3127 بېگى تاپسا سادىق قۇلىنى تىلەپ،
ئۇنى تۇتسۇن ئالتۇن-كۈمۈشكە كومەپ.

3128 ئىشەنچلىك، دۇرۇس، چىن كىشى تاپسا خان،
ھوزۇر-بەخت ئىچىدە ياشار ئۇ ھامان.

3129 خىل ئولسا خىزمەتچى كويۇمچان بولۇر،
كويۇمچان خىزمەتچى كىشىن كىم تاپۇر؟

3130 baoqïrsak yok ərsə azunda talu
kixilik kaqan turoqay ərdi tolu

3131 əsirkər mən əmdi ay əgdülmixə
bir ək sən atanḍïn mana kalmïxa

3132 takï bir bar ərsə səni təg aḍïn
uḍa bərgəy ərḍi kər əndün kəḍin

3133 bir ək sən mana kər ay kïlkï kəni
səni əz yitürsə aḍïn bir kanï

C181
3134 bu yalnuzlukunka əzüm əymənür
takï bir əx ərsə sana ay unur

3135 sana təgməgəy ərdi əmgək əküx
mana ma du'a təggəy ərdi ülüx

B231
3136 tilə barmu kərgil kadaxlar ara
sana uḍoqu təg bir ayïtoqïl kərə

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3137 yanut bərdi əgdülmix aydï əlig
əsən bolsu ixkə yətil gəy əlig

3138 ərəzlənsü əlig tuqï inqrünü
tilək arzu kəlsü əzi tïnqrunu

3139 mənin əmgərimkə əlig altunï
aoqïr kïlmasu kənli tutsu kəni

3140 mana təgsə əmgək ərəz mə təgïr
ərəz birlə əmgək yanaxu yorïr

3130 جاهاندا يوق ئەرسە بۇ خىل كويۇمچان،
كامالغا ئېرىشكەي كىشىلىك قاچان؟

3131 ئوگدۇلمش، مەن ئەمدى تەئەسسۇپتە مەن،
قېلىپ سەن ئاتاڭدىن ماڭا بىرلا سەن.

3132 يەنە بولسا ئەردى سېنىڭدىن بىرى،
بۇ يولدىن ماڭاردى كېيىن-ئىلگىرى.

3133 ئەي خۇلقى ئۇز، ئاران تاپقانتىم سېنى،
يۇتۇرسەم سېنى مەن ئوزگىسى قېنى؟

3134 مېنى ئەنسىرەتتى بۇ يالغۇزلىغىڭ،
يەنە بولسا كاشكى، بولەك ھەمرىيىڭ.

3135 تولا بولماس ئەردى جاپالىق ساڭا،
دۇئادىن تېگۈردى ئۇلۇش ھەم ماڭا.

3136 كور، بارمۇ، سەن ئىستە قېرىنداش ئارا،
يولۇڭدىن ماڭارلىق مۇناسىپ ساڭا؟

ئوگدۇلمشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3137 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئىلىگ،
ئىسەن بولسا يەتكەي بۇ ئىشقا ئىلىگ.

3138 ھەمشە يار ئولسۇن ھوزۇر ئېلىككە،
ئاسايىش ئىچىدە يېتىپ تىلەككە.

3139 مېنىڭ ئەمگىگىمنى خان ئالغىرى—
قەدىرلىمسۇن، بولسۇن تىنچ دىلغىرى.

3140 ماڭا يەتسە زەخمەت، ھوزۇرمۇ تېگۈر،
ھوزۇر بىرلە زەخمەتكى، يانداش يۇرۇر.

3141 kalī ǝl ixinǝ tusuloqu kixi
tilǝr ǝrsǝ ǝlig boḍun ǝl baxī

3142 nǝgü tǝr ǝxitgil ay ǝlqi bǝgü
bǝgülǝp kilur ǝlqi kündǝ ǝgü

3143 ǝküx bolsa ǝlkǝ basutqī tilǝ
ǝl ǝtlür bǝḍük bǝg yatīp yǝr külǝ

3144 tǝlim bolsa ǝldǝ tusulur tǝtik
bǝgig inqkǝ tǝgrür kilur bu ǝtik

3145 yoḳ ǝrmǝs ḳadaxlar ara bar mǝniṇ
bu yaṇlīoḳ kixi bilki artuḳ anīṇ

3146 ḳamuoḳ ǝrdǝmi bar saḳinuḳ oḍuoḳ
ḳayu ixkǝ tǝgsǝ boḍur tü boḍuoḳ

3147 kilīnqī kǝni atī oḍoqurmix ol
ḳamuoḳ ǝḍgülükkǝ ǝlig urmix ol

3148 wǝlikin ǝvürdi bu dunyada yüz
turup taoḳa kirdi kǝṇül kīldi tüz

B232 C182
3149 bayat tapoqī birlǝ ǝzin ǝmgǝtür
tapuoḳ birlǝ yazuḳ igin ǝmlǝtür

3150 mǝniṇdǝ yüz üstǝṇ anīṇ ǝrdǝmi
boḍunda talusī kixi kǝḍrümi

3151 mǝṇi birlǝ bolsa mǝniṇ ol ḳadax
ḳamuoḳ ixkǝ boloḳay anīṇ bilki bax

3152 ǝlig altunī tīnoḳa kǝṇli pütüp
sǝvinqin tirilgǝy azunuoḳ tutup

3141 تىلەسە ئېلىنگ بىر ياراملىق كىشى،
كىشىكىم، ئەل ئىچرە خەلقىنگ بېشى.

3142 نىمە دەر، ئىشتىكىن، بىر دانا كىشى،
كۆنىدە ئەقىل-ئاڭ بېرىشتۇر ئىشى:

3143 ياردەمچى كوپ ئولسا، تىلە كوپ دىمەي،
بۇيۇك بەگ تۇزەپ ئەل، ياتار غەم يىمەي.

3144 ياراملىق تىتىكلەر كوپ ئولسا ئەلدە،
تاپۇر بەگ ئاسايىش ئىشلار ئەمەلدە.

3145 يوق ئەرمەس قېرىنداش ئارا مۇنداق ئەر،
ئىلىمدە مېنىڭدىن ئوشۇقتۇر مەگەر.

3146 ئوزى تەقۋا ۋە ئويغاق، خىسلىتى كوپ،
نېچۈك ئىشنى قىلسا، گۈل كەلتۈرەر خوپ.

3147 ئودغۇرمىش ئېتىدۇر، دۇرۇستۇر خۇيى،
پۈتۈن ياخشىلىققا بېرىلمىش قولى.

3148 ۋە لېكىن ئورۇپ ئۇ بۇ دۇنيادىن يۈز،
چىقىپ ئالدى تاققا، كوكۈل قىلدى توز[152].

3149 ئىبادەت بىلەن ئۇ ئوزىن ئەمگىتۇر،
تائەتتە گۇنا-كېسلىن ئەملىتۇر.

3150 ئۇنىڭ پەزلى مەندىن يۇز ھەسسە ئوشۇق،
كىشىلەر خىلىدۇر، كويا مىسلى يوق.

3151 مېنىڭلە بىر ئولسا ئاشۇ قېرىنداش،
پۈتۈن ئىشقا ئىلمى بولار ئىدى باش.

3152 خان ھەزرەتلىرى كوڭلى تىنغاي پۈتۈپ،
سويۇنچتە ياشاغاي جاھاننى تۈتۈپ.

ƏLIG SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

3153 ƏLig aydï arzum tilƏkim bu ol
anï bulsa Ətrü tayanoqay kƏnül

3154 nƏgü tƏg kïlur sƏn bu ixkƏ ƏtIk
manƏ yakru bƏr sƏn anï ay tƏtik

3155 nƏgü tƏg okïlïm anï ay bƏrü
kimi ïdsa boloqay okïtqï naru

3156 bitikmü kƏrƏk ya sƏz ïdsa tilin
yaraoqï nƏgü tƏg sƏn andaq kïlïn

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

3157 yanut bƏrdi Əgdülmix aydï bu sƏz
ayïtmïxka ƏLig jƏwab kïldï Əz

3158 kadaxïm barïnï Ətündi Əzüm
kƏlirmü ya kƏlmƏz aqïlmaz sƏzüm

3159 kalï kƏlsƏ Ədgü aoqïrladï sƏz
apan kƏlmƏsƏ boloqa yarlïoq uquz

3160 sïrïloqaymu ƏrkI ƏLig altunï
ilƏngƏymü ƏrkI manƏ ol kƏni

ئېلىگىنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3153 ئېلىگ ئېيتتى: ئارزۇ-تىلەك ئىدى شول،
ئۇنى تاپسام ئەردى تايانسا كوڭۈل.

3154 نە چارە قىلۇرسەن، بۇ ئىشقا دىگىل،
ئۇنى ئەپكېلىشكە چوقۇم، ئەي دېدىل.

3155 ئۇ زاتنىڭ نىمە يول بىلەن چاقىراي،
بۇ دەۋەتكە كىمنى ئاڭا ماڭدۇراي؟

3156 سوز ئېيتماق كېرەكمۇ، يا نامە يازماق؟
ئۇناسىپ قايسىسى، سەن ئىشلە شۇنداق.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3157 ئوگدۇلمىش جاۋابى بۇدۇركى سوزى:
ئېلىگ ئېيتتى سوئالغا جاۋاپنى ئوزى.

3158 قېرىندىاش بارلىغىن مەن ئېيتتىم ئوزۇم،
كېلەرمۇ يا كەلمەس، بۇڭا يوق سوزۇم.

3159 ئەگەر كەلسە ياخشى، بېرىپ ئېتىۋار،
ئەگەر كەلمىسە، يارلىق ئولغاي ئۇ خار.

3160 قالارئۇ چېكىپ خان جاناپ رەنجىنى،
ئەيىپلەپ قويارمۇ، ئۇ ئوز ئەر مېنى؟

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3161 ə̧lig aydï mən səz ayïttïm sana
sən əz bilmixiŋ səzni aydïŋ mana

B233
3162 okï kəlsə kəlgəy kalï kəlməsə
nəgükə iləngü səzüm tutmasa

3163 sən əgdüŋ anïŋ türlüg ərdəmlərin
ol ərdəm üqün mən tilər mən ərin

3164 biliklig ukuxluoɣ tədükünŋ üqün
anï arzuladïm həwaka əqün

C183
3165 biliklig ukuxluoɣ kixi ol kixi
anïŋda naru barqa yïlkï tuxï

3166 biliklig ukuxluoɣ bilir bilsə ix
biliklig ukuxluoɣ kïlur kïlsa ix

3167 munar mənzər əmdi bu səz bəlgülüg
əxitgil munï sən ay ərsig külüg

3168 bilik birlə yazlur kamuoɣ tərs tügün
bilik bil ukux uk tirilgil əgün

3169 bilik ixkə tutoɣïl takï til kəni
takï əgrənü tur usanma bu kün

3170 mana yalnuz ərməz anïndïn asïoɣ
sana ma kadaxtïn asïoɣ həm tatïoɣ

3171 kadaxlïoɣ bolur sən kərək bu kadax
kadax bolmasa tutoɣu ərkə adax

3172 ḫḍi yaḳxï aymïx kər ḫlqi baxï
ḳamuoɣda küqi bək ḳadaxlïoɣ kixi

3173 ḳadaxlïoɣ kixi küsi qavï bəḍük
adaxlïoɣ kixi atï savï bəḍük

3174 ḳadaxïɳ yoḳ ərsə yorï tut adax
adax əḍgü bolsa bu boldï ḳadax

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ ƏLIGKƏ

B234
3175 yanut bərdi əgdülmix ḫlig ḳutï
anï qïn tiləsə ətəyïn otï

3176 ḫlig yarlïḳasa barayïn əzüm
oḳïyïn anï mən aqayïn səzüm

3177 tilin səzləyin mən tükəl türlügün
bilikdin uḳuxtïn səz əḍrüp əgün

3178 ḫlig mə bitisü əz əlgin bitik
oḳïsu ḫlig yarlïoɣïn ol tətik

C184
3179 maɳa pütsü məndin təyü bilməsü
yəmə yarlïoɣ əxtip kətə turmasu

3180 nəqə mə əzüm səzləsə səz tilin
ḫlig yarlïoɣï bu bitik səz aḍïn

3181 nəgü tər əxitgil ay əṣlï aoɣï
ḳara kənɳlin avlar bəgi yarlïoɣï

3182 takï yaḳxï aymïx biliklig əzi
tügülmix kənülni yazar bəg səzi

3172 تولا ياخشى دەپتۇ بۇ ئەللەر بەشى،
بولۇر ھەممىدىن زور قاياشلىق كىشى:

3173 قاياشلىق كىشىنىڭ شان-شوھرىتى چوڭ،
ئاداشلىق كىشىنىڭ سوزى، ئېتى چوڭ.

3174 قاياشنىڭ يوق ئولسا، بەرىپ تۇت ئاداش،
ئاداش ياخشى بولسا، بولۇر ئۇ قاياش.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئېلىككە جاۋابى

3175 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئەي خان،
قىلاي چارەسىن چىن ئىستىسەڭ بۇنان.

3176 ئېلىڭ قىلسا يارلىق بارايمەن ئوزۇم،
ئۇنى دەۋەت بىلەن ئاچايىن سوزۇم.

3177 تىلىم بىرلە تۇرلۇك-تۇمەن سوز قىلاي،
بىلىملە ئەقىلنى مەن ئىشقا سالاي.

3178 ئېلىڭ ئوز قوللىلە ھەم نامە يازسۇن،
ئېلىڭ يارلىغىنى ئۇ زات ئوقسۇن.

3179 ئىشەنسۇن ماڭا ھەم مەندىن كورمىسۇن،
يەنە يارلىق ئاڭلاپ، كېتىپ قالمىسۇن.

3180 ئوزەمغۇ قىلۇرمەن سوزۇم ھەر نېچە،
ئېلىڭ يارلىغى-خەت بولۇر ئوزگىچە.

3181 نىمە دەر ئىشتىكىن، تىڭگى پاك ئاغى[183]:
ئاۋام كوڭلىن ئاۋلار بەگى يارلىغى.

3182 ئەجەپ ياخشى دەپتۇ بىلىملىك ئوزى:
چىگىلگەن كوڭۇلنى ئاچار بەگ سوزى.

3183 isig sözləsə ḳulḳa bəglər tilin
unïtmaz anï ḳul tirilsə yïlïn

3184 ḳalï bəg tili yumxaḳ ərsə süqig
anï səvdi boḍnï uluoɣ tut kiqig

ƏLIG JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3185 ələg aydï əmdi bu ərsə yaraoɣ
bitiyin bitikim anar bolsu aoɣ

3186 sana baroɣu ərsə ətingil ətik
munu mən özümdin bitiyin bitik

ئۇنۇتۇلغۇچى باپ
كۆڭۈلدىكى ئېلىنمىغان ئوغۇرمۇشقا خەت يېزىپ
ئۇيۇتكەنلىكى بايان

3187 دۇۋەت ـ قەغەز ئېلىپ پۈتىدى بىتىك،
بىتىك بىرلە ئەتتى ئىشىگە ئىتىك.

3188 خۇدا ئاتى بىرلە سوزىن باشلىدى،
ياراتقان، ئۇستۇرگەن، كوچۇرگەن دىدى.

3189 دىدى: مەن پۈتىدىم خۇدايىم ئېيتى،
بۇ ئات ھەممە دەرتىنىڭ داۋاسى ـ ئوتى[184].

3190 تولا كوپ، مىڭ ئارتۇق مەدھىيە ـ سانا ـ
ئوقۇرمەن خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا.

3191 ياراتتى ئۇ خالاپ جىمى جانى بار،
بېرىپ رىزق، ئۇلارنى ھەم تىرىك قىلار.

3192 ئۇ قادىر ھەق ـ ئادىل قانۇن ئۇزگۇچى،
ياراتقان پۈتۈن خەلقە يەتكەي كۆچى.

3193 yaxïl kək yarattï yaruttï kün ay
kara tün yaruk kün sakïxlïoq yïl ay

3194 tərütti bu əvrən tuqï əvrülür
bayat ḫukmi təkdir bilə təzginür

3195 tərütməzdə axnu yoritti kəẓa
kəẓaka tapï bol boyun əg uḍa

C185
3196 nəgü kolsa kïldï nə kolsa kïlur
nəgü aysa boldï nə aysa bolur

3197 ạligdin səlam kənül aytu bitik
bitidim əsənlik əzə ay tətik

3198 əsən barmu ərki ət əz inqlikin
nəgü təg yüḍər ərki əḍlək yükin

3199 əxittim sənin əḍgü kïlkïn yanïn
bu əḍtə yok ol təp sana tux tənin

3200 bayat kïlmïx əmdi sana əḍgülük
bilik bərmix ərdəm ukux og ülük

3201 bu yanlïoq kïlïnqïn əxitti əzüm
sẹni arzuladï ay kərklüg yüzüm

B236
3202 kadaxïnnï ïḍtïm bu əgḍülmixig
səzümni təgürgəy ukup bilmixig

3203 yakïn ka kadaxtïn yitürmix sən əz
ulux kənd boḍundïn əvürmix sən yüz

3204 turup taoqka kirmix əzün yalnuzun
tapuoq kïloquka bu tapuoq kəḍ uzun

3193 يېشىل كوك ياراتتى، يورۇتتى كۈن، ئاي،
قارا تۈن، يورۇق كۈن، ساناقلىق يىل، ئاي.

3194 ياراتتى پەلەكنى، تۈرماي چورگۈلۈر،
خۇدا ھوكمى تەقدىرىلە تەۋرىنۈر.

3195 ياراتماستىن ئاۋال يۇرۇتتى قازا،
قازاغا بويۇن ئەگ، ئاڭا بول رىزا.

3196 نىمەنى تىلەركەن، ئۇ قىلدى، قىلۇر،
نىمەنى دىسە ئۇ، ئۇ بولدى، بولۇر.

3197 ئېلىگدىن سالام، ھال سوراش بۇ بىتىك
پۈتۈدۇم، ئىسەنلىك تىلەي ئەي تىتىك.

3198 تېنىك ساق-سالامەت، ئىسەندۇرمىكىن،
نەچۈكرەك يۇدۇرسەن زامانە يۈكىن؟

3199 ئىشىتتىم سېنىڭ ئۈز خۇلق-ھەركىتىڭ،
يوق ئەرمىش بۇ كۈندە سېنىڭ تۇش-تېڭىڭ.

3200 خۇدا قىلمىش ئەمدى ساڭا ئەزگۈلۈك،
بېرىپتۇر پەزىلەت، ئەقىل-پەم، بىلىك.

3201 ئىشىتكەچ بۇ ياڭلىغ سۈپەتىڭ ئۈزۈم،
سېنى ئارزۇلاپ ئەي كۈزەل يۈزلۈگۈم.

3202 ئەۋەتتىم قاياشىڭ بۇ ئوگدۈلمىشىن،
سوزۇمنى دىسۈن ھەم ئۇقۇپ بىلگىنىن.

3203 يېقىن قەۋم-قېرىنداشتىن قېچىپ سەن ئۈزۈڭ،
يۇرۇپسەن يۇرت-ئەلدىن ئورۇپ سەن يۈزۈڭ.

3204 چىقىپ تاقىغا يالغۇز تاشەتكە ئۈزۈڭ،
ئىبادەت قىلىپسەن ئۇزۇندىن-ئۇزۇن.

3205 nəgü kīldī ərdi ḳadaxlar saŋa
nəlük yüz əvürdün aqa ay maŋa

3206 ḳalī təgdi ərsə saŋa küq basïnq
bərü kəl maŋa ay bu ḳaḍoqu sakīnq

3207 saŋa mən bərəyin tərü küq bilə
bu yərdə tirilgil səvinqin külə

3208 ḳadaxtïn ḳadaxḳa asïoqlar bolur
asïoq birlə yalŋuḳ tatïoqlar bulur

3209 barïxoqu kərək ḳa ḳadaxlar bilə
ḳatïloqu kərək əx adaxlar bilə

3210 ḳayuda yaraxīḳlïḳ ərsə yaḳïn
ol ixtə bolur asoqī kənlün baḳïn

3211 nəgü tər əxitgil bu xi'r ayoquqī
ikigü yaraxsa asïoq yər tuqī

C186
3212 yaoqïz yər yaxïl su yaraxtï bilə
ara miŋ qəqəklər yazïldï külə

3213 yaraxīḳ yorïsa ḳadax ya adax
olardïn bolur ḳa ḳadaxḳa bilə

3214 ḳalī bardïŋ ərsə tapuoq ḳïloqalī
tapuoq kəndtə ḳïloqïl bu ol din yolī

3215 ulux kəndtə ṭa'ət təlim bar īḍuḳ
ux ul yərdə yətrü kərü barsa yoḳ

3216 bilik əgrən axnu tapuoqḳa əküx
biliksiz tapuoq asoqī bolmaz ülüx

3205 نمه قىلغان ئەردى قېرىنداش ساڭا؟
نىمشقا يۈز ئوردۇڭ؟ ئېچىپ ئېيت ماڭا.

3206 زۇلۇم كورگەن ئەرسەڭ بىر زورلۇق يېتسپ،
بۇ قايغۇ-ئەلەمنى ماڭا ئېيت كېلىپ.

3207 ساڭا مەن ئادالەت بېرەي كۈچ بىلە،
بۇ يەردە ياشا سەن سويۈنچتە كۈلە.

3208 قاياشتىن-قاياشقا نەپ-پايدا تېگۈر،
بۇنىڭ بىرلە ئىنسان لەززەتلەر ئالۇر.

3209 بېرىشماق كېرەكتۇر قاياشلار بىلەن،
قېتىلماق كېرەكتۇر ئاداشلار بىلەن.

3210 قەيەردە يېقىنلىق، ئىناقلىق بولۇر،
نەزەرسال، شۇ ئىشتىن كوپ پايدا كېلۇر.

3211 نمه دەر ئىشتىكىن، شېر ئېيتقان ئەر،
ياراشسا ئىككى شەخس، هامان نەپ تېگەر:

3212 قوڭۇر يەر، يېشىل سۇ ياراشماق بىلە،
ئارا مىڭ چېچەكلەر ئېچىلدى كۈلە.

3213 ئاداش يا قاياشلار يۈرسە ياراشىپ،
ئۇلاردىن قېرىنداش ئاداشلار كېلە.

3214 ئەگەر بارغان ئولساڭ تائەت قىلغىلى،
تائەتنى قىل كەنتتە[155]، شۇدۇر دىن يولى.

3215 مۇقەددەس ئىبادەت شەھەر-كەنتتە كوپ،
نەزەر سال، ئۇ يەردە بولماس مۇنچە خوپ.

3216 ئىبادەتكە ئاۋال بىلىم كوپ ئۇگەن،
ئىلىمسز ئىبادەت بېيايدا، چۈشەن.

B237

3217 kixi iki türlüg kixi atanur
biri əgrətigli biri əgrənür

3218 ikidə naru barqa yïlkï sanï
tiləsə munï tut tiləsə anï

ƏLIG PƏNDI OḌOIURMÏXḴA

3219 sən əmdi ḳayu sən maṇa ay aqa
ikidə biri bol üqünqtə ḳaqa

3220 bilik bildiṇ ərsə tükəl əgrənip
anï ixlət əmdi kər əmgək ïḍïp

3221 ḳali bilmədiṇ ərsə əgrən bilik
tapuoɣlarḳa ətrü təgürgil əlig

3222 nəgü tər əxitgil bilik bərgüqi
bilik birlə ṭa'ət tapuoɣ kïloɣuqï

3223 bilik birlə yaḳoɣïl bayat tapoɣïṇa
bilik tamoɣa bolur tamu ḳapoɣïṇa

3224 bilik birlə ṭa'ət muyanï tümən
biliksiz tapuoɣ ḳïlsa bulmaz muyan

3225 biliksiz tapuoɣ ḳïlmïxïnda kərü
biliklig uḍïmïx muyanï ərü

3226 ulux kənd iqində tapuoɣ bar təlim
ux ol yərdə ḳïlsa bulumaz yarïm

3227 sənïṇ anda tapoɣuṇ nəmaz ol biri
taḳï biri ruzə tutar sən urï

3217 بۇ ئىككى خىل ئىنسان كىشى ئاتىلۇر:
بىرى ئورگىتۈچى، بىرى ئورگىنۈر.

3218 ئىككىدىن بولەكنى سەن يىلقى سانا،
يا ئۇ بول، يا بۇ بول، تاللاپ ئال مانا.

ئېلىگىنىڭ ئودغۇرمىشقا نەسىھىتى

3219 بۇنىڭ قايسىسى سەن، ماڭا سوزۇڭ ئاچ،
ئىككىنىڭ بىرى بول، ئۇچىنچىدىن قاچ.

3220 بىلىم بىلگەن ئولىڭ تولۇق ئۆگۈنۈپ،
ئۇنى ئىشلەت ئەمدى ئەمگەك سىڭدۈرۈپ.

3221 ئەگەر بىلىمگەن بولساڭ، ئۆگەن بىلىك،
ئىبادەتكە ئاندىن كېيىن قوي ئىلىگ.

3222 نىمە دەر ئىشتىكىن، بىلىم بەرگۈچى،
بىلىملە ئىبادەت ـ تائەت قىلغۇچى:

3223 تائەتكە بىلىملە سەن بارغىن يېقىن،
بىلىم تامغىلايدۇ دوزاق ئىشىگىن.

3224 بىلىپ قىلسا تائەت ساۋابى تۆمەن،
ساۋاپ كۆتمە بىلىمسىز ئىبادەت بىلەن.

3225 بىلىمسىز قىلىنغان تائەتتىن كورە،
گەر ئۇخلار بىلىملىك ساۋابى ئورە.

3226 شەھەر ـ كەنت ئىچىندە ئىبادەت تالاي،
ئۇ يەردە يېرىمىن قىلىپ بولمىغاي.

3227 كى ئۇندا بىرىدۇر نامازى تائىتىڭ،
بىرى روزا تۇتماق، ئەي ئوغلان سېنىڭ.

C187

3228 mununda aḍīn anda ṭa'ət ḳayu
maṇa kərkitû bər tilin səzləyü

3229 atandī əzün əmdi zaḥid atī
bu atīn saṇa bolur ṭa'ət yutī

B238

3230 muṇar arsīḳar ərsə əmdi əzün
bu ṭa'ət yava boldī kəsgil səzün

3231 tapuoɣ ḳīloɣu həlḳtīn anī kizləgü
əküx ṭa'ət ərsə anī azlaoɣu

3232 kixi əḍgüsi ḳīlsa ṭa'ət tapuoɣ
anī həlḳta kizlər yarar bu ḳapuoɣ

3233 nəgü tər əxit əmdi mə'ni bu səz
bu səz ixkə tutoɣīl aya əḍgü əz

3234 ərən ər ḳatīnda əzin kizlədi
tapuoɣ ḳīldī yüz yīl anī azladī

3235 tapuoɣ kizləgü ḳīl kixi kərməsü
bu səz sīrrīm ərdi əzüm səzlədi

3236 bərü kəl ulux kəndtə ḳīloɣīl tapuoɣ
ḳamuoɣ əḍgülükkə aqīlsu ḳapuoɣ

3237 boḍunḳa tusuloɣīl muṇīṇa yara
ḳadaxḳa baoɣīr bər yaḳīnlīḳ ula

3238 təlim əgsüzüg kər ya tul tulsaḳīoɣ
ya kəzsüz ya oldrum yəmə aḳsaḳīoɣ

3239 jəma'ət bilə ḳīl fərizə nəmaz
qīoɣaylar ḥəji ḳīl aźinə nəmaz

3228 يەنە ئۆزگە ئۇندا نە تائىتلىك بار؟
ماڭا ئۇنى كورسەت، سەن ئەيلە ئىزھار.

3229 ئۇزۇك ئالدىلىك ئەمدى زاھىت ئېتىنى،
بەلا ئىچرە سالدى بۇ تائەت سېنى.

3230 بۇڭا ئالدىنىپ گەر قالۇرسەن ئۇزۇك،
ئىبادەت كېتەر بوش، قوي، بەس قىل سوزۇك.

3231 ئىبادەت قىل، يوشۇر خەلقتىن لېكىن—
ئۇ قانچە كوپ ئەرسە، يەنە ئاز دىگىن.

3232 كىشى ياخشىسىكىم ئىبادەت قىلار،
خەلقتىن يوشۇرۇپ ئىشىكنى ياپار.

3233 بۇ سوز مەنىسىنى ئىشتىكىن، نە دەر،
ئۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا ياخشى ئەر:

3234 كىشى ئالدىدا مەرت ئوزىن يوشۇرۇر،
قىلىپ يۇز يىل ئىبادەت، ئۇنى ئاز كورۇر.

3235 تائەت قىل، كىشىدىن تۇت مەخپى ئۇنى،
بۇ سوز بىر سىر ئەردى، مەن ئاچتىم ئۇنى.

3236 تائەت قىل شەھەر—كەنت ئارا، بېرى كەل،
ئىشىك ئاچسۇن ساڭا ياخشىلىق تۇگەل.

3237 خەلقتە بېرىپ نەپ، مۇڭىغا يارا،
قېرىنداش دىلىن ئاچ، يېقىنلاش ئاڭا.

3238 تۇل—ئاجىز يېتىملەر بۇ جايدا تولا،
كوزى كور، يا پالەچ، يا ئاقساق—توكا.

3239 جامائەت بىلەن قىل پەرز ۋە ناماز،
پەقەتلەر ھەجدۇر بۇ جۇمە ناماز.

3240 ḫəlal dunya ḳazoḳan ḳīoḳayḳa ülə
kixi əlgi tutoḳīl yanut ḳīl yələ

3241 bu samīx tapuoḳ barḳa ṭa'ət turur
bu ṭa'ət bilə barḳa raḫət turur

3242 munī barḳa ḳoḍtī əzün yalnuzun
nəmaz ruzə tuttī ay ḳīlḳī tüzün

3243 nəmaz ruzə barḳa əz asoḳīn turur
əz asoḳīn tiləgli baoḳīrsīz bolur

C188
3244 ᵊḍi yaḳxī aymīx kixi əḍrümi
kixikə baoḳīrsaḳ kixi kəḍrümi

B239
3245 kixi əḍgüsi bu əz asoḳīn koḍup
kixi asoḳī ḳolsa kər əmgək yüḍüp

3246 baoḳīrsaḳ kərək ər nə baoḳrī süqip
tərü bərsə əḍgü əsizkə aqīp

3247 tirig yalnuḳ ooḳlī tusuloḳan kərək
tusulmaz kixi tooḳsa əlgən kərək

3248 kixikə tusulur kixi əḍgüsi
bu əḍgü kixi ol boḍun toḍoḳusī

3249 tapuoḳḳa īnanīp ḳayu ərsə ḳul
bulumadī tənri səvinqinə yol

3250 bayatīm səvinqi tiləsə əzün
musulman səvinqi tilə kəs səzün

3251 sənin tapoḳīna munluoḳ ərməz bayat
əzün ḳullaḳī ḳīl tilə əḍgü at

3252 kimiŋ atï ḳul bolsa ḳïlḳï tapuoɣ
tapuoɣsuz ḳul atï məjaz ol ḳamuoɣ

3253 tapuoɣ ḳïl tapuoɣ tïnma ḳulluḳ bu ol
tapuoɣḳa baḳa kər mə bəklə bu yol

3254 ə̧di yaḳxï aymïx bəgü bilki kə̧n
munï ixkə tutoɣil aya əlgi kə̧n

3255 tapuoɣ ṭa'ətim tə̧p küvənmə öküx
tapuoɣ ḳïl bayatḳa tapuoɣluoɣ kösüx

3256 tapuoɣ ḳïl bayatḳa bu ol ḳulluḳuŋ
tapïndïm tə̧yü sən unïtma uḳux

3257 ay oḍoɣurmïx əmdi oḳïr mən sə̧ni
öz asoɣï tilər tə̧p saḳïnma mə̧ni

C189
3258 ḳalï kəlsə asoɣï tususï saŋa
yə̧mə kəlməsə sən yasï yoḳ maŋa

3259 oḳïr mən sə̧ni həlḳḳa ə̧dgü üqün
bu ə̧dgü boḍun asoɣï buzma küqün

B240
3260 baḳa kər mən aymïx bu sözlər tapa
qïn ərsə bərü kəlgil andïn ḳopa

3261 mə̧ni birlə turoɣil maŋa ḳïl basut
qïoɣayïoɣ yöləgil nənin ə̧dgü tut

3262 özünkə muyan ol maŋa ə̧dgü at
ikigü azun bə̧rgə ərklig bayat

3263 mə̧ni ə̧dgükə yə̧t özüŋ ə̧dgü bol
kixi ə̧dgü ərdin tüzər ə̧dgü yol

3252 ئېتى بەندە بولسا، ئۇ تائەت قىلۇر،
تائەتسىز بەندە ئاتى بىر ماجاز[156] بولۇر.

3253 تائەت قىل تائەت، تىنما، قۇللۇغۇڭ شول،
كوڭۈل بول ئىبادەتكە، ساقلا بۇ يول.

3254 نە ياخشى دېمىشتۇر ئەقىل-ئىلمى كەڭ،
بۇنىڭغا ئەمەل قىل، ئايا قولى كەڭ:

3255 تائەتتە بولدۇم دەپ گۇۋاھنمە تولا،
تائەتلىك ئەزىز، ھەققە قىل تائەت يانا.

3256 تائەت قىل خۇداغا بۇدۇر قۇللۇغۇڭ،
تېۋىندىم دىبان سەن ئۇنۇتما ئوزۇڭ.

3257 ئەي ئودغۇرمىش ئەمدى چاقىردىم سېنى،
ئوز نەپسىن ئىستەركەن دەپ قالما مېنى.

3258 كېلۇرسەن ئەگەر پايدىنسىدۇر ساڭا،
مەگەر كەلمىسەڭ، يوق زەرەرى ماڭا.

3259 خەلقە ياخشىلىقچۇن، قىچاردىم سېنى،
بۇ-خەلق نەپسى، زورلاپ سەن بۇزما ئۇنى.

3260 قاراپ كور مەن ئېيتقان بۇ سوزلەر تامان،
دۇرۇس بولسا كەلگىن، قوپۇپ سەن بۇيان.

3261 كومەكلەش ماڭا، بول مېنىڭ بىرلە سەن،
پەقىرلەرنى يولە مېلىڭ بىرلە سەن.

3262 ساڭا بۇ ساۋاپتۇر، ماڭا ياخشى ئات،
بېرۇر ئىككى دۇنيانى قادىر بايات.

3263 مېنى ياخشىلىققا باشلا، ياخشى بول،
كىشى ياخشى ئەردىن تاپار ياخشى يول.

3264 səbəb boloɣil əmdi maŋa əḍgükə
bayat bərgə əḍgü saŋa ay bəkə

3265 nəgü tər əxitgil təzik bilgəsi
təzik bilgələri qavïkar küsi

3266 bəgi bolsa əḍgü boḍunka pütün
anïŋ asoɣï barqa boḍun yər kutun

3267 əzüŋ əḍgü kolma bəgiŋ əḍgü kol
bəgi əḍgü bolsa boḍun asoɣï ol

3268 kara əḍgü bolsa bir əzkə bolur
bəgi əḍgü bolsa boḍun kün kərür

3269 kixi tap ayurlar kayu ol kixi
kixikə asïoɣ kïlsa ətsə ixi

3270 təzü yalnuk ooɣlï səvər əḍgüni
bu əḍgü kayu ol əgəyin anï

3271 bu əḍgü ol ol kïlsa həlkka asïoɣ
bu asoɣï bilə bulsa boḍnï tatïoɣ

3272 baoɣïrsak bolur həlkka əḍgü kixi
baoɣïrsak bolun bolduŋ əḍgü kixi

* * *

3273 munu səzlədim səz bitikin ulam
tükəttim səzümni kurïttïm kələm

3274 takï ma nəgü ərdi ərsə səzüm
kadaxïŋ təgürgəy tilin ay yüzüm

* * *

B241 C190

3275 bitik türdi badï əzə tamoqalap
sunup bərdi əgdülmix aldï ulap

* * *

3276 əlig aydï baroqïl takï ma nəgü
yaraoqlïoq səz ərsə təgür ay bəgü

3277 katïoqlan anï kəldür əmdi mana
kuruoq kəlmə ansïz mana ay tona

3278 biliklig nəgü tər əxitgil əzün
yalavaq tətik ïd tutuz ma səzün

3279 nəgü tutzayïn mən sana əmdi səz
kamuoq səz sənində aya kənli tüz

3280 nəgü səzləgü ərsə səzlə tilin
yaraoqï nə ərsə sən andaoq kïlïn

* * *

3281 iləl təp turup qïktï əgdülmixə
ol ədgü kïlïnq birlə igdilmixə

3282 atïn mindi əvkə yüz urdï turup
kəlip tüxti kirdi yaka kur yərüp

3283 yaxïk yandï yərkə yakurdï baxïn
yaruk dunya mənzi kizardï ixïn

* * *

3275 تۇرۇپ خەتنى باغلاپ مۇھۇرلەپ ئۇ خان،
سۇنۇپ بەردى، ئوگدۇلمش ئالدى شۇئان.

* * *

3276 ئىلىگ ئېيتتى: نەچۈك بولسا بار ئوزۇك،
دىگىن ئەي ئاقىل ھەم كېرەكلىك سوزۇك.

3277 تىرىشقىن، ئۇنى ئەمدى كەلتۈر ماڭا،
ئۇنىڭسىز قۇرۇق كەلمە، باتۇر، ماڭا.

3278 زېرەك ئەلچى ئەۋەت ھەم تاپشۇر سوزۇك،—
دىگەنتى بىلىملىك، ئىشتىكىن ئوزۇك.

3279 ساڭا تاپشۇراي مەن ئەمدى نەمە سوز،
پۈتۈن سوز سېنىڭدە، ئايا كوڭلى تۇز.

3280 نە ئېيتماق كېرەكسە، شۇ بولسۇن سوزۇك،
نە قىلماق كېرەكسە، ئۇنى قىل ئوزۇك.

* * *

3281 گۈزەل تەربىيلىك، يەنە خۇش ئەدەپ،
بۇ ئوگدۇلمش چىقتى "باش ئۇستىگە" دەپ.

3282 يۈنەلدى ئوي تامان مىنىپ ئۇ ئېتىن،
كىرىپ سالدى تونىنى، يېشىپ بەلۈىغىن.

3283 قۇياش ياندى يەرگە ھەم قويدى بېشىن،
يورۇق دۇنيا مەڭزى قىزارتتى تۇسىن.

3284 qoḍī īḍtī kəsmə yaruḳ yüz tudī
səvüg zülfi toldī yuḳaru qoḍī

3285 turup yandī ḳīldī bu yatoqu nəmaz
təxək qoldī yattī uḍīp bardī az

3286 bəlinlər oḍundī kətürdi baxīn
ḳara zəngi ḳīlmīx yüzini īxīn

3287 turup yundī ḳīldī yana taŋ nəmaz
du'a ḳīldī təsbiḥ yəmə küḍti az

3288 tuma torḳu ḳalḳan kətürdi uxun
yaruḳ yüz külər təg yarudī azun

3284 يېيىپ ساچىن ساما، ياپتى نۇر يۈزىن،
گۈزەل زۇلپى قاپلاپ كەتتى يەر يۈزىن.

3285 تاھارەت ئېلىپ قىلدى خۇپتەن نامازى،
توشەك سالدى، ياتتى، ئۇخلىدى بىر ئاز.

3286 چوچۇپ ئويغاندى، باش كوتەرىدى شۇئان،
قارا زەگگى[167] قىلمىش يۈزىنى تۇمان.

3287 تاھارەت ئېلىپ قىلدى بامدات نامازى،
دۇئا تەسبىھ قىلىپ، تۇردى ئۇ بىر ئاز.

3288 يىپەك قالقان بېشىن چىقارغان ھامان،
يورۇق يۈز كۆلەردەك يوردى جاھان.

قىرغىنچى باب

ئۇلۇغشاك ئۇدۇرمىش قېشىغا بارغانلىغى ھېلىندا

3289 ئىگەرلىدى تېزدىن ئېتىنى تۇتۇپ،
قېرىنداش ساڑى كەتتى ئويدىن تۇرۇپ.

3290 قېرىنداش ماكانىغا بارغان ھامان،
ئېتىدىن چۈشۈپ ماڭدى پىيادە راۋان.

3291 ئىشىك قاقتى ئاستا قولىن تەككۈزۈپ،
توختاتتى ئۇدۇرمىش تائەتنى، قويۇپ.

3292 قوۋۇق ئاچتى، چىقتى، قاياشىن كورۇپ—
قۇچاغلاپ ئىسەنلەشتى، يۈز-كوز سويۇپ.

3293 قولىن تۇتتى، ئويگە باشلىدى شۇئان،
بېرىپ جاي ئولتۇردى، قولىن تۇتۇبان.

3294 ناھايەت سويۇندى قاياشىن كورۇپ،
خۇداغا شۈكۈر قىلدى كوپ مەدھى ئوقۇپ.

3295 نە خۇش بىر سويۇنچتۇر كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قووۇشسا، كەر ئىستەپ كېلىپ.

3296 nə əḍgü bolur ol ḳadaxtïn yïrap
barïp təgsə tuxsa yaoḳuḳluḳ ulap

3297 nə kərklüg bolur kər baoḳïrsaḳ ḳadax
ḳadaxḳa yaoḳuḳluḳ ulasa adax

3298 nə kərklüg bolur kər baoḳïrsaḳlïḳïn
ḳadaxḳa ḳadax kənli bolsa yaḳïn

3299 nəgü tər əxitgil baoḳïrsaḳ ḳadax
yaḳïnlïḳ ulaoḳlï kənüldəx adax

3300 ḳamuoḳ oḳəyib əzlər kərüxsə kəzün
saḳïnq boldï ḳïsoḳa səvinqi uzun

3301 nə kərklüg bolur kər kixi aḍrïlïp
sələmət ḳavuxsa ikḳ əz əzün

OḌOḲURMÏX SUALI ƏGDÜLMIXKƏ

3302 ayïttï ḳadaxlarïn oḍoḳurmïxa
əsən təp həbər bərdi əgdülmixə

3303 yana aydï oḍoḳurmïx ayoḳïl mana
ḳalï kəldiḳ əmdi nə boldï sana

3304 əxittim səni mən əlig birlə təp
boḍunḳa tusulur bilik birlə təp

B243
3305 nəlük kəldiḳ ərki olarnï ḳoḍup
boḍun yüklərin sən boyunḳa yüḍüp

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOḲURMÏXḲA

3296 نه ياخشى بولۇركىم، قاياشتىن يىراق—
بولۇپ، سوغۇ كورۈشمەك، يانا قوۋۇشماق.

3297 نه كوركەم بولۇر، كور، كويۇمچان قاياش،
قاياشقا يېقىنلىق كورسەتسه ئاداش.

3298 نه كوركەم بولۇر، كور، كويۇمچانلىقتىن،
قاياشقا قاياش كوڭلى بولسا يېقىن.

3299 نىمە دەر، ئىشتىكىن، كويۇمچان قاياش،
كوڭۈلدىن يېقىنلىق ئۈلىغان ئاداش:

3300 جۇدالىق سوڭىندا كورۈشىبە ئادەم،
سويۇنچى ئۆزىرار ھەم قىسقرار غەم.

3301 نه كوركەم بولۇر، كور، كىشى ئايرىلىپ،
سالامەت قوۋۇشسا كەر ئىككى ھەمدەم.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە سوئالى

3302 سورادى ئودغۇرمىش قېرىنداشلىرىن،
يەتكۈزدى ئوگدۇلمىش ساقلىق خەۋىرىن.

3303 يەنه ئېيتتى ئودغۇرمىش: ئېيتقىن ماڭا،
نېچۈن كەلدىڭ ئەمدى، نه بولدى ساڭا؟

3304 ئىشتىتىم سېنى مەن ئېلىگ بىرله دەپ،
خالايىققا نەپلىك بىلىك بىرله دەپ.

3305 نېچۈن كەلدىڭ بۇگۈن بۇلارنى قويۇپ،
خەلق يۈكلىرىنى بويۇنغا يۈدۈپ؟

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3306 vanut bərdi əgdülmix aydï əzüm
sənï arzuladï ay kərklüg yüzüm

3307 turup kəldim əmdi kərəyin tąyü
sakïnq kądoqu baoqïn yərəyin tąyü

C192
3308 küsər ərdim artuk sąni kərgükə
bu kün buldum inqlik sana kəlgükə

3309 pütə kəqti əḍlək sąni kərmədim
tilər ərdim arzun əḍi bulmadïm

3310 əḍi əmdi ərmix munukï əzüm
sana tuxtï xükrin kïlur tïl səzüm

3311 əsən bolsa ərmix bu yalnuk əzi
tiləkkə təgir ay baoqïrsak kozï

3312 nəgü tər əxitgil küsəmix kixi
kəqər əḍləkig kəḍ sïnamïx kixi

3313 tirig bolsa yalnuk tiləkin bulur
tilək buloquka mün tiriglik bolur

3314 tirig bolsa yalnuk tiləp tapxur ok
əsən bolsa barmïx yana kavxur ok

3315 tiriglik tiləgil tiləmə tilək
tilək buloquka bu tiriglik yələk

3316 bayat bərdi ahir tiləkim mana
əsənlik bilə mən kavuxtum sana

3317 aḍïn ma səzüm bar bu səzdə basa
anï ma ayayïn əzün tïnlasa

3306 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئوزۇم—
سېنى دەپ كەلدىم، ئەي گۈزەل يۈزلۈگۈم.

3307 تۈرۈپ كەلدىم سېنى كورەيمەن دىبان،
ئەلەم-قايغۇ باغىن يىشەيمەن دىبان.

3308 قىلاتتىم ئۇمىت كوپ سېنى كورگىلى،
ۋاقىت تاپتىم بۇگۈن ساڭا كەلگىلى.

3309 ئۇزۇندىن بۇيان مەن سېنى كورمىدىم،
تىلەيتتىم كورۈشنى، ۋاقىت تاپمىدىم.

3310 بۇگۈن ۋاقتى كەپتۇ مانا، مەن ئوزۇم—
ساڭا كەلدىم، شۇكرى قىلۇر تىل-سوزۇم.

3311 كىشى گەر ئىسەن-ساق، بولۇركەن ئوزى،
تىلەككە يېتەر، ئەي كويۇمچان قوزى.

3312 نىمە دەر، ئىشتىكىن، ئارزۇ قۇچقان ئەر،
ئوتكۈنچى زامانىنى سىناپ كورگەن ئەر:

3313 تىرىك بولسا ئىنسان تىلەگىن تاپۇر،
تىلەككە تىرىكلىك سەرمايە ئېرۇر.

3314 تىرىك بولسا ئىنسان تېپىشۇر يەنە،
ئىسەن بولسا، كەتكەن قوۋۇشۇر يەنە.

3315 تىرىكلىك تىلە سەن، تىلىمە تىلەك،
تىرىكلىك تىلەككە يېتىشكە يولەك.

3316 خۇدا بەردى ئاخىر تىلەگىم ماڭا،
ئىسەنلىك بىلەن مەن قوۋۇشتۇم ساڭا.

3317 يەنە بىر سوزۇم بار بۇ سوزدىن كېيىن،
ئىشتىكىن ئۇنى سەن، ساڭا ئېيتايىن.

41

B244

OḌOIURMÏX ӨGDÜLMIX BIRLƏ MUNAŻƏRƏ ḲÏLMÏXÏN AYUR

3318 yanut bərdï əgdülmix aydï sözüṇ
əxittim sözümni əxitgil özüṇ

3319 yaḳïnlïḳ ulamïx üqün bir bayat
muyan bərsü miṇ miṇ tümən əḍgü at

3320 taḳï bir sözüg ay nə ərki aḍïn
anï ma maṇa sözlə ḳoḍma ḳəḍin

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

C193

3321 jəwab ḳïldï əgdülmix aydï bu söz
səni kördi ərsə yaruḳ boldï köz

3322 kixi öz tiləkin yorïsa yoluoɣ
aṇar təgməz əmgək ay bilki uluoɣ

3323 nəgü tər əxitgil sïnamïx sözi
aniṇ mə'nisi uḳ ay kөṇli yazï

قرق بەشىنچى باپ

ئودغۇرشناڭ ئۆلتۈرۈش يارلىقىنى ئاڭلىغاندا قىلغانلىرى بايانى

3318 جاۋاپ بەردى ئودغۇرمش، ئېيتتى: سوزۈڭ ــ
ئىشىتتىم، سوزۈمنى ئىشىتكىن ئوزۈڭ.

3319 بۇ قىلمىش يېقىنلىق ئۇچۇن بىر بايات،
ئەجرىنگە تۇمەن ملڭ بەرسۇن ياخشى ئات.

3320 سېنىڭ ئۇ يەنە بىر سوزۈڭ نىمەكىن،
ئۇنى ھەم ماڭا ئېيت، قالدۇرما كېيىن.

ئوگدۈلمشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

3321 ئوگدۈلمش دىدىكىم، شۇدۇركى سوزۈم،
سېنى كورمەك بىلەن يورۇشتى كوزۈم.

3322 كىشى ئوز تىلەگى بىلە يۈرسە يول،
ئەي ئىلمى ئۇلۇغ ئەر، جاپا چەكمەس ئول.

3323 نىمەدەر كوپ ئىشنى كورگەن بىر ئەرمەن،
ئەي كوڭلى كەڭ، ئۇنىڭ مەناسىن چۇشەن:

3324 ḳayu ixkə arzu yorïsa tilək
aḍaḳ ursa buldï ol arzu yələk

3325 tilək birlə manṣa yïraḳ yər yaḳïn
ḳaqan kərsə yüzin bulur jan ilək

3326 yana aydï əgdülmix ux bu əzüm
saṇa ḳaḍoḳura tildə kəsməz səzüm

3327 ulux kəndni ḳoḍtuṇ yaḳïn ḳa ḳadax
kixidə yïrədiṇ bilix yoḳ adax

3328 aoḳïr yük yüḍüp bu əzüṇ yalṇuzun
yalïṇ aq yorïr sən nə yunqïoḳ əzün

3329 ḳadax kəṇli barqa saṇa ḳaḍoḳurar
kərü ïḍsa bulmaz kəṇül yəlgürər

3330 apa ooḳlanï barqa yalṇuz umaz
əzüṇ munda yalṇuz ḳalï igləməz

3331 bu ḳaḍoḳu məni əvdə yatoḳurmadï
saḳïnq ḳaḍoḳu birlə əzüm umadi

3332 saṇa oḳ tərütmədi tənri tamuoḳ
saṇa aymadï bu ‘əżabïoḳ ḳamuoḳ

B245
3333 nəgü ol nəlük munqa əmgər əzüṇ
maṇa bəlgülüg ay biləyin səzüṇ

OḌOḲURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3334 yanut bərdi oḍoḳurmïx aydï bu səz
əxittim əxitgil jəwab bərsü əz

C194

3335 bu sɵz kim sɵn aydïŋ baoïrsaklïk ol
kadax bɵlgüsi hɵm yaoɣuk yaklïk ol

3336 kadax kaḍoɣularïn kadax yɵməsɵ
aḍïn yat kaqan yɵr kadax bolmasa

3337 ɵzüm ka kadaxtïn nɵqɵ aḍrïlïp
nɵlük turoɣay ɵrdim bu yɵrkɵ kɵlip

3338 baka kɵrdüm ɵmdi dinim yɵgliki
bu yɵrdɵ kɵründi ɵzüm yɵgliki

3339 anïn kɵldim ɵmdi bu yɵrkɵ turup
bayat tapoɣi kïlsa mɵn yalnuz bolup

3340 bu dunya ixinɵ katïlmïx kixi
kïlumaz tapuoɣ birlɵ 'ukbi ixi

3341 bu hɵlkka tɵzü yapmaoɣïnqa kapuoɣ
tɵrütügli rɵbka kïlumaz tapuoɣ

3342 hɵwa nɵfs boyunin sïoɣu kɵḍ katïoɣ
ɵzün ɵtrü bulsa tapuoɣda tatïoɣ

3343 nɵgü tɵr ɵxitgil sakïnuk kixi
hɵwa birlɵ bolmaz pütün din ixi

3344 hɵwa nɵfs bilɵ kɵr yaoɣï ol uluoɣ
bu iki azïtur tapuoɣqï kuluoɣ

3345 hɵwaka bolu bɵrsɵ tutoɣun bolur
ɵt ɵz arzu bulsa mɵni kul kïlur

B246

3346 hɵwaka basïkma ukux birlɵ kɵs
ɵt ɵz bax kɵtürsɵ bilik birlɵ bas

3335 نەمكىم، سەن ئېيتتىك كويۇمچانلىغىك،
يېقىنلىق نىشانى، قېرىنداشلىغىك.

3336 قاياشتىك غېمىنى قاياش يېمىسە،
بولدك يات قاچان يەر، قاياش بولمىسا؟

3337 جىمكى قاياشتىن ئۆزۈن ئايرىلىپ،
نېچۈن مۇنچە تۇردۇم بۇ يەرگە كېلىپ؟

3338 كى كوردۇم بۇ يەردە دىنىم خوپلۇغى،
بۇ يەردە كورۈنىدى ئۇزۇم خوپلۇغى.

3339 شۇڭا كەلدىم ئەمدى بۇ يەرگە يۇرۇپ،
قىلاي ھەققە تائەت دەپ يالغۇز بولۇپ.

3340 بۇ دۇنيا ئىشىگە چېتىلغان كىشى،
قىلالماس تائەتنى ئۇ دۇنيا ئىشى.

3341 پۈتۈن بۇ خەلقە ياپىشتىن قورۇق،
ياراتقان خۇداغا تائەت قىلماق يوق.

3342 ھاۋا ـ لەپسى بوينىنى سىقىپ،
شۇ چاغدا تاپارسەن تائەتنى تاپ.

3343 نەمە دەر ئىشتىكىن، تەقۋادار كىشى،
ھاۋا بىرلە بولماس پۈتۈن دىن ئىشى:

3344 ھاۋا، نەپسى ـ بۇ، دىنىڭ بۇيۇك دۇشمنى،
تائەتنىن تازدۇرار ئۇلار بەندىنى.

3345 ھاۋاغا بېرىلسە، ئەر تۇتقۇن بولۇر،
دىيەم تەن تارزۇسىن، مېنى قۇل قىلۇر.

3346 ھاۋاغا بېرىلمە، ئەقىل بىرلە كەس،
تېنىڭ باش كوتەرسە، بىلىم بىرلە باس.

3347 bu yanlïoq üqün mən ulux kənd koḍup
bu yərkə sïoqïndïm aoqïr yük yüḍüp

3348 kixidə ənin boldum ərsə kalï
kuruoq səzləməz mən nə 'əybət tili

3349 bu yalnuz turur sən tədin ay kadax
bayat yadï əx tap mana ay adax

3350 yakïn ka kadaxtïn yïrak bolduḳum
olarka toḍurmadïm aqïm tokum

3351 boḍun kənli yuvka küḍəzməki sarp
kənül sïnsa həşmï bayat 'ədli tap

C195
3352 nəqə bolmasa halkka məndin asïoq
yəmə kərməgəylər mənindin yasïoq

3353 asïoq yas nə əḍgü nə əsiz barï
bayattïn turur kər anïn təkdiri

3354 bu 'ərxta koḍï kər Şəraka təgi
təzü barqa bir təg bayatka munï

3355 nəgü bar kixilər ara ay külüg
asïoq tut ya kor yas sana bəlgülüg

3356 nəgü asoqï bar təp ayur sən tapuoq
tapuoq kulluk ol kulka aqtï kapuoq

3357 kul atï anïn boldï kulka ataoq
tapuoq kïlsa tün kün ulanulsa taoq

3358 yaratsa yaratmasa ərklig bayat
tapuoq atï tildə atamasa at

3347 ئاشۇنداق سەۋەپتىن شەھەرنى قويۇپ،
بۇ يەرگە كېلىپمەن ئېغىر يۈك يۈدۈپ.

3348 يۇرۇپمەن كىشىدىن ئەگەر ئايرىلىپ،
قۇرۇق سوزلىمەسمەن، نە غەيۋەت قىلىپ.

3349 كى يالغۇز تۇرۇرسەن دىدىلاپ ئەي قاياش،
خۇدا يادى ھەمرا، ماڭا بەس، ئاداش.

3350 قېرىنداش-يېقىندىن گەر ئولدۇم يىراق،
تۇيىدۇرماي ئوتەرمەن ئاچ-توقۇم بىراق.

3351 خەلق كۆڭلى نازۇك، ئالساق ئۇنى تەس،
كۆڭۈل سۇنغانغا قارشى، خۇدا ئەدلى بەس.

3352 خەلق گەرچە مەندىن نەپ-پايدا كورمەس،
ئۇلارغا مېنىڭدىن زىيانمۇ يەتمەس.

3353 زىيان-نەپ، نە ياخشى-يامانلىق، بارى،
خۇدادىن كېلۇر بۇ، ئۇنىڭ تەقدىرى.

3354 بۇ ئەرشتىن توۋەن يەر ئاستىغچە تا،
ئېرۇر ھەممە بىرەك مۇھتاج خۇداغا.

3355 زىيانمۇ، يا پايدا، كىشىلەر ئارا-
نىمە بار، ئەي مەشھۇر، بۇ مەلۇم ساڭا.

3356 سورايسەن نە پايدا تائەتتىن دېيان،
بۇدۇر قۇللۇق، ئىشىك ئاچار قۇل سايان.

3357 قۇل ئاتى نام ئولدى قۇلغا شۇنىڭچۇن،
بېرىپ تاقىغا قىلسۇن تائەت كۇنۇ-تۇن.

3358 قوبۇل قىلسۇن خۇدا ۋە يا قىلمىسۇن،
بۇ تائەت زىكرى ھېچ تىلدىن چۈشمىسۇن.

3359 bu yalŋuzluķumdïn maŋa yasï yoķ
ət əz din əsənin munïn buldum oķ

3360 nəgü tər əxitgil bu bəyt ayoɣuqï
taxï kərmə mə'ni baķa kər iqi

3361 yorï yalŋuz ə̧xsiz ay yalŋuķ uzï
ṭuṭï kïldï yalŋuz tili kər səzi

3362 tapuoɣqï tapïnsa bu yalŋuz əzün
nəgü ķor kïlur künkə yalŋuz əzi

B247
3363 kixikə ķatïlmaķnï əgdün ķadax
nəgü təg ķatïloɣu ya bolsa adax

3364 maŋa kəlmixində bərü mən bu kün
tapuoɣdïn kəsildim baķa kər əgün

3365 tək ək bir saŋa əz ķatïlmïx üqün
yasï munqa ərsə küqəmə küqün

3366 əzüm kirsə əmdi kixilər ara
ķaqan təggə əlgim tapuoɣķa kərə

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXĶA

C196
3367 yanut bərdi əgdülmix aydï səzün
əxittim əxit sən əvürmə yüzün

3368 sən aymïx bu səz barqa andaoɣ turur
ḫəķikət kərü barsa tïldaoɣ turur

3369 kixikə tusuloɣu kərək bu tirig
tirig tutsa atïn ķopursa ərig

3370 يوق ئەرسە تىرىكلىك نىشان بەلگۈسى،
ئۇنىڭ ياخشىلىغىن ئەدىن بىلگۈسى؟

3371 خوتۇن ئال، ئۇ تۇغسۇن ئوغۇل-قىز قەۋەت،
دىسە ئەۋلادى يوق، ئەرەن ئۇچۇن سەت.

3372 نىمە دەر، ئىشتىگىن، كىشىلەر خىلى:
خوتۇندۇر ئەسلىنى ئۇزمەسلىك يولى.

3373 ئوغۇل-قىزسىز ئوتكەن پۇشايمان يىدى:
كېيىن كەلگۈچى قىل ئوغۇل-قىز، دىدى.

3374 ئوزىدىن بىر ئەۋلات قالدۇرسا كېيىن،
ئۇنى ئولدى دىمەي، تىرىكتۇر دىگىن.

3375 ئەسلىسز ئولىسە ئەر، تۇگەيدۇ ئۇرۇق،
جاھاندا ئات، ئورنى قالۇر بوش-قۇرۇق.

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلىشكە جاۋابى

3376 جاۋاپ بەردى ئودغۇرمىش: بۇ ھەقىقەت،
بۇنىڭدا يەنە بار بولەكچە ھالەت:

3377 ئەگەر ياخشى بولسا ئوغۇل-قىز زىرەك،
سېنىڭ ئېيتقىنىڭدەك بولۇر ئۇ، دىمەك.

3378 يامان بولسا لېكىن، يىغلاتقاي سېنى،
سەن ئولگەندە، تېزلا ئۇنۇتقاي سېنى.

3379 يامانلاپ ئېتىڭنى، قاغىش ياغدۇرار،
بولۇپ چوڭلارنۇ باش، ياتلار تىللىشار.

3380 ئوغۇل-قىز يېغدۇر، يېغى نە كېرەك؟
يېغسىز تىرىكلىك تېخى ئەزگۈرەك.

3381 yaoqïdïn nägü täg yarukluk bolur
yaqï atï yaska tanukluk bärür

3382 nä ädgü bilik bärdi bilki koyuoq
ooqul kïz atï ärkä kätmäz oyuoq

C197
3383 munar mänzär ämdi bilikïg sözi
käni sözlämix kärsä känli yazï

3384 özün sïzoqurur sän ooqul kïz täyü
bu ämgäk bilikli ooqul kïz kayu

3385 tärär sän haramïoq barïr sän kalïr
sän inqïk yäyü bar ol arzu yäyü

3386 kämä mindi sakïn kisi alquqï
täniz otra kirdi kämä mingüqi

3387 ooqul kïz törüsä käməsi sïnur
kämä sïnsa suvda tïrïg kim kalur

3388 ooqul kïz atasïn suyurkaoqu ol
ooqul kïz atasï yämi aoqu ol

B249
3389 ooqul kïz äsizi atada kädin
atamaz atasïn anasïn adïn

3390 bu yanlïoq 'iyaldïn kaqar bar wäfa
kilikï yavuz ol kïlïnqï jäfa

3391 ooqul kïz atasï tü ämgäk kärär
bäla mihnät ärsä yanan täg yüdär

3392 adax koldax ärdäx tutunoqu tädin
bu ädgü ädi tärs yüki yüdmäkin

3381 يېغىدىن نېچۈكمۇ راھەتلەر كېلۈر؟
يېغى ئاتى زىيانغا گۇۋالىق بېرۈر.

3382 نە ياخشى بىلىم بەردى ئىلمى چوڭقۇر:
ئوغۇل ـ قىز ئېتى ئوچمەس گولەڭگە ئېرۈر.

3383 بۇڭا ئوخشۇشۇر بىر بىلىملىك سوزى،
سوزى توغرا، گوڭلى تولا توز ئوزى:

3384 ئوغۇل قىزنى دەپ سەن، دىلىڭ سېرىلۈر،
قەيەردە ئوغۇل ـ قىز بۇ دەرتنى بىلۈر؟

3385 يىغارسەن ھارامنى كېيتەرسەن، قالۈر،
سەن يىغلاپ كېيتەرسەن، ئۇ ھوزۈر گورۈر.

3386 كېمىگە چۈشكۈچى ـ خوتۇن ئالغۇچى،
دېڭىز ئىچرە كىرەر ئاڭا چۈشكۈچى.

3387 تۇغۇلسا ئوغۇل ـ قىز، كېمىسى سۇنۇر،
كېمە سۇنسا سۇدا تىرىك كىم قالۈر؟

3388 ئوغۇل ـ قىزغا ئاتا بولغاننى كەچۈر،
ئۇنىڭكىم، يىگەنى بىر زەھەر ئېرۈر.

3389 ئوغۇل ـ قىز يامانى ئاتادىن كېيىن،
ئانىماس ئاتاسى، ئاناسى ئېتىن.

3390 بۇ ياڭلىغ ئوغۇل ـ قىز قىلۈرمۇ ۋاپا؟
ياماندۇر پەيلى ھەم قىلىغى جاپا.

3391 ئوغۇل ـ قىز ئاتاسى كوپ ئەمگەك چېكەر،
بەلا بىرلە مېھنەتنى پىلدەك يۇدەر.

3392 ئاداش، دوست، قېرىنداش تېپىپ تۇت دىدىك،
بۇ ياخشى، ئۇ بىر يۇك، تەستۇر يۇدمىگىك.

3393 مۇنەۋۋەر، بىلىملىك، ھېكىم نە دىمىش:
كىشى كۆڭلى نازۇك، كۆزەتمەك تەس ئىش.

3394 كويياكى بىر شىشە ئېرۇر بۇ كۆڭۈل،
سۇنۇپ كەتمىسۇن ئۇ، ئاۋايلا ئوغۇل.

3395 كۆڭۈل نازۇك نىمە، تەجرىبە شۇدۇر،
ئىسسىقتا ئېرىپ تېز، سوغۇقتا توڭۇر.

3396 ئاداش كۆڭلى سۇنسا، بولۇر زور يېغى،
يېغى بىرلە بولماس ھوزۇر ھىچ چېغى.

3397 يېغى بولسا، ئۇرمۇش تېتىقسىز بولۇر،
يېغى قايدا بولسا، زىيانى تېگۈر.

3398 نەچەكىم، كىچىكتۇر ئۇ دۇشمەن ساڭا،
ھىساپلا ئۇنى زور، ئەي باتۇر توڭا.

3399 چۈنكى بولدى پىلىنىڭ يوغان دۇشمىنى،
چېقىشۇەرسە، ئاخىر سەكرىتۇر مۇنى.

3400 نەدەر، ئاڭلا، دۇشمەنلىك ئولغان كىشى،
مۇرۇشۇپ يېغىلە تۇگىگەن يېشى:

3401 غاپىل مۇلما، دۇشمەن كىچىك دەپ ئوزۇڭ،
نىچۇن قورقايىن دەپ، چوڭ ئېيتما سوزۇڭ.

3402 ئەگەر بولسا دۇشمەن، غاپىل بولمىغىن،
يېغىغا يېغى بول، دوستقا ئاچ يۈزۇڭ.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3403 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمىش ئاغزىن ئېچىپ،
دىدى: ئاڭلا سوزۇم، كۆڭۈلنى بېرىپ.

3404 tərütti bayat bu azunuq bilip
yəgü iqgü ïdtï ḫəlaldïn kïlip

3405 katïlsa karïlsa tutup ədgü əx
əxi ədgü bolsa kïlur ədgü ix

3406 kixi asoqï bolsa kixikə katïl
kixikə tusulmak kixi asoqï bil

3407 bu yalnuz yorïoqlï kixi kïvqakï
kixikə tusulmaz bolur ay akï

3408 kixikə tusulmaz kixi ol əlüg
tusuloqïl əlüg bolma ərsïg külüg

3409 təlim bolsa ərkə adax koldaxï
yaḍïldï atï əlkə ətti ixi

3410 bu dunya iqində bulur bu tilək
kalï 'ukbi kolsa bu ol ḫəm yələk

3411 sakïnq kaḍoqu bolsa yuluoqlar ezüg
səvinq bolsa səvnür yarutur kəzüg

3412 yaḍar ərdəmin barqa həlkka ayur
münin kərsə kizlər til aqmaz tuyur

3413 yaoqï ol ərig yatsa oḍoquroquqï
münin ərdəmin əlkə bildürgüqi

C199
3414 yaoqï bolmaoqïnqa ər ərsigliki
kaqan bəlgürər əldə atï kəki

B251
3415 əküx bolsa əmdi bu ərdəm kimin
əküx boldï tənsiz yaoqïsï anïn

3416 kimiŋ ərdəmi bolsa əşlī aoqī
yətiz əl kixisi ol ərkə yaoqī

3417 kəd ərkə bolur kər yaoqī bəlgülüg
yavuzka yaoqī yoķ yavuz ər ölüg

3418 kayu ərkə duxman yumitsa kalīn
ol ər ərdəmi ərdə artuķ bilin

3419 yaoqi birlə təgxip ər atī bəḍür
yaoqīsīz kixi atī ķopmaz yatur

4320 nəgü tər əxitgil kər ərdəmlig ər
bu ərdəm bilə ər tilək arzu yər

3421 nəgü ər bolur kər miŋ ər duxmanī
miŋər səzləməsə küniŋə anī

3422 bərimü bolur kərgil ītta kayar
uḍula əxitsə miŋ ītlar üni

3423 kixig soŋdamaz mən tədiŋ yalŋuzun
kuruoq səzləməz mən tədiŋ til səzüŋ

3424 kimi səzləgəy sən kixi bolmasa
kixilər arala özüŋ turmasa

3425 ər ol ər turur kər kixilər ara
yorīp til küḍəzsə bu bulsa tərə

3426 iriķ səzkə yumxaķ yanut kīlsa öz
aqīoq səzləsələr süqig tutsa səz

3427 kixi yüki yüḍsə yüḍürməsə yük
jəfa kīlsalar bu wəfa kilsa xük

3416 كىم ئاسىل بولۇركەن پەزىل-نەسەپتە،
بولۇر كوپ دۇشمىنى تەرەپ-تەرەپتە.

3417 بولۇر ياخشى ئەرگە يېقى بەلگۈلۈك،
يامانغا يېقى يوق، ئۇ چۈنكى ئولۇك.

3418 قايۇ ئەرگە دۇشمەن يىغىلسا تولۇپ،
بىلىڭكىم، ئۇ ئەرنىڭ پەزىلىتى كوپ.

3419 دۇشمەنلە كۆرەشكەن ئەر شوھرەت تاپۇر،
دۇشمەنسىز ئەر ئاتى قوپالماي ياتۇر.

3420 نە دەيدۇ ئىشتىكىن، پەزىلەتلىك ئەر،
پەزىلەت بىلەن ئەر تىلەكىكە يېتەر:

3421 نېچۈك ئەر سانالۇر مۇنەر دۇشمىنى—
مىڭ غەيرەت قىلمىسا ئۇنى ھەر كۈنى.

3422 كور، ئىتتىن قاچقان ئۇ بورى بولۇرمۇ،
ئاڭلانسا كەيندىن مىڭ ئىتنىڭ ئۈنى.

3423 دىدىڭ يالغۇز ئوتسەم، ئارلاشماي ئوزۇم،
تىلىمدىن چىقارماسمەن قۇرۇق سوزۇم.

3424 قېشىڭدا كىشى يوق كىم ئاڭلار سوزۇڭ،
كىشىلەر ئاراسەن تۇرمىسالا ئوزۇڭ؟

3425 يىگىت شول ئېرۈكى، ئەل ئىچرە ياشار،
كۆزەتىپ تىلىنى ھەم تورکە چىقار.

3426 يىرىك سوزگە يۇمشاق جاۋاپ بېرەر ئۇ،
ئاچچىق سوز ئېيتقانغا شىرىن سوزلەر ئۇ.

3427 يۇدەر ئەل يۇكىنى، يۇدكۈزمەس ئۇ يۈك،
جاپاغا قىلار ئۇ ۋاپا، يۇرۇپ شۈك.

3428 kəŋüldə kətərsə kər əq kəklərin
tilində yoritsa kənildə barin

3429 nəgü tər əxitgil kixi ədgüsi
bu ədgü bilə yadmix ati küsi

C200
3430 irik səzləməgil kixikə tilin
irik səzkə aqrir kənül kəq yilin

B252
3431 səni kim səkər ərsə əgkil ani
otun ol bolur sən tüzünlər sani

3432 jəfa kiloquqika kilu tur wəfa
wəfa ər kilur ol əsizlər jəfa

3433 kəsilsə sənindin yakin ka kadax
yakinlik ula sən ana ay adax

3434 sana küq kilur ərsə küqkəy kali
kəqürgil ani sən bu ol din yoli

3435 yazuk kilsa kul kün kəqür ol yazuk
bu yazuk kəqürmix muyan kil azuk

3436 bu ol ərlik anin ərən yük yüdüp
yorir səbri birlə əlümüg küdüp

3437 bu kün sən bir əvkə kirip yalnuzun
nə ədgü bulur sən ay kilki tüzün

3438 ərəz arzu ni'mət kəzin kərmədin
kümüx gəwhər altun bakir bulmadin

3439 saray karxi yər suv səni birlə yok
at üstəm kiz ooqlan kani birlə yok

3428 كوڭۈلدىن چىقارۇر ئوچ-كەك كىرىشنى،
تىلىدا ئېيتار ئۇ دىلدا بېرىنى.

3429 كىشى ياخشىسى ئۇ، ئىشت نىمە دەر،
قىلىپ ياخشىلىقنى، ئېيتى چىققان ئەر؛

3430 كىشىگە يىرىك سوز دىمىگۈچى بول،
يىرىك سوزدىن ئاغرار كوپ يىللار كوڭۈل.

3431 سېنى سوكسە كىم، گەر، سەن ماختا ئۇنى،
بولۇر ئۇ نادان، دەر ئەقىللىق سېنى.

3432 جاپا قىلغۇچىغا قىلىپ تۇر ۋاپا،
ۋاپانى قىلۇر مەرت، يامانلار جاپا.

3433 يىراقلاشسا سەندىن يېقىن ۋە قاياش،
ئۇلارغا يېقىنلاش ئۇزەك، ئەي ئاداش.

3434 ئەگەر قىلسا زالىم ساڭا زۇلمىنى،
ئېرۇر دىن يولى بۇ: گەچۈرگىن ئۇنى.

3435 خاتا قىلسا دىدەك، قۇل، ئۇنى كەچۈر،
كەچۈرۈپ ساۋاپ ئال، بۇ ئوزۇق بولۇر.

3436 مەردانلىق شۇ بولغاچ، يىگىت يۇك يۇدۇپ،
يۇرەر سەۋىر بىرلە ئولۇمنى كۆتۈپ.

3437 بۇكۈن بىر ئوي ئىچرە سەن يالغۇز تۇرۇپ،
نە پايدا تاپارسەن، سەن ئەي خۇلقى خوپ؟

3438 يا راھەت، يا ئازرۇ، نېمەت كورمىدىك،
كۆنۈش-زەر، يا گوھەر ۋە مىس تاپمىدىك.

3439 ساراي-قەسر، يەر-سۇ نە سەندە بولسا،
ئات-ئۇستەم[158]، قىز-ئوغلان نە بىللە بولسا؛

3440 kixilər əzə yoḳ saṇa ərk əlig
əzüṇ yīoḳsa sən bolsa atīṇ silig

3441 ḳayu nəṇ bulup ḳoḍtuṇ əmdi anī
ḳayu tə̧lvə zaḥid atadī sə̧ni

3442 əküxüg ḳoḍup ər azīoḳ taplasa
bu ər ətrü zaḥid bolur ḳur basa

3443 tiləp bulmasa barqa zaḥid bolur
şəbirda aḍīn ḥilə bulmaz turur

3444 ər ol ər bolur kər miṇ arzu bulup
aṇar yüz əvürsə ərən təg bolup

3445 yə̧türsə iqürsə qīoḳayḳa üləp
bayatḳa tapuoḳ kīlsa kəṇlin ulap

B253 C201

3446 kəlir bolsa dunya kəṇül bamasa
barīr ərsə aoḳrīp ḳaxīn tügməsə

3447 ḳali üstəsə əlgi arzu əzə
əzini tutunsa kəṇül til tüzə

3448 bu səzkə yaḳar kərsə mə'ni bu səz
əxit ixkə tutoḳīl aya kīlki tüz

3449 ərəndə əri ol ḳamuoḳ nəṇkə ərk
bulup kīloḳu yə̧rdə əzin tutsa bərk

3450 taki ərdə yə̧grək ərən ol turur
miṇ arzu bulup bu əzin tīḍsa tərk

3440 قولۇڭ خەلقلەر ئۇزرە يا ئۇستۈن ئەمەس،
تۈتۈپ ئوزنى، ئالساڭ ئاتاق ياخشى، بەس.

3441 نىمە يەغدىڭ ئەمدى قويۇرسەن ئۇنى،
قايۇ تەلۈە ئاتار زاھىت دەپ سېنى؟

3442 يېتىپ كوپكە كۇچى، ئازنى خالسا،
بولۇر شۇنداق ئەرنى زاھىت ئاتسا.

3443 تىلەككە يەتمىگەنلەر زاھىت بولۇر،
بولماق ھىلسى يوق، ئۇ سەۋىر قىلۇر.

3444 يىگىت شۇ ئېرۇركى، ملك ئارزۇ تېپىپ،
ئۇنىڭدىن يۈز ئورسە، مەردانە بولۇپ.

3445 يىدۇرسە، ئىچۇرسە پەقىرگە بېرىپ،
تائەت قىلسا ھەققە دىلى باغلىنىپ.

3446 كېلۇر بولسا دۇنيا، كوڭۈل بەرمىسە،
كېتەر بولسا ئاغرىپ، يۇزىن پۇرمىسە.

3447 ئەگەر ئارزۇ ئۇزرە يېتىشسە قولى،
تۈتۈپ ئوزنى، تۇزەلسە كوڭلى-دىلى.

3448 كېلەر مەنا ئۇزە ئۇيغۇن ئۇشبۇ سوز،
ئىشىت سەن، ئەمەل قىل، ئايا خۇلقى توز:

3449 ئەر شۇكى، جىمىگە قۇدرەتلىك تۇرۇپ،
قىلالسا ئىشنى ئوزىن چىڭ تۈتۈپ.

3450 ئۇندىنمۇ مەردانراق يىگىت شول ئېرۇر،
ملك ئارزۇ ئۇزە ئالسا نەپسىن توسۇپ.

OḌOIURMÏX JƏWABÏ ƏGDÜLMIXKƏ

3451 yanut bərdi oḍoqurmïx aydï qïn ay
nəgü ol tiləkiṇ aya kərki ay

3452 nəgü səzləsə mən səzümni yïrip
jəwabïn kïlur sən əzümni sərip

3453 aqukluoq maṇa ay tiləkiṇ nə ol
nəgü ḳoloqu ərsə aqa səzlə ḳol

ƏGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOIURMÏXḲA

3454 yanut bərdi əgḍülmix aydï əzüm
tilək birlə kəldi aqayïn səzüm

3455 bu kün tooqdï əlig əxitti səṇi
əziṇə kərəkləp kər ïḍtï məṇi

3456 ḳatïoq arzuladï səṇi kərgükə
məṇi səzqi ïḍtï okïp əltgükə

B254
3457 nəqə mə aoqïr kəlsə baroqu kərək
əligkə təgip bir kərüngü kərək

3458 əlig mə əḍi əḍgü sulṭan turur
boḍunḳa baoqïrsaḳ səvüg jan turur

3459 kim əlig yüzin kərsə ḳutluoq bolur
ikigün azunda tükəl ḳut bulur

C202
3460 nəgü tər əxitgil bu əl kənd bəgi
azun baxlap əlkə yətilmix əgi

ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۇلمشكه جاۋابى

3451 جاۋابەن ئودغۇرمش دىدى: ئېيت چىنىڭ،
نەدۇر ئاي يۈزلۈگۈم، تىلەگىڭ سېنىڭ؟

3452 نىمە سوزلىسەم مەن، سوزۇمنى يىرىسپ،
جاۋاپنى قىلۇرسەن مېنى رەنجىتىپ.

3453 ئوچۇقراق ماڭا ئېيت، تىلىگىڭ نىمە؟
نىمە كۇتسەڭ ئۇنى ئېچىپ سوزلەۋە.

ئوگدۇلمشنىڭ ئودغۇرمشقا جاۋابى

3454 جاۋاپ بەردى ئوگدۇلمش، ئېيتتى: ئوزۇم،
تىلەك بىرلە كەلدىم، ئاچايىمەن سوزۇم.

3455 بۇ كۇنتۇغدى ئېلىگ ئىشتتى سېنى،
ئوزىگە كېرەك دەپ، ئەۋەتتى مېنى.

3456 تولا ئارزۇ قىلىپ كورۇشكه سېنى،
دەۋەتچى قىلىبان ئەۋەتتى مېنى.

3457 ئېغىر كەلسە قانچە، بىر بارماق كېرەك،
بېرىپ ئۇ ئېلىككە كورۇنمەك كېرەك.

3458 ئېلىگ بەكمۇ ياخشى بىر سۇلتان ئېرۇر،
خەلقپەرۋەر، ئوزى كويۇمچان ئېرۇر.

2459 كىم ئېلىگ يۇزىن كورسە قۇتلۇق بولۇر،
ھەر ئىككى جاھاندا تولۇق بەخت تاپۇر.

3460 نىمەدەر، ئىشتىكىن، بۇ ئەل-كەنت بېگى،
جاھاننى تۇتۇپ كەلگەن يېتىلمش ئوگى:

3461 tərülüg kəni bəg kut ol bəlgülüg
kutī birlə təgrür təzükə ülüg

3462 kayuda qavīksa kəni bəg atī
anar baroqu andīn bulur ər kutī

3463 bu kək tirgüki ol kənilik tərü
tərü artasa kək turumaz ərü

3464 tərülüg bu bəglər yok ərsə tirig
bayat buzoqay ərdi yəti kat yərig

3465 kəni bəg yüzi kərsə kutluoq bolur
muyanka təgir həm yazukī yulur

3466 bilir sən bu kün mən kixi bolduqum
səbəb əlig ərdi yələkim tokum

3467 bayat bərdi ərdi ukux əg bilik
təzü ədgülükkə təgürdüm əlig

3468 bayat bərdi təwfik kamuoq ədgükə
boqun asoqina həm yüki yüdgükə

3469 səni mə tilər əmdi əlig bu kün
əlig bir kilip yazsa bəglik tügün

3470 okitqī məni idtī əmdi sana
məni yalnuz idma ay ərsig tona

3471 bitik idtī əlig əz əlgin bitip
nəgü səzlədi ərsə kərgil okip

* * *

3461 قانۇنلۇق ئادىل بەگ چىندىن بەخت ئىزدۇر،
ئۇ بەختتىن ھەممىگە نەسىبە تېگۈر.

3462 ئادىل بەگ ئېتى قايدا بولسا مەشھۇر،
ئاڭا بارغۇلۇق، بەخت ئۇنىڭدىن تېگۈر.

3463 ئادىل قانۇن كوككە بىر توۋرۇك ئىزدۇر،
بۇزۇلسا ئۇ قانۇن ئاسمان يېقىلۇر.

3464 يوق ئەرسە قانۇنلۇق بەگلەر مۇبادا،
يەتتە قات زېمىننى بۇزاتتى خۇدا.

3465 ئادىل بەگ يۈزىن كورسە، قۇتلۇق بولۇر،
ساۋابىن تاپۇر ھەم گۇنا يوقۇلۇر.

3466 ئادەم بولغۇنۇمغا، بىلىمىگە، بۇ زامان—
سەۋەبچى، يولەكچى ماڭا بولدى خان.

3467 خۇدا بەرگەچ ماڭا ئەقىل-ئاقىل، بىلىم،
پۈتۈن ياخشىلىققا يېتىشتى قولۇم.

3468 بېرىپ تەۋپىق خۇدا ياخشىلىق ئۇچۇن،
خەلق نەپسىنى دەپ كوتەردىم يۈكىن.

3469 سېنى ھەم تىلەر ئەمدى خاقان بۇ كۇن،
تۇتۇپ قولغا-قول يەشسە خانلىق تۇگۇن.

3470 قىلىپ دەۋەتچى مېنى ئەۋەتتى ماڭا،
مەن يالغۇز كەتمەيىن، ئەي باتۇر توغا.

3471 ئەۋەتتى ئۇ خەت ئوز قولىلە پۈتۈپ،
نىمە سوزلىگەن بولسا، كورگىن ئوقۇپ.

* * *

B255

3472 qïqardï bitik bərdi əlgin sunup
bitik aldï oḍoqurmïx aqtï tunup

OḌOQURMÏX SUALI ӨGDÜLMIXKƏ

3473 okïdï bitik kəq sakïndï uzun
ayur kəḍ bilik bərmix əlig sözün

A99

3474 okïmïx əlig əmdi kəlgil təyü
kamuoq əḍgülükni atamïx sayu

3475 bəḍük ix turur kər bu ixlər maṇa
nətəg kïloqu ayoqïl kənəx bər muṇa

ӨGDÜLMIX JƏWABÏ OḌOQURMÏXKA

C203

3476 yanut bərdi өgdülmix aydï əlig
səni sözləyü xük kuritmaz tilig

3477 tili təprəsə sözdə atïṇ qïkar
səni kərgükə ol kəz aqtï bakar

3478 kimi səvsə ərmix kənül arzulap
tilin sözdə atï yorïr söz ulap

3479 səvitmix nəgü tər bu bəytig okï
səvüglüg yüzi ol kənül tokluki

3480 kənül kimni səvsə kərür kəzdə ol
kəzün kanqa baksa uqar yüzdə ol

3481 kənüldə nəgü ərsə arzu tilək
aoqïz aqsa barqa tilin sözdə ol

ئودغۇرمىشنىڭ ئوگدۇلمىشكە جاۋابى

3482 جاۋابەن ئودغۇرمىش دىدى: ئەي توغا،
ئىلاجى نىمەدۇر، كېڭەش بەر ماڭا.

3483 كويۇمچان قاياشىم ئوزۇڭسەن يېقىن،
كېڭەش بەر، ئادا قىل قاياشلىق ھەققىن.

3484 بۇ ئىشتا قىلۇرمەن كېڭەشنى ساڭا،
بىلىملە مۇناسىپ كېڭەش بەر ماڭا.

3485 مېنى سەن قاياش بىل ۋە ياكى ئاداش،
ئاداشلىق، قاياشلىق ئىككىسى ئوخشاش.

3486 بۇگۈن چىن كويۇمچان ئېرۇرسەن ماڭا،
نىمە قىلغۇلۇق، ئېيت، پۇتەرمەن ساڭا.

ئوگدۇلمىشنىڭ ئودغۇرمىشقا جاۋابى

3487 ئوگدۇلمىش بۇ ياڭلىغ قايتۇردى جاۋاپ:
تۇرما ئەي قۇتلۇق ئەر، مېنىڭدىن سوراپ.

3488 مېنى خان دەۋەتكە ئەۋەتتى ساڭا،
سالۇرسەن كېڭەشنى نىچۇك سەن ماڭا؟

3489 بارايلى دىمەكتىن بولەك يوق سوزۇم،
نىچۇك بارما دەيىمەن ساڭا مەن ئوزۇم؟

3490 سېنىڭ بىرلە بولسام، تولا پايدا، بىل،
ئوز نەپىمن دىگەندە، كېڭەشمەس ئەتىل.

3491 نىمە دەيدۇ ئاڭلا، بىلىملىك چىگىل[159]،
بىلىمسز ئىشتىكىن، بېرىپ بوي ئېگىل:

3492 əz asoqï tilərkə kąnəxməgü səz
saną asoqï bolmaz aya ḳutluoq əz

3493 kąnəx ol kixikə kąnəx ay ḳadax
ol ər ḳolmaz ərsə əz asoqïn adax

3494 əz asoqïn tiləgil əz ülgi üqün
yaraoqlïoqnï tənsiz turur tər küqün

3495 nəqə ix kixikə kąnəxkü kərək
kənül taplamïx ixni ḳïloqu kərək

3496 əzünkə baoqïrsaḳ sənin ol əzün
kixikə inanma kəsildi səzün

3497 sən ək bil nəgü ḳïloqu ərsə kąnəx
tiləmə mənindin bu ixkə kąnəx

B257
3498 sąni alɑqalï kəldim andin turup
kąnəx bu yorï baroqïl əmdi ḳopup

3499 kixilər araḳï muyan əḍgülük
bu yərdə bulunmaz munu bəlgülük

3500 ulux kənd iqindəki əḍgü nəqə
saną səzlədim əmdi aḍra səqə

A100
3501 bilir sən bu səzlər kəni səzlədim
saną əḍgü ḳoldum bilir bir idim

3502 kixidin ḳaqar sən nə ḳïldï kixi
kixikə ḳatïl ət kixilər ixi

3503 musulman ixin ət munïną yara
bayat bərgə uqmaḳ kər ornun tərə

3492 ئوز نەپسىن دىگەنگە سالما مەسلىھەت،
ئەي قۇتلۇق، ئۇنىڭدىن تەگمەس مەنپەئەت.

3493 شۇ ياڭلىغ كىشىگە كېڭەش سال قاياش،
ئول ئەركسىز ئوز نەپسىن كوزلىمەس، ئاداش.

3494 ئوز نەپسىن دىگەنلەر ئوز نەپسىنى دەپ،
يارامليقنى يارامسز دەيدۇ كۆچەپ.

3495 ۋە بەزى ئىشلاردا كېڭەشمەك كېرەك،
لېكىن دىلغا ياققانىنى قىلماق كېرەك.

3496 ئوزۇڭگە كويۇمچان سېنىڭ ئوز-ئوزۇڭ،
كىشىگە ئىشەنمە، تۇگەت، بەس سوزۇڭ.

3497 ئوزۇڭ بىل، بۇ ئىشقا نەچۇكىتۇر كېڭەش،
بۇ ئىش ئۇزرە مەندىن ھېچ يوقىتۇر كېڭەش.

3498 سېنى ئالغىلى كەلدىم ئاندىن يۇرۇپ،
كېڭەش شۇكى بارغىن، سەن ئەمدى قوپۇپ.

3499 ئەل ئىچرە تاپارسەن ساۋاپ، ياخشىلىق،
بۇ يەردە تېپىلماس، ساڭا بۇ ئېنىق.

3500 شەھەر-كەنتتە نەچچە ياخشىلىقلار بار،
ساڭا ئېيتتىم ئوچۇق-تەكرار ۋە تەكرار.

3501 ساڭا خوپلۇق تىلەپ، ئېيتىقان بۇ سوزۇم—
بىلەرسەن، ئېرۇر راست، تەجرىمگە مەلۇم.

3502 كىشىدىن قاچارسەن، نە قىلدى كىشى،
كىشىگە قوشۇل، قىل كىشىلەر ئىشى.

3503 ھۇسۇلمان ئىشىن قىل، چىقار ھاجىتىن،
بولۇر تۇردە جاي، ھەق بېرىپ جەننەتىن.

3504 كوڭۈل، تىلنى رۇس تۇت، خۇلقۇڭنى بەلەن،
ياشا قايدا بولساڭ سائادەت بىلەن.

3505 كىشىسز يۈرمە، تۈر كىشىلەر ئارا،
كىشى ئەيبى كورمە، ئوزۇڭگە قارا.

3506 مۇنۇ بىر بىيىتكىم، كېلەر ماس بۇڭا،
ئوقى ئەي هېكىم هەم ئەمەل قىل ئاڭا:

3507 قەيەردە يۈرسەڭ يۈر، لېكىن ياخشى بول،
نەسەپكە ئەمەس، بول ياخشىغا كوڭۈل.

3508 ئۇنۇتماس ئوزىنى كىشى ياخشىسى،
قەيەردە يۈرسە ئۇ تىلەر ياخشى يول.

3509 كىشىكىم، ئۇز خۇلقىنى مەگەر قىلار يار،
قەيەردە تىلەسە، مىڭ خوپلۇق تاپار.

3510 كى ياخشى جىمكى يەردە ياخشىدۇر،
بۇ ياخشى جاۋابىمۇ ياخشى بولۇر.

3511 خۇلقۇڭنى ياخشى قىل، يامان بولمىغىن،
قەيەر بولسا شۇندا يۈرى، قورقمىغىن.

قىرق ئىككىنچى باب

ئودغۇرمشنىڭ ئوگدۈلوشكە دۇنيانىڭ ئېيپلىرىنى ئېيتقانلىغى ھايانداً

3512 جاۋابەن ئودغۇرمش دىدى: مەن ئوزۇم—
ئىشىتتىم سوزۈڭنى—ئىشتىكىن سوزۈم.

3513 بۇ دۇنيا ئوزىن بەك سويدۇرمش ساڭا،
پۇتۇن ئەيبى ئەردەم كورۇنمش ساڭا.

3514 تاڭ ئەرمەس سېنىڭدىن، مەسەلدە كېلۇر:
سويۈلسە نىمكى، ئەيبى يوق بولۇر.

3515 سەن سويگەچ جاھاننى، ئەي ئەلدە ئۇلۇق،
بار ئەيبى كورۇندى، پەزىلەت تولۇق.

3516 ئىشىتكىن، نىمە دەر بۇ سويگەن ئادەم:
ئاشىق ئۇچۇن مەشۇق ئەيبى زور ئەردەم.

3517 بۇ سويگۇ نىشانى شۇدۇر، ئەي شەۋكەت،
ھەر مەشۇق قۇسۇرى بولۇر پەزىلەت.

3518 ɵzün dunya səvmix nixanī bu ol
kamuoq ‘əybīn ərdəmkə tutmīx kɵnül

3519 nəgü təg ɵgər sən bu dunya mana
anīn ‘əybīnī mən ayayīn sana

3520 apa yazdī ərsə bayat kīnadī
bu dunya tünək kīldī ərklig idi

C206
3521 tünəktə nə arzu tīlər sən tilək
tilək uqmak iqrə bolur kut yɵlək

3522 apa uqmak iqrə yədi kər əvin
arīnoqu kīlīndī bu dunya əvin

3523 bayat yərmixi ol bu yək səvmixi
takī artukī ol səvüp salmixī

3524 ɵdürsə bayat bir tiləmix kulīn
anar dunya bərməz arītur yolīn

3525 ayī ədgü ərməz bu dunya kutī
bayattīn yïratur bu ol din yutī

B259
3526 bayat mən təgüqi kixidə həxī
azun koldī bardī ol īt sakīxī

3527 bayusa bolur ol boqun kətkisi
qiɵqaylīk bilə ol kɵnül koqkisi

3528 yalīn tooqmix ər kər yalīn baroqu ol
nəlük dunya tərmək yana koqoqu ol

3529 nəlük arsïkar sən aya ɵldəqi
ɵzün iki künlük konuk boldaqī

3518 سويۇپسەن جاھاننى، نىشانسى شول—
كى، بار ئەيسەن پەزىلەت دەپتۇ كوڭۇل.

3519 جاھاننى نىچۇكمۇ ماختارسەن ماڭا،
ئۇنىڭ ئەيىبىنى مەن ئېيتايىن ساڭا.

3520 گۇنا قىلىغاچ ئادەم[160] تەڭرى قېنىدى،
قىلىپ دۇنيانى زىندان، ئۇنى قامىدى.

3521 بۇ زىنداندا قانداق تىلەرسەن تىلەك؟
بولۇر جەننەت ئىچرە تىلەك، بەخت، يولەك.

3522 ئادەم بولدى جەننەتتە بۇغدايىنى يەر،
بۇ دۇنيا قىلىندى ئېرىغلانغۇ يەر.

3523 ھەق لەنەت قىلغاننى سويمدۇ شەيتان،
ھەق قوغلاپ ئەتكەننى ئۇندىنمۇ چەندان.

3524 خۇدا تاللىسا خالىغان قۇلىنى،
ئاڭا دۇنيا بەرمەي، پاكلار يولىنى.

3525 جاھان بەختى ياخشى بىر نەرسە ئەمەس،
قىلۇر ھەقتىن يىراق، دىنغا بەلا، بەس.

3526 "خۇدا مەن" دىگۈچى ئۇ تەلۈە كىشى،
بۇ دۇنيانى دەپ كەتتى، ئىست ئۇخشىشى.

3527 كىشىكىم باي ئولسا، كىبىرلىك قىلۇر،
پەقىرلىق بىلەن ئۇ مۇلايىم بولۇر.

3528 يالاڭچاچ تۇغۇلدى، ئەر يېلىڭ كېتۇر،
نىمەگە كېرەك مال، ئۇ ھامان قالۇر.

3529 نىچۇن ئالدىنارسەن ئايا ئولگۈچى،
ئۇزۇڭ ئىككى گۈنلۈك قونۇق بولغۇچى.

3530 bilir sən tiriglik ölümkə turur
anundï ölüm ux ödinə küdür

3531 kapuoq aqtï dunya takï bir kapuoq
ölüm kapoqï aqlur kirür hälk kamuoq

3532 özün iki künlük arïnoqu üqün
kərürdə köyürmə özünni küqün

3533 yayïoq dunya ərsəl kutï övrülür
nögü bərdi ərsə yana tərk alur

3534 adïrmaz kixisin kuluoq ya bəgig
ödürməz talusïn yavuz ma yəgig

3535 birig bəglənür kər takï bir bəgin
okïyu turur təgmə kündə enin

A101
3536 kərü barsa dunya kəlikə sanï
ədərsə kaqar kaqsa ədrər səni

3537 munar mənzər əmdi kərü bar bu söz
munïn mə'nisi uk aya kənli tüz

3538 bu dunya kaqar kim ədərsə anï
kalï kaqsa andïn ödərür səni

C207
3539 yana dinka öqlüg bu dunya nəni
yəsə dunya din yər baka kər munï

3540 bəzənip bu dunya özin kərkitür
ətinmix kəlin təg könül yəlkitür

3541 könül bərsə kurtoqa bolur bir turï
yaka yən tutar kündə kəsməz urï

3530 بىلۇرسەن، تىرمكلىك ئولۇمگە ئېرۇر،
بۇ تۇرغان ئولۇم بىر ۋاقىتنى كوتۇر.

3531 ئىشىك ئاچتى دۇنيا، يەنە بىر ئىشىك ـ
ئولۇم ئىشىگى ئېچىلۇر، كىرۇر چوڭ ـ كىچىك.

3532 ئوزۇڭ ئىككى كۇنلۇك ئاۋۇنچاقنى دەپ،
كويەر ئوتقا سالما ئوزەڭنى كۇچەپ.

3533 بۇ دۇنيا ۋاپاسىز، بەخت بى قارار،
نىمە بەرگەن ئولسا، يانا تېز ئالار.

3534 دىمەس ئۇ كىشىنى قۇل ۋە ياكى خان،
نە ياخشى، ياماننى پەرق ئەتمەس هامان.

3535 بىرىنى قىلىپ بەگ، يانا بىرىنى ـ
ئوزىگە قىچقىرىپ تۇرار هەر كۇنى.

3536 كولەڭگە كەبىدۇر دۇنيا، قارىساڭ،
قاچار ئۇ ئىزلىسەڭ، ئۇ ئىزلەر قاچساڭ.

3537 مۇڭا ئوخشار ئەمىدى قارالسا بۇ سوز،
بۇنىڭ مەنىسىن ئۇق، ئايا كوڭلى توز:

3538 بۇ دۇنيا قاچاركىم ئىزلەرگەن ئۇنى،
ئەگەر قاچساڭ ئوندىن، ئۇ ئىزلەر سېنى.

3539 بۇ دۇنيا مېلى دىنغا ئوچتۇر يانا،
مېلىڭ يەيدۇ دىننى، سەن كورگىن مانا.

3540 بىزەكلەپ بۇ دۇنيا ئوزىن كورستۇر،
ياسانغان كېلىندەك دىلىنى ئويىنىتۇر.

3541 كوڭۇل بەرسەڭ بولۇر، هاياسىز قېرى،
تۇتۇپ يەڭ ـ ياقاڭدىن، بىتمەس گەپلىرى.